Pānini Sutras

Study Guide to Laghu Siddhanta Kaumudi
Part 3 – HalantapumlingaH to Avyayani

Editor : Medhā Michika, AVG, Anaikatti

E-Published by:

Arsha Avinash Foundation
104 Third Street, Tatabad, Coimbatore 641012, India
Phone: + 91 9487373635
E mail: arshaavinash@gmail.com
www.arshaavinash.in

ॐ

The Study Guide to

Pāṇini-Sūtra

through Laghusiddhāntakaumudī

Volume 3

हलन्तपुंलिङ्गाः to अव्ययानि

Medhā Michika

AVG Anaikkatti, 2016

Copyright © 2016 by Medhā Michika
All rights reserved.

The contents of this work may not in any shape or form be reproduced without permission of Medhā Michika.

All profit from the sales of this book goes towards the activities initiated by Śrī Pūjya Svamī Dayānanda Sarasvatī.

Electronic version of this book is available at:
Arsha Avinash Foundation
www.arshaavinash.in

Printed version of this book is available at:
Arsha Vidya Gurukulam, Coimbatore, TN, India
www.arshavidya.in
Swami Dayananda Ashram, Rishikesh, UK, India
www.dayananda.org
Arsha Vidya Gurukulam, Saylorsburg, PA, USA
www.arshavidya.org
CreateSpace
www.createspace.com (Search by "Medha Michika")
Amazon of your country
www.amazon.com etc. (Search by "Medha Michika")

ओम्

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

This book is the third volume in a series titled
"The Study Guide to Pāṇini-Sūtra through Laghusiddhāntakaumudī".
As a traditional entry book into Pāṇinian Sanskrit grammar,
the Laghusiddhāntakaumudī of Varadarāja is studied widely, especially in India.
The "Study Guide to Laghusiddhāntakaumudī" series of books makes
Laghusiddhāntakaumudī easily accessible to students and teachers alike who desire to
gain a good grasp of Pāṇinian Sanskrit grammar in a proper traditional manner.
In this series, each Pāṇinian sūtra is clearly explained in Laghusiddhāntakaumudī
sequence with a diagram, word by word translation,
and translation of the vṛtti (the short commentary on the sūtra).
This series of books has been developed as study material in 39-month Vedanta and
Sanskrit courses conducted under Sri Pujya Swami Dayananda Sarasvati
at Arsha Vidya Gurukulam, Anaikkatti, Tamil Nadu, India.

Study Guide to Pāṇini Sūtra through Laghusiddhāntakaumudī Series

Volume 1. संज्ञाप्रकरणम्, सन्धिप्रकरणम्

Volume 2. षड्लिङ्गाः 1 अजन्तशब्दाः

Volume 3. षड्लिङ्गाः 2 हलन्तशब्दाः

Volume 4. तिङन्तप्रकरणम् 1 भ्वादयः

Volume 5. तिङन्तप्रकरणम् 2 अदादयः ~ जुहोत्यादयः

Volume 6. तिङन्तप्रकरणम् 3 दिवादयः ~ क्र्यादयः

Volume 7. तिङन्तप्रकरणम् 4 चुरादयः ~ लकारार्थप्रक्रियाः with complete सनादिप्रत्ययसूत्राणि

Volume 8. कृदन्तप्रकरणम्

Volume 9. विभक्त्यर्थप्रकरणम् with complete कारक-विभक्तिसूत्राणि

Volume 10. समासप्रकरणम्

Volume 11. तद्धितप्रकरणम्

Volume 12. स्त्रीप्रत्ययाः ~ लिङ्गानुशासनम्

Table of Contents

अथ हलन्तपुँल्लिङ्गाः 1

ह-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) लिह् 1

ह-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) दुह् 4

ह-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) द्रुह् 8

ह-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (4) विश्ववाह् 13

ह-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (5) अनडुह् 17

ह-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (6) तुरासाह् 25

व-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) सुदिव् 27

रेफ-अन्त-पुँल्लिङ्गः (1) चतुर् 30

म-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) प्रशाम् 35

म-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) किम् 37

म-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) इदम् 39

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) राजन् 53

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) यज्वन् 59

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3 #1) वृत्रहन् 62

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3 #2) शार्ङ्गिन् 70

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3 #3) पूषन् 71

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3 #4) अर्यमन् 72

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (4) मघवन् 73

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (5) युवन् 79

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (6) अर्वन् 82

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (7) पथिन् 84

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (8) पञ्चन् 90

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (9) अष्टन् 93

ज-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) ऋत्विज् 96

ज-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2 #1) युज् 101

ज-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2 #2) सुयुज् 103

ज-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) खञ्ज् 105

ज-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (4) राज् 107

ज-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (5) विश्वराज् 111

ज-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (6) भृस्ज् 113

द्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) त्यद् 115

द्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) युष्मद्, अस्मद् 119

Summary of declension of युष्मद्/अस्मद् (द्-पुं-3) by the part 140

द्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) सुपाद् 151

थ-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) अग्निमथ् 153

च-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) प्राच् 154

च-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) उदच् 161

च-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) सम्यच् 164

च-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (4) सध्र्यच् 167

च-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (5) तिर्यच् 169

च-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (6) प्राच् 172

च-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (7) पयोमुच् 179

त-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) महत् 181

त-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) धीमत् 185

त-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) भवतुँ 187

त-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (4) भवत् 189

त-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (5) ददतृँ 190

प्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) गुप् 194

श-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) तादृश् 195

श-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) विश् 198

श-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) नश् 199

श-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (4) घृतस्पृश् 201

ष्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) दधृष् 203

ष-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) रत्नमुष् 204

ष्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) षष् 205

ष्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (4) पिपठिष् 206

ष्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (5) चिकीर्ष् 210

स्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) विद्वस् 212

स्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) पुंस् 215

स्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) उशनस् 218

स्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (4) अनेहस् 222

स्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (5) वेधस् 224

स्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (6) अदस् 226

अथ हलन्तस्त्रीलिङ्गाः 236

ह्-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) उपानह् 236

ह्-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (2) उष्णिह् 239

व-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) दिव् 241

रेफान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) गिर् 242

रेफान्त-स्त्रीलिङ्गः (2) चतुर् 244

म-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) किम् 246

म-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (2) इदम् 249

The सूत्रक्रम analysis of इदम् section (7.1.108 to 7.2.113) 250

द्-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) त्यद् 255

च-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) वाच् 258

प-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) अप् 260

श्-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) दिश् 262

श-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (2) दृश् 264

ष-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) त्विष् 266

ष-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (2) सजुष् 267

ष-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (3) आशिष् 269

स-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) अदस् 271

अथ हलन्तनपुंसकलिङ्गाः 276

ह-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) स्वनडुह् 276

रेफ-अन्त-नपुंसकलिङ्गः (1) वार् 278

रेफ-अन्त-नपुंसकलिङ्गः (2) चतुर् 280

म-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) किम् 281

म-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (2) इदम् 282

न-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) अहन् 285

न-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (2) दण्डिन् 288
न-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (3) सुपथिन् 290
ज्-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) ऊर्ज् 292
द्-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) तद् 294
द्-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (2) यद् 295
द्-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (3) एतद् 296
च-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) गो + अच् (गत्यर्थे अञ्च्) 297
च-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (2) गो + अच् (पूजार्थे अञ्च्) 300
त-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) शकृत् 304
त-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (2) ददत् 305
त-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (3) तुदत् 308
त-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (4) पचत् 311
त-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (5) दीव्यत् 314
Summary of declension of शत्रन्त for all लिङ्गs 316
ष-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) धनुष् 329
स-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) पयस् 331
स-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (2) सुपुंस् 333
स-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (3) अदस् 335
अथाव्ययानि 337
Index 354

Abbreviations:

AK – अव्ययकोशः Avyaya Kosa, a dictionary of indeclinables – Sri V. Srivatsankacharya – Samskrit Education Society

Bh1 – भैमीव्याख्या प्रथम भाग – भीमसेन शास्त्री

SK – सिद्धान्तकौमुदी

B – बालमनोरमा

अथ हलन्तपुँल्लिङ्गाः

As they were in अजन्त section, प्रातिपदिकs are introduced by the last letter in the order of माहेश्वरसूत्र.

<u>ह-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) लिह्</u>

लेढि इति लिट् । One who licks is called लिह्.

लिह् आस्वादने (2U) to lick

लिह् + क्विप् 3.2.76 क्विप् च ।

लिह् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

लिह् + सुँ$^{1/1}$

लिह् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

Continue to the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 8.2.31 हो ढः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

ह् is replaced by ढ् when followed by झल् or at the end of पद.

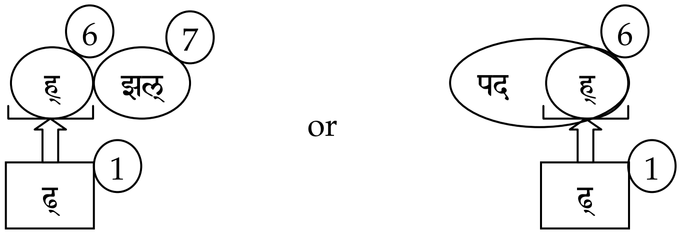

हः $^{6/1}$ ढः $^{1/1}$ । ~ झलि $^{7/1}$ पदस्य $^{6/1}$ अन्ते $^{7/1}$ च ^{0}

2 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति

- हः 6/1 – प्रातिपदिक ह्; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- ढः 1/1 – The अ after ढ् is उच्चारणार्थ. This is आदेश.
- झलि 7/1 – From 8.2.26 झलो झलि।. प्रत्याहार झल्; in परसप्तमी.
- पदस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 8.1.16 पदस्य।; in सम्बन्धे षष्ठी to अन्ते.
- अन्ते 7/1 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च।; in अधिकरणे सप्तमी.
- च 0 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च।; connecting झलि and पदस्य अन्ते.

[LSK] हस्य $^{6/1}$ ढः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ झलि $^{7/1}$ पदान्ते $^{7/1}$ च ^{0} ।

ढ् is the substitute in the place of ह् when झल् follows, or at the end of पद.

[LSK] लिट् $^{1/1}$, लिड् $^{1/1}$।

लिह् + सुँ $^{1/1}$

लिह्	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः
लिढ्	8.2.31 हो ढः । ~ झलि पदस्य अन्ते च
लिड्	8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य
लिट्	8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

[LSK] लिहौ $^{1/2}$ । लिहः $^{1/3}$ ।

[LSK] लिड्भ्याम् $^{3/2}$ । By पदसंज्ञा.

लिह् + भ्याम्

लिढ् + भ्याम्	8.2.31 हो ढः । ~ झलि पदस्य अन्ते च
लिड् + भ्याम्	8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

[LSK] लिट्त्सु $^{7/3}$, लिट्सु $^{7/3}$ ॥

लिह् + सुप्

लिढ् + सु 8.2.31 हो ढः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

लिड् + सु 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

लिड् + ध् सु 8.3.29 डः सि धुट् । ~ वा

लिड् + त् सु 8.4.55 खरि च । ~ चर् झलाम्

लिट् + त् सु 8.4.55 खरि च । ~ चर् झलाम्

धुट्-आगम-अभाव-पक्षे

लिढ् + सु 8.2.31 हो ढः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

लिड् + सु 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

लिट् + सु 8.4.55 खरि च । ~ चर् झलाम्

Summary of declension of लिह् (हृ-पुं-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	लिट्/लिड् 6.1.68, 8.2.31, 8.2.39, 8.4.56	लिहौ	लिहः
S	same as above	same as above	same as above
2	लिहम्	same as above	same as above
3	लिहा	लिड्भ्याम् 8.2.31, 8.2.39, 8.4.53	लिड्भिः 8.2.31, 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15, 8.4.53
4	लिहे	same as above	लिड्भ्यः 8.2.31, 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15, 8.4.53
5	लिहः	same as above	same as above
6	same as above	लिहोः	लिहाम्
7	लिहि	same as above	लिट्त्सु/लिट्सु 8.2.31, 8.2.39, 8.3.29, 8.4.55

<u>ह-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) दुह्</u>

दुह् प्रपूरणे (2U) to milk + क्विप् 3.2.76 क्विप् च ।

दुह् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

As अपवाद for 8.2.31 हो ढः।, ह् belonging to a धातु starting with द् is replaced by घ्, instead of ढ् by the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 8.2.32 दादेर्धातोर्घः । ~ हः झलि पदस्य अन्ते च

For द्-beginning धातु, its ह् is replaced by घ् when followed by झल् or at the end of पद.

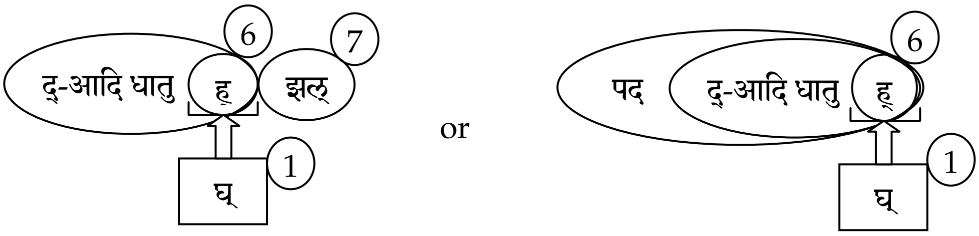

द्-आदेः 6/1 धातोः 6/1 घः 1/1 । ~ हः 6/1 झलि 7/1 पदस्य 6/1 अन्ते 7/1 च 0

3 words in the सूत्र; 5 words as अनुवृत्ति

- द्-आदेः 6/1 – द् आदिः यस्य सः दादिः (116B) धातुः, तस्य ।; adjective to धातोः.
- धातोः 6/1 – In सम्बन्धे षष्ठी to हः.
- घः 1/1 – The अ after घ् is उच्चारणार्थ. This is आदेश.
- हः 6/1 – प्रातिपदिक ह्; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- झलि 7/1 – From 8.2.26 झलो झलि।. प्रत्याहार झल्; in परसप्तमी.
- पदस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 8.1.16 पदस्य।; in सम्बन्धे षष्ठी to अन्ते.
- अन्ते 7/1 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च।; in अधिकरणे सप्तमी.
- च 0 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च।; connecting झलि and पदस्य अन्ते.

[LSK] झलि 7/1 पद-अन्ते 7/1 च 0 उपदेशे 7/1 द्-आदेः 6/1 धातोः 6/1 हस्य 6/1 घः 1/1 ॥

घ् is the substitute in the place of ह् of धातु which begins with द्, when झल् follows, or at the end of पद.

The धातु is द्-beginning in उपदेश, not after modification, such as addition of अट्-आगम.

दुह् + सुँ$^{1/1}$

दुह् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

दुघ् 8.2.32 दादेर्धातोर्घः।, after negating 8.2.31 हो ढः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

Continue to the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 8.2.37 एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः । ~ धातोः पदस्य अन्ते च

Of a group of letters which has one अच् (एकाच्), which is a part of धातु, and ends with झष्, बश् is replaced by भष् when the एकाच् is followed by स/ध्व्, or at the end of पद.

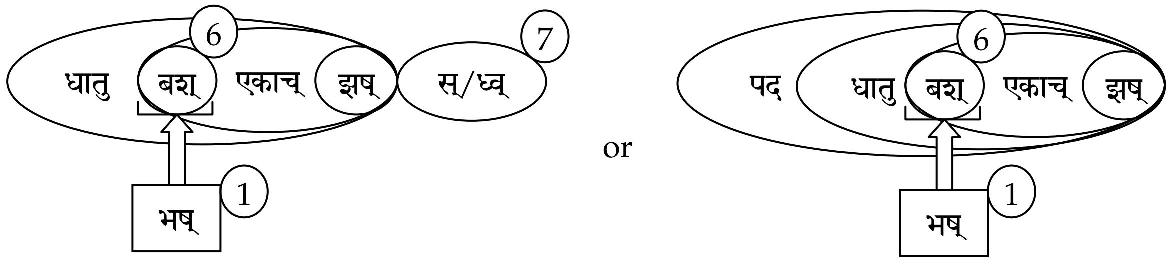

एक-अचः $^{6/1}$ बशः $^{6/1}$ भष् $^{1/1}$ झष्-अन्तस्य $^{6/1}$ स्ध्वोः $^{7/2}$ । ~ धातोः $^{6/1}$ पदस्य $^{6/1}$ अन्ते $^{7/1}$

5 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- एक-अचः 6/1 – एकः अच् यस्य सः एकाच् (116B), तस्य।; that which has one vowel in it; in सम्बन्धे षष्ठी (अवयव-षष्ठी) to बशः.
- बशः 6/1 – प्रत्याहार बश्; ब्, ग्, ड्, द्; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- भष् 1/1 –This is आदेश.
- झष्-अन्तस्य 6/1 – झष् अन्ते यस्य सः झषन्तः (176B), तस्य ।; adjective to एक-अचः.
- स्ध्वोः 7/2 – स् च ध्व् च स्ध्वौ (ID), तयोः।; in परसप्तमी.
- धातोः 6/1 – From 8.2.32 दादेर्धातोर्घः।; in सम्बन्धे षष्ठी (अवयव-षष्ठी) to एक-अचः.
- पदस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 8.1.16 पदस्य।; in सम्बन्धे षष्ठी to अन्ते.
- अन्ते 7/1 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च।; in अधिकरणे सप्तमी.
- च 0 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च।; connecting स्ध्वोः and पदस्य अन्ते.

[LSK] धातु-अवयवस्य $^{6/1}$ एक-अचः $^{6/1}$ झष्-अन्तस्य $^{6/1}$ बशः $^{6/1}$ भष् $^{1/1}$ से $^{7/1}$ ध्वे $^{7/1}$ पदान्ते $^{7/1}$ च ^{0} ।

भष् is the substitute in the place of बश् of that which is a part of धातु, contains one अच्, and ends with झष्, when स् or ध्व् follows, or at the end of पद.

Note that एकाच् and धातु are not समानाधिकरण. In अनेकाच् धातु, such as गर्दभ् (गर्दभ + णिच् by तत्करोति तदाचष्टे । + क्विप्), झषन्त एकाच् which has बश् is दभ्.

In the case of दुह्, the एकाच् has to be understood as व्यपदेशिवद्भाव because दुह् is the whole धातु, not अवयव. Denoting the only son as the eldest son or the youngest son is called व्यपदेशिवद्भाव.

[LSK] धुक् $^{1/1}$, धुग् $^{1/1}$।

दुह् + सुँ $^{1/1}$

दुह्	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः
दुघ्	8.2.32 दादेर्धातोर्घः।
धुघ्	8.2.37 एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः । ~ हः झलि पदस्य अन्ते च
धुग्	8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।
धुक्	8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

[LSK] दुहौ $^{1/2}$ । दुहः $^{1/3}$ ।

[LSK] धुग्भ्याम् $^{3/2}$ ।

दुह् + भ्याम्

दुघ् + भ्याम्	8.2.32 दादेर्धातोर्घः।
धुघ् + भ्याम्	8.2.37 एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः । ~ हः झलि पदस्य अन्ते च
धुग् + भ्याम्	8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

[LSK] धुक्षु $^{7/3}$ ॥

दुह् + सुप्

दुघ् + सु	8.2.32 दादेर्धातोर्घः।
धुघ् + सु	8.2.37 एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः । ~ हः झलि पदस्य अन्ते च
धुग् + सु	8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।
धुग् + षु	8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः
धुक् + षु	8.4.55 खरि च । ~ चर् झलाम्

Summary or declension of दुह् (ह्-पुं-2)

दकारादि-हकारान्त-धातु-अन्त-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	धुक्/धुग् 6.1.68, 8.2.32, 8.2.37, 8.2.39, 8.4.56	दुहौ	दुहः
S	same as above	same as above	same as above
2	दुहम्	same as above	same as above
3	दुहा	धुग्भ्याम् 8.2.32, 8.2.37, 8.2.39, 8.4.53	धुग्भिः 8.2.32, 8.2.37, 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15, 8.4.53
4	दुहे	same as above	धुग्भ्यः 8.2.32, 8.2.37, 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15, 8.4.53
5	दुहः	same as above	same as above
6	same as above	दुहोः	दुहाम्
7	दुहि	same as above	धुक्षु 8.2.32, 8.2.37, 8.2.39, 8.3.59, 8.4.55

In the same manner, द्-beginning, ह्-ending धातु-ending प्रातिपदिकs decline like दुह्. They are: दह्, दिह्, दृह्, दृंह्, द्राह्.

द्रुह् is an exception by the next sūtra.

<u>ह-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) द्रुह्</u>

द्रुह् जिघांसायाम् (4P) to bear malice or hatred + क्विप् 3.2.76 क्विप् च ।

द्रुह्　　　　1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

The next sūtra is अपवाद for 8.2.31 हो ढः। and 8.2.32 दादेर्धातोर्घः।.

[विधिसूत्रम्] 8.2.33 वा द्रुहमुहष्णुहष्णिहाम् । ~ हः घः झलि पदस्य अन्ते च

For द्रुह्/मुह्/ष्णुह्/ष्णिह् धातुs, their ह् is optionally replaced by घ् when followed by झल् or at the end of पद. The other option is ढ्.

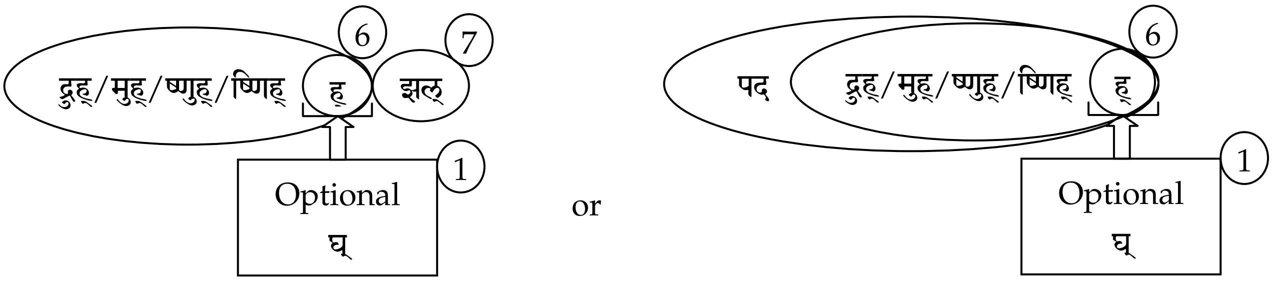

वा ^{0} द्रुहमुहष्णुहष्णिहाम् $^{6/3}$ । ~ हः $^{6/1}$ घः $^{1/1}$ झलि $^{7/1}$ पदस्य $^{6/1}$ अन्ते $^{7/1}$ च ^{0}

2 words in the सूत्र; 6 words as अनुवृत्ति

- वा 0 – घ्-आदेश is optional. The other option is ढ् by 8.2.31 हो ढः।
- द्रुहमुहष्णुहष्णिहाम् 6/3 – द्रुह् च मुह् च ष्णुह् च ष्णिह् इति द्रुहमुहष्णुहष्णिहः (ID) तेषाम् ।; in सम्बन्धे षष्ठी to हः.
- हः 6/1 – From 8.2.31 हो ढः।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- घः 1/1 – From 8.2.32 दादेर्धातोर्घः।. The अ after घ् is उच्चारणार्थ. This is आदेश.
- झलि 7/1 – From 8.2.26 झलो झलि।. प्रत्याहार झल्; in परसप्तमी.
- पदस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 8.1.16 पदस्य।; in सम्बन्धे षष्ठी to अन्ते.
- अन्ते 7/1 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च।; in अधिकरणे सप्तमी.
- च 0 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च।; connecting झलि and पदस्य अन्ते.

[LSK] एषाम् $^{6/3}$ हस्य $^{6/1}$ वा ^{0} घः $^{1/1}$ झलि $^{7/1}$ पद-अन्ते $^{7/1}$ च ^{0} ॥

घ् is optionally the substitute in the place of ह् of धातुs द्रुह्, मुह्, ष्णुह्, and ष्णिह् when झल् follows, or at the end of पद.

Note that for द्रुह्, it is प्राप्तविभाषा, while it is अप्राप्तविभाषा for the rest. Thus the option given by this sūtra is said to be प्राप्त-अप्राप्तविभाषा.

[LSK] ध्रुक् $^{1/1}$, ध्रुग् $^{1/1}$, ध्रुट् $^{1/1}$, ध्रुड् $^{1/1}$।

द्रुह् + सुँ $^{1/1}$

द्रुह् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

द्रुघ् 8.2.33 वा द्रुहमुहष्णुहष्णिहाम् । ~ हः घः झलि पदस्य अन्ते च

ध्रुघ् 8.2.37 एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः । ~ हः झलि पदस्य अन्ते च

ध्रुग् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

ध्रुक् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

पक्षे, in the other option,

द्रुह् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

द्रुढ् 8.2.31 हो ढः।

ध्रुढ् 8.2.37 एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः । ~ हः झलि पदस्य अन्ते च

ध्रुड् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

ध्रुट् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

[LSK] द्रुहौ $^{1/2}$ । द्रुहः $^{1/3}$ ।

[LSK] ध्रुग्भ्याम् $^{3/2}$, ध्रुड्भ्याम् $^{3/2}$।

द्रुह् + भ्याम्

द्रुघ् + भ्याम् 8.2.33 वा द्रुहमुहष्णुहष्णिहाम् । ~ हः घः झलि पदस्य अन्ते च

ध्रुघ् + भ्याम् 8.2.37 एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः । ~ हः झलि पदस्य अन्ते च

ध्रुग् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

पक्षे, in the other option,

द्रुढ् + भ्याम् 8.2.31 हो ढः।

ध्रुढ् + भ्याम् 8.2.37 एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः । ~ हः झलि पदस्य अन्ते च

ध्रुड् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

[LSK] ध्रुक्षु $^{7/3}$, ध्रुट्त्सु $^{7/3}$, ध्रुट्सु $^{7/3}$ ॥

द्रुह् + सुप्

द्रुघ् + सु 8.2.33 वा द्रुहमुहष्णुहष्णिहाम् । ~ हः घः झलि पदस्य अन्ते च

ध्रुघ् + सु 8.2.37 एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः । ~ हः झलि पदस्य अन्ते च

ध्रुग् + सु 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

ध्रुग् + षु 8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः

ध्रुक् + षु 8.4.55 खरि च । ~ चर् झलाम्

पक्षे, in the other option,

द्रुह् + सुप्

द्रुढ् + सु 8.2.31 हो ढः।

ध्रुढ् + सु 8.2.37 एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः । ~ हः झलि पदस्य अन्ते च

ध्रुड् + सु 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

ध्रुड् + ध् सु 8.3.29 डः सि धुट् । ~ वा

ध्रुड् + त् सु 8.4.55 खरि च । ~ चर् झलाम्

ध्रुट् + त् सु 8.4.55 खरि च । ~ चर् झलाम्

धुट्-आगम-अभाव-पक्षे

ध्रुड् + सु 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

ध्रुट् + सु 8.4.55 खरि च । ~ चर् झलाम्

Summary of declension of द्रुह् (ह्-पुं-3)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	ध्रुक्, ध्रुग्, ध्रुट्, ध्रुड् 6.1.68, 8.2.33/8.2.31, 8.2.37, 8.2.39, 8.4.56	द्रुहौ	द्रुहः
S	same as above	same as above	same as above
2	द्रुहम्	same as above	same as above
3	द्रुहा	ध्रुग्भ्याम्, ध्रुड्भ्याम् 8.2.33/8.2.31, 8.2.37, 8.2.39, 8.4.53	ध्रुग्भिः, ध्रुड्भिः 8.2.33/8.2.31, 8.2.37, 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15, 8.4.53
4	द्रुहे	same as above	ध्रुग्भ्यः, ध्रुड्भ्यः 8.2.33/8.2.31, 8.2.37, 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15, 8.4.53
5	द्रुहः	same as above	same as above
6	same as above	द्रुहोः	द्रुहाम्
7	द्रुहि	same as above	ध्रुक्षु, ध्रुट्त्सु, ध्रुट्सु 8.2.33/8.2.31, 8.2.37, 8.2.39, (8.3.29), (8.3.59), 8.4.55

As there are four ह्-ending धातुs mentioned in the sūtra 8.2.33 वा द्रुहमुहष्णुहष्णिहाम् ।, क्विप्-ending प्रातिपदिकs of all these four are introduced in लघुसिद्धान्तकौमुदी.

1. द्रुह् जिघांसायाम् (4P) to bear malice or hatred
2. मुह् वैचित्ये (4P) to become confused
3. ष्णुह् उद्गिरणे (4P) to vomit
4. ष्णिह् प्रीतौ (4P/10U) to have affection

[LSK] एवम्^{0} मुक्$^{1/1}$, मुग्$^{1/1}$ इत्यादि$^{1/1}$ ॥

In the same manner, मुह् declines like द्रुह्.

मुह् + क्विप्

As for ष्णुह् and ष्णिह्, the next sūtra is required.

[विधिसूत्रम्] 6.1.64 धात्वादेः षः सः ।

ष् at the beginning of धातु is replaced by स्.

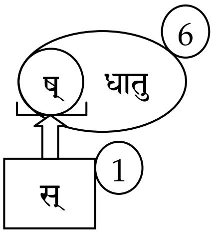

धातु-आदेः $^{6/1}$ षः $^{6/1}$ सः $^{1/1}$ ।

3 words in the सूत्र; no word is required as अनुवृत्ति.

- धातु-आदेः 6/1 – धातोः आदिः धात्वादिः (6T) तस्य ।; adjective to षः.
- षः 6/1 – In स्थानेयोगा षष्ठी.
- सः 1/1 – The अ after स् is उच्चारणार्थ. This is आदेश.

[LSK] स्नुक् $^{1/1}$, स्नुग् $^{1/1}$, स्नुट् $^{1/1}$, स्नुड् $^{1/1}$।

ष्णुह्

स् णुह्	6.1.64 धात्वादेः षः सः ।
स् नुह्	(प०) निमित्तापाये नैमित्तिकास्याप्यपायः ।[1]
स्नुह् + क्विप्	3.2.76 क्विप् च ।
स्नुह्	1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्
स्नुह् + सुँ	

Declension and its प्रक्रिया is exactly the same as द्रुह्.

[LSK] एवम् ^{0} स्नुक् $^{1/1}$, स्नुग् $^{1/1}$, स्नुट् $^{1/1}$, स्नुड् $^{1/1}$॥

So too, ष्णिह् + क्विप्.

[1] निमित्तस्य (of the cause) अपायः (removal) निमित्तापायः, तस्मिन् सति नैमित्तिकसय (of the effect) अपि अपायः ।

When the cause is removed, the effect is also gone.

ह-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (4) विश्ववाह्

विश्वं वहति इति विश्ववाट्

विश्व + ङस् + वह् प्रापणे (1U) to carry + ण्विँ 3.2.64 वहश्च । ~ ण्विँ

प्रातिपदिक-संज्ञा by 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

विश्व + वह् + ण्विँ 2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्

विश्व + वाह् + ण्विँ 7.2.115 अत उपधायाः । ~ वृद्धिः

विश्व + वाह् 6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

[LSK] विश्ववाट् 1/1, विश्ववाड् 1/1 ।

विश्ववाह् + सुँ

विश्ववाह् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

विश्ववाढ् 8.2.31 हो ढः ।

विश्ववाड् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

विश्ववाट् 8.4.56 वाऽवसाने ।

[LSK] विश्ववाहौ 1/2 । विश्ववाहः 1/3 । विश्ववाहम् 2/1 । विश्ववाहौ 2/2 ॥

When शस् follows and अङ्ग is termed भ, भ-कार्य takes place which needs the next संज्ञा.

[संज्ञासूत्रम्] 1.1.45 इग्यणः संप्रसारणम् ।

Modifying into इक् from यण् is termed संप्रसारणम् (विधान). The इक् which was modified from यण् is also termed संप्रसारणम् (अनुवाद).

इक् 1/1 यणः 6/1 संप्रसारणम् 1/1 ।

3 words in the सूत्र; no अनुवृत्ति is required.

- इक् 1/1 – This is संज्ञी.
- यणः 6/1 – In स्थानेयोगा षष्ठी.
- संप्रसारणम् 1/1 – This is संज्ञा.

[LSK] यणः 6/1 स्थाने 7/1 प्रयुज्यमानः 1/1 यः 1/1 इक् 1/1 सः 1/1 संप्रसारण-संज्ञः 1/1 स्यात् III/1 ॥

इक् in the place of यण् is termed संप्रसारणम्.

The next sūtra teaches आदेश which requires संप्रसारण-संज्ञा.

[विधिसूत्रम्] 6.4.132 वाह ऊठ् । ~ संप्रसारणम् भस्य

व् of वाह् at the end of भ-संज्ञक अङ्ग is replaced by ऊठ्, which is संप्रसारण (यण् is replaced by इक्)

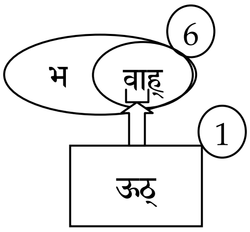

वाहः $^{6/1}$ ऊठ् $^{1/1}$ । ~ संप्रसारणम् $^{1/1}$ भस्य $^{6/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- वाहः 6/1 – "वाह्" in स्थानेयोगा षष्ठी.
- ऊठ् 1/1 – This is आदेश. ठ् is इत्.
- संप्रसारणम् 1/1 – From 6.4.131 वसोः संप्रसारणम् ।. Here, the term संप्रसारण is used as विधान. संप्रसारण being इक्, this specifies the letter to be replaced as व्, one of यण्, and negates 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य।.
- भस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.129 भस्य।.

[LSK] भस्य $^{6/1}$ वाहः $^{6/1}$ संप्रसारणम् $^{1/1}$ ऊठ् $^{1/1}$ ॥

ऊठ् is the संप्रसारण substitute (that इक् which replaces यण्) in the place of (व्, which is यण् of) वाह् at the end of भ-संज्ञक अङ्ग[2].

विश्ववाह् + शस्

विश्व ऊ आह् + अस्　　　6.4.132 वाह ऊठ् । ~ संप्रसारणम् भस्य

When संप्रसारण comes, the next sūtra is to come.

[2] वाहः इत्येवमन्तस्य भस्य ऊठ् इति एतत् संप्रसारणं भवति ।[K]

[विधिसूत्रम्] 6.1.108 संप्रसारणाच्च । ~ अचि पूर्वः पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्

Between संप्रसारण and अच्, पूर्वरूप takes place.

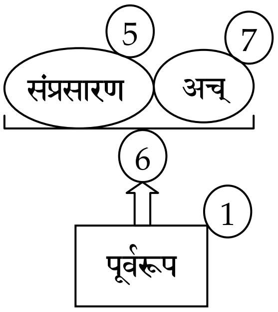

संप्रसारणात्$^{5/1}$ च^{0} । ~ पूर्वः$^{1/1}$ अचि$^{7/1}$ पूर्वपरयोः$^{6/2}$ एकः$^{1/1}$ संहितायाम्$^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 5 words as अनुवृत्ति

- संप्रसारणात् 5/1 – Here, संप्रसारण-संज्ञा is used as अनुवाद; in पूर्वपञ्चमी.
- च 0 – This is to bring पूर्वः from the previous sūtra, 6.1.107 अमि पूर्वः।.
- पूर्वः 1/1 – This is आदेश; from 6.1.107 अमि पूर्वः।.
- अचि 7/1 – From 6.1.77 इको यणचि।; in परसप्तमी.
- पूर्वपरयोः 6/2 – From अधिकारसूत्र 6.1.84 एकः पूर्वपरयोः।; in स्थानेयोगा षष्ठी..
- एकः 1/1 – From अधिकारसूत्र 6.1.84 एकः पूर्वपरयोः।; adjective to पूर्वः.
- संहितायाम् 1/1 – From अधिकारसूत्र 6.1.72 संहितायाम् ।; in विषयसप्तमी.

[LSK] संप्रसारणात्$^{5/1}$ अचि$^{7/1}$ पूर्वरूपम्$^{1/1}$ एकादेशः$^{1/1}$ ।

पूर्वरूप is the substitute in the place of संप्रसारण and अच्.

[LSK] वृद्धिः (6.1.88 वृद्धिरेचि।) – विश्वौहः$^{2/3}$ । इत्यादिः$^{1/1}$॥

विश्ववाह् + शस्

विश्व ऊ आह् + अस्	6.4.132 वाह ऊठ् । ~ संप्रसारणम् भस्य
विश्व ऊह् + अस्	6.1.108 संप्रसारणाच्च । ~ अचि पूर्वः पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्
विश्वौह् + अस्	6.1.89 एत्येधत्यूठ्सु । ~ आत् वृद्धिः पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्
विश्वौहः	8.2.66, 8.3.15

Declension of विश्ववाह् (ह्-पुं-4)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	विश्ववाह् + सुँ विश्ववाह् 6.1.68 विश्ववाढ् 8.2.31 **विश्ववाड्** 8.2.39 **विश्ववाट्** 8.4.56	विश्ववाह् + औ **विश्ववाहौ**	विश्ववाह् + जस् **विश्ववाहः** 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	विश्ववाह् + अम् **विश्ववाहम्**	same as above	विश्ववाह् + शस् विश्व ऊ आह् + अस् 6.4.132 विश्व ऊह् + अस् 6.1.108 विश्वौह् + अस् 6.1.89 **विश्वौहः** 8.2.66, 8.3.15
3	विश्ववाह् + टा विश्व ऊ आह् + आ 6.4.132 विश्व ऊह् + आ 6.1.108 विश्वौह् + आ 6.1.89 **विश्वौहा**	विश्ववाह् + भ्याम् विश्ववाढ् + भ्याम् 8.2.31 विश्ववाड् + भ्याम् 8.2.39 **विश्ववाड्भ्याम्**	विश्ववाह् + भिस् विश्ववाढ् + भिस् 8.2.31 विश्ववाड् + भिस् 8.2.39 **विश्ववाड्भिः** 8.2.66, 8.3.15
4	विश्ववाह् + ङे Similar to above **विश्वौहे**	same as above	विश्ववाह् + भ्यस् Similar to above **विश्ववाड्भ्यः** 8.2.66, 8.3.15
5	विश्ववाह् + ङसिँ Similar to above **विश्वौहः**	same as above	same as above
6	same as above	विश्ववाह् + ओस् विश्व ऊ आह् + ओस् 6.4.132 विश्व ऊह् + ओस् 6.1.108 विश्वौह् + ओस् 6.1.89 **विश्वौहोः** 8.2.66, 8.3.15	विश्ववाह् + आम् विश्व ऊ आह् + आम् 6.4.132 विश्व ऊह् + आम् 6.1.108 विश्वौह् + आम् 6.1.89 **विश्वौहाम्**
7	विश्ववाह् + ङि विश्व ऊ आह् + इ 6.4.132 विश्व ऊह् + इ 6.1.108 विश्वौह् + इ 6.1.89 **विश्वौहि**	same as above	विश्ववाह् + सुप् विश्ववाढ् + सु 8.2.31 विश्ववाड् + सु 8.2.39 विश्ववाड् + ध् सु 8.3.29 विश्ववाड् + त् सु 8.4.55 **विश्ववाट्त्सु** 8.4.55 पक्षे **विश्ववाट्सु**

ह-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (5) अनडुह्

अनः शकटं वहति इति अनड्वान् ।

अनस् + ङस् + वह् प्रापणे (1U) to carry + क्विप् अनसि वहेः क्विप् डश्चानसः ।

अनड् + ङस् + वह् + क्विप् अनसि वहेः क्विप् डश्चानसः ।

प्रातिपदिक-संज्ञा by 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

अनड् + वह् + क्विँ	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्
अनड् + वाह् + क्विँ	7.2.115 अत उपधायाः । ~ वृद्धिः
अनड् + उ आह् + क्विँ	6.1.15 वचिस्वपियजादीनां किति ।
अनड् + उह् + क्विँ	6.1.108 संप्रसारणाच्च । ~ अचि पूर्वः पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्
अनड् + उह्	6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

अनडुह्

[विधिसूत्रम्] 7.1.98 चतुरनडुहोरामुदात्तः । ~ सर्वनामस्थाने

आम्-आगम is for चतुर् and अनडुह् when सर्वनामस्थान follows.

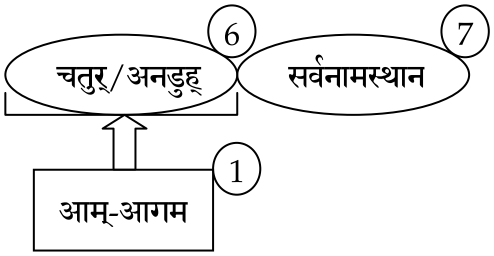

चतुर्-अनडुहोः 6/2 आम् 1/1 उदात्तः 1/1 । ~ सर्वनामस्थाने 7/1

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- चतुर्-अनडुहोः 6/2 – प्रातिपदिकs चतुर् and अनडुह्; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- आम् 1/1 – This is आगम. Being मित्, 1.1.47 मिदचोऽन्त्यात् परः। is needed.
- उदात्तः 1/1 – This is about intonation for the आगम, which is outside the scope of our study.
- सर्वनामस्थाने 7/1 – From 7.1.86 इतोऽत् सर्वनामस्थाने।; in परसप्तमी.

[LSK] अनयोः 6/2 आम् 1/1 स्यात् 1/1 सर्वनामस्थाने 7/1 परे 7/1 ॥

आम् is the आगम for the words चतुर् and अनडुह् when सर्वनामस्थान follows.

अनडुह् + सुँ

अनडु आम् ह् + सुँ	7.1.98 चतुरनडुहोरामुदातः । ~ सर्वनामस्थाने with the help of 1.1.47 मिदचोऽन्त्यात् परः।
अनड् वाम् ह् + सुँ	6.1.77 इको यणचि । ~ संहितायाम्

To be continued…

[विधिसूत्रम्] 7.1.82 सावनडुहः । ~ नुम्

नुम्-आगम is attached to अनडुह् when followed by सुँ

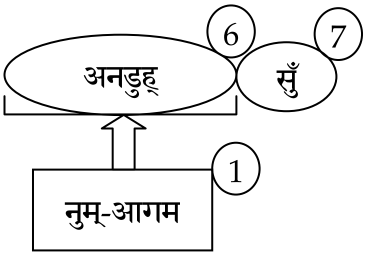

सौ 7/1 अनडुहः 6/1 । ~ नुम् 1/1

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- सौ 7/1 – प्रातिपदिक is सुँ; in परसप्तमी.
- अनडुहः 6/1 – प्रातिपदिक is अनडुह्; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- नुम् 1/1 – From 7.1.58 इदितो नुम् धातोः।. This is आगम. Being मित्, 1.1.47 मिद्चोऽन्त्यात् परः। is needed.

[LSK] अस्य 6/1 नुम् 1/1 स्यात् 1/1 सौ 7/1 परे 7/1 ।

नुम् is the आगम for the word अनडुह् when सुँ follows.

[LSK] अनड्वान् 1/1 ॥

अनडुह् + सुँ	
अनडु आ ह् + सुँ	7.1.98 चतुरनडुहोरामुदात्तः । ~ सर्वनामस्थाने with the help of 1.1.47 मिद्चोऽन्त्यात्परः।
अनड् व् आ ह् + सुँ	6.1.77 इको यणचि । ~ संहितायाम्
अनड् व् आ न् ह् + सुँ	7.1.82 सावनडुहः । ~ नुम्
अनड् व् आ न् ह्	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः
अनड् व् आ न्	8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य
अनड्वान्	

When सम्बुद्धि follows, the next sūtra is अपवाद for 7.1.98 चतुरनडुहोरामुदात्तः । ~ सर्वनामस्थाने.

[विधिसूत्रम्] 7.1.99 अम् सम्बुद्धौ । ~ चतुरनडुहोः

अम्-आगम is for चतुर् and अनडुह् when सम्बुद्धि follows.

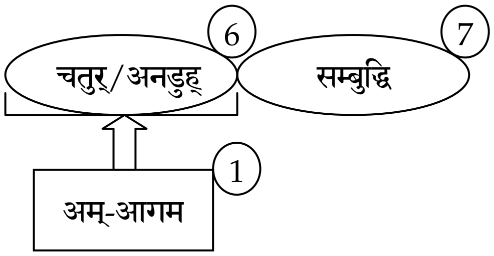

अम्[1/1] सम्बुद्धौ[7/1] । ~ चतुर्-अनडुहोः[6/2]

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- अम् 1/1 – This is आगम. Being मित्, 1.1.47 मिदचोऽन्त्यात् परः। is needed.
- सम्बुद्धौ 7/1 – In परसप्तमी. Since सम्बुद्धि is subset of सर्वनामस्थान, this is अपवाद for 7.1.98 चतुरनडुहोरामुदात्तः । ~ सर्वनामस्थाने.
- चतुर्-अनडुहोः 6/2 – From 7.1.98 चतुरनडुहोरामुदात्तः।; in स्थानेयोगा षष्ठी.

[LSK] हे अनड्वन्[S/1] ॥

अनडुह् + सुँ

अनडु अ ह् + सुँ	7.1.99 अम् सम्बुद्धौ । ~ चतुरनडुहोः with the help of 1.1.47 मिदचोऽन्त्यात्परः।
अनड् व् अ ह् + सुँ	6.1.77 इको यणचि । ~ संहितायाम्
अनड् व् अ न् ह् + सुँ	7.1.82 सावनडुहः । ~ नुम्
अनड् व् अ न् ह्	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः
अनड् व् अ न्	8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

अनड्वन्

[LSK] अनड्वाहौ[1/2] । अनड्वाहः[1/3] ।

When सर्वनामस्थान follows, 7.1.98 चतुरनडुहोरामुदात्तः । takes place.

अनडुह् + औ

अनडु आ ह् + औ	7.1.98 चतुरनडुहोरामुदात्तः । ~ सर्वनामस्थाने
अनड् व् आ ह् + औ	6.1.77 इको यणचि । ~ संहितायाम्

अनड्वाहौ

[LSK] अनडुहः $^{2/3}$ । अनडुहा $^{3/1}$ ॥

When सर्वनामस्थान does not follow, there is no special modification.

अनडुह् + शस्

अनडुहस्

अनडुहः 8.2.66, 8.3.15

At the end of पद, the next sūtra is applicable.

[विधिसूत्रम्] 8.2.72 वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः । ~ सः पदानाम्

At the end of पद, स्-ending वसुँ-प्रत्यय-ending, स्रंस्, ध्वंस्, and अनडुह् words take द्-आदेश at the last letter.

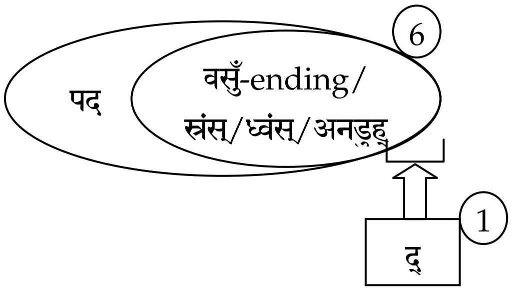

वसु-स्रंसु-ध्वंसु-अनडुहाम् $^{6/3}$ दः $^{1/1}$ । ~ सः $^{6/1}$ पदानाम् $^{6/3}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- वसु-स्रंसु-ध्वंसु-अनडुहाम् 6/3 – वसुँश्च स्रसुश्च ध्वंसुश्च अनड्वान् च वसु-स्रंसु-ध्वंसु-अनडुहः (ID), तेषाम् ।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
    1. वसुँ is आदेश for शतृँ-प्रत्यय taught by 7.1.36 विदेः शतुर्वसुँः।. By स्थानिवद्भाव, the आदेश is considered to be प्रत्यय.
    2. स्रंसुँ is धातु अवस्रंसने (1A) to fall down, to sink, to hang down
    3. ध्वंसुँ is धातु अवस्रंसने गतौ च (1A) to fall down, to perish
    4. अनडुह् is प्रातिपदिक
- दः 1/1 – This is आदेश. अ after द् is for उच्चारण.
- सः 6/1 – From 8.2.66 ससजुषो रुँः।; connected to वसुँ only. With तदन्तविधि, it is understood as "सकारान्त वसुँ-प्रत्यय-ending word"
- पदानाम् 6/3 – From अधिकारसूत्र 8.1.16 पदस्य।; connected to all with तदन्तविधि.

[LSK] स-अन्त-वसुँ-अन्तस्य $^{6/1}$ स्रंसादेः $^{6/1}$ च ^{0} दः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ पदान्ते $^{7/1}$ ।

द् is the substitute in the place of the last letter of स्-ending वसुँ-प्रत्यय-ending word, or स्रंस्, ध्वंस्, and अनडुह् at the end of पद.

[LSK] अनडुद्भ्याम् $^{3/2}$ इत्यादि $^{1/1}$ ॥

अनडुह् + भ्याम्

अनडुद् + भ्याम् 8.2.72 वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः । ~ सः पदानाम्

[LSK] "सान्त" इति ^{0} किम् ^{0}? विद्वान् $^{1/1}$ ।

Why should it be said that वसुँ-प्रत्यय-ending word should be स्-ending? In the case of विद्वान् $^{1/1}$, the end of पद is not स्, at the time of 8.2.72 वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः ।.

विद् + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् । ~ धातोः प्रत्ययः

विद् + शतृ 3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।

विद् + वसुँ 7.1.36 विदेः शतुर्वसुः ।

विद् + शप् + वस् 3.1.68 कर्तरि शप् । ~ सार्वधातुके

विद् + वस् 2.4.72 अदिप्रभृतिभ्यः शपः । ~ लुक्

विद्वस् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

विद्वस् + सुँ

विद्व न् स् + सुँ 7.1.70 उगिदचां स्थाने चाधातोः । ~ नुम्

विद्वान् स् + सुँ 6.4.10 सान्तमहतः संयोगस्य ।

विद्वान् स् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

विद्वान् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः ।

At the time of 8.2.72 वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः ।, the end of पद is not स्. Thus 8.2.72 वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः । is not applied.

[LSK] "पदान्ते" किम् ^{0}? स्रस्तम् $^{1/1}$ । ध्वस्तम् $^{1/1}$ ॥

Why should "at the end of पद" be said? In the case of स्रस्त, स्रंस् is not at the end of पद, thus 8.2.72 वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः । is not applied.

स्रंस् + क्त 3.2.102 निष्ठा । ~ धातोः प्रत्ययः

स्रस् + त 6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति । ~ न लोपः

Declension of अनडुह् (ह्-पुं-5)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	अनडुह् + सुँ अनडु आ ह् + सुँ 7.1.98 अनड् व् आ ह् + सुँ 6.1.77 अनड् व् आ न् ह् + सुँ 7.1.82 अनड् व् आ न् ह् 6.1.68 अनड् व् आ न् 8.2.23 **अनड्वान्**	अनडुह् + औ अनडु आ ह् + औ 7.1.98 अनड् व् आ ह् + औ 6.1.77 **अनड्वाहौ**	अनडुह् + जस् अनडु आ ह् + अस् 7.1.98 अनड् व् आ ह् + अस् 6.1.77 **अनड्वाहः** 8.2.66, 8.3.15
S	अनडुह् + सुँ अनडु अ ह् + सुँ 7.1.99 अनड् व् अ ह् + सुँ 6.1.77 अनड् व् अ न् ह् + सुँ 7.1.82 अनड् व् अ न् ह् 6.1.68 अनड् व् अ न् 8.2.23 **अनड्वन्**[3]	same as above	same as above
2	अनडुह् + अम् अनडु आ ह् + अम् 7.1.98 अनड् व् आ ह् + अम् 6.1.77 **अनड्वाहम्**	same as above	अनडुह् + शस् अनडुहस् **अनडुहः** 8.2.66, 8.3.15
3	अनडुह् + टा **अनडुहा**	अनडुह् + भ्याम् **अनडुद्भ्याम्** 8.2.72	अनडुह् + भिस् अनडुद्भिस् 8.2.72 अनडुद्भिः 8.2.66, 8.3.15
4	अनडुह् + ङे **अनडुहे**	same as above	अनडुह् + भ्यस् अनडुद्भ्यस् 8.2.72 अनडुद्भ्यः 8.2.66, 8.3.15
5	अनडुह् + ङसिँ **अनडुहः** 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	अनडुह् + ओस् **अनडुहोः** 8.2.66, 8.3.15	अनडुह् + आम् **अनडुहाम्**
7	अनडुह् + ङि **अनडुहि**	same as above	अनडुह् + सुप् अनडुद् + सु 8.2.72 अनडुत् + सु 8.4.55 **अनडुत्सु**

[3] Between हे and अनड्वन्, etc., there is प्रकृतिभाव. See टिप्पणी ३.

उखायाः स्रंसते इति उखास्रत् । That which falls from vessel.

उखा + स्रंस् + क्विप्

उखास्रस् 6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति । ~ न लोपः

Declension of **उखास्रस् (स-पु)**

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	उखास्रस् + सुँ उखास्रस् 6.1.68 **उखास्रद्** 8.2.72 **उखास्रत्** 8.4.56	उखास्रस् + औ **उखास्रसौ**	उखास्रस् + जस् **उखास्रसः** 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	उखास्रस् + अम् **उखास्रसम्**	same as above	same as above
3	उखास्रस् + टा **उखास्रसा**	उखास्रस् + भ्याम् **उखास्रद्भ्याम्** 8.2.72	उखास्रस् + भिस् उखास्रद् + भिस् 8.2.72 **उखास्रद्भिः** 8.2.66, 8.3.15
4	उखास्रस् + ङे **उखास्रसे**	same as above	उखास्रस् + भ्यस् उखास्रद् + भ्यस् 8.2.72 **उखास्रद्भ्यः** 8.2.66, 8.3.15
5	उखास्रस् + ङसिँ **उखास्रसः** 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	उखास्रस् + ओस् **उखास्रसोः** 8.2.66, 8.3.15	उखास्रस् + आम् **उखास्रसाम्**
7	उखास्रस् + ङि **उखास्रसि**	same as above	उखास्रस् + सुप् उखास्रद् + सु 8.2.72 उखास्रत् + सु 8.4.55 **उखास्रत्सु**

पर्णानि ध्वंसते इति पर्णध्वत् । That which causes the falling of leaves.

पर्ण + शस् + ध्वंस् + क्विप्

पर्णध्वस् 6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति । ~ न लोपः

ह-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (6) तुरासाह्

तुरम् = वेगवन्तं साहयति = अभिभवति इति तुराषाट् ।

षहँ मर्षणे (1A) to endure + णिच् (causative) 3.1.26 हेतुमति च ।

साहि 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः ।

तुर + ङस् + साहि + क्विँप् 3.2.76 क्विँप् च ।

प्रातिपदिक-संज्ञा by 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

तुर + साहि + क्विँ 2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्

तुर + साहि 6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

तुर + साह् 6.4.51 णेरनिटि ।

तुरा + साह् 6.3.136 अन्येषामपि दृश्यते ।

तुरासाह्

तुरासाह् + सुँ

तुरासाह् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

तुरासाढ् 8.2.31 हो ढः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

तुरासाड् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

To be continued with the next sūtra…

Declension of तुरासाह् (ह्-पुं-6)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	तुराषाट्/तुराषाड्	तुरासाहौ	तुरासाहः
S	same as above	same as above	same as above
2	तुरासाहम्	same as above	same as above
3	तुरासाहा	तुराषाड्भ्याम्	तुराषड्भिः
4	तुरासाहे	same as above	तुराषड्भ्यः
5	तुरासाहः	same as above	same as above
6	same as above	तुरासाहोः	तुरासाहाम्
7	तुरासाहि	same as above	तुराषाट्त्सु/तुराषाट्सु

[विधिसूत्रम्] 8.3.56 सहेः साडः सः । ~ मूर्धन्यः

स् of the form साड् made of सह्-धातु takes मूर्धन्य-आदेश.

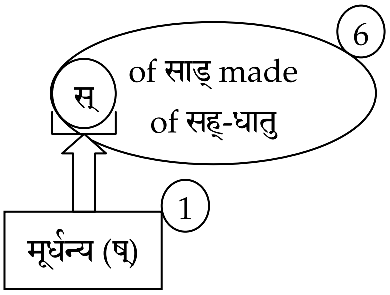

सहेः 6/1 साडः 6/1 सः 6/1 । ~ मूर्धन्यः 1/1

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- सहेः 6/1 – प्रातिपदिक सहि which is made of सह्-धातु with इक् by (वा०) इक्-श्तिपौ धातुनिर्देशे।; in सम्बन्धे षष्ठी to साडः.
- साडः 6/1 – प्रातिपदिक साड् which is made by सह्-धातु with णिच्, ढ्-आदेश, जश्-आदेश; in अवयवषष्ठी to सः.
- सः 6/1 – In स्थानेयोगा षष्ठी.
- मूर्धन्यः 1/1 – This is आदेश. From 8.3.55 अपदान्तस्य मूर्धन्यः।. मूर्ध्नि भवः मूर्धन्यः । That which exists at मूर्धन्, the roof, is called मूर्धन्य. मूर्धन् + ङि + यत् by 4.3.55 शरीरावयवाच्च। ~ यत् तद्धिताः.

[LSK] साड्-रूपस्य 6/1 सहेः 6/1 सस्य 6/1 मूर्धन्य-आदेशः 1/1 ।

मूर्धन्य is the substitute in the place of the स् of सह्-धातु which is in the form of साड्.

[LSK] तुराषाट् 1/1, तुराषाड् 1/1 ॥

तुरासाह् + सुँ

तुरासाह्	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः
तुरासाढ्	8.2.31 हो ढः । ~ झलि पदस्य अन्ते च
तुरासाड्	8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।
तुराषाड्	8.3.56 सहेः साडः सः । ~ मूर्धन्यः
तुराषाट्	8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर्

[LSK] तुरासाहौ 1/2 । तुरासाहः 1/3 । तुराषाड्भ्याम् 3/2 इत्यादि 1/1॥

When पद-संज्ञा is given to अङ्ग, 8.2.31 हो ढः।, then 8.2.39 झलां जशोऽन्ते। are applied. Then 8.3.56 सहेः साडः सः । ~ मूर्धन्यः becomes applicable.

व-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) सुदिव्

सु = शोभना द्यौः = आकाशः यस्य सः सुद्यौः ।

सु + सुँ + दिव् + सुँ 2.2.24 अनेकमन्यपदार्थे । ~ बहुव्रीहिः समासः

दिव् is a feminine प्रातिपदिक.

प्रातिपदिक-संज्ञा by 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

सु + दिव् 2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्

सुदिव्

सुदिव् + सुँ

Declension of सुदिव् (व्-पुं-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	सुद्यौः 7.1.84	सुदिवौ	सुदिवः
S	same as above	same as above	same as above
2	सुदिवम्	same as above	same as above
3	सुदिवा	सुद्युभ्याम् 6.1.131	सुद्युभिः 6.1.131
4	सुदिवे	same as above	सुद्युभ्यः 6.1.131
5	सुदिवः	same as above	same as above
6	same as above	सुदिवोः	सुदिवाम्
7	सुदिवि	same as above	सुद्युषु 6.1.131, 8.3.59

[विधिसूत्रम्] 7.1.84 दिव औत् । ~ सौ

The last letter of दिव् is replaced by औ when followed by सुँ

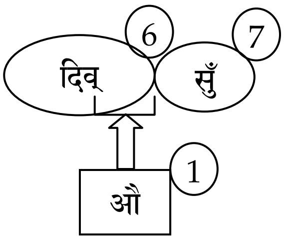

दिवः $^{6/1}$ औत् $^{1/1}$ । ~ सौ $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- दिवः 6/1 – प्रातिपदिक is दिव्; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- औत् 1/1 – This is आदेश. The त् is just for उच्चारण.
- सौ 7/1 – From 7.1.82 सावनडुहः।; प्रातिपदिक is सुँ; in परसप्तमी.

[LSK] "दिव्" इति ^{0} प्रातिपदिकस्य $^{6/1}$ औत् $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ सौ $^{7/1}$ ।

औ is the substitute for प्रातिपदिक दिव् when सुँ follows.

[LSK] सुद्यौः $^{1/1}$ ।

सुदिव् + सुँ

सुदि औ + सुँ 7.1.84 दिव औत् । ~ सौ

सुद्य् औ + सुँ 6.1.77 इको यणचि ।

सुद्यौः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] सुदिवौ $^{1/2}$ ॥

सुदिव् + औ

सुदिवौ

[विधिसूत्रम्] 6.1.131 दिव उत् । ~ पदान्ते

The last letter of दिव् at the end of पद is replaced by उ.

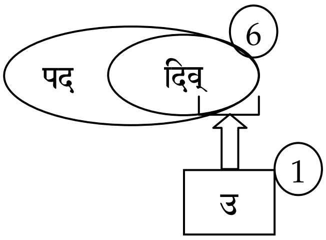

दिवः$^{6/1}$ उत्$^{1/1}$ । ~ पदान्ते$^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- दिवः 6/1 – प्रातिपदिक is दिव्; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- उत् 1/1 – This is आदेश. The त् is just for उच्चारण.
- पदान्ते 7/1 – From 6.1.109 एङः पदान्तादति ।; by मण्डूकप्लुतगति and विभक्तिविपरिणाम; in अधिकरणे सप्तमी.

[LSK] दिवः$^{6/1}$ अन्त-आदेशः$^{1/1}$ उकारः$^{1/1}$ स्यात्$^{III/1}$ पदान्ते$^{7/1}$ ।

उ is the substitute for प्रातिपदिक दिव् at the end of पद.

[LSK] सुद्युभ्याम्$^{3/2}$ इत्यादि$^{1/1}$ ॥

सुदिव् + भ्याम्

सुदि उ + भ्याम्   7.1.84 दिव उत् । ~ पदान्ते

सुद्य् उ + भ्याम्   6.1.77 इको यणचि ।

सुद्युभ्याम्

रेफ-अन्त-पुँल्लिङ्गः (1) चतुर्

चतुर् (four) is नित्य-बहुवचन-अन्त word. It declines in three genders, with different forms.

[LSK] चत्वारः 1/3 ।

चतुर् + जस्

चतु आम् र् + अस् 7.1.98 चतुरनडुहोरामुदात्तः । ~ सर्वनामस्थाने

चत्वा र् + अस् 6.1.77 इको यणचि ।

चत्वारः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] चतुरः 2/3 ।

चतुर् + शस्

चतुर् + अस्

[LSK] चतुर्भिः 3/3 । चतुर्भ्यः 4/3, 5/3 ॥

Declension of चतुर् (र्-पुं-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1			चत्वारः 7.1.98
S			
2			चतुरः
3			चतुर्भिः
4			चतुर्भ्यः
5			same as above
6			चतुर्ण्णाम्/चतुर्णाम् 7.1.55, 8.4.1, 8.4.46
7			चतुर्षु 8.3.16, 8.4.49

[विधिसूत्रम्] 7.1.55 षट्चतुर्भ्यश्च । ~ आमः नुट्

After षट्-संज्ञक word and चतुर्, आम् takes नुट्-आगम.

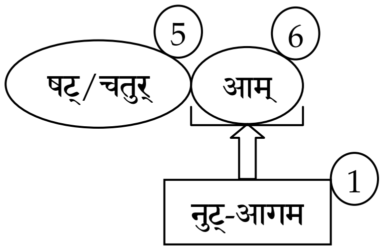

षट्चतुर्भ्यः $^{5/3}$ च ^{0} । ~ आमः $^{6/1}$ नुट् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- षट्चतुर्भ्यः 5/3 – षट् is संज्ञा defined by 1.1.24 ष्णान्ता षट् । and 1.1.25 डति च ।, and प्रातिपदिक चतुर् in द्वन्द्वसमास; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- आमः 6/3 – From 7.1.52 आमि सर्वनाम्नः सुट् ।; by विभक्तिविपरिणाम, in स्थानेयोगा षष्ठी.
- नुट् 1/1 – This is आगम. By being टित्, it becomes आदि-अवयव of आम् by 1.1.46 आद्यन्तौ टकितौ।.

[LSK] एभ्यः $^{5/3}$ आमः $^{6/1}$ नुट्-आगमः $^{1/1}$ ॥

औ is the substitute for प्रातिपदिक दिव् when सुँ follows.

चतुर् + आम् $^{6/3}$

चतुर् + न् आम्   7.1.55 षट्चतुर्भ्यश्च । ~ आमः नुट्

Now, न् is immediately preceded by र्. The next sūtra teaches णत्व in such case.

[विधिसूत्रम्] 8.4.1 रषाभ्यां णो नः समानपदे ।

In one word, after र् or ष्, न् is replaced by ण्.

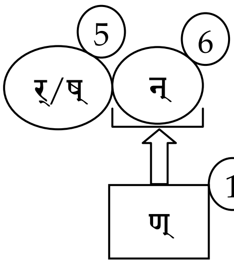

रषाभ्याम् $^{5/2}$ नः $^{6/1}$ णः $^{1/1}$ समानपदे ^{0} ।

4 words in the सूत्र; no अनुवृत्ति is required.

- रषाभ्याम् 5/2 – रः च षः च रषौ (ID), ताभ्याम् ।; in स्थानेयोगा षष्ठी. The अ after र् and ष् is उच्चारणार्थ.
- नः 6/1 – In स्थानेयोगा षष्ठी.
- णः 1/1 – This is आदेश. The अ after ण् is उच्चारणार्थ.
- समानपदे 7/1 – समानं च अदः पदं च समानपदम् (KT), तस्मिन् । in one word; in अधिकरणे सप्तमी.

चतुर् + आम् $^{6/3}$

चतुर् + न् आम्   7.1.55 षट्चतुर्भ्यश्च । ~ आमः नुट्

चतुर् + णाम्   8.4.1 रषाभ्यां णो नः समानपदे ।

चतुर् + ण्णाम्   8.4.46 अचो रहाभ्यां द्वे । ~ यरः वा

This sūtra is already studied in हल्-सन्धि section.

[LSK] अचः $^{5/1}$ पराभ्याम् $^{5/2}$ रेफ-हकाराभ्याम् $^{5/2}$ परस्य $^{6/1}$ यरः $^{6/1}$ द्वे $^{1/2}$ वा ^{0} स्तः $^{III/2}$ ।

There is optional duplication of यर् which is after र् and ह् which are after अच्.

[LSK] चतुर्ण्णाम् $^{6/3}$ । चतुर्णाम् $^{6/3}$ ॥

Because of the option, there are two forms.

चतुर् + सुप् $^{7/3}$

Here, विसर्ग for र् by 8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः। is प्राप्त, but it is restricted by the next नियमसूत्र.

[नियमसूत्रम्] 8.3.16 रोः सुपि । ~ विसर्जनीयः

When सुप् of 7/3 follows, only रुँ is replaced by विसर्ग, not र्.

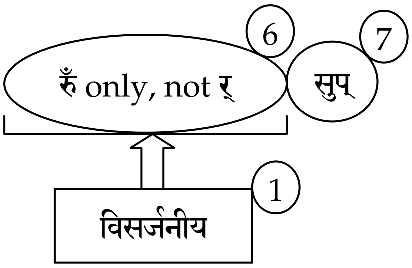

रोः 6/1 सुपि 7/1 । ~ विसर्जनीयः 1/1

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- रोः 6/1 – प्रातिपदिक is रुँ, which is given only by रुँत्व-प्रकरण starting from 8.2.66 ससजुषो रुँः।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- सुपि 7/1 – प्रातिपदिक is सुप्, 7/3 of सुप्-प्रत्यय; in परसप्तमी.
- विसर्जनीयः 1/1 – From 8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः।.

[LSK] रोः 6/1 एव 0 विसर्गः 1/1 सुपि 7/3 ।

विसर्ग is only for रुँ when सुप् follows.

र् of रुँ could have been replaced by विसर्ग by 8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः।, even without this sūtra, but this sūtra is started by Pāṇini. In this case, this sūtra should be understood as नियमसूत्र, which restricts the scope of application of the previous sūtra, hence excludes any other situations than what is specified in the नियमसूत्र.

Here in this नियमसूत्र, only रुँ is specified when सुप् follows. In the case of चतुर् + सुप् 7/3, the रेफ is not of रुँ, thus विसर्जनीय-आदेश is not applied.

चतुर् + सुप् 7/3

चतुर् + षु 8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः

र् is found in इण्. Now, उ of अचः, and र् of रषाभ्याम् are preceding ष्, which is of यरः, thus 8.4.46 अचो रहाभ्यां द्वे । ~ यरः वा द्वे is applicable. This is negated by the next sūtra.

[निषेधसूत्रम्] 8.4.49 शरोऽचि । ~ न द्वे

When अच् follows, शर् does not get duplicated by 8.4.47 अचो रहाभ्यां द्वे।[4].

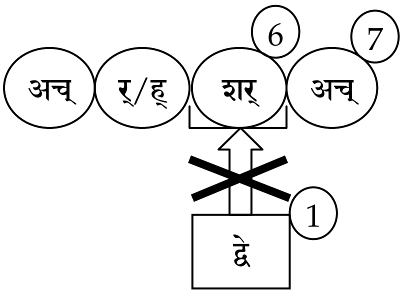

शरः $^{6/1}$ अचि $^{7/1}$ । ~ न ^{0} द्वे $^{1/2}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- शरः 6/1 – प्रत्याहार शर्; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- अचि 7/1 – प्रत्याहार अच्; in परसप्तमी.
- न 0 – From 8.4.48 नादिन्याक्रोशे पुत्रस्य।. This is to negate द्वे in this particular situation.
- द्वे 1/2 – From 8.4.47 अचो रहाभ्यां द्वे।. This is आदेश.

[LSK] अचि $^{7/1}$ परे $^{7/1}$ शरः $^{6/1}$ द्वे $^{1/2}$ न ^{0} स्तः $^{III/2}$ ।

When अचि follows, शर् does not become duplicated.

[LSK] चतुर्षु $^{7/3}$ ॥

चतुर् + सुप्

8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः । is applicable, but restricted by 8.3.16 रोः सुपि ।

चतुर् + षु 8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः

8.4.46 अचो रहाभ्यां द्वे । ~ यरः वा द्वे is प्राप्त but negated by 8.4.49 शरोऽचि ।.

चतुर्षु

[4] This निषेध is particularly for 8.4.47 अचो रहाभ्यां द्वे ।. Ref[K] अचो रहाभ्याम् इति प्राप्तिः प्रतिषिध्यते ।

म-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) प्रशाम्

प्र + शमुँ उपशमे (4P) + क्विप् 3.2.76 क्विप् च ।

प्र + शाम् 6.4.15 अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति ।

प्रातिपदिकसंज्ञा 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च ।

[विधिसूत्रम्] 8.2.64 मो नो धातोः । ~ पदस्य अन्ते

न् takes the place of म् of धातु at the end of पद.

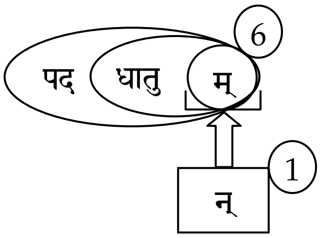

मः $^{6/1}$ नः $^{1/1}$ धातोः $^{6/1}$ । ~ पदस्य $^{6/1}$ अन्ते $^{7/1}$

3 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- मः 6/1 – In स्थानेयोगा षष्ठी.
- नः 1/1 – This is आदेश. The अ after न् is उच्चारणार्थ.
- धातोः 6/1 – In सम्बन्धे षष्ठी to मः.
- पदस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 8.1.16 पदस्य।; in सम्बन्धे षष्ठी to अन्ते.
- अन्ते 7/1 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च ।; in अधिकरणे सप्तमी.

[LSK] धातोः $^{6/1}$ मस्य $^{6/1}$ नः $^{1/1}$ पदान्ते $^{7/1}$ ।

न् is the substitute in the place of म् of धातु, at the end of पद.

[LSK] प्रशान् $^{1/1}$ ।

प्रशाम् + सुँ

प्रशाम् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

प्रशान् 8.2.64 मो नो धातोः । ~ पदस्य अन्ते

[LSK] प्रशान्भ्याम्$^{3/2}$ इत्यादि$^{1/1}$ ।

प्रशाम् + भ्याम्

प्रशान् + भ्याम्		8.2.64 मो नो धातोः । ~ पदस्य अन्ते

Note that 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य। does not occur because of असिद्धत्व. Being पदान्त, 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः does not happen, either.

प्रशाम् + सुप्$^{7/1}$

प्रशान् + सु		8.2.64 मो नो धातोः । ~ पदस्य अन्ते

प्रशान् + ध् सु		8.3.30 नश्च । ~ सि धुट् वा

प्रशान् + त् सु		8.4.55 खरि च । ~ चर् झलाम्

प्रशान्त्सु

पक्षे प्रशान्सु

Declension of प्रशान् (म्-पुं-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	प्रशान् 8.2.64	प्रशामौ	प्रशामः
S	same as above	same as above	same as above
2	प्रशामम्	same as above	same as above
3	प्रशामा	प्रशान्भ्याम् 8.2.64	प्रशान्भिः 8.2.64
4	प्रशामे	same as above	प्रशान्भ्यः 8.2.64
5	प्रशामः	same as above	same as above
6	same as above	प्रशामोः	प्रशामाम्
7	प्रशामि	same as above	प्रशान्त्सु/प्रशान्सु 8.2.64, 8.3.30

<u>म-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) किम्</u>

[विधिसूत्रम्] 7.2.103 किमः कः । ~ विभक्तौ

When विभक्ति follows, किम् is replaced by क.

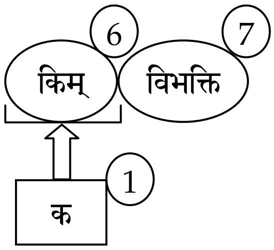

किमः $^{6/1}$ कः $^{1/1}$ । ~ विभक्तौ $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- किमः 6/1 – प्रातिपदिक is किम्, one of the सर्वादिगण; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- कः 1/1 – This is आदेश. This is अनेकाल्, consisting क् and अ.
- विभक्तौ 7/1 – From 7.2.84 अष्टन आ विभक्तौ।; in परसप्तमी. विभक्ति is संज्ञा defined as 1.4.104 विभक्तिश्च । ~ सुपः तिङः

[LSK] किमः $^{6/1}$ कः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ विभक्तौ $^{7/1}$।

क is the substitute in the place of किम् when विभक्ति follows.

[LSK] कः $^{1/1}$ ।

किम् + सुँ

क + सुँ 7.2.103 किमः कः । ~ विभक्तौ

कः 8.2.66, 8.3.15

Note that after विप्रतिषेध with 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः, being पर, 7.2.103 किमः कः । ~ विभक्तौ takes place.

[LSK] कौ $^{1/2}$ । के $^{1/3}$ । शेषम् $^{1/1}$ सर्ववत् ^{0} ॥

Because of 7.2.103 किमः कः । ~ विभक्तौ, the प्रातिपदिक becomes अ-ending सर्वनाम. Thus it declines exactly like सर्व.

Declension of किम् (म-पुं-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	कः	कौ	के
S			
2	कम्	same as above	कान्
3	केन	काभ्याम्	कैः
4	कस्मै	same as above	केभ्यः
5	कस्मात्	same as above	same as above
6	कस्य	कयोः	केषाम्
7	कस्मिन्	same as above	केषु

<u>म-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) इदम्</u>

[विधिसूत्रम्] 7.2.108 इदमो मः । ~ सौ

When सुँ follows, the last letter (म्) of इदम् is replaced by म्.

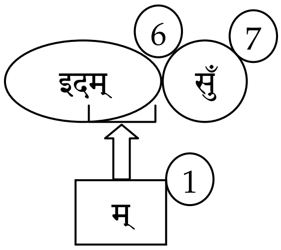

इदमः 6/1 मः 1/1 । ~ सौ 7/1

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- इदमः 6/1 – प्रातिपदिक is इदम्, one of the सर्वादिगण; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- मः 1/1 – This is आदेश. The अ after म् is उच्चारणार्थ.
- सौ 7/1 – From 7.2.106 तदोः सः सावनन्त्ययोः ।; in परसप्तमी.

[LSK] सौ 7/1।

म् is the substitute in the place of the last letter of इदम् when सुँ follows.

[LSK] त्यदादि-अत्व-अपवादः 1/1 ॥

This is अपवाद for अ-आदेश of 7.2.102 त्यदादीनामः ।.

इदम् + सुँ

इदम् + सुँ 7.2.108 इदमो मः । ~ सौ

To be continued with the next sūtra –

[विधिसूत्रम्] 7.2.111 इदोऽय् पुंसि । ~ सौ

When सुँ follows, इद् of इदम् in masculine is replaced by अय्.

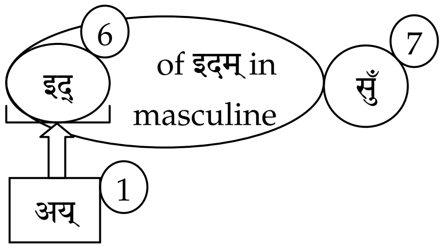

इदः $^{6/1}$ अय् $^{1/1}$ पुंसि $^{7/1}$। ~ इदमः $^{6/1}$ सौ $^{7/1}$

3 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- इदः 6/1 – प्रातिपदिक is इद्; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- अय् 1/1 – This is आदेश. Being अनेकाल्, it replaces all the letters by 1.1.55 अनेकाल्शित्सर्वस्य।.
- पुंसि 7/1 – प्रातिपदिक is पुंस्, masculine; in विषयसप्तमी.
- इदमः 6/1 – From 7.2.108 इदमो मः।; in सम्बन्धे षष्ठी to इदः.
- सौ 7/1 – From 7.2.110 यः सौ।; in परसप्तमी.

[LSK] इदमः $^{6/1}$ इदः $^{6/1}$ अय् $^{1/1}$ सौ $^{7/1}$ पुंसि $^{7/1}$।

अय् is the substitute in the place of इद् of इदम् in masculine when सुँ follows.

[LSK] अयम् $^{1/1}$ ।

इदम् + सुँ

इदम् + सुँ   7.2.108 इदमो मः । ~ सौ

अय् अम् + सुँ   7.2.112 इदोऽय् पुंसि । ~ सौ

अय् अम्   6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

अयम्

Note that this is अपवाद for

इदम् + औ

इद अ + औ   7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

Continue to the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

When short अ, which is not at the end of पद, is followed by गुण (अ, ए, ओ), they are replaced by पररूप (गुण)

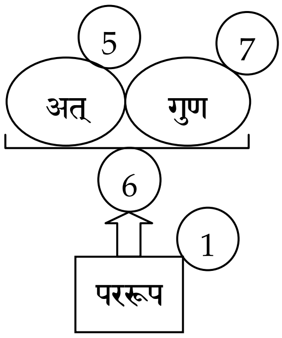

अतः $^{5/1}$ गुणे $^{7/1}$ । ~ अपदान्तात् $^{5/1}$ पररूपम् $^{1/1}$ एकः $^{1/1}$ पूर्वपरयोः $^{6/2}$ संहितायाम् $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 5 words as अनुवृत्ति

- अतः 5/1 – Short अ; in पूर्वपञ्चमी.
- गुणे 7/1 – गुण s संज्ञा for अ, ए, ओ by 1.1.2 अदेङ् गुणः।; in परसप्तमी.
- अपदान्तात् 5/1 – From 6.1.96 उस्यपदान्तात् ।; adjective to अतः, "short अ, not at the end of पद".
- पररूपम् 1/1 – This is आदेश. From 6.1.94 एङि पररूपम् ।. परस्य रूपं पररूपम् (6T)।.
- एकः 1/1 – From अधिकारसूत्र 6.1.84 एकः पूर्वपरयोः।. Two letters become one.
- पूर्वपरयोः 6/2 – From अधिकारसूत्र 6.1.84 एकः पूर्वपरयोः।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- संहितायाम् 7/1 – In विषयसप्तमी.

[LSK] अपदान्तात् $^{5/1}$ अतः $^{5/1}$ गुणे $^{7/1}$ पररूपम् $^{1/1}$ एकादेशः $^{1/1}$ ॥

पररूप is the one substitute for short अ, not at the end of पद, and गुण.

[विधिसूत्रम्] 7.2.109 दश्च । ~ विभक्तौ इदमः मः

When विभक्ति follows, द् of इदम् is replaced by म्.

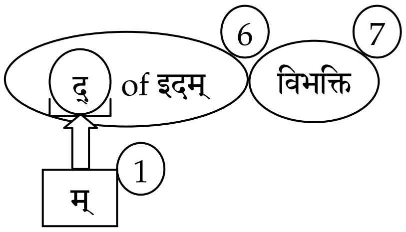

दः [6/1] च [0] । ~ विभक्तौ [7/1] इदमः [6/1] मः [1/1]

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- दः 6/1 – In स्थानेयोगा षष्ठी.
- च 0 – This is to connect to the previous sūtra, 7.2.108 इदमो मः।.
- इदमः 6/1 – From 7.2.108 इदमो मः।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- मः 1/1 – From 7.2.108 इदमो मः।; This is आदेश. The अ after म् is उच्चारणार्थ.
- विभक्तौ 7/1 – From 7.2.84 अष्टन आ विभक्तौ।; in परसप्तमी.

[LSK] इदमः [6/1] दस्य [6/1] मः [1/1] स्यात् [III/1] विभक्तौ [7/1]।

म् is the substitute in the place of द् of इदम् when विभक्ति follows.

[LSK] इमौ [1/2] ।

इदम् + औ	
इद अ + औ	7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ
इद + औ	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
इम + औ	7.2.109 दश्च । ~ विभक्तौ इदमः मः
इमौ	6.1.88 वृद्धिरेचि ।, after negating 6.1.102 प्रथमयोः पूर्वसवर्णः। by 6.1.104 नादिचि।.

[LSK] इमे [1/3] ।

इदम् + जस्	
इदम् + शी	7.1.17 जसः शी । ~ सर्वनाम्नः अतः
इद अ + ई	7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ
इद + ई	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
इम + ई	7.2.109 दश्च । ~ विभक्तौ इदमः मः
इमे	6.1.87 आद्गुणः ।, after negating 6.1.102 प्रथमयोः पूर्वसवर्णः। by 6.1.104 नादिचि।.

[LSK] त्यदादेः $^{6/1}$ सम्बोधनम् $^{1/1}$ न ^{0} अस्ति $^{III/1}$ इति ^{0} उत्सर्गः $^{1/1}$ ॥

Generally, there is no सम्बोधन for प्रातिपदिकs in त्यदादि-गण. (There can be exceptions.)

[विधिसूत्रम्] 7.2.112 अनाप्यकः । ~ विभक्तौ इदमः इदः

इद् of इदम् without क् is replaced by अन् when विभक्ति starting from 3rd case follows.

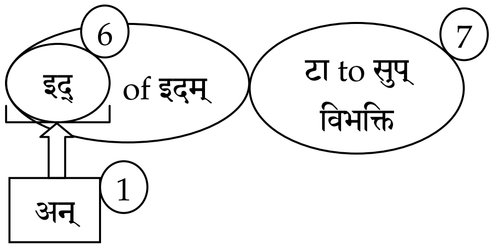

अन् $^{1/1}$ आपि $^{7/1}$ अकः $^{6/1}$। ~ इदमः $^{6/1}$ इदः $^{6/1}$ विभक्तौ $^{7/1}$

3 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- अन् 1/1 – This is आदेश. This is अनेकाल्.
- आपि 7/1 – This is प्रत्याहार made of आ of टा and इत् letter of सुप्; in परसप्तमी.
- अकः 6/1 – अविद्यमानः ककारः यस्मिन् इति अकः (N17B)। that in which there is no क् of अकच् प्रत्यय. This is adjective to इदमः.
- इदमः 6/1 – From 7.2.108 इदमो मः।; in सम्बन्धे षष्ठी to इदः.
- इदः 6/1 – From 7.2.111 इदोऽय् पुंसि।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- विभक्तौ 7/1 – From 7.2.84 अष्टन आ विभक्तौ।; in परसप्तमी.

[LSK] अककारस्य $^{6/1}$ इदमः $^{6/1}$ इदः $^{6/1}$ अन् $^{1/1}$ आपि $^{7/1}$ विभक्तौ $^{7/1}$ ।

अन् is the substitute in the place of इद् of इदम् when आप् (from टा to सुप्) विभक्ति follows.

[LSK] "आप्" इति ^{0} प्रत्याहारः $^{1/1}$ ।

आप् is प्रत्याहार. The आदि letter is आ of टा, and अन्त्य इत् is प् of सुप्.

[LSK] अनेन $^{3/1}$ ॥

इद अ + टा	7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ
इद + आ	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
अन् अ + आ	7.2.112 अनाप्यकः । ~ विभक्तौ इदमः इदः, with 1.1.55 अनेकाल्शित्सर्वस्य।
अन् अ + इन	7.1.12 टाङसिँङसामिनात्स्याः । ~ अतः अङ्गात्
अनेन	6.1.87 आद्गुणः । ~ अचि एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

[विधिसूत्रम्] 7.2.113 हलि लोपः । ~ अकः इदमः इदः आपि विभक्तौ

इद् of इदम् without क is elided when हलादि-विभक्ति starting from 3rd case follows.

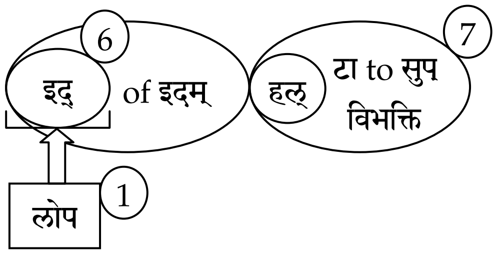

हलि 7/1 लोपः 1/1 । ~ अकः 6/1 इदमः 6/1 इदः 6/1 आपि 7/1 विभक्तौ 7/1

2 words in the सूत्र; 5 words as अनुवृत्ति

- हलि 7/1 – This is adjective to विभक्तौ, and also अल्ग्रहण, thus with तदादिविधि, it results in "हलादौ विभक्तौ".
- लोपः 1/1 – This is आदेश.
- अकः 6/1 – From 7.2.112 अनाप्यकः।. This is adjective to इदमः.
- आपि 7/1 – This does not need to be अनुवृत्ति, because of हल्, and वचनसामर्थ्य for 7.2.111.
- इदमः 6/1 – From 7.2.108 इदमो मः।; in सम्बन्धे षष्ठी to इदः.
- इदः 6/1 – From 7.2.111 इदोऽय् पुंसि।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- विभक्तौ 7/1 – From 7.2.84 अष्टन आ विभक्तौ।; in परसप्तमी.

[LSK] अककारस्य 6/1 इदमः 6/1 इदः 6/1 लोपः 1/1 आपि 7/1 हलादौ 7/1 ।

लोप is the substitute in the place of इद् of अककार इदम् when हलादि आप् (from टा to सुप्) विभक्ति follows.

[LSK] (परिभाषा) न 0 अनर्थके 7/1 अलोऽन्त्य-विधिः 1/1 अनभ्यास-विकारे 7/1 ॥

परिभाषा tells "in a group of letters which is not meaningful, 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य। does not work, except for modifications in अभ्यास". Thus all the letters of "इद्" are to be elided.

इदम् + भ्याम्

इद अ + भ्याम्   7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

इद + भ्याम्   6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

अ + भ्याम्   7.2.113 हलि लोपः । ~ अकः इदमः इदः आपि विभक्तौ

Here, is 7.3.102 सुपि च। applicable? The condition for this sūtra is अदन्त-अङ्गस्य. The अङ्ग here consists of only one letter, अ. Is this considered to be अदन्त-अङ्गस्य? The next sūtra says.

[परिभाषा-सूत्रम्] 1.1.21 आद्यन्तवदेकस्मिन् ।

An effect can take place on a single letterlikeonan आदि orअन्त letter.

आदि-अन्तवत्^{0} एकस्मिन्$^{7/1}$ ।

2 words in the सूत्र; no अनुवृत्ति is required.

- आदि-अन्तवत् 0 – आदिः च अन्तः च आद्यन्तौ (ID)। तयोः इव आद्यन्तवत् by 5.1.116 तत्र तस्य इव ।.
- एकस्मिन् 7/1 – Here, this means "in a single letter".

[LSK] एकस्मिन्$^{7/1}$ क्रियमाणम्$^{1/1}$ कार्यम्$^{1/1}$ आदौ$^{7/1}$ इव^{0} अन्ते$^{7/1}$ इव^{0} स्यात्$^{III/1}$ ।

An operation performed on a single letter should be like it is upon an initial or final letter.

This is based on sentences found in महाभाष्य :

यस्मात्$^{5/1}$ पूर्वम्$^{1/1}$ न^{0} अस्ति$^{III/1}$ परम्$^{1/1}$ अस्ति$^{III/1}$ सः$^{1/1}$ आदिः$^{1/1}$ इति^{0} उच्यते$^{III/1}$ ।

That which does not have letter before, and has letter after, is called आदि.

यस्मात्$^{5/1}$ पूर्वम्$^{1/1}$ अस्ति$^{III/1}$ परम्$^{1/1}$ च^{0} न^{0} अस्ति$^{III/1}$ सः$^{1/1}$ अन्तः$^{1/1}$ इति^{0} उच्यते$^{III/1}$।

That which has letter before, and does not have letter after, is called अन्त.

According to these sentences, the single letter अ in the अङ्ग under discussion is not considered to be अन्त, which is required for application of 7.3.102 सुपि च।, whose requirement is अ-ending अङ्ग. This is where this परिभाषा is useful.

[LSK] "सुपि च" (7.3.102) इति^{0} दीर्घः$^{1/1}$ । आभ्याम्$^{3/2}$ ॥

The दीर्घ of 7.3.102 सुपि च। takes place on the single letter अ in the अङ्ग, just like on the last letter of an अङ्ग by the help of this परिभाषा 1.1.21 आद्यन्तवदेकस्मिन् ।.

इदम् + भ्याम्

इद अ + भ्याम् 7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

इद + भ्याम् 6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

अ + भ्याम् 7.2.113 हलि लोपः । ~ अकः इदमः इदः आपि विभक्तौ

आ + भ्याम् 7.3.102 सुपि च। ~ दीर्घः अतः अङ्गस्य with परिभाषा 1.1.21 आद्यन्तवदेकस्मिन् ।

आभ्याम्

[निषेधसूत्रम्] 7.1.11 नेदमदसोरकोः । ~ भिसः अङ्गात्

For इदम् and अदस् without क, ऐस् does not take the place of भिस्.

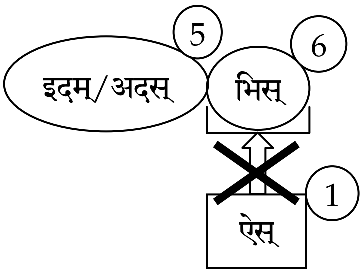

न ^{0} इदम्-अदसोः $^{6/2}$ अकोः $^{6/2}$ । ~ भिसः $^{6/1}$ ऐस् $^{1/1}$

3 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- न 0 – This is to negate ऐस्-आदेश for भिस्.
- इदम्-अदसोः 6/2 – प्रातिपदिक इदम् and अदस् in इतरेतरद्वन्द्वसमास; in सम्बन्धे षष्ठी to भिसः.
- अकोः 6/2 – अविद्यमानः ककारः यस्मिन् इति अकः (N17B)। that in which there is no क् of अकच् प्रत्यय. This is adjective to इदम्-अदसोः.
- भिसः 6/1 – From 7.1.9 अतो भिस ऐस्।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- ऐस् 1/1 – From 7.1.9 अतो भिस ऐस्।; this is आदेश to be negated by this sūtra.

[LSK] अककारयोः $^{6/2}$ इदम्-अदसोः $^{6/2}$ भिसः $^{6/1}$ ऐस् $^{1/1}$ न ^{0}।

ऐस् substitute does not take place for भिस् for इदस् and अदस् without क् of अकच्.

[LSK] एभिः $^{3/3}$ ।

इदम् + भिस्

इद् अ + भिस् 7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

इद + भिस् 6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

अ + भिस् 7.2.113 हलि लोपः । ~ अकः इदमः इदः आपि विभक्तौ

ए + भिस् 7.3.103 बहुवचने झल्येत् । ~ अतः सुपि

एभिः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] अस्मै [4/1] ।

इदम् + ङे

इद अ + ङे 7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

इद + ङे 6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

Here, 7.1.14 सर्वनाम्नः स्मै। ~ अतः ङेः and 7.2.112 अनाप्यकः । ~ विभक्तौ इदमः इदः are in विप्रतिषेध.

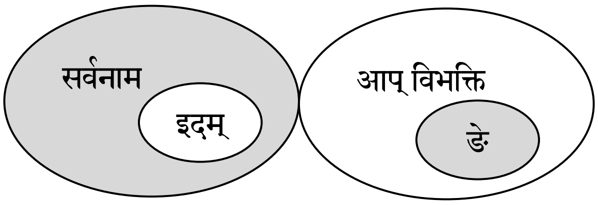

However, परं कार्यम् is not desired in this case. According to परिभाषा "पूर्वपर-नित्य-अन्तरङ्ग-अपवादानाम् उत्तोरोत्तरं बलीयः", 7.1.14 सर्वनाम्नः स्मै। is to be applied because स्मै is नित्य.

परिभाषा "पूर्वपर-नित्य-अन्तरङ्ग-अपवादानाम् उत्तोरोत्तरं बलीयः" says: between two sūtras, अपवाद (exception) takes precedence over उत्सर्ग (general). If अपवाद-उत्सर्ग relationship is not there, अन्तरङ्ग (intimate) takes precedence over बहिरङ्ग (external). If such relationship is not there, then नित्य (always applicable) takes precedence over अनित्य (not always applicable). Finally, even when there is no such relationship, पर takes precedence over पूर्व.

1. अपवाद over उत्सर्ग
2. अन्तरङ्ग over बहिरङ्ग
3. नित्य over अनित्य
4. पर over पूर्व

Between 7.1.14 सर्वनाम्नः स्मै। and 7.2.112 अनाप्यकः।, 7.1.14 सर्वनाम्नः स्मै। is applicable even after applying 7.2.112 अनाप्यकः।, while this is not the case for 7.2.112 अनाप्यकः।. Thus स्मै is नित्य.

इदम् + स्मै 7.1.14 सर्वनाम्नः स्मै। ~ अतः ङेः

इद अ + स्मै 7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

इद + स्मै 6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

अ + स्मै 7.2.113 हलि लोपः । ~ अकः इदमः इदः आपि विभक्तौ

अस्मै

[LSK] एभ्यः 4/3 ।

इदम् + भ्यस्

इद अ + भ्यस्   7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

इद + भ्यस्   6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

अ + भ्यस्   7.2.113 हलि लोपः । ~ अकः इदमः इदः आपि विभक्तौ

ए + भ्यस्   7.3.103 बहुवचने झल्येत् । ~ अतः सुपि

एभ्यः   8.2.66, 8.3.15

[LSK] अस्मात् 5/1 ।

इदम् + ङसिँ

इद अ + अस्   7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

इद + अस्   6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

इद + स्मात्   7.1.15 ङसिङ्योः स्मात्स्मिनौ । ~ अतः सर्वनाम्नः, by negating 7.2.112 अनाप्यकः। by नित्य.

अ + स्मात्   7.2.113 हलि लोपः । ~ अकः इदमः इदः आपि विभक्तौ

अस्मात्

[LSK] अस्य 6/1 ।

इदम् + ङस्

इद अ + अस्   7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

इद + अस्   6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

इद + स्य   7.1.12 टाङसिँङसामिनात्याः । ~ अतः अङ्गात्

अ + स्य   7.2.113 हलि लोपः । ~ अकः इदमः इदः आपि विभक्तौ

अस्य

[LSK] अनयोः 6/2 ।

इदम् + ओस्

इद अ + ओस्   7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

इद + ओस्   6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

अन + ओस्   7.2.112 अनाप्यकः। ~ इदमः इदः विभक्तौ

अने + ओस्   7.3.104 ओसि च । ~ एत् अतः अङ्गस्य

अनय् + ओस्   6.1.78 एचोऽयवायावः। ~ अचि

अनयोः   8.2.66, 8.3.15

[LSK] एषाम्[6/3] ।

इदम् + आम्

इद अ + आम् 7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

इद + आम् 6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

इद + स् आम् 7.1.52 आमि सर्वनाम्नः सुट् । ~ अङ्गात् आत्

अ + साम् 7.2.113 हलि लोपः । ~ अकः इदमः इदः आपि विभक्तौ

ए + साम् 7.3.103 बहुवचने झल्येत् । ~ अतः सुपि

ए + षाम् 8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः

[LSK] अस्मिन्[7/1] । अनयोः[7/2]।

इदम् + ङि

इद अ + ङि 7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

इद + ङि 6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

इद + स्मिन् 7.1.15 ङसिङ्योः स्मात्स्मिनौ । ~ अतः सर्वनाम्नः, by negating 7.2.112 अनाप्यकः। by नित्य.

अ + स्मिन् 7.2.113 हलि लोपः । ~ अकः इदमः इदः आपि विभक्तौ

अस्मिन्

[LSK] एषु[7/3]॥

इदम् + सुप्

इद अ + सु 7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

इद + सु 6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

अ + सु 7.2.113 हलि लोपः । ~ अकः इदमः इदः आपि विभक्तौ

ए + सु 7.3.103 बहुवचने झल्येत् । ~ अतः सुपि

ए + षु 8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः

Declension of इदम् (म-पुं-3)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	इदम् + सुँ इदम् + स् 7.2.108 अय् अम् + स् 7.2.111 **अयम्** 6.1.68	इदम् + औ इद + औ 7.2.102, 6.1.97 इम + औ 7.2.109 **इमौ** 6.1.88	इदम् + जस् इदम् + शी 7.1.17 इद + ई 7.2.102, 6.1.97 इम + ई 7.2.109 **इमे** 6.1.87
S			
2	इद + अम् 7.2.102, 6.1.97 इम + अम् 7.2.109 **इमम्** 6.1.107	same as above	इद + शस् 7.2.102, 6.1.97 इम + अस् 7.2.109 **इमान्** 6.1.102, 6.1.103
3	इदम् + टा इद + टा 7.2.102, 6.1.97 इद + इन 7.1.12 अन + इन 7.2.112 **अनेन** 6.1.87	इदम् + भ्याम् इद + भ्याम् 7.2.102, 6.1.97 अ + भ्याम् 7.2.113 **आभ्याम्** 7.3.102, 1.1.21	इदम् + भिस् इद + भिस् 7.2.102, 6.1.97 अ + भिस् 7.1.11, 7.2.113 **एभिः** 7.3.103, 8.2.66, 8.3.15
4	इदम् + ङे इद + ङे 7.2.102, 6.1.97 इद + स्मै 7.1.14 **अस्मै** 7.2.113	same as above	इदम् + भ्यस् इद + भ्यस् 7.2.102, 6.1.97 अ + भ्यस् 7.2.113 **एभिः** 7.3.103, 8.2.66, 8.3.15
5	इदम् + ङसिँ इद + ङसिँ 7.2.102, 6.1.97 इद + स्मात् 7.1.15 **अस्मात्** 7.2.113	same as above	same as above
6	इदम् + ङस् इद + ङस् 7.2.102, 6.1.97 इद + स्य 7.1.12 **अस्य** 7.2.113	इदम् + ओस् इद + ओस् 7.2.102, 6.1.97 अन + ओस् 7.2.112 अने + ओस् 7.3.104 **अनयोः** 6.1.78, 8.2.66, 8.3.15	इदम् + आम् इद + आम् 7.2.102, 6.1.97 इद + साम् 7.1.52 अ + साम् 7.2.113 ए + साम् 7.1.52 **एषाम्** 8.3.59
7	इदम् + ङि इद + ङि 7.2.102, 6.1.97 इद + स्मिन् 7.1.15 **अस्मिन्** 7.2.113	same as above	इदम् + सुप् इद + सु 7.2.102, 6.1.97 अ + सु 7.2.113 ए + सु 7.1.52 **एषु** 8.3.59

[विधिसूत्रम्] 2.4.34 द्वितीयाटौस्स्वेनः । ~ इदमः एतदः अन्वादेशे

इदम् and एतद् are replaced by एन in अन्वादेश, mentioning for the second time, when द्वितीया (अम्, औट्, शस्), टा and ओस् follow.

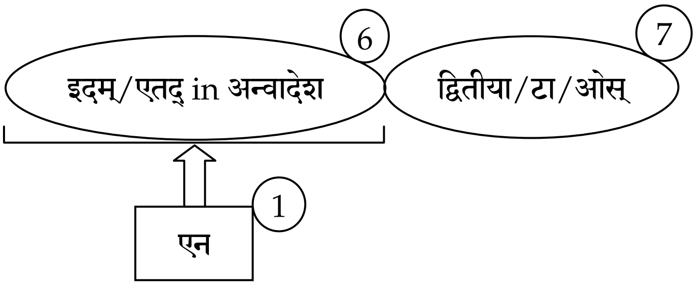

द्वितीया-टा-ओस्सु $^{7/3}$ एनः $^{1/1}$ । ~ इदमः $^{6/1}$ एतदः $^{6/1}$ अन्वादेशे $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- द्वितीया-टा-ओस्सु 7/3 – द्वितीया च टा च ओस् च द्वितीयाटौसः (ID), तेषु।; in परसप्तमी.
- एनः 1/1 – This is आदेश. Being अनेकाल्, 1.1.55 अनेकाल्शित्सर्वस्य। will be applied.
- इदमः 6/1 – प्रातिपदिक is इदम्; from 2.4.32 इदमोऽन्वादेशेऽशनुदात्तस्तृतीयादौ।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- एतदः 6/1 – प्रातिपदिक is एतद्; from 2.4.33 एतदस्त्र-तसोस्त्र–तसौ चानुदात्तौ।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- अन्वादेशे 7/1 – From 2.4.32 इदमोऽन्वादेशेऽशनुदात्तस्तृतीयादौ।; in विषयसप्तमी.

[LSK] इदमेतदोः $^{6/2}$ अन्वादेशे $^{7/1}$ ।

एन is the substitute for इदम्/एतद् in अन्वादेश, when द्वितीया (अम्, औट्, शस्), टा and ओस् follow.

[LSK] किञ्चित् ^{0} कार्यम् $^{2/1}$ विधातुम् ^{0} उपात्तस्य $^{6/1}$ कार्यान्तरम् $^{2/1}$ विधातुम् ^{0} पुनः ^{0} उपादानम् $^{1/1}$ अन्वादेशः $^{1/1}$।

अन्वादेश is mentioning again to reveal other information after mentioning the same thing to reveal one thing.

[LSK] यथा ^{0} – अनेन $^{3/1}$ व्याकरणम् $^{1/1}$ अधीतम् $^{1/1}$ एनम् $^{2/1}$ छन्दः $^{2/1}$ अध्यापय $^{II/1}$ इति ^{0} ।

For example – "By this (boy) grammar has been studied. To this (boy), please teach prosody".

[LSK] अनयोः $^{6/2}$ पवित्रम् $^{1/1}$ कुलम् $^{1/1}$ अनयोः $^{6/2}$ प्रभूतम् $^{1/1}$ स्वम् $^{1/1}$ इति ^{0} ॥

These two people maintain a good family. There is also abundance of wealth for them.

[LSK] एनम्$^{2/1}$ ।

इदम् + अम्

एन + अम् 2.4.34 द्वितीयाटौस्स्वेनः । ~ इदमः एतदः अन्वादेशे

एनम् 6.1.107 अमि पूर्वः। ~ अकः पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्

Declension of इदम् in अन्वादेश (म्-पुं-3-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	अयम्	इमौ	इमे
S			
2	एनम् 2.4.34	एनौ 2.4.34	एनान् 2.4.34
3	एनेन 2.4.34	आभ्याम्	एभिः
4	अस्मै	same as above	एभ्यः
5	अस्मात्	same as above	same as above
6	अस्य	एनयोः 2.4.34	एषाम्
7	अस्मिन्	same as above	एषु

Note that the forms in अन्वादेश are not optional.

In many textbooks these forms are presented in one declensional chart, combined with non-अन्वादेश forms, which can give the impression that they are optional forms. One should not get confused by such misleading presentation.

It is better to make two separate charts: one for the original forms, and the other for the forms in अन्वादेश.

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) राजन्

राजते शोभते इति राजा । The one who shines is राजन्, king.

राजृँ दीप्तौ (1U) to shine + कनिँन् by (उ० 1.156) कनिन् युवृषितक्षिराजिधन्विद्युप्रतिदिवः।

राज् + अन्	अनुबन्धलोपे

राजन्	प्रातिपदिकसंज्ञा by 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च ।

[LSK] राजा $^{1/1}$॥

राजन् + सुँ

राजन्	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

राजान्	6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ नोपधायाः दीर्घः

राजा	8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य । ~ पदस्य

राजन् + सुँ $^{S/1}$

राजन्	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

The सुँ being सम्बुद्धि by 2.3.49 एकवचनं संबुद्धिः।, 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । does not apply. As for 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य।, the next sūtra gives निषेध, prohibition.

[निषेधसूत्रम्] 8.2.8 न ङिसम्बुद्ध्योः । ~ न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य

The elision of न् is prohibited when ङि or सम्बुद्धि follows.

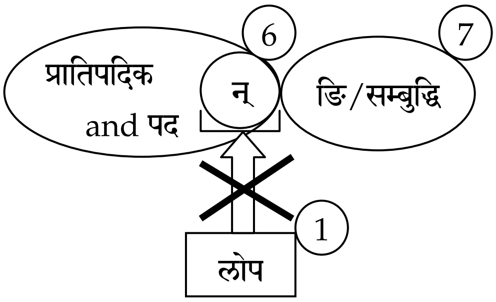

न ^{0} ङि-सम्बुद्ध्योः $^{7/2}$। ~ न $^{6/1}$ लोपः $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- न 0 – Negation for नकारलोप taught in 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य।.
- ङि-सम्बुद्ध्योः 7/2 – ङिः च सम्बुद्धिः च ङिसम्बुद्धी (ID), तयोः।; in परसप्तमी.
- न 6/1 – From 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य।; लुप्तषष्ठी-एकवचनम्; it should be understood as "नः" or "नकारस्य"; in स्थानेयोगा षष्ठी. Other conditions such as पदस्य are understood by the context.
- लोपः 1/1 – This is आदेश from 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य।.
- प्रातिपदिकान्तस्य 6/1 – From 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य।.

[LSK] नस्य $^{6/1}$ लोपः $^{1/1}$ न ^{0} ङौ $^{7/1}$ सम्बुद्धौ $^{7/1}$ च ^{0} ।

There is no elision of न् by 8.2.7 when ङि or सम्बुद्धि follows.

[LSK] हे ^{0} राजन् $^{S/1}$।

राजन् + सुँ $^{S/1}$

राजन् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

The सुँ being सम्बुद्धि by 2.3.49 एकवचनं संबुद्धिः।, 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । does not apply. And 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य। is debarred by 8.2.8 न ङिसम्बुद्ध्योः । ~ न लोपः.

(वार्तिकम्) ङावुत्तरपदे प्रतिषेधो वक्तव्यः ।

The prohibition of न्-लोप does not apply when ङि is followed by उत्तरपद in समास.

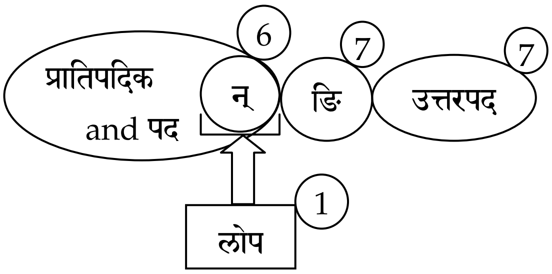

ङौ 7/1 उत्तरपदे 7/1 प्रतिषेधः 1/1 वक्तव्यः 1/1।

4 words in the वार्तिक, other words are understood by the context.

- ङौ 7/1 – प्रातिपदिक ङि in परसप्तमी.
- उत्तरपदे 7/1 – The second word in समास; in परसप्तमी.
- प्रतिषेधः 1/1 – प्रति + सिध् to prohibit + घञ्, prohibition.
- वक्तव्यः 1/1 – वच् + तव्य, that which should have been said.

[LSK] ब्रह्मनिष्ठः 1/1 ।

ब्रह्मणि 7/1 निष्ठा 1/1 यस्य 6/1 सः 1/1 ब्रह्मनिष्ठः 1/1 (116B) । One whose commitment is Brahman

ब्रह्मन् + ङि + निष्ठा + सुँ	2.2.24 अनेकमन्यपदार्थे । ~ समासः बहुव्रीहिः
प्रातिपदिकसंज्ञा	1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्
ब्रह्मन् + निष्ठा	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः। ~ लुक्
ब्रह्म + निष्ठा	8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य।, after negating 8.2.8 न ङिसम्बुद्ध्योः । by (वा०) ङावुत्तरपदे प्रतिषेधो वक्तव्यः ।
ब्रह्मनिष्ठ	1.2.48 गोस्त्रियोरुपसर्जनस्य । ~ ह्रस्वः

[LSK] राजानौ 1/2, 2/2 । राजानः 1/3 ।

राजन् + औ	
राजान् + औ	6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ नोपधायाः दीर्घः

[LSK] राज्ञः 2/3 ॥

राजन् + शस्	
भ-संज्ञा	1.4.18 यचि भम् । ~ स्वादिषु असर्वनामस्थाने
राज् न् + अस्	6.4.134 अल्लोपोऽनः। ~ भस्य अङ्गस्य
राज् ञ् + अस्	8.4.40 स्तोः श्चुना श्चुः ।

[नियमसूत्रम्] 8.2.2 नलोपः सुँप्स्वरसंज्ञातुग्विधिषु कृति । ~ असिद्धः

असिद्धत्व of नलोप is only when these four things follow, 1. सुप्-विधि, 2. स्वर-विधि, 3. संज्ञाविधि, 4. तुक्-विधि with following कृत्प्रयय.

नलोपः $^{1/1}$ सुँप्-स्वर-संज्ञा-तुक्-विधिषु $^{7/3}$ कृति $^{7/1}$ । ~ असिद्धः $^{1/1}$

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- नलोपः 1/1 – नस्य लोपः नलोपः (6T)।, the elision of न् by 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य।.
- सुँप्-स्वर-संज्ञा-तुक्-विधिषु 7/3 – सुँप् च स्वरः च संज्ञा च तुक् च सुँप्-स्वर-संज्ञा-तुकः (ID), तेषां विधयः सुँप्-स्वर-संज्ञा-तुक्-विधयः (6T), तेषु।; in विषयसप्तमी.
  The four members of इतरेतरद्वन्द्वसमास are connected to विधि in शेषे षष्ठी, by कर्म-अविवक्षितत्वात्.
- कृति 7/1 – This word is connected only to तुक्-विधि; in परसप्तमी.
- असिद्धः 1/1 – That which does not exist. Since असिद्ध is already said, and again said with restricted condition, this sūtra is understood to be नियमसूत्र as सिद्धे सति आरभ्यमाणः नियमाय।.

[LSK] सुप्-विधौ $^{7/1}$ स्वर-विधौ $^{7/1}$ संज्ञा-विधौ $^{7/1}$ कृति $^{7/1}$ तुक्-विधौ $^{7/1}$ च ^{0} नलोपः $^{1/1}$ असिद्धः $^{1/1}$ न ^{0} अन्यत्र ^{0} ।

नलोप is असिद्ध only with reference to 1. सुप्-विधि, 2. स्वर-विधि, 3. संज्ञाविधि, 4. तुक्-विधि with following कृत्प्रयय, not anywhere else.

[LSK] राजाश्वः $^{1/1}$ इत्यादौ $^{7/1}$।

राजन् + ङस् + अश्व + सुँ 2.2.8 षष्ठी । ~ समासः तत्पुरुषः

प्रातिपदिक-संज्ञा	1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्
राजन् + अश्व	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः। ~ लुक्
राज + अश्व	8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य।
राजाश्व	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । ~ एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

For 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः।, नलोप is not असिद्ध, because 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः। is not any of the four विधि listed in this नियमसूत्र.

[LSK] इति ^{0} असिद्धत्वात् $^{5/1}$ आत्त्वम् $^{1/1}$ एत्त्वम् $^{1/1}$ ऐस्त्वम् $^{1/1}$ च ^{0} न ^{0} ।

Because of असिद्धत्व of नलोप by this नियमसूत्र, आत्-आदेश by 7.3.102 सुपि च।, एत्-आदेश by 7.3.103 बहुवचने झल्येत्।, and ऐस्-आदेश by 7.1.9 अतो भिस ऐस्। do not take place.

[LSK] राजभ्याम् $^{3/2}$ ।

राजन् + भ्याम्

राज + भ्याम् 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य।

For 7.3.102 सुपि च।, the नलोप is असिद्धवत्. Thus आत्त्व does not take place.

[LSK] राजभिः $^{3/3}$ ।

राजन् + भिस्

राज + भिस् 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य।

For 7.1.9 अतो भिस ऐस्।, the नलोप is असिद्धवत्. Thus ऐस्त्व does not take place.

राजन् + भ्यस्

राज + भ्यस् 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य।

For 7.3.103 बहुवचने झल्येत्।, the नलोप is असिद्धवत्. Thus एत्त्व does not take place.

[LSK] राज्ञि $^{7/1}$, राजनि $^{7/1}$ ।

राजन् + ङि

भ-संज्ञा 1.4.18 यचि भम् । ~ स्वादिषु असर्वनामस्थाने

राज् न् + इ 6.4.136 विभाषा ङिश्योः। ~ अत् लोपः अनः भस्य

राज् ञ् + इ 8.4.40 स्तोः श्चुना श्चुः ।

राज्ञि

अत्-लोप-अभाव-पक्षे

राजनि

[LSK] राजसु $^{7/3}$ ॥

राजन् + सुप्

राज + सु 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य।

7.3.103 बहुवचने झल्येत्।, the नलोप is असिद्धवत्. Thus एत्त्व does not take place.

राजसु

For 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः।, नलोप is सिद्ध.

अणिमन्, प्रेमन्, उक्षन्, तक्षन्, वृषन्, मूर्धन्, etc. decline in the same manner.

Declension of राजन् (न्-पुं-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	राजन् + सुँ राजन् 6.1.68 राजान् 6.4.8 **राजा** 8.2.7	राजन् + औ राजान् + औ 6.4.8 **राजानौ**	राजन् + जस् राजान् + अस् 6.4.8 **राजानः** 8.2.66, 8.3.15
S	राजन् + सुँ राजन् 6.1.68 **राजन्** <u>8.2.8</u>	same as above	same as above
2	राजन् + अम् राजान् + म् 6.4.8 **राजानम्**	same as above	राजन् + शस् राज् न् + अस् 6.4.134 राज् ञ् + अस् 8.4.40 **राज्ञः** 8.2.66, 8.3.15
3	राजन् + टा राज् न् + आ 6.4.134 राज् ञ् + आ 8.4.40 **राज्ञा**	राजन् + भ्याम् राज + भ्याम् 8.2.7 **राजभ्याम्** 8.2.2	राजन् + भिस् राज + भिस् 8.2.7 **राजभिः** 8.2.2, 8.2.66, 8.3.15
4	राजन् + ङे राज् न् + ए 6.4.134 राज् ञ् + ए 8.4.40 **राज्ञे**	same as above	राजन् + भ्यस् राज + भ्यस् 8.2.7 **राजभ्यः** 8.2.2, 8.2.66, 8.3.15
5	राजन् + ङसिँ राज् न् + अस् 6.4.134 राज् ञ् + अस् 8.4.40 **राज्ञः** 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	राजन् + ओस् राज् न् + ओस् 6.4.134 राज् ञ् + ओस् 8.4.40 **राज्ञोः** 8.2.66, 8.3.15	राजन् + आम् राज् न् + आम् 6.4.134 राज् ञ् + आम् 8.4.40 **राज्ञाम्**
7	राजन् + ङि राज् न् + ए 6.4.136 वा राज् ञ् + ए 8.4.40 **राज्ञि** पक्षे **राजनि**	same as above	राजन् + सुप् राज + सु 8.2.7 **राजसु** 8.2.2

<u>न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) यज्वन्</u>

<u>य</u>जँ देवपूजासङ्गतिकरणदानेषु (1U) to worship

यज् + ङ्वनिँप् 3.2.103 सुयजोर्ङ्वनिँप् ।

यज् + वन् अनुबन्धलोपे

यज्वन् प्रातिपदिकसंज्ञा by 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च ।

[LSK] यज्वा $^{1/1}$ ।

यज्वन् + सुँ

यज्वन् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

यज्वान् 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ नोपधायाः दीर्घः

यज्वा 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य। ~ पदस्य

[LSK] राजानौ $^{1/2, 2/2}$ ।

राजन् + औ

राजान् + औ 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ नोपधायाः दीर्घः

[LSK] राजानः $^{1/3}$ ॥

राजन् + जस्

राजान् + अस् 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ नोपधायाः दीर्घः

[निषेधसूत्रम्] 6.4.137 न संयोगाद्वमन्तात् । ~ अनः भस्य अङ्गस्य अत् लोपः

लोप of अ in अन् by 6.4.134 is prohibited when संयोग which ends with व्/म् precedes.

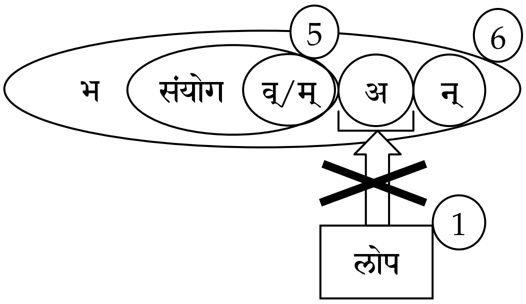

न ^{0} संयोगात् $^{5/1}$ वमन्तात् $^{5/1}$ । ~ अनः $^{6/1}$ भस्य $^{6/1}$ अङ्गस्य $^{6/1}$ अत् $^{6/1}$ लोपः $^{1/1}$

3 words in the सूत्र; 5 words as अनुवृत्ति

- न 0 – Negation to अत्-लोप.
- संयोगात् 5/1 – In पूर्वपञ्चमी.
- वमन्तात् 5/1 – वकारः च म् च वमौ (ID) । वमौ अन्तौ यस्य सः वमन्तः (116B), तस्मात् । This is adjective to संयोगात्.
- अत् 6/1 – Short अ; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- लोपः 1/1 – This is आदेश.
- अनः 6/1 – प्रातिपदिक is अन्; in सम्बन्धषष्ठी to अत्.
- भस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.129 भस्य।.
- अङ्गस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.1अङ्गस्य।.

[LSK] वमन्त-संयोगात् $^{5/1}$ अनः $^{6/1}$ अकारस्य $^{6/1}$ लोपः $^{1/1}$ न ^{0}।

लोप does not happen for short अ belonging to अन् which is preceded by संयोग ending with व्/म्.

[LSK] यज्वनः $^{2/3}$ । यज्वना $^{3/1}$ ।

यज्वन् + शस्

यज्वनः 6.4.134 अल्लोपोऽनः। ~ भस्य अङ्गस्य is negated by 6.4.137 न संयोगाद्वमन्तात् ।.

[LSK] यज्वभ्याम् $^{3/2}$ ।

यज्वन् + भ्याम्

यज्व + भ्याम् 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य । ~ पदस्य

Declension of **यज्वन्** (न्-पुं-2)

व्/म्-ending **संयोग** + **अन्**-ending **पुँल्लिङ्गशब्दः**

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	यज्वन् + सुँ यज्वन् 6.1.68 यज्वान् 6.4.8 **यज्वा** 8.2.7	यज्वन् + औ यज्वान् + औ 6.4.8 **यज्वानौ**	यज्वन् + जस् यज्वान् + अस् 6.4.8 **यज्वानः** 8.2.66, 8.3.15
S	यज्वन् + सुँ यज्वन् 6.1.68 **यज्वन्** 8.2.8	same as above	same as above
2	यज्वन् + अम् यज्वान् + म् 6.4.8 **यज्वानम्**	same as above	यज्वन् + शस् **राज्वनः** <u>6.4.137</u>, 8.2.66, 8.3.15
3	यज्वन् + टा **यज्वना** <u>6.4.137</u>	यज्वन् + भ्याम् यज्व + भ्याम् 8.2.7 **यज्वभ्याम्** 8.2.2	यज्वन् + भिस् यज्व + भिस् 8.2.7 **यज्वभिः** 8.2.2, 8.2.66, 8.3.15
4	यज्वन् + ङे **यज्वने** <u>6.4.137</u>	same as above	यज्वन् + भ्यस् यज्व + भ्यस् 8.2.7 **यज्वभ्यः** 8.2.2, 8.2.66, 8.3.15
5	यज्वन् + ङसिँ **यज्वनः** <u>6.4.137</u>, 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	यज्वन् + ओस् **यज्वनोः** <u>6.4.137</u>, 8.2.66, 8.3.15	यज्वन् + आम् **यज्वनाम्** <u>6.4.137</u>
7	यज्वन् + ङि **यज्वनि** <u>6.4.137</u>	same as above	यज्वन् + सुप् यज्व + सु 8.2.7 **यज्वसु** 8.2.2

The difference from **राजन्** is in भ. अल्लोप is prohibited by 6.4.137 **न संयोगाद्वमन्तात्**।.

[LSK] **ब्रह्मणः** $^{2/3}$ । **ब्रह्मणा** $^{3/3}$ ॥

ब्रह्मन्, having **म्**-ending **संयोग** before **अन्**, declines in the same manner.

<u>न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3 #1) वृत्रहन्</u>

वृत्रं हतवान् इति वृत्रहा । The one who killed a demon called वृत्र. इन्द्र.

ह॒नँ हिंसगत्योः (2P) to kill

वृत्र + हन् + क्विप् 3.2.79 ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु क्विप् ।

वृत्र + हन् 6.1.66 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

वृत्रहन् प्रातिपदिकसंज्ञा by 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च ।

वृत्रहन् + सुँ

वृत्रहन् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

Now, 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ नोपधायाः दीर्घः is प्राप्त, but अपवाद is coming next.

[नियमसूत्रम्] 6.4.12 इन्हन्पूषार्यम्णां शौ । ~ उपधायाः दीर्घः अङ्गानाम्

For अङ्गs which are इन्-प्रत्यय-ending, हन्-शब्द-ending, पूषन्-शब्द-ending, and अर्यमन्न्-शब्द-ending, उपधादीर्घ takes place only when शि follows. When other प्रत्ययs follow, उपधादीर्घ does not take place.

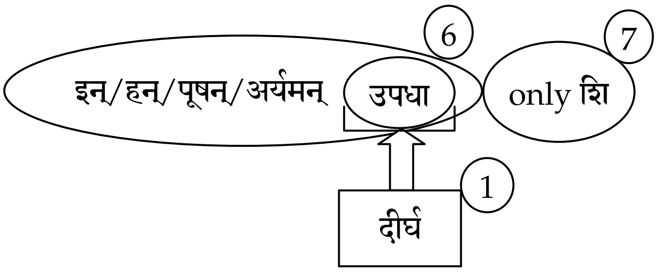

इन्हन्पूषार्यम्णाम् 6/3 शौ 7/1 । ~ उपधायाः 6/1 दीर्घः 1/1 अङ्गानाम् 6/3

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- इन्हन्पूषार्यम्णाम् 6/3 – इतरेतरद्वन्द्व of इन्, हन्, पूषन्, अर्यमन्; in सम्बन्धषष्ठी to उपधायाः.
- शौ 7/1 – प्रातिपदिक is शि, enjoined by 7.1.20 जश्शसोः शिः।; in परसप्तमी.
- उपधायाः 6/1 – From 6.4.7 नोपधायाः।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- दीर्घः 1/1 – From 6.3.111 ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः।; this is आदेश.
- अङ्गानाम् 6/3 – From 6.4.1 अङ्गस्य।; qualified by नः, this is in सम्बन्धे षष्ठी to उपधायाः.

[LSK] एषाम् 6/3 शौ 7/1 एव 0 उपधायाः 6/1 दीर्घः 1/1 न 0 अन्यत्र 0 ॥

For those four types of अङ्गs, दीर्घ takes place only when शि follows, not anything else.

Since शि is सर्वनामस्थान by 1.1.42 शि सर्वनामस्थानम्।, उपधा दीर्घ is सिद्ध by 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ।. This sūtra becomes redundant unless it is taken as नियमसूत्र, as सिद्धे सति आरभ्यमाणं नियमाय।. This sūtra is to restrict the application of उपधा दीर्घ.

वृत्रहन् + सुँ

वृत्रहन् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

Even though 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ नोपधायाः दीर्घः is applicable, since what is following हन्-ending अङ्ग is not शि, उपधा दीर्घ is restricted by 6.4.12 इन्हनूषार्यम्णां शौ ।.

However, there is one more sūtra related to this topic.

[विधिसूत्रम्] 6.4.13 सौ च । ~ असंबुद्धौ इन्हन्पूषार्यम्णाम् उपधायाः दीर्घः अङ्गानाम्

For अङ्गs which are इन्-प्रत्यय-ending, हन्-शब्द-ending, पूषन्-शब्द-ending, and अर्यमन्न्-शब्द-ending, उपधादीर्घ takes place when असम्बुद्धि सुँ follows.

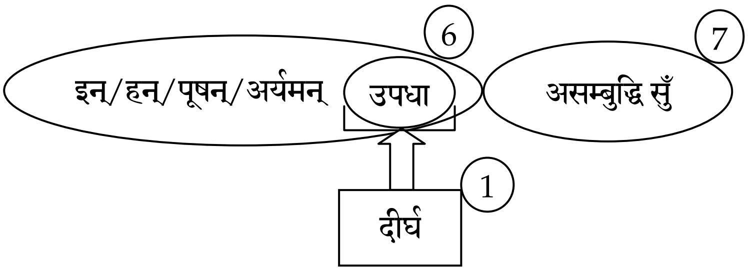

सौ $^{7/1}$ च ^{0} । ~ असम्बुद्धौ $^{7/1}$ इन्हन्पूषार्यम्णाम् $^{6/3}$ उपधायाः $^{6/1}$ दीर्घः $^{1/1}$ अङ्गानाम् $^{6/3}$

2 words in the सूत्र; 5 words as अनुवृत्ति

- सौ 7/1 – प्रातिपदिक is सुँ; in परसप्तमी.
- च 0 – Bringing the same topic of उपधादीर्घ.
- असम्बुद्धौ 7/1 – From 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ ।; in परसप्तमी.
- इन्हन्पूषार्यम्णाम् 6/3 – From the previous नियमसूत्र 6.4.12 इन्हन्पूषार्यम्णां शौ ।.
- उपधायाः 6/1 – From 6.4.7 नोपधायाः।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- दीर्घः 1/1 – From 6.3.111 ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः।; this is आदेश.
- अङ्गानाम् 6/3 – From 6.4.1 अङ्गस्य।; qualified by नः, this is in सम्बन्धे षष्ठी to उपधायाः.

[LSK] इन्-आदीनाम् $^{6/3}$ उपधायाः $^{6/1}$ दीर्घः $^{1/1}$ असम्बुद्धौ $^{7/1}$ सौ $^{7/1}$ ।

For इन्-ending, etc. अङ्गs, दीर्घ takes place when असम्बुद्धि सुँ follows.

[LSK] वृत्रहा $^{1/1}$ ।

वृत्रहन् + सुँ

वृत्रहन् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

वृत्रहान् 6.4.13 सौ च । ~ असंबुद्धौ इन्हन्पूषार्यम्णाम् उपधायाः दीर्घः अङ्गानाम्

वृत्रहा 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य। ~ पदस्य

[LSK] हे वृत्रहन् $^{S/1}$ ॥

वृत्रहन् + सुँ

वृत्रहन् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

6.4.13 सौ च । does not apply when सम्बुद्धि follows. By 8.2.8 न ङिसम्बुद्ध्योः।, नलोप is negated for सम्बुद्धि.

[विधिसूत्रम्] 8.4.12 एकाजुत्तरपदे णः । ~ रषाभ्याम् नः णः पूर्वपदाभ्याम् प्रातिपदिकान्तनुम्विभक्तिषु

In समास in which उत्तरपद has only one अच्, न् which is found at the end of प्रातिपदिक, in नुम्, or in विभक्ति, is replaced by ण्, when र्/ष् is in the पूर्वपद.

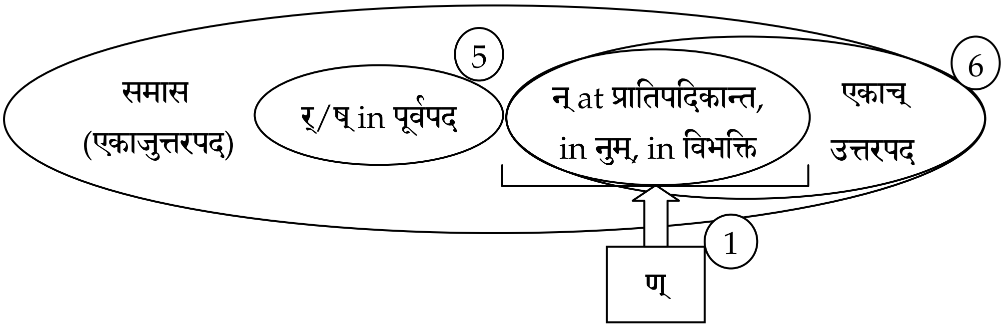

एकाजुत्तरपदे $^{7/1}$ णः $^{1/1}$ । ~ रषाभ्याम् $^{5/2}$ नः $^{6/1}$ णः $^{1/1}$ पूर्वपदाभ्याम् $^{5/2}$ प्रातिपदिकान्तनुम्विभक्तिषु $^{7/3}$

2 words in the सूत्र; 5 words as अनुवृत्ति

- एकाजुत्तरपदे 7/1 – एकः अच् यस्मिन् तत् पदम् एकच् (117B)। एकाच् उत्तरपदं यस्य स एकाजुत्तरपदः (116B) समासः, तस्मिन् ।; in अधिकरणे सप्तमी for all other words.
- णः 1/1 – This is आदेश. Even though णः is already taught in 8.4.1 रषाभ्यां नो णः समानपदे।, णः is taught again here to withdraw from the optional status of ण्, which was taught in 8.4.10 वा भावकरणयोः।.[5]
- रषाभ्याम् 5/2 – From 8.4.1 रषाभ्यां नो णः समानपदे।; in पूर्वपञ्चमी.
- नः 6/1 – From 8.4.1 रषाभ्यां नो णः समानपदे।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- णः 1/1 – From 8.4.1 रषाभ्यां नो णः समानपदे।; this is आदेश.
- पूर्वपदाभ्याम् 5/2 – From 8.4.3 पूर्वपदात् संज्ञायामगः।. पूर्वं पदं ययोः पूर्वपदौ (116B) रषौ, ताभ्याम् ।; adjective to रषाभ्याम्.
- प्रातिपदिकान्तनुम्विभक्तिषु 7/3 – From 8.4.11 प्रातिपदिकान्तनुम्विभक्तिषु च ।; प्रातिपदिकस्य अन्तः प्रातिपदिकान्तः (6T), प्रातिपदिकान्तः च नुम् च विभक्तिः च प्रातिपदिकान्तनुम्विभक्तयः (ID), तासु।; in अधिकरणे सप्तमी for नः.

---

[5][K] णः इति वर्तमाने पुनः ण-ग्रहणम् विकल्प-अधिकार-निवृत्तेः विस्पष्टीकरणार्थम् ।

[LSK] एकाजुत्तरपदम् 1/1 यस्य 6/1 तस्मिन् 7/1 समासे 7/1 पूर्वपदस्थात् 5/1 निमित्तात् 5/1 परस्य 6/1 प्रातिपदिकान्त-नुम्-विभक्तिस्थस्य 6/1 नस्य 6/1 णः 1/1।

णू is the substitute in the place of न् which is found in प्रातिपदिक-अन्त, नुम्, or विभक्ति, when the निमित्त र्/ष् is found in पूर्वपद in समास whose उत्तरपद is एकच्.

In the case of वृत्रहन्, the न् is found at the end of प्रातिपदिक.

[LSK] वृत्रहणौ 1/2 ॥

वृत्रहन् + औ

वृत्रहण् + औ 8.4.12 एकाजुत्तरपदे णः । ~ रषाभ्याम् नः णः पूर्वपदाभ्याम् प्रातिपदिकान्तनुम्विभक्तिषु

Example of न् found in नुम् – क्षीरप (क्षीरं पिबति) in neuter in 1/3 and 2/3:

क्षीरप + जस्

क्षीरप + शि 7.1.20 जश्शसोः शिः। ~ नपुंसकात्

क्षीरप न् + इ 7.1.72 नपुंसकस्य झलचः । ~ नुम्

क्षीरपा न् + इ 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ नोपधायाः दीर्घः

क्षीरपा ण् + इ 8.4.12 एकाजुत्तरपदे णः । ~ रषाभ्याम् नः णः पूर्वपदाभ्याम् प्रातिपदिकान्तनुम्विभक्तिषु

क्षीरपाणि

Example of न् found in विभक्ति – क्षीरप (क्षीरं पिबति) in 3/1:

क्षीरप + टा

क्षीरप + इन 7.1.12 टाङसिँङसामिनात्याः । ~ अतः अङ्गात्

क्षीरप + इण 8.4.12 एकाजुत्तरपदे णः । ~ रषाभ्याम् नः णः पूर्वपदाभ्याम् प्रातिपदिकान्तनुम्विभक्तिषु

क्षीरपेण 6.1.87 आद्गुणः। ~ अचि संहितायाम्

वृत्रहन् + शस्

वृत्रह् न् + अस् 6.4.134 अल्लोपोऽनः ।

[विधिसूत्रम्] 7.3.54 हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु । ~ अङ्गस्य कु

ह् of हन्-धातु is replaced by घ् (its कवर्ग) when ञित्/णित्-प्रत्यय, or न् follows.

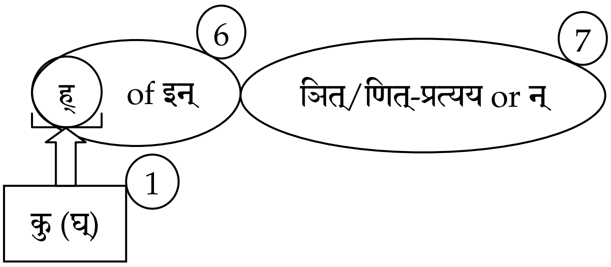

हः $^{6/1}$ हन्तेः $^{6/1}$ ञ्णिन्नेषु $^{7/3}$ । ~ अङ्गस्य $^{6/1}$ कु $^{1/1}$

3 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- हः 6/1 – प्रातिपदिक is ह्; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- हन्तेः 6/1 – प्रातिपदिक is हन्ति; धातु हन् हिंसायाम् (2P) to kill with श्तिप् प्रत्यय by (वा०) इक्-श्तिपौ धातुनिर्देशे।; in सम्बन्धे षष्ठी to हः.
- ञ्णिन्नेषु 7/1 – ञ् च ण् च ञ्णौ (ID), तौ इतौ ययोः तौ ञ्णितौ (116B) प्रत्ययौ। ञ्णितौ च नः च ञ्णिन्नाः (ID), तेषु; in परसप्तमी.
- अङ्गस्य 6/1 – From 6.4.1 अङ्गस्य।.
- कु 1/1 – From 7.3.52 चजोः कु घिण्ण्यतोः।; this is आदेश. By the help of 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः ।, the nearest of ह् out of five letters of कु is decided as घ्.

[LSK] ञिति $^{7/1}$ णिति $^{7/1}$ प्रत्यये $^{7/1}$ नकारे $^{7/1}$ च ^{0} परे $^{7/1}$ हन्तेः $^{6/1}$ हकारस्य $^{6/1}$ कुत्वम् $^{1/1}$।

कवर्ग is the substitute in the place of ह् of हन्-धातु when ञित्/णित्-प्रत्यय or a letter न् immediately follows.

[LSK] वृत्रघ्नः $^{2/3}$ इत्यादि $^{1/1}$।

वृत्रहन् + शस्

वृत्रह् न् + अस् 6.4.134 अल्लोपोऽनः ।

वृत्रघ् न् + अस् 7.3.54 हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु । ~ अङ्गस्य कु

वृत्रघ्नः 8.2.66, 8.3.15

Note that the उत्तरपद is not एकाच् here, thus णत्व does not take place.

Declension of वृत्रहन् (न-पुं-3 #1)

हन्-धातु-ending पुँल्लिङ्गशब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	वृत्रहन् + सुँ वृत्रहन् 6.1.68 वृत्रहान् 6.4.13 **वृत्रहा** 8.2.7	वृत्रहन् + औ **वृत्रहणौ** 8.4.12	वृत्रहन् + जस् **वृत्रहणः** 8.4.12, 8.2.66, 8.3.15
S	वृत्रहन् + सुँ वृत्रहन् 6.1.68 **वृत्रहन्** 8.2.8	same as above	same as above
2	वृत्रहन् + अम् **वृत्रहणम्** 8.4.12	same as above	वृत्रहन् + शस् वृत्रह् न् + आ 6.4.134 **वृत्रघ्नः** 7.3.54, 8.2.66, 8.3.15
3	वृत्रहन् + टा वृत्रह् न् + आ 6.4.134 **वृत्रघ्ना** 7.3.54	वृत्रहन् + भ्याम् वृत्रह + भ्याम् 8.2.7 **वृत्रहभ्याम्** 8.2.2	वृत्रहन् + भिस् वृत्रह + भिस् 8.2.7 **वृत्रहभिः** 8.2.2, 8.2.66, 8.3.15
4	वृत्रहन् + ङे वृत्रह् न् + ए 6.4.134 **वृत्रघ्ने** 7.3.54	same as above	वृत्रहन् + भ्यस् वृत्रह + भ्यस् 8.2.7 **वृत्रहभ्यः** 8.2.2, 8.2.66, 8.3.15
5	वृत्रहन् + ङसिँ वृत्रह् न् + अस् 6.4.134 **वृत्रघ्नः** 7.3.54, 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	वृत्रहन् + ओस् वृत्रह् न् + ओस् 6.4.134 **वृत्रघ्नोः** 7.3.54, 8.2.66, 8.3.15	वृत्रहन् + आम् वृत्रह् न् + आम् 6.4.134 **वृत्रघ्नाम्** 7.3.54
7	वृत्रहन् + ङि वृत्रह् न् + आम् 6.4.136 **वृत्रघ्नि** 7.3.54 पक्षे **वृत्रहनि** 6.4.136	same as above	वृत्रहन् + सुप् वृत्रह + सु 8.2.7 **वृत्रहसु** 8.2.2

When सर्वनामस्थान follows, only for असम्बुद्धि सुँ, उपधादीर्घ takes palce by नियमसूत्र 6.4.13 सौ च।.

In भ, after अल्लोप, there is कुत्व by 7.3.54 हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु । ~ अङ्गस्य कु.

The rest is like राजन्.

[LSK] एवम् शार्ङ्गिन्, यशस्विन्, अर्यमन्, पूषन् ॥

These words mentioned by 6.4.12 इन्हन्पूषार्यम्णां शौ । decline in the same manner.

1. इन्-ending: शार्ङ्गिन्

शार्ङ्ग + इनिँ 5.2.115 अत इनिठनौ। ~ तत् अस्य अस्मिन् अस्ति इति

यशस्विन्

यशस् + विनिँ 5.2.121 अस्माआमेधास्रजो विनिः। ~ तत् अस्य अस्मिन् अस्ति इति

2. हन्- ending: वृत्रहन्

3. अर्यमन्

4. पूषन्

The only difference between हन्-ending and the rest is the कुत्व in भ. Other than भ, the declension is the same.

Note:

In शार्ङ्गिन्, इन् is considered to be सार्थक, a meaningful unit of letters, while in यशस्विन्, इन्, a part of विन्-प्रत्यय is considered to be अनर्थक, not a meaningful unit of letters, as per the statement "समुदायो ह्यर्थवान् तस्य एकदेशः अनर्थकः।", a part of a meaningful group of letters is called अनर्थक.

However, by परिभाषा (16) "अन्-इन्-अस्-मन्-ग्रहणानि अर्थवता च अनर्थकेन च तदन्तविधिं प्रयोजयन्ति।", mentioning of अन्, इन्, अस्, and मन् can be taken as both सार्थक and अनर्थक, with reference to तदन्तविधि, यशस्विन् is also considered to be इन्-ending here.

Examples are:

[B] राज्ञः इति अत्र अन् अर्थवान्, दाम्नः इति अनर्थकः।

अल्लोप for अन्-ending word is taught by 6.4.134 अल्लोपोऽनः।. This is applicable for both राजन् (राज् + अन्) and दामन् (अव्युत्पन्न).

[B] सुपया इति अत्र अस् अर्थवान्, सुस्रोता इति अनर्थकः।

दीर्घ for अस्-ending word is taught by 6.4.10 सान्तमहतः संयोगस्य।. This is applicable for both पयस् (पा + असुन्) and स्रोतस् (अव्युत्पन्न).

[B] सुशर्मा इति अत्र मन् अर्थवान्, सुप्रथिमा इति अनर्थकः।

मन्-ending words decline in the same manner.

[B] "4.1.11 मनः। ~ न ङीप्" इति न ङीप्।

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3 #2) शार्ङ्गिन्

शार्ङ्गम् अस्य अस्ति इति शार्ङ्गी। one who has शार्ङ्ग, शृङ्गनिर्मितधनुस्, a bow made of horn, is called शार्ङ्गिन्.

शार्ङ्ग + इनिँ 5.2.115 अत इनिँ-ठनौ ।

शार्ङ्ग् + इन् 6.4.148 यस्येति च । ~ लोपः भस्य

शार्ङ्गिन् प्रातिपदिकसंज्ञा by 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च ।

When असम्बुद्धि सुँ follows, 6.4.13 सौ च । ~ इन्हन्पूषार्यम्णाम् नोपधायाः दीर्घः is applied. Because of this नियम, there is no नोपधादीर्घ when सर्वनामस्थान other than असम्बुद्धि सुँ.

Declension of शार्ङ्गिन् (न्-पुं-4 #1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	शार्ङ्गी 6.4.13	शार्ङ्गिणौ 8.4.2	शार्ङ्गिणः 8.4.2
S	हे शार्ङ्गिन्	same as above	same as above
2	शार्ङ्गिणम् 8.4.2	same as above	same as above
3	शार्ङ्गिणा 8.4.2	शार्ङ्गिभ्याम् 8.2.7	शार्ङ्गिभिः 8.2.7
4	शार्ङ्गिणे 8.4.2	same as above	शार्ङ्गिभ्यः 8.2.7
5	शार्ङ्गिणः 8.4.2	same as above	same as above
6	same as above	शार्ङ्गिणोः 8.4.2	शार्ङ्गिणाम् 8.4.2
7	शार्ङ्गिणि 8.4.2	same as above	शार्ङ्गिषु 8.2.7

Unlike वृत्रहन्, there is no special modification in भ.

The rest declines like वृत्रहन्.

यशस्विन्, पूषन्, and अर्यमन् decline in the same manner as शार्ङ्गिन्

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3 #3) पूषन्

पुष्णाति इति पूषा । The lord Sun. One who nourishes.

पुषँ पुष्टौ (9P) to nourish + कनिँन् (उ.)

पूषन् निपातनम्

प्रातिपदिकसंज्ञा by 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च ।

Declension of पूषन् (न्-पुं-3 #3)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	पूषा 6.4.13	पूषणौ 8.4.12	पूषणः 8.4.12
S	हे पूषन्	same as above	same as above
2	पूषणम् 8.4.12	same as above	पूष्णः 6.4.134, 8.4.1
3	पूष्णा 6.4.134, 8.4.1	पूषभ्याम् 8.2.7	पूषभिः 8.2.7
4	पूष्णे 6.4.134, 8.4.1	same as above	पूषभ्यः 8.2.7
5	पूष्णः 6.4.134, 8.4.1	same as above	same as above
6	same as above	पूष्णोः 6.4.134, 8.4.1	पूष्णाम् 6.4.134, 8.4.1
7	पूष्णि/पूषणि 6.4.134, 8.4.1	same as above	पूषसु 8.2.7

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3 #4) अर्यमन्

अर्यं श्रेष्ठं मिमीते । The lord Sun. One who measures well.

अर्य + माङ् माने (3A) to measure + कनिँन्

अर्यमन् निपातनम्

प्रातिपदिकसंज्ञा by 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च ।

Declension of अर्यमन् (न्-पुं-3 #3)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	अर्यमा 6.4.13	अर्यमणौ 8.4.12	अर्यमणः 8.4.12
S	हे अर्यमन्	same as above	same as above
2	अर्यमणम् 8.4.12	same as above	अर्यम्णः 6.4.134, 8.4.12
3	अर्यम्णा 6.4.134, 8.4.12	अर्यमभ्याम् 8.2.7	अर्यमभिः 8.2.7
4	अर्यम्णे 6.4.134, 8.4.12	same as above	अर्यमभ्यः 8.2.7
5	अर्यम्णः 6.4.134, 8.4.12	same as above	same as above
6	same as above	अर्यम्णोः 6.4.134, 8.4.12	अर्यम्णाम् 6.4.134, 8.4.12
7	अर्यम्णि/अर्यमणि 6.4.136, 8.4.12	same as above	अर्यमसु 8.2.7

If अर्यमन् is taken as अव्युत्पन्न, not derived word, णत्व is by 8.4.2.

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (4) मघवन्

मघवन्, इन्द्र, is an उणादिप्रत्यय-ending word, formed without grammatical explanation.

महँ पूजायाम् (1P) to worship

महॄ + कनिँन् (उ०) 1.159 श्वन्...मघवन् इति।

मघवन् निपात्यते

[विधिसूत्रम्] 6.4.128 मघवा बहुलम् । ~ तृँ

Optionally, the last letter of मघवन् is replaced by त्.

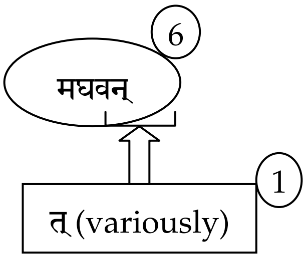

मघवा $^{1/1}$ बहुलम् $^{1/1}$ । ~ तृँ $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- मघवा 1/1 – प्रातिपदिक is मघवन्; in षष्ठ्यर्थे प्रथमा. It was meant in स्थानेयोगा षष्ठी.
- बहुलम् 1/1 – Variously, optionally.
- तृँ 1/1 – From 6.4.128 अर्वणस्त्रसावनञः।; this is आदेश. ऋँ is इत्.

[LSK] मघवन्-शब्दस्य $^{6/1}$ वा ^{0} तृँ $^{1/1}$ इति ^{0} अन्त-आदेशः $^{1/1}$ ।

For इन्-ending, etc. अङ्गs, दीर्घ takes place when असम्बुद्धि सुँ follows.

[LSK] ऋँ $^{1/1}$ इत् $^{1/1}$ ॥

Being अनुनासिक, ऋँ is इत्.

Because this sūtra does not have any निमित्त, तृँ-आदेश can come before suffixing सुप्-प्रयय.

First, declension of मघवन् with तृँ-आदेश is studied.

मघवतृँ 6.4.128 मघवा बहुलम् । ~ तृँ

मघवतृँ + सुँ

[विधिसूत्रम्] 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः । ~ नुम्

नुम्-आगम is attached to non-धातु उगित् word or अञ्चु-धातु whose न् is elided, when सर्वनामस्थान follows.

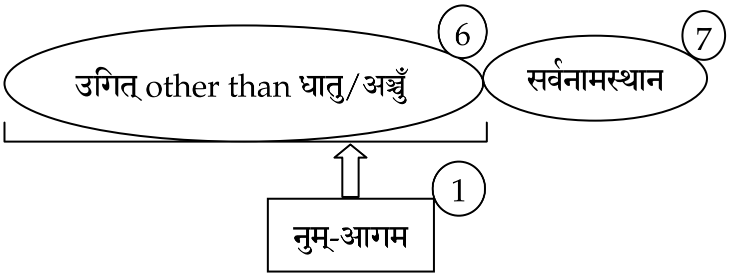

उगिदचाम्$^{6/3}$ सर्वनामस्थाने$^{7/1}$ अधातोः$^{6/1}$ । ~ नुम्$^{1/1}$

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- उगिदचाम् 6/3 – उक् इत् येषां ते उगितः (116B), those of whom इत् is उँ, ऋँ, लृँ । उगितः च अच् च उगितचः (ID), तेषाम्।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- सर्वनामस्थाने 7/1 – In परसप्तमी.
- अधातोः 6/1 – This is adjective to उगित्.
- नुम् 1/1 – This is आगम. Being मित्, परिभाषासूत्र 1.1.47 मिदचोऽन्त्यात्परः। is used.

[LSK] अधातोः$^{6/1}$ उगितः$^{6/1}$ न-लोपिनः$^{6/1}$ अञ्चतेः$^{6/1}$ च^{0} नुम्$^{1/1}$ स्यात्$^{III/1}$ सर्वनामस्थाने$^{7/1}$ परे$^{7/1}$ ।

नुम् is the augment for उगित् other than धातु and अञ्चु-धातु without elision of न्, when followed by सर्वनामस्थान.

[LSK] मघवान्$^{1/1}$ ।

मघवतृँ	6.4.128 मघवा बहुलम् । ~ तृँ
मघवतृँ + सुँ	4.1.2 स्वौजसमौट्छष्टाभ्याम्भिस्ङेभ्याम्भ्यस्ङसिभ्याम्भ्यस्ङसोसाम्ङ्योस्सुप् । ~ ङ्याप्प्रातिपदिकात्
मघवन्त् + स्	7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः।
मघवन्त्	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः
मघवन्	8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य
मघवान्	6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ दीर्घः

Here, असिद्धत्व of 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । is dismissed by बहुलत्व of 6.4.128 मघवा बहुलम् ।.

[LSK] मघवन्तौ$^{1/2}$ । मघवन्तः$^{1/3}$ ।

मघवतृँ + औ	4.1.2 स्वौजसमौट्छष्टाभ्याम्भिस्ङेभ्याम्भ्यस्ङसिभ्याम्भ्यस्ङसोसाम्ङ्योस्सुप् । ~ ङ्याप्प्रातिपदिकात्
मघवन्त् + औ	7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः।, 8.2.24 नश्चापदान्तस्य झलि। , 8.4.58 परसवर्णः ।

[LSK] हे मघवन्[S/1] ।

मघवतृँ + सुँ

मघवन्त् + स् 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः।

मघवन्त् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

मघवन् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

[LSK] मघवद्भ्याम्[3/2] ।

मघवतृँ + भ्याम्

मघवद् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

Declension of **मघवन्** (न्-पुं-4 #1)

तृँ-आदेश-पक्षे

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	मघवतृँ + सुँ मघवन्त् + स् 7.1.70 मघवन्त् 6.1.68 मघवान्त् 6.4.8 **मघवान्** 8.2.23	मघवतृँ + औ **मघवन्तौ** 7.1.70	मघवतृँ + जस् **मघवन्तः** 7.1.70, 8.2.66, 8.3.15
S	मघवतृँ + सुँ मघवन्त् + स् 7.1.70 मघवन्त् 6.1.68 **मघवन्** 8.2.23	same as above	same as above
2	मघवतृँ + अम् **मघवन्तम्** 7.1.70	same as above	मघवतृँ + शस् **मघवतः** 8.2.66, 8.3.15
3	मघवतृँ + टा **मघवता**	मघवतृँ + भ्याम् **मघवद्भ्याम्** 8.2.39	मघवतृँ + भिस् **मघवद्भिः** 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
4	मघवतृँ + ङे **मघवते**	same as above	मघवतृँ + भ्यस् **मघवद्भ्यः** 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
5	मघवतृँ + ङसिँ **मघवतः** 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	मघवतृँ + ओस् **मघवतोः** 8.2.66, 8.3.15	मघवतृँ + आम् **मघवताम्**
7	मघवतृँ + ङि **मघवति**	same as above	मघवतृँ + सुप् मघवद् + सु 8.2.39 **मघवत्सु** 8.4.55

[LSK] तृँत्व-अभावे मघवा $^{1/1}$ ।

When तृँ-आदेश does not take place, -

मघवन् + सुँ

मघवन् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

मघवान् 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ दीर्घः

मघवा 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य। ~ पदस्य

[LSK] सुँटि $^{7/1}$ राजवत् ^{0} ॥

In सर्वनामस्थान, मघवन् declines like राजन्-शब्द.

In भ, the next sūtra is required.

Declension of मघवन् (न्-पुं-4 #2)

तृँ-अभाव-पक्षे

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	**मघवा**	**मघवानौ**	**मघवानः**
S	**मघवन्**	same as above	same as above
2	**मघवानम्**	same as above	मघवन् + शस् मघ उ अन् + अस् <u>6.4.133</u> मघ उन् + अस् 6.1.108 मघोन् + अस् 6.1.87 **मघोनः** 8.2.66, 8.3.15
3	मघवन् + टा **मघोना**	**मघवभ्याम्**	**मघवभिः**
4	मघवन् + ङे **मघोने**	same as above	**मघवभ्यः**
5	मघवन् + ङसिँ **मघोनः**	same as above	same as above
6	same as above	मघवन् + ङसिँ **मघोनोः**	मघवन् + आम् **मघोनाम्**
7	मघवन् + ङसिँ **मघोनि**	same as above	**मघवसु**

In भ, सम्प्रसारण by 6.4.133 श्वयुवमघोनामतद्धिते । ~ अनाम् भानाम् सम्प्रसारणम्

The rest declines like राजन्

[विधिसूत्रम्] 6.4.133 श्वयुवमघोनामतद्धिते । ~ अनाम् भानाम् सम्प्रसारणम्

सम्प्रसारण takes place for अन्-ending भ-संज्ञक श्वन्, युवन्, and मघवन् when प्रत्यय other than तद्धित follows.

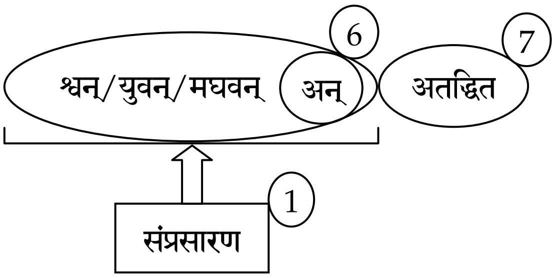

श्व-युव-मघोनाम्$^{6/3}$ अतद्धिते$^{7/1}$ । ~ अनाम्$^{6/3}$ भानाम्$^{6/3}$ सप्रसारणम्$^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- श्व-युव-मघोनाम् 6/3 – श्वा च युवा च मघवा च श्वयुवमघवानः (ID), तेषाम्।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- अतद्धिते 7/1 – न तद्धितः इति अतद्धितः (NT), तस्मिन् ।; in परसप्तमी.
- अनाम् 6/3 – From 6.4.134 अल्लोपोऽनः ।; by प्रतिलोमगति (going contrary direction); with वचनविपरिणाम to match with श्व-युव-मघोनाम्; this is adjective to श्व-युव-मघोनाम्, and with तदन्तविधि, it results in "अन्-अन्त-श्व-युव-मघोनाम्".
- भानाम् 6/3 – From अधिकारसूत्र 6.4.129 भस्य ।; with वचनविपरिणाम to match with श्व-युव-मघोनाम्; this is adjective to श्व-युव-मघोनाम्.
- सप्रसारणम् 1/1 – From 6.4.131 वसोः संप्रसारणम्।; this is आदेश.

[LSK] अन्-अन्तानाम्$^{6/3}$ भानाम्$^{6/3}$ एषाम्$^{6/3}$ अतद्धिते$^{7/1}$ सम्प्रसारणम्$^{1/1}$।

सम्प्रसारण is the substitute for अन्-ending भ-संज्ञक श्वन्, युवन्, and मघवन् when प्रत्यय other than तद्धित follows.

[LSK] मघोनः$^{2/3}$।

मघवन् + शस्	
मघ उ अन् + अस्	6.4.133 श्वयुवमघोनामतद्धिते । ~ अनाम् भानाम् सम्प्रसारणम्
मघ उन् + अस्	6.1.108 सम्प्रसारणाच्च । ~ पूर्वरूपम् पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्
मघोन् + अस्	6.1.87 आद्गुणः । ~ अचि पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्
मघोनः	8.2.66, 8.3.15

[LSK] मघवभ्याम्$^{3/2}$।

मघवन् + भ्याम्	
मघव + भ्याम्	8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य ।

[LSK] एवम्^{0} श्वन्, युवन् ॥

In the same manner, श्वन् (dog) and युवन् (young), the other members of the समास told in 6.4.133 श्वयुवमघोनामतद्धिते ।.

श्वन् + सुँ$^{1/1}$

श्वन् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

श्वान् 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ दीर्घः

श्वा 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य। ~ पदस्य

श्वन् + सुँ$^{S/1}$

श्वन् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

8.2.8 न ङिसम्बुद्ध्योः । ~ नलोपः

श्वन् + शस्$^{2/3}$

श् उ अन् + अस् 6.4.133 श्वयुवमघोनामतद्धिते । ~ अनाम् भानाम् सम्प्रसारणम्

श् उन् + अस् 6.1.108 सम्प्रसारणाच्च । ~ पूर्वरूपम् पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्

श्नः 8.2.66, 8.3.15

श्वन् + भ्याम्$^{3/2}$

श्व + भ्याम् 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य। ~ पदस्य

Declension of श्वन्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	श्वा	श्वानौ	स्वानः
S	श्वन्	same as above	same as above
2	श्वानम्	same as above	शुनः
3	शुना	श्वभ्याम्	श्वभिः
4	शुने	same as above	श्वभ्यः
5	शुनः	same as above	same as above
6	same as above	शुनोः	शुनाम्
7	शुनि	same as above	श्वसु

The entire declension is like मघवन् without तृ-आदेश.

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (5) युवन्

The declension of युवन् is just like मघवन् without तृँ-आदेश, and श्वन्.

The only difference is that युवन् has more than one यण्, which calls for another sūtra.

युवन् + सुँ$^{1/1}$

युवन् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

युवान् 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ दीर्घः

युवा 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य। ~ पदस्य

In भ, सम्प्रसारण is to take place by 6.4.133 श्वयुवमघोनामतद्धिते । ~ भस्य.

युवन् + शस्$^{2/3}$

यु उ अन् + अस् 6.4.133 श्वयुवमघोनामतद्धिते । ~ अनाम् भानाम् सम्प्रसारणम्

यु उन् + अस् 6.1.108 सम्प्रसारणाच्च । ~ पूर्वरूपम् पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्

यून् + अस् 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । ~ पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्

Now, 6.4.133 श्वयुवमघोनामतद्धिते । ~ अनाम् भानाम् सम्प्रसारणम् is again applicable to the य्. The next sūtra debars this.

The next sūtra also indicates why the व्, the last यण् in the अङ्ग was replaced by सम्प्रसारण, not the य् before that.

[निषेधसूत्रम्] 6.1.37 न सम्प्रसारणे सम्प्रसारणम् ।

When followed by सम्प्रसारण, another सम्प्रसारण does not take place to preceding यण्.

न ^{0} सम्प्रसारणे $^{7/1}$ सम्प्रसारणम् $^{1/1}$ ।

3 words in the सूत्र, no अनुवृत्ति is required.

- न 0 – This is to stop सम्प्रसारण.
- सम्प्रसारणे 7/1 – in परसप्तमी.
- सम्प्रसारणम् 1/1 – This is आदेश to be stopped.

[LSK] सम्प्रसारणे $^{7/1}$ परतः ^{0} पूर्वस्य $^{6/1}$ यणः $^{6/1}$ सम्प्रसारणम् $^{1/1}$ न ^{0} स्यात् $^{III/1}$ ।

There is no सम्प्रसारण for यण् which precedes, when another सम्प्रसारण follows.

[LSK] इति यकारस्य $^{6/1}$ न ^{0} इत्वम् $^{1/1}$ ।

Thus the य् (at the beginning of युवन्) does not become इ (सम्प्रसारण).

[LSK] अतः ^{0} एव ^{0} ज्ञापकात् $^{5/1}$ अन्त्यस्य $^{7/1}$ यणः $^{6/1}$ पूर्वम् ^{0} सम्प्रसारणम् $^{1/1}$ ।

From this ज्ञापक alone, the last यण् takes सम्प्रसारण first.

[LSK] यूनः $^{2/3}$ ।

युवन् + शस् $^{2/3}$

युउ अन् + अस् 6.4.133 श्वयुवमघोनामतद्धिते । ~ अनाम् भानाम् सम्प्रसारणम्

यु उन् + अस् 6.1.108 सम्प्रसारणाच्च । ~ पूर्वरूपम् पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्

यून् + अस् 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । ~ पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्

सम्प्रसारण for the second time is debarred by 6.1.36 न सम्प्रसारणे सम्प्रसारणम् ।

[LSK] यूना $^{3/1}$ । युवभ्याम् $^{3/1}$ इत्यादि $^{1/1}$ ॥

In the same manner, सम्प्रसारण takes place in भ. In पदसंज्ञक अङ्ग 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य। takes place.

Declension of **युवन्** (न्-पुं-5)

There are more than one **यण्** in **अङ्ग**

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	**युवा**	**युवानौ**	**युवानः**
S	**युवन्**	same as above	same as above
2	**युवानम्**	same as above	युवन् + शस् यु उ अन् + अस् 6.4.133 यु उन् + अस् 6.1.108 यून् + अस् <u>6.1.37</u>, 6.1.101 **यूनः** 8.2.66, 8.3.15
3	युवन् + टा **यूना**	**युवभ्याम्**	**युवभिः**
4	युवन् + ङे **यूने**	same as above	**युवभ्यः**
5	युवन् + ङसिँ **यूनः**	same as above	same as above
6	same as above	युवन् + ङसिँ **यूनोः**	युवन् + आम् **यूनाम्**
7	युवन् + ङसिँ **यूनि**	same as above	**युवसु**

In भ, **सम्प्रसारण** by 6.4.133 श्वयुवमघोनामतद्धिते । ~ अनाम् भानाम् सम्प्रसारणम्

The rest declines like **राजन्**

न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (6) अर्वन्

[LSK] अर्वा $^{1/1}$ ।

अर्वन् + सुँ

अर्वन् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

अर्वान् 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ दीर्घः

अर्वा 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य। ~ पदस्य

[LSK] हे ^{0} अर्वन् $^{1/1}$ ॥

अर्वन् + सुँ

अर्वन् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

अर्वा 8.2.8 न ङिसम्बुद्ध्योः । ~ नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य

Declension of अर्वन् (न-पुं-6)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	अर्वा	अर्वन्तौ 6.4.127, 7.1.70	अर्वन्तः 6.4.127, 7.1.70
S	अर्वन्	same as above	same as above
2	अर्वन्तम् 6.4.127, 7.1.70	same as above	अर्वतः 6.4.127
3	अर्वता 6.4.127	अर्वद्भ्याम् 6.4.127, 8.2.39	अर्वद्भिः 6.4.127, 8.2.39
4	अर्वते 6.4.127	same as above	अर्वद्भ्यः 6.4.127, 8.2.39
5	अर्वतः 6.4.127	same as above	same as above
6	same as above	अर्वतोः 6.4.127	अर्वताम् 6.4.127
7	अर्वति 6.4.127	same as above	अर्वत्सु 6.4.127, 8.2.39, 8.4.55

Everywhere other than सुँ, तृँ is अन्तादेश.

[विधिसूत्रम्] 6.4.127 अर्वणस्त्रसावनञः । ~ अङ्गस्य

अर्वन् without नञ् becomes तृँ-ending when it is not followed by सुँ.

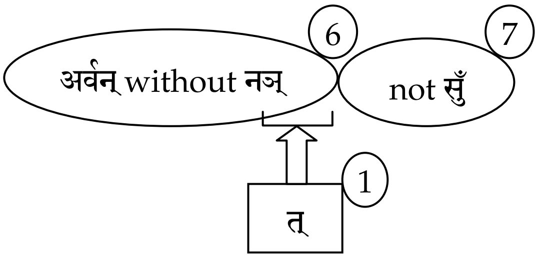

अवर्णः $^{6/1}$ तृँ $^{1/1}$ असौ $^{7/1}$ अनञः $^{6/1}$। ~ अङ्गस्य $^{6/1}$

4 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- अवर्णः 6/1 – प्रातिपदिक is अर्वन्; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- तृँ 1/1 – This is आदेश. ऋँ is इत्.
- असौ 7/1 – न सुँ इति असुँ (NT), तस्मिन् ।; in परसप्तमी.
- अनञः 6/1 – न नञ् इति अनञ् (NT), तस्य ।; adjective to अवर्णः.
- अङ्गस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.1 अङ्गस्य।.

[LSK] नञा $^{3/1}$ रहितस्य $^{6/1}$ "अर्वन्" इति ^{0} अस्य $^{6/1}$ अङ्गस्य $^{6/1}$ तृँ $^{1/1}$ इति ^{0} अन्त-आदेशः $^{1/1}$, न ^{0} तु ^{0} सौ $^{7/1}$ ।

तृँ is the substitute in the place of the last letter of अङ्ग अर्वन् without नञ्, but not when followed by सुँ.

[LSK] अर्वन्तौ $^{1/2}$ अर्वन्तः $^{1/3}$।

अर्वन् + औ

अर्वत् + औ 6.4.127 अर्वणस्त्रसावनञः । ~ अङ्गस्य

अर्वन्त् + औ 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः।

अर्वंत् + औ 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः

अर्वन्त् + औ 8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।

अर्वन्तौ

[LSK] अर्वद्भ्याम् $^{3/2}$ इत्यादिः $^{1/1}$॥

अर्वन् + भ्याम्

अर्वत् + भ्याम् 6.4.127 अर्वणस्त्रसावनञः । ~ अङ्गस्य

अर्वद् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य, 8.4.53 झलां जश् झशि।

अर्वद्भ्याम्

<u>न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (7) पथिन्</u>

The declension of पथिन् (road), मथिन् (churner), and ऋभुक्षिन् (*Indra*) involves the follows four sūtras.

[विधिसूत्रम्] 7.1.85 पथिमथ्यृभुक्षामात् । ~ सौ

पथिन्, मथिन्, and ऋभुक्षिन् followed by सुँ take आ-आदेश.

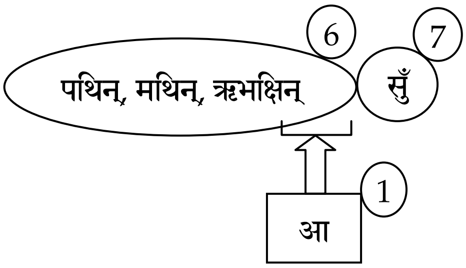

पथि-मथ्यृभुक्षाम्$^{6/3}$ आत्$^{1/1}$ । ~ सौ$^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- पथि-मथ्यृभुक्षाम् 6/3 – पथिन्, मथिन्, and ऋभुक्षिन् are compounded by इतरेतरद्वन्द्व; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- आत् 1/1 – This is आदेश. त् is for clarity.
- सौ 7/1 – प्रातिपदिक is सुँ; in परसप्तमी.

[LSK] एषाम्$^{6/3}$ आकारः$^{1/1}$ अन्त-आदेशः$^{1/1}$ स्यात्$^{III/1}$ सौ$^{7/1}$ परे$^{7/1}$ ॥

आ is the substitute in the place of the last letter of पथिन्, मथिन्, and ऋभुक्षिन् when सुँ follows.

पथिन् + सुँ

पथि आ + स्   7.1.85 पथिमथ्यृभुक्षामात् । ~ सौ

To be continued…

Note that between 7.1.85 पथिमथ्यृभुक्षामात् । and 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् ।, there is नित्य/अनित्य relationship, because 7.1.85 can be applied after 6.1.68, while 6.1.68 cannot be applied after 7.1.85. Thus, 7.1.85 पथिमथ्यृभुक्षामात् । has priority over 6.1.68.

[विधिसूत्रम्] 7.1.86 इतोऽत्सर्वनामस्थाने । ~ पथिमथ्यृभुक्षाम्

इ of पथिन्, मथिन्, and ऋभुक्षिन् is replaced by अ when सर्वनामस्थान follows.

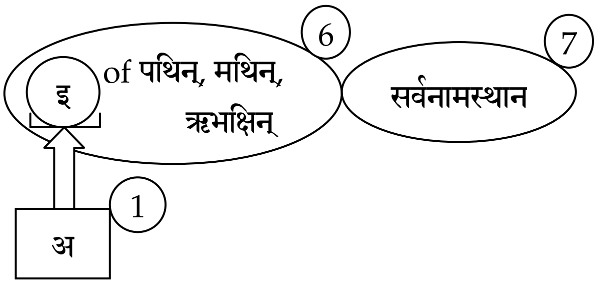

इतः $^{6/1}$ अत् $^{1/1}$ सर्वनामस्थाने $^{7/1}$ । ~ पथि-मथ्यृभुक्षाम् $^{6/3}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- इतः 6/1 – Short इ; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- अत् 1/1 – This is आदेश. त् is for clarity.
- सर्वनामस्थाने 7/1 – In परसप्तमी.
- पथि-मथ्यृभुक्षाम् 6/3 – From 7.1.85 पथिमथ्यृभुक्षामात् ।; in सम्बन्धे षष्ठी to इतः.

[LSK] पथि-आदेः $^{6/1}$ इकारस्य $^{6/1}$ अकारः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ सर्वनामस्थाने $^{7/1}$ परे $^{7/1}$ ॥

अ is the substitute in the place इ of पथिन्, मथिन्, and ऋभुक्षिन् when सर्वनामस्थान follows.

पथिन् + सुँ

पथि आ + स् 7.1.85 पथिमथ्यृभुक्षामात् । ~ सौ

पथ् अ आ + स् 7.1.86 इतोऽत्सर्वनामस्थाने । ~ पथिमथ्यृभुक्षाम्

To be continued…

[विधिसूत्रम्] 7.1.87 थो न्थः । ~ पथिमथोः सर्वनामस्थाने

थ् of पथिन् and मथिन् is replaced by न्थ् when सर्वनामस्थान follows.

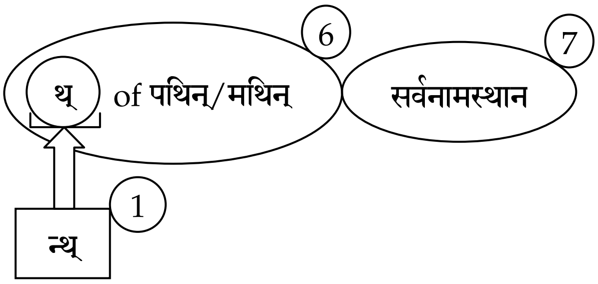

थः $^{6/1}$ न्थः $^{1/1}$ । ~ पथि-मथोः $^{6/2}$ सर्वनामस्थाने $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- थः 6/1 – प्रातिपदिक is थ्; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- न्थः 1/1 – This is आदेश. न्थ् is the content. The अ is for उच्चारण.
- पथि-मथोः 6/2 – From 7.1.85 पथिमथ्यृभुक्षामात् ।; in सम्बन्धे षष्ठी to थः
- सर्वनामस्थाने 7/1 – 7.1.86 इतोऽत्सर्वनामस्थाने ।; in परसप्तमी.

[LSK] पथि-मथोः $^{6/2}$ थस्य $^{6/1}$ न्थ्-आदेशः $^{1/1}$ सर्वनामस्थाने $^{7/1}$ ।

न्थ् is the substitute in the place थ् of पथिन् and मथिन्, when सर्वनामस्थान follows.

[LSK] पन्थाः $^{1/1}$ ।

पथिन् + सुँ

पथि आ + स् 7.1.85 पथिमथ्यृभुक्षामात् । ~ सौ

पथ् अ आ + स् 7.1.86 इतोऽत्सर्वनामस्थाने । ~ पथिमथ्यृभुक्षाम्

पन्थ् अ आ + स् 7.1.87 थो न्थः । ~ पथिमथोः सर्वनामस्थाने

पन्था + स् 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । ~ एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

पन्थाः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] पन्थानौ $^{1/2}$ । पन्थानः $^{1/3}$ ॥

पथिन् + औ

पथ् अ न् + औ 7.1.86 इतोऽत्सर्वनामस्थाने । ~ पथिमथ्यृभुक्षाम्

पन्थ् अ न् + औ 7.1.87 थो न्थः । ~ पथिमथोः सर्वनामस्थाने

पन्थ् आ न् + औ 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ नोपधायाः दीर्घः

पन्थानौ

[विधिसूत्रम्] 7.1.88 भस्य टेर्लोपः । ~ पथिमथ्यृभुक्षाम्

टि of पथिन्, मथिन्, and ऋभुक्षिन् is elided when it is भ.

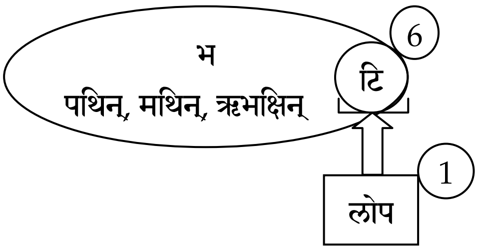

भस्य 6/1 टेः 6/1 लोपः 1/1 । ~ पथि-मथ्यृभुक्षाम् 6/3

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- भस्य 6/1 – भ-संज्ञक अङ्ग as defined by 1.4.18 यचि भम्।; in सम्बन्धे षष्ठी to टेः.
- टेः 6/1 – टि as defined by 1.1.64 अचोऽन्त्यादि टि।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- लोपः 1/1 – This is आदेश.
- पथि-मथ्यृभुक्षाम् 6/3 – From 7.1.85 पथिमथ्यृभुक्षामात् ।; in समानाधिकरण to भस्य.

[LSK] भस्य 6/1 पथि-आदेः 6/1 लोपः 1/1 ।

लोप is the substitute in the place टि of पथिन्, मथिन्, and ऋभुक्षिन् when it is भ.

[LSK] पथः 2/3 । पथा 3/1 ।

पथिन् + शस्

पथ् + अस् 7.1.88 भस्य टेर्लोपः । ~ पथिमथ्यृभुक्षाम्

पथः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] पथिभ्याम् 3/2 ॥

पथिन् + भ्याम्

पथि + भ्याम् 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य । ~ पदस्य

[LSK] एवम् 0 मथिन्, ऋभुक्षिन् ॥

Declension of पथिन् (न्-पुं-7)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	पथिन् + सुँ पथि आ + स् 7.1.85 पथ् अ आ + स् 7.1.86 पन्थ् अ आ + स् 7.1.87 पन्था + स् 6.1.101 **पन्थाः** 8.2.66, 8.3.15	पथिन् + औ पथ् अ न् + स् 7.1.86 पन्थ् अ न् + स् 7.1.87 पन्थ् आ न् + स् 6.4.8 **पन्थानौ**	पथिन् + जस् पथ् अ न् + अस् 7.1.86 पन्थ् अ न् + अस् 7.1.87 पन्थ् आ न् + अस् 6.4.8 **पन्थानः** 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	पथिन् + अम् पथ् अ न् + अम् 7.1.86 पन्थ् अ न् + अम् 7.1.87 पन्थ् आ न् + अम् 6.4.8 **पन्थानौ**	same as above	पथिन् + शस् पथ् + अस् 7.1.88 **पथः** 8.2.66, 8.3.15
3	पथिन् + टा पथ् + आ 7.1.88 **पथा**	पथिन् + भ्याम् **पथिभ्याम्** 8.2.7	पथिन् + भिस् **पथिभिः** 8.2.7, 8.2.66, 8.3.15
4	पथिन् + ङे पथ् + ए 7.1.88 **पथा**	same as above	पथिन् + भ्यस् **पथिभिः** 8.2.7, 8.2.66, 8.3.15
5	पथिन् + ङसिँ पथ् + अस् 7.1.88 **पथः** 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	पथिन् + ओस् पथ् + ओस् 7.1.88 **पथोः** 8.2.66, 8.3.15	पथिन् + आम् पथ् + आम् 7.1.88 **पथा**
7	पथिन् + ङि पथ् + इ 7.1.88 **पथि**	same as above	पथिन् + सुप् **पथिसु** 8.2.7, 8.3.59

Declension of **मथिन्** (न्-पुं-7)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	मन्था	मन्थानौ	मन्थानः
S	same as above	same as above	same as above
2	मन्थानम्	same as above	मथः
3	मथा	मथिभ्याम्	मथिभिः
4	मथे	same as above	मथिभ्यः
5	मथः	same as above	same as above
6	same as above	मथोः	मथाम्
7	मथि	same as above	मथिषु

The entire declension is like पथिन्

Declension of **ऋभुक्षिन्** (न्-पुं-7)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	ऋभक्षा	ऋभक्षाणौ	ऋभक्षाणः
S	same as above	same as above	same as above
2	ऋभक्षाणम्	same as above	ऋभक्षः
3	ऋभक्षा	ऋभक्षिभ्याम्	ऋभक्षिभिः
4	ऋभक्षे	same as above	ऋभक्षिभ्यः
5	ऋभक्षः	same as above	same as above
6	same as above	ऋभक्षोः	ऋभक्षाम्
7	ऋभक्षि	same as above	ऋभक्षिषु

The entire declension is like पथिन्

<u>न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (8) पञ्चन्</u>

[संज्ञासूत्रम्] 1.1.24 ष्णान्ता षट् । ~ सङ्ख्या

ष/न-ending numeral word is termed षट्.

ष्णान्ता 1/1 षट् 1/1 । ~ सङ्ख्या 1/1

2 words in the सूत्र, 1 word as अनुवृत्ति

- ष्णान्ताः 1/1 – ष् च नः च ष्णौ (ID) ।अ is उच्चारणार्थ. ष्णौ अन्तौ यस्याः सा ष्णन्ता (116B) सङ्ख्या । The number whose ending is ष् or न्. This is adjective to सङ्ख्या, number. Such numbers are only six: पञ्चन् (five), षष् (six), सप्तन् (seven), अष्टन् (eight), नवन् (nine), and दशन् (ten).
- षट् 1/1 – This is संज्ञा.
- सङ्ख्या 1/1 – From 1.1.23 बहुगणवतुडति सङ्ख्या ।. Here in this sūtra, the word सङ्ख्या is used in the sense of natural (अकृत्रिम) meaning, not artificial (कृत्रिम) meaning as per the sūtra 1.1.23.

[LSK] ष-अन्ता 1/1 न-अन्ता 1/1 च 0 सङ्ख्या 1/1 षट्-संज्ञा 1/1 स्यात् III/1।

ष-ending and न-ending word denoting number is termed षट्.

[LSK] पञ्चन्-शब्दः 1/1 नित्यम् 0 बहुवचन-अन्तः 1/1 ।

The word पञ्चन् always ends with सुप्-प्रत्यय which is termed बहुवचन.

[LSK] पञ्च 1/3 । पञ्च 2/3 ।

पञ्चन् + जस्

पञ्चन् 7.1.22 षड्भ्यो लुक् । ~ जश्शसोः

पञ्च 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य । ~ पदस्य

[LSK] पञ्चभिः 3/3 । पञ्चभ्यः 4/3, 5/3 ।

पञ्चन् + भिस्

पञ्च + भिस् 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य । ~ पदस्य

[LSK] नुट् 1/1 ॥

पञ्चन् + आम् 6/3

पञ्चन् + न् आम् 7.1.55 षट्चतुर्भ्यश्च । ~ आमः नुट्

[विधिसूत्रम्] 6.4.7 नोपधायाः । ~ दीर्घः अङ्गस्य नामि

The second to last letter of न्-ending अङ्ग becomes दीर्घ when नाम् follows.

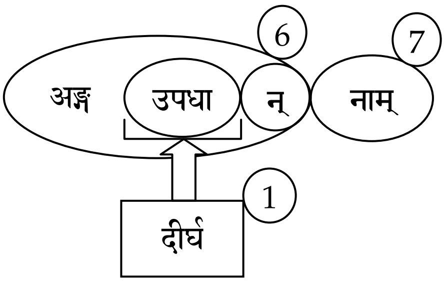

न $^{6/1}$ उपधायाः $^{6/1}$ । ~ दीर्घः $^{1/1}$ अङ्गस्य $^{6/1}$ नामि $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- न 6/1 – प्रातिपदिक is न; लुप्तषष्ठी-ending; adjective to अङ्गस्य; by तदन्तविधि, this is understood as "न्-अन्तस्य अङ्गस्य".
- उपधायाः 6/1 Defined as 1.1.65 अलोऽन्त्यात् पूर्व उपधा ।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- दीर्घः 1/1 – From 6.3.111 ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः।; this is आदेश.
- अङ्गस्य 6/1 – From 6.4.1 अङ्गस्य।; qualified by नः, this is in सम्बन्धे षष्ठी to उपधायाः.
- नामि 7/1 – From 6.4.3 नामि; in परसप्तमी.

[LSK] न-अन्तस्य $^{6/1}$ उपधायाः $^{6/1}$ दीर्घः $^{1/1}$ नामि $^{7/1}$ ।

दीर्घ is the substitute for the second to last letter of न्-ending अङ्ग when नाम् follows.

[LSK] पञ्चानाम् $^{6/3}$ ।

पञ्चन् + आम्

पञ्चन् + न् आम् 7.1.55 षट्चतुर्भ्यश्च । ~ आमः नुट्

पञ्चान् + नाम् 6.4.7 नोपधायाः । ~ दीर्घः अङ्गस्य नामि

पञ्चा + नाम् 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य । ~ पदस्य

[LSK] पञ्चसु $^{7/3}$ ॥

पञ्चन् + सुप्

पञ्च + सु 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य । ~ पदस्य

Declension of पञ्चन् (न्-पुं-8)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1			पञ्च 7.1.22, 8.2.7
S			
2			पञ्च 7.1.22, 8.2.7
3			पञ्चभिः 8.2.7
4			पञ्चभ्यः 8.2.7
5			same as above
6			पञ्चानाम् 6.4.7
7			पञ्चसु 8.2.7

सप्तन् (seven), अष्टन् (eight) without आ-आदेश (by next sūtra), नवन् (nine), and दशन् (ten) decline in the same manner.

<u>न-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (9) अष्टन्</u>

[विधिसूत्रम्] 7.2.84 अष्टन आ विभक्तौ । ~ हलि

The last letter of अष्टन् optionally becomes आ when हलादि विभक्ति follows.

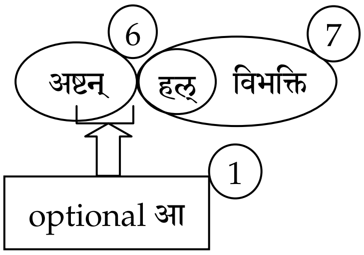

अष्टनः $^{6/1}$ आ $^{1/1}$ विभक्तौ $^{7/1}$ । ~ हलि $^{7/1}$

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- अष्टनः 6/1 – प्रातिपदिक is अष्टन्; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- आ 1/1 – This is आदेश.
- विभक्तौ 7/1 – In परसप्तमी.
- हलि 7/1 – From 7.2.85 रायो हलि ।, by प्रतिलोमगति. This is adjective to विभक्तौ, thus तदादिविधि is applied to result in "हलादौ विभक्तौ परे".

[LSK] हल्-आदौ $^{7/1}$ वा ^{0} स्यात् $^{III/1}$ ॥

आ is the optional substitute in the place of the last letter of अष्टन् when हलादि विभक्ति follows.

आत्व by this sūtra is understood as वैकल्पिक, optional, because of the indication seen in sūtra 6.1.172 अष्टनो दीर्घात् ।. If आत्व is नित्य, दीर्घ in that sūtra need not be specified.

हलि is required for अष्टानाम् 6/3. Without हलि, आ-आदेश comes before नुट् (by 7.1.55) because of परत्व and नित्यत्व (आ-आदेश can come after नुट्, while नुट् cannot come after आ-आदेश, because of not being न्-ending)[6].

When जस् follows, since it is अजादि-प्रत्यय, this sūtra, whose निमित्त is हलादि-प्रत्यय, looks inapplicable. This is negated by the next sūtra.

---

[6] हलीत्यस्यानपकर्षणे त्वष्टानामिति न सिध्येत् । परत्वान्नित्यत्वाच्च नुटः प्रागात्वे कृते अनान्तत्वेन षट्-संज्ञाभावान्नुटोऽप्रवृत्तेः । [T]

[विधिसूत्रम्] 7.1.21 अष्टाभ्य औश् । ~ जश्शसोः

जस् and शस् are replaced by औश् when preceded by अष्टा, अष्टन्-शब्द with आ-आदेश.

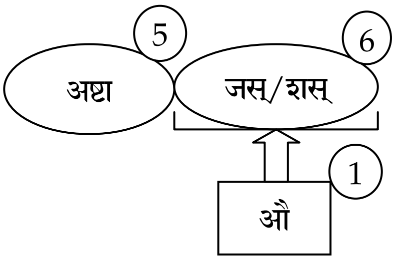

अष्टाभ्यः 5/3 औश् 1/1। ~ जश्शसोः 6/2

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- अष्टाभ्यः 5/3 – After अष्टा, अष्टन्-शब्द with आ-आदेश by 7.2.84 अष्टन आ विभक्तौ।; in पूर्वपञ्चमी
- औश् 1/1 – This is आदेश. Being शित्, the entire स्थानिन् is replaced by 1.1.55 अनेकाल्शित् सर्वस्य।.
- जश्शसोः 6/2 – From 7.1.20 जश्शसोः शिः।; जस् (1/3) च शस् (2/3) च जश्शसौ (ID), तयोः।; in स्थानेयोगा षष्ठी.

[LSK] कृत-आकारात् 5/1 अष्टनः 5/1 जश्शसोः 6/2 औश् 1/1।

औश् is the substitute in the place of जस् and शस् after अष्टन्, after making modification of आ by 7.2.84 अष्टन आ विभक्तौ।.

[LSK] "अष्टभ्यः 5/3" इति 0 वक्तव्ये 7/1 कृत-आत्व-निर्देशः 1/1 जश्शसोः 6/2 विषये 7/1 आत्वम् 2/1 ज्ञापयति III/1।

While "अष्टभ्यः 5/3" had to be said, for achieving अल्पाक्षरत्व, minimum length in letters, presenting with longer letter आ-आदेश in the sūtra indicates आ-आदेश should be done for जस् and शस्. "अष्टाभ्यः 5/3"

[LSK] अष्टौ 1/3 । अष्टौ 2/3 ।

अष्टन् + जस्

अष्ट आ + अस्	7.2.84 अष्टन आ विभक्तौ । ~ हलि
अष्टा + अस्	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । ~ एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
अष्टा + औ	7.1.21 अष्टाभ्य औश् । ~ जश्शसोः
अष्टौ	6.1.88 वृद्धिरेचि । ~ आत् संहितायाम्

[LSK] अष्टाभिः $^{3/3}$ । अष्टाभ्यः $^{4/3}$ । अष्टाभ्यः $^{5/3}$ ।

अष्टन् + भिस्

अष्ट आ + भिस् 7.2.84 अष्टन आ विभक्तौ । ~ हलि

अष्टाभिः 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।, 8.2.66, 8.3.15

[LSK] अष्टानाम् $^{6/3}$ ।

अष्टन् + आम्

अष्टन् + न् आम् 7.1.55 षट्चतुर्भ्यश्च । ~ आमः नुट्

अष्ट आ + नाम् 7.2.84 अष्टन आ विभक्तौ । ~ हलि

अष्टानाम् 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । ~ एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

[LSK] अष्टासु $^{7/3}$ ।

अष्टन् + सुप्

अष्ट आ + सु 7.2.84 अष्टन आ विभक्तौ । ~ हलि

अष्टासु 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । ~ एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

Declension of अष्टन् (न्-पुं-9)

With आ-आदेश by 7.2.84 अष्टन आ विभक्तौ । ~ हलि

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1			अष्टौ 7.2.84, 6.1.101, 7.1.21, 6.1.88
S			
2			अष्टौ 7.2.84, 6.1.101, 7.1.21, 6.1.88
3			अष्टाभिः 7.2.84, 6.1.101
4			अष्टाभ्यः 7.2.84, 6.1.101
5			same as above
6			अष्टानाम् 7.1.55, 7.2.84, 6.1.101
7			पञ्चसु 7.2.84, 6.1.101

[LSK] आत्व-अभावे $^{7/1}$ अष्ट $^{1/3}$, पञ्चवत् ^{0} ॥

When आ-आदेश option is not taken, अष्टन् declines like पञ्चन्.

ज-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) ऋत्विज्

ऋत्विज् (priest) is derived from धातु यजँ देवपूजासङ्गतिकरणदानेषु (1U) to sacrifice, to worship, to give, to consecrate with ऋतु उपपद, with प्रत्यय taught in the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिगञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्

ऋत्विज्, दधृष्, स्रज्, दिश्, and उष्णिह् are क्विन्-ending forms created without grammatical steps, which is called निपातनम्. अञ्चु with सुप्-उपपद[7], and also युज् and क्रुञ्च् without उपपद take क्विन्. In this case न-लोप of क्रुञ्च् does not occur.

ऋत्विग्-दधृक्-स्रग्-उष्णिग् 1/1 अञ्चु-युजि-क्रुञ्चाम् 6/3 च 0 । ~ क्विन् 1/1

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- ऋत्विग्-दधृक्-स्रग्-उष्णिग् 1/1 – ऋत्विज्, दधृष्, स्रज्, दिश्, and उष्णिह् are compounded in इतरेतरद्वन्द्व.
    1. प्रातिपदिकम् – ऋत्विज् (ऋतु + यज् + क्विन्) जकारान्तः पुंलिङ्गः
    2. प्रातिपदिकम् – दधृष् (धृष् + क्विन्) षकारान्तः पुंलिङ्गः
    3. प्रातिपदिकम् – स्रज् (सृज् + क्विन्) जकारान्तः स्त्रीलिङ्गः
    4. प्रातिपदिकम् – दिश् (दिश् + क्विन्) शकारान्तः स्त्रीलिङ्गः
    5. प्रातिपदिकम् – उष्णिह् (उद् + स्निह् + क्विन्) हकारान्तः स्त्रीलिङ्गः
    6. धातुः – अञ्च् (उपपद + अञ्च् + क्विन्) चकारान्तः अनियतलिङ्गः
    7. धातुः – युज् (no उपपद + युज् + क्विन्)[8] जकारान्तः अनियतलिङ्गः
    8. धातुः – क्रुञ्च् (no उपपद + क्रुञ्च् + क्विन्) चकारान्तः अनियतलिङ्गः
- अञ्चु-युजि-क्रुञ्चाम् 6/3 – अञ्चु, युज्, and क्रुञ्च् are compounded in इतरेतरद्वन्द्व; in दिग्योगे पञ्चम्यर्थे षष्ठी.
- च 0 – This brings क्विन्.
- क्विन् 1/1 – From 3.2.58 स्पृशोऽनुदके क्विन् ।; this is प्रत्यय.

---

[7] उपपद is a technical terminology in कृत्-प्रत्यय section. उपपद is a word which has to be present near the धातु in order to suffix certain कृत्-प्रत्यय.

[8] इ indicates युजिर् योगे of 7th conjugation, not इक् धातुनिर्देशे. See बालमनोरमा for चोः कुः ।.[B] युजेरसमासे इति सूत्रे युजीति, ऋत्विगादिसूत्रे युजीति च धातुपाठे युजिर् योगे इति इकारविशिष्टो यः पठितः, यस्यैव रेफाशिरस्कतया ग्रहणम्, नत्विका निर्देशः, व्याख्यानादित्यर्थः ।

The content of प्रत्यय is व् only.क् and न् are इत्. इ is for उच्चारण.

[LSK] एभ्यः 5/3 क्विन् 1/1, अञ्चेः 5/1 सुपि 7/1 उपपदे 7/1, युजिक्रुञ्चोः 6/2 केवलयोः 6/2, क्रुञ्चेः 6/1 नलोप-अभावः 1/1 निपात्यते III/1 ।

After these धातुs, क्विन् is suffixed. After अञ्चु-धातु, when सुप्-उपपद is present. After युज्, and क्रुञ्च्, there should not be उपपद. Absence of नलोप for क्रुञ्च् is also told by this sūtra.

[LSK] कनौ 1/2 इतौ 1/2 ॥

क् and न् are इत्.

इ is उच्चारण.

ऋतुं यजते इति ऋत्विक् । One who worships the season.

ऋतु + अम् + यज् + क्विन् 3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्

प्रातिपदिकसंज्ञा	3.1.93 कृदतिङ् ।, 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्
ऋतु + अम् + यज् + व्	1.3.8 लशक्वतद्धिते । 1.3.3 हलन्त्यम् । इकारः उच्चारणार्थः
ऋतु + अम् + यज्	6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः
ऋतु + यज्	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्
ऋतु + इ अज्	6.1.15 वचिस्वपियजादीनां किति ।
ऋतु + इज्	6.1.108 संप्रसारणाच्च । ~ पूर्वरूपम्
ऋत्व् + इज्	6.1.77 इको यणचि ।
ऋत्विज्	

The next sūtra gives कृत्-संज्ञा to क्विन् so that this group of words can get प्रातिपदिकसंज्ञा by 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्.

[संज्ञासूत्रम्] 3.1.93 कृदतिङ् । ~ तत्र

In the अधिकार of 3.1.91 धातोः।, प्रत्यय other than तिङ् is termed कृत्.

कृत् $^{1/1}$ अतिङ् $^{1/1}$ । ~ तत्र ^{0}

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- कृत् 1/1 – This is संज्ञा.
- अतिङ् 1/1 – न तिङ् इति अतिङ् (NT)।; This is संज्ञा.
- तत्र 0 – In the अधिकार of 3.1.91 धातोः।.

[LSK] अत्र ^{0} धातु-अधिकारे $^{7/1}$ तिङ्-भिन्नः $^{1/1}$ प्रत्ययः $^{1/1}$ कृत्-संज्ञः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ ॥

In this धातु-अधिकार, starting from 3.1.91 धातोः। to the end of 3rd chapter, प्रत्यय other than तिङ् is termed कृत्.

The next sūtra is to elide व् in क्विन्.

[विधिसूत्रम्] 6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

अपृक्त व् s elided.

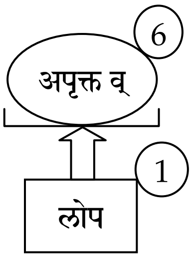

वेः $^{6/1}$ अपृक्तस्य $^{6/1}$। ~ लोपः $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- वेः 6/1 – प्रातिपदिक is वि; in स्थानेयोगा षष्ठी. इ is उच्चारणार्थ. Only व् is intended.
- अपृक्तस्य 6/1 – This is adjective to वेः. अपृक्त is defined in 1.2.41 अपृक्त एकाल् प्रत्ययः।.
- लोपः 1/1 – This is आदेश.

[LSK] अपृक्तस्य $^{6/1}$ वस्य $^{6/1}$ लोपः $^{1/1}$ ॥

There is elision of व् which is अपृक्त.

[विधिसूत्रम्] 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः । ~ पदस्य अन्ते

For the धातु which takes क्विन्-प्रत्यय, कु-आदेश takes place at the end of पद.

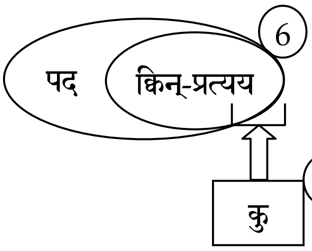

क्विन्-प्रत्ययस्य $^{6/1}$ कुः $^{1/1}$ । ~ पदस्य $^{6/1}$ अन्ते $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- क्विन्-प्रत्ययस्य 6/1 – क्विन् प्रत्ययः यस्मात् सः क्विन्-प्रत्ययः (115B) धातुः, तस्य ।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- कुः 1/1 – कवर्ग; this is आदेश. 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य । is required.
- पदस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 8.1.16 पदस्य।; in सम्बन्धे षष्ठी to अन्ते.
- अन्ते 7/1 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च ।; in अधिकरणे सप्तमी.

[LSK] क्विन्-प्रत्ययः $^{1/1}$ यस्मात् $^{5/1}$ तस्य $^{6/1}$ कवर्गः $^{1/1}$ अन्तादेशः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ पदान्ते $^{7/1}$ ।

कवर्ग is the substitute in the place of the last letter of that which takes क्विन्-प्रत्यय, at the end of पद.

[LSK] अस्य $^{6/1}$ असिद्धत्वात् $^{5/1}$ "चोः कुः (8.2.30)" इति ^{0} कुत्वम् $^{1/1}$ ।

Because this sūtra is असिद्ध for 8.2.30 चोः कुः।, कुत्व is done by 8.2.30 चोः कुः।.

[LSK] ऋत्विक् $^{1/1}$, ऋत्विग् $^{1/1}$ ।

ऋत्विज् 6.1.68 हल्-ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

Here, 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः । is प्राप्त, but it is असिद्ध in the view of 8.2.30 चोः कुः ।.

ऋत्विग् 8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते

ऋत्विक् 8.4.56 वाऽवसाने ।

[LSK] ऋत्विजौ $^{1/2}$।

ऋत्विज् + औ

[LSK] ऋत्विग्भ्याम् $^{3/2}$॥

ऋत्विज् + भ्याम्

ऋत्विग् + भ्याम् 8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते

ऋत्विज् + सुप्[7/3]

ऋत्विग् + सु	8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते
ऋत्विग् + षु	8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः
ऋत्विक् + षु	8.4.55 खरि च । ~ चर् झलाम्

Declension of ऋत्विज् (ज्-पुं-1)

क्विन्-प्रत्यय-अन्तः जकारान्त-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	ऋत्विज् + सुँ ऋत्विज् 6.1.68 **ऋत्विग्** 8.2.30 (8.2.62) **ऋत्विक्** 8.4.56	ऋत्विज् + औ **ऋत्विजौ**	ऋत्विज् + जस् **ऋत्विजः** 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	ऋत्विज् + अम् **ऋत्विजम्**	same as above	ऋत्विज् + शस् **ऋत्विजः** 8.2.66, 8.3.15
3	ऋत्विज् + टा **ऋत्विजा**	ऋत्विज् + भ्याम् **ऋत्विग्भ्याम्** 8.2.30 (8.2.62)	ऋत्विज् + भिस् ऋत्विग् + भिस् 8.2.30 (8.2.62) **ऋत्विग्भिः** 8.2.66, 8.3.15
4	ऋत्विज् + ङे **ऋत्विजे**	same as above	ऋत्विज् + भ्यस् ऋत्विग् + भ्यस् 8.2.30 (8.2.62) **ऋत्विग्भ्यः** 8.2.66, 8.3.15
5	ऋत्विज् + ङसिँ **ऋत्विजः** 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	ऋत्विज् + ओस् **ऋत्विजोः** 8.2.66, 8.3.15	ऋत्विज् + आम् **ऋत्विजाम्**
7	ऋत्विज् + ङि **ऋत्विजि**	same as above	ऋत्विज + सुप् ऋत्विग् + सु 8.2.30 (8.2.62) ऋत्विग् + षु 8.3.59 **ऋत्विक्षु** 8.4.55

<u>ज-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2 #1) युज्</u>

युजिँर् योगे (7U) to unite

युज् + क्विन् 3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्

प्रातिपदिकसंज्ञा 3.1.93 कृदतिङ् ।, 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

युज् 6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

[विधिसूत्रम्] 7.1.71 युजेरसमासे । ~ नुम् सर्वनामस्थाने

नुम्-आगम is attached to युज्, but not in समास, when सर्वनामस्थान follows.

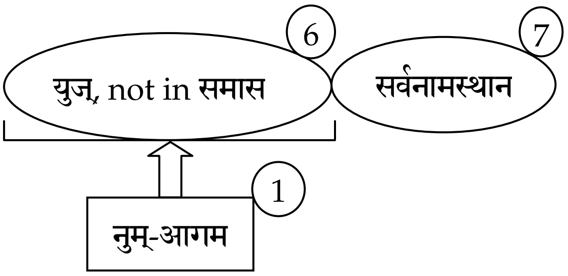

युजेः $^{6/1}$ असमासे $^{7/1}$ । ~ नुम् $^{1/1}$ सर्वनामस्थाने $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- युजेः 6/1 – युज्-धातु in 7th conjugation (युजिँर् योगे (7U) to unite); in स्थानेयोगा षष्ठी.
  Note that इ of युजि in the sūtra is not इक्-प्रत्यय in धातुनिर्देश, but is to indicate युजिँर् योगे (7U) to unite, to exclude other युज्-धातुs in other conjugations. Other युज्s do not take नुम्.
- असमासे 7/1 – In अधिकरणे सप्तमी.
- नुम् 1/1 – This is आगम. Being मित्, परिभाषासूत्र 1.1.47 मिदचोऽन्त्यात्परः। is used.
- सर्वनामस्थाने 7/1 – From 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः।; in परसप्तमी.

[LSK] युजेः $^{6/1}$ सर्वनामस्थाने $^{7/1}$ नुम् $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ असमासे $^{7/1}$ ।

नुम् is the augment for युज् which is not in समास, when followed by सर्वनामस्थान.

[LSK] सुलोपः $^{1/1}$ । संयोगान्त-लोपः $^{1/1}$ । कुत्वेन $^{3/1}$ नस्य $^{6/1}$ ङः $^{1/1}$ । युङ् $^{1/1}$ ।

युज् + सुँ

यु न् ज् + स् 7.1.71 युजेरसमासे । ~ नुम् सर्वनामस्थाने

युन्ज् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

युन्   8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

युङ्   8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते

[LSK] अनुस्वार-परसवर्णौ $^{1/2}$ । युञ्जौ $^{1/2}$ । युञ्जः $^{1/3}$ ।

युज् + औ

यु न् ज् + औ   7.1.71 युजेरसमासे । ~ नुम् सर्वनामस्थाने with the help of 1.1.47 मिदचोऽन्त्यात् परः।

युंज् + औ   8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः

युञ्ज् + औ   8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।

[LSK] युग्भ्याम् $^{3/2}$ ॥

युज् + भ्याम्

युग् + भ्याम्   8.2.30 चोः कुः । ~ पदस्य अन्ते

Because of असिद्धत्व, 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः । is not used.

युज् + सुप् $^{7/3}$

युग् + सु   8.2.30 चोः कुः । ~ पदस्य अन्ते

Because of असिद्धत्व, 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः । is not used.

युग् + षु   8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः

युक् + षु   8.4.55 खरि च । ~ चर् झलाम्

Declension of युज् (ज्-पुं-2 #1)

क्विन्-प्रत्यय-अन्तः असमासे युज्-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	युङ् 7.1.71, 8.2.30	युञ्जौ 7.1.71	युञ्जः 7.1.71
S	same as above	same as above	same as above
2	युञ्जम् 7.1.71	same as above	युजः
3	युजा	युग्भ्याम् 8.2.30	युग्भिः 8.2.30
4	युजे	same as above	युग्भ्यः 8.2.30
5	युजः	same as above	same as above
6	same as above	युजोः	युजाम्
7	युजि	same as above	युक्षु 8.2.30, 8.3.59, 8.4.55

<u>ज-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2 #2) सुयुज्</u>

सुयुज् is उपपद-तत्पुरुष-समास made of युज्-धातु with सु उपपद and क्विप्-प्रत्यय.

Being समास, 7.1.71 युजेरसमासे । ~ नु सर्वनामस्थाने is not applicable.

As क्विन्-प्रत्यय is suffixed to only केवल युज्-धातु, which means धातु without उपपद, by 3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्, the suffix of सुयुज् is क्विप्.

सुष्ठु युङ्क्ते इति सुयुज् । One who meditates well.

सु + युज् + क्विप् 3.2.76 क्विप् च ।

प्रातिपदिकसंज्ञा 3.1.93 कृदतिङ् ।, 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

सुयुज् 6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

[विधिसूत्रम्] 8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य् आन्ते च

चवर्ग is replaced by कवर्ग when followed by झल् or at the end of पद.

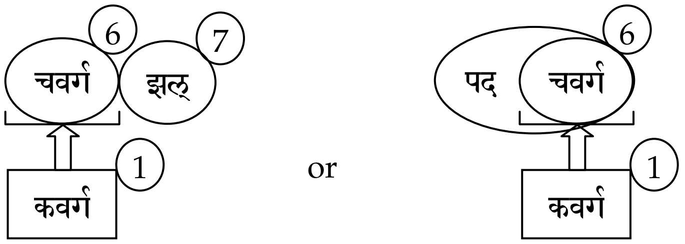

चोः 6/1 कुः 1/1 । ~ झलि 7/1 पदस्य 6/1 अन्ते 7/1 च 0

2 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति

- चोः 6/1 – चवर्ग; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- कुः 1/1 – This is आदेश. आदेश is decided either by 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः। or 1.3.10 यथासंख्यमनुदेशः समानाम् ।. [9]
- झलि 7/1 – From 8.2.26 झलो झलि।. प्रत्याहारः झल्; in परसप्तमी.
- पदस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 8.1.16 पदस्य।; in सम्बन्धे षष्ठी to अन्ते.
- अन्ते 7/1 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च।; in अधिकरणे सप्तमी.
- च 0 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च।; connecting झलि and पदस्य अन्ते.

---

[9][B] सुयुज्-शब्दे जकारस्य कुत्वं गकारः, घोषसंवारनादाल्पप्राणसाम्याद् यथासंख्यसूत्राच्चेति भावः ।

[LSK] चवर्गस्य $^{6/1}$ कवर्गः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ झलि $^{7/1}$ पद-अन्ते $^{7/1}$ च ^{0} ।

कवर्ग is the substitute for चवर्ग when झल् follows, or at the end of पद.

[LSK] सुयुक् $^{1/1}$, सुयुग् $^{1/1}$ ।

सुयुज् + सुँ

सुयुज् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

सुयुग् 8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते

सुयुक् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

[LSK] सुयुजौ $^{1/2}$ । सुयुजः $^{1/3}$ ।

[LSK] सुयुग्भ्याम् $^{3/2}$ ॥

युज् + भ्याम्

युग् + भ्याम् 8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते

सुयुज् + सुप् $^{7/3}$

सुयुग् + सु 8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते

सुयुग् + षु 8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः

सुयुक् + षु 8.4.55 खरि च । ~ चर् झलाम्

Declension of सुयुज् (ज्-पुं-2 #2)

क्विप्-प्रत्यय-अन्तः समासे सुयुज्-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	सुयुक्/सुयुग् 6.1.68, 8.2.30, 8.4.56	सुयुजौ	सुयुजः
S	same as above	same as above	same as above
2	सुयुजम्	same as above	same as above
3	सुयुजा	सुयुग्भ्याम् 8.2.30	सुयुग्भिः 8.2.30
4	सुयुजे	same as above	सुयुग्भ्यः 8.2.30
5	सुयुजः	same as above	same as above
6	same as above	सुयुजोः	सुयुजाम्
7	सुयुजि	same as above	सुयुक्षु 8.2.30, 8.3.59, 8.4.55

ज-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) खञ्ज्

खजिँ वैकल्ये (1P) to limp

खन्ज् 7.1.58 इदितो नुम् धातोः ।[10]

खंज् 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि ।

खञ्ज् 8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।

खञ्ज् + क्विँप् 3.2.76 क्विप् च ।

प्रातिपदिकसंज्ञा 3.1.93 कृदतिङ् ।, 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

खञ्ज् 6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

[LSK] खन्[1/1]।

खञ्ज् + सुँ[1/1]

खञ्ज् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

खञ् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

खन् (प०) निमित्तापाये नैमित्तिकास्याप्यपायः ।

Because 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः। is असिद्ध, 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य। does not take place.

[LSK] खञ्जौ[1/2]।

खञ्ज् + औ

[LSK] खन्भ्याम्[3/2] ॥

खञ्ज् + भ्याम्

खञ् + भ्याम् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

खन् + भ्याम् (प०) निमित्तापाये नैमित्तिकास्याप्यपायः ।

Because 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः। is असिद्ध, 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य। does not take place.

---

[10][K] धातुग्रहणं चेह क्रियते – धातूपदेशकाल एव नुमागमो यथा स्यादित्येवमर्थम् ।

खञ्ज् + सुप्

खञ् + सु 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

खन् + सु (प०) निमित्तापाये नैमित्तिकास्याप्यपायः ।

खन् + ध् सु 8.3.30 नश्च । ~ सि धुट् वा

खन् + त् सु 8.4.55 खरि च । ~ चर् झलाम्

पक्षे

खन्सु

Declension of खञ्ज् (ज्-पुं-3)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	खन् 6.1.68, 8.2.23	खञ्जौ	खञ्जः
S	same as above	same as above	same as above
2	खञ्जम्	same as above	same as above
3	खञ्जा	खन्भ्याम् 8.2.23	खन्भिः 8.2.23
4	खञ्जे	same as above	खन्भ्यः 8.2.23
5	खञ्जः	same as above	same as above
6	same as above	खञ्जोः	खञ्जाम्
7	खञ्जि	same as above	खन्त्सु/खन्सु 8.2.23, 8.3.30

ज-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (4) राज्

राजृँ दीप्तौ (1U) to shine

राज् + क्विँप् 3.2.76 क्विप् च ।

प्रातिपदिकसंज्ञा 3.1.93 कृदतिङ् ।, 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

राज् 6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

[विधिसूत्रम्] 8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

ष्-takes place at the end of व्रश्च्, भ्रस्ज्, सृज्, मृज्, यज्, राज्, भाज् धातुs, and श/छ्-ending word, when they are followed by झल्, or at the end of पद.

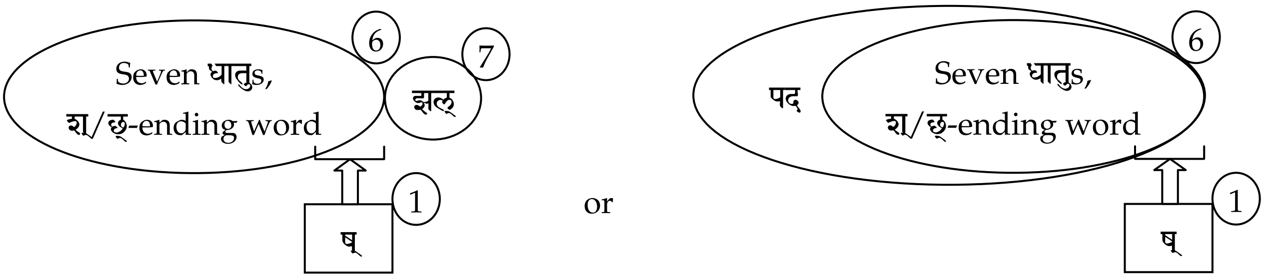

व्रश्च-भ्रस्ज-सृज-मृज-यज-राज-भ्राज-च्छ-शाम् $^{6/3}$ षः $^{1/1}$ । ~ झलि $^{7/1}$ पदस्य $^{6/1}$ अन्ते $^{7/1}$ च ^{0}

2 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति

- व्रश्च-भ्रस्ज-सृज-मृज-यज-राज-भ्राज-च्छ-शाम् 6/3 – Seven धातुs (व्रश्च, भ्रस्ज, सृज, मृज, यज, राज, भाज) and 2 letters (छ्, श) are compounded in इतरेतरद्वन्द्व; in स्थानेयोगा षष्ठी. The अ after each item is for उच्चारण. Since अष्टाध्यायी is शब्द-अनुशासनम्, the word शब्दस्वरूपम् is अधिकार through the entire अष्टाध्यायी. This word is adjective शब्दस्वरूपम्, and with तदन्तविधि it results in "words ending with व्रश्च् etc.".
- षः 1/1 – This is आदेश.The अ after ष् is उच्चारणार्थ.
- झलि 7/1 – From 8.2.26 झलो झलि।. प्रत्याहार झल्; in परसप्तमी.
- पदस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 8.1.16 पदस्य।; in सम्बन्धे षष्ठी to अन्ते.
- अन्ते 7/1 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च।; in अधिकरणे सप्तमी.
- च 0 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च।; connecting झलि and पदस्य अन्ते.

[LSK] झलि $^{7/1}$ पद-अन्ते $^{7/1}$ च ^{0} ।

ष् is the substitute for the last letter of व्रश्च, भ्रस्ज, सृज, मृज, यज, राज, भाज् धातुs, and श/छ्-ending word, when they are followed by झल्, or at the end of पद.

[LSK] राट् $^{1/1}$, राड् $^{1/1}$।

राज् + सुँ $^{1/1}$

राज् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

राष् 8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

राड् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

राट् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

[LSK] राजौ $^{1/2}$ । राजः $^{1/3}$ ।

[LSK] राड्भ्याम् $^{3/2}$ ॥

राज् + भ्याम्

राष् + भ्याम् 8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

राड् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

Declension of राज् (ज्-पुं-4)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	राट्/राड् 6.1.68, 8.2.36, 8.2.39, 8.4.56	राजौ	राजः
S	same as above	same as above	same as above
2	राजम्	same as above	same as above
3	राजा	राड्भ्याम् 8.2.36, 8.2.39	राड्भिः 8.2.36, 8.2.39
4	राजे	same as above	राड्भ्यः 8.2.36, 8.2.39
5	राजः	same as above	same as above
6	same as above	राजोः	राजाम्
7	राजि	same as above	राट्त्सु/राट्सु 8.2.36, 8.2.39, 8.3.29, 8.4.55

[LSK] एवम्^{0} विभ्राट्$^{1/1}$, देवेट्$^{1/1}$, विश्वसृट्$^{1/1}$ ॥

In this manner, these words decline like राज्.

विभ्राजते इति विभ्राट् । One who shines particularly.

भ्राजृँ दीप्तौ (1A) to shine

वि + भ्राज् + क्विप्

विभ्राज्

विभ्राज् + सुँ

विभ्राष् 6.1.68, 8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

विभ्राड् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

विभ्राट् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

देवान् यजते इति देवेट् । One who worships devas.

यजँ देवपूजासङ्गतिकरनदानेषु (1A) to worship, etc.

देव + आम् + यज् + क्विप्

देवेज्

विश्वं सृजति इति विश्वसृट् । One who creates universe.

विश्व + ङस् + सृज् + क्विप्

विश्वसृज्

Side note: In the sūtra 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।, the word क्विन्-प्रत्यय is a बहुव्रीहिसमास denoting धातु which can take क्विन्-प्रत्यय, by sūtras from 3.2.58 to 3.2.60. As per 3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्, यज् and सृज् take क्विन्-प्रत्यय. Because of this, even in the case where they take क्विप्-प्रत्यय, they are called क्विन्-प्रत्यय. Thus, 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः । should be applied after 8.2.36 and 8.2.39. However, in महाभाष्यकार's प्रयोग, "विश्वसृड्भ्याम्" and "उपयट्काम्यति" are seen. These are the ज्ञापकs for non-application of 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।.

(उणादि) 2.60 परौ व्रजेः षः पदान्ते । ~ क्विप् दीर्घः

This sūtra has three कार्यs: 1. क्विप्-प्रत्यय is suffixed to व्रज्-धातु with परि उपपद. 2. दीर्घ to the व्रज्-धातु. 3. ष्-आदेश takes place at the end of पद.

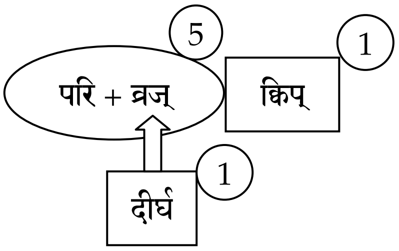

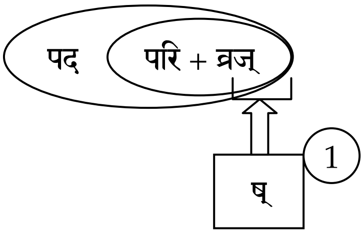

परौ 7/1 व्रजेः 5/1 षः 1/1 पदान्ते 7/1। ~ क्विप् 1/1 दीर्घः 1/1

4 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- परौ 7/1 – प्रातिपदिक परि; in परसप्तमी by 3.1.92 तत्रोपपदं सप्तमीस्थम्।.
- व्रजेः 5/1 – व्रज्-धातु with इक् धातुनिर्देशे; in दिग्योगे पञ्चमी to 3.1.2 परश्च।.
- षः 1/1 – This is आदेश. The अ after ष् is for उच्चारण.
- पदान्ते 7/1 – पदस्य अन्तः पदान्तः (6T)।; in अधिकरणे सप्तमी.
- दीर्घः 1/1 – This is आदेश. Its स्थानी is decided by 1.2.28 अचश्च। with स्थानेयोगा षष्ठी.
- क्विप् 1/1 – This is प्रत्यय.

[LSK] परिव्राट् 1/1 ।

परि + व्रज् + क्विप्	(उ०) 2.60 परौ व्रजेः षः पदान्ते । ~ क्विप् दीर्घः
परि + व्राज् + क्विप्	(उ०) 2.60 परौ व्रजेः षः पदान्ते । ~ क्विप् दीर्घः

कृत्-संज्ञा for उणादि क्विप्-प्रत्यय by 3.1.93 कृदतिङ् । with 3.3.1 उणादयो बहुलम्।

प्रातिपदिकसंज्ञा	1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्
परिव्राज्	6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः
परिव्राज् + सुँ	
परिव्राज्	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः
परिव्राष्	(उ०) 2.60 परौ व्रजेः षः पदान्ते । ~ क्विप्
परिव्राड्	8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य
परिव्राट्	8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

[LSK] परिव्राजौ 1/2 । परिव्राड्भ्याम् 3/2 ॥

The entire declension is like राज्.

<u>ज-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (5) विश्वराज्</u>

विश्वस्मिन् राजते इति विश्वाराट् । One who shines everywhere.

राजृँ दीप्तौ (1A) to shine

विश्व + ङि + राज् + क्विप्

विश्वराज्

विश्वराज् (lord of the universe) is made special by the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 6.3.128 विश्वस्य वसुराटोः । ~ दीर्घः

विश्व is elongated at the end when वसु or राट् follows.

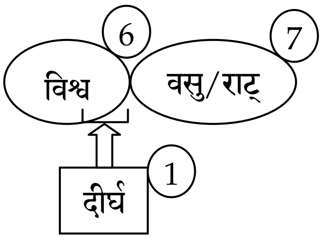

विश्वस्य 6/1 वसु-राटोः 7/2 । ~ दीर्घः 1/1

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- विश्वस्य 6/1 – प्रातिपदिक विश्व; in स्थानेयोगा षष्ठी, with 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य ।.
- वसु-राटोः 7/2 – वसुः च राट् च वसुराटौ (ID), तयोः।; in परसप्तमी.
- दीर्घः 1/1 – From 6.3.111 ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः।. This is आदेश.

[LSK] विश्व-शब्दस्य 6/1 दीर्घः 1/1 अन्त-आदेशः 1/1 स्यात् III/1 वसौ 7/1 राट्-शब्दे 7/1 च 0 परे 7/1 ।

दीर्घ is the substitute in the place of last letter of विश्व when वसु or राट् follows.

"राट्" in the sūtra represents पदान्त. Thus, where अङ्ग is termed पद, दीर्घ is applied.

[LSK] विश्वाराट् [1/1], विश्वाराड् [1/1] ।

विश्वराज् + सुँ

विश्वराज् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

विश्वराष् 8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

विश्वराड् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

विश्वराट् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

विश्वाराट् 6.3.128 विश्वस्य वसुराटोः । ~ दीर्घः

[LSK] विश्वराजौ [1/2] ।

When the अङ्ग does not get पद status, दीर्घ does not happen.

[LSK] विश्वाराड्भ्याम् [3/2] ॥

Even when the form "राट्" is not seen, when अङ्ग is termed पद, दीर्घ is applied.

Declension of विश्वराज् (ज्-पुं-5)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	विश्वाराट्/विश्वाराड् 6.3.128, 6.1.68, 8.2.36, 8.2.39, 8.4.56	विश्वराजौ	विश्वराजः
S	same as above	same as above	same as above
2	विश्वराजम्	same as above	same as above
3	विश्वराजा	विश्वाराड्भ्याम् 6.3.128, 8.2.36, 8.2.39	विश्वाराड्भिः 6.3.128, 8.2.36, 8.2.39
4	विश्वराजे	same as above	विश्वाराड्भ्यः 6.3.128, 8.2.36, 8.2.39
5	विश्वराजः	same as above	same as above
6	same as above	विश्वराजोः	विश्वराजाम्
7	विश्वराजि	same as above	विश्वाराट्त्सु/विश्वाराट्सु 6.3.128, 8.2.36, 8.2.39, 8.3.29, 8.4.55

ज-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (6) भृस्ज्

भ्रस्जँ पाके (6U) to fry

भृस्ज् + क्विप् 3.2.76 क्विप् च ।

भृ +अस्ज् 6.1.16 ग्रहिज्यावयिव्यधिवष्टिविचति वृश्चति पृच्छतिभृज्जतीनां ङिति च । ~ सम्प्रसारणम्

भृस्ज् 6.1.108 सम्प्रसारणाच्च । ~ पूर्वरूपम्

भृस्ज् + सुँ $^{1/1}$

भृस्ज् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

Now, 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः। is प्राप्त. Then the next sūtra comes.

[विधिसूत्रम्] 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च । ~ लोपः झलि पदस्य

There is elision of स्/क् at the beginning of conjunct consonant which is at the end of पद or when झल् follows.

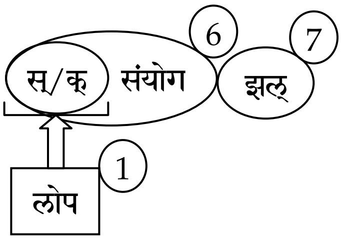

or

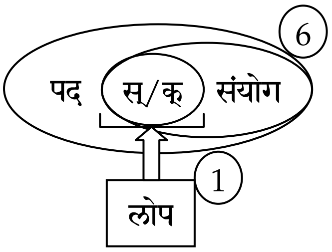

स्कोः $^{6/2}$ संयोगाद्योः $^{6/2}$ अन्ते $^{7/1}$ च ^{0} । ~ लोपः $^{1/1}$ झलि $^{7/1}$ पदस्य $^{6/1}$

4 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- स्कोः 6/2 – स् च क् च स्कौ (ID), तयोः।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- संयोगाद्योः 6/2 – संयोगस्य आदी संयोगादी (6T), तयोः।; This is adjective to स्कोः.
- अन्ते 7/1 – In अधिकरणे सप्तमी to संयोग, a part of समास.
- च 0 – Connecting झलि and पदस्य अन्ते.
- लोपः 1/1 – From 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः।. This is आदेश.
- झलि 7/1 – From 8.2.26 झलो झलि।. प्रत्याहार झल्; in परसप्तमी.
- पदस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 8.1.16 पदस्य।; in सम्बन्धे षष्ठी to अन्ते.

[LSK] झलि $^{7/1}$ पदान्ते $^{7/1}$ च ^{0} यः $^{1/1}$ संयोगः $^{1/1}$ तद्-आद्योः $^{6/2}$ स्कोः $^{6/2}$ लोपः $^{1/1}$ ।

There is लोप for स्/क् at the beginning of संयोग which is followed by झल् or at the end of पद.

[LSK] भृट्$^{1/1}$ ।

भृस्ज् + सुँ

भृस्ज् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

भृज् 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च ।

भृष् 8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

भृड् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

भृट् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

[LSK] सस्य$^{6/1}$ श्चुत्वेन$^{3/1}$ शः$^{1/1}$ । "झलां जस् झशि (8.4.53)" इति^{0} शस्य$^{6/1}$ जः$^{1/1}$ । भृज्जौ$^{1/2}$ ।

भृस्ज् + औ

भृश् ज् + औ 8.4.40 स्तोः श्चुना श्चुः ।

भृज् ज् + औ 8.4.53 झलां जश् झशि ।

भृज्जौ

[LSK] भृड्भ्याम्$^{3/2}$ ॥

भृस्ज् + भ्याम्

भृज् + भ्याम् 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च ।

भृष् + भ्याम् 8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

भृड् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

Declension of भृस्ज् (ज्-पुं-6)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	भृट्/भृड् 6.1.68, 8.2.29, 8.2.36, 8.2.39, 8.4.56	भृज्जौ 8.4.40, 8.4.53	भृज्जः 8.4.40, 8.4.53
S	same as above	same as above	same as above
2	भृज्जम् 8.4.40, 8.4.53	same as above	same as above
3	भृज्जा 8.4.40, 8.4.53	भृड्भ्याम् 8.2.36, 8.2.39	भृड्भिः 8.2.36, 8.2.39
4	भृज्जे 8.4.40, 8.4.53	same as above	भृड्भ्यः 8.2.36, 8.2.39
5	भृज्जः 8.4.40, 8.4.53	same as above	same as above
6	same as above	भृज्जोः 8.4.40, 8.4.53	भृज्जाम् 8.4.40, 8.4.53
7	भृज्जि 8.4.40, 8.4.53	same as above	भृट्त्सु/भृट्सु 8.2.29, 8.2.36, 8.2.39, 8.3.29, 8.4.55

द-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) त्यद्

त्यद् (that) is the first member of त्यदादिगण in सर्वादिगण.

[LSK] त्यदादि-अत्वम् $^{1/1}$ पररूपत्वम् $^{1/1}$ च ^{0} ॥

त्यद् + सुँ $^{1/1}$

त्य अ + स् 7.2.102 त्यदादीनामः ।

त्य + स् 6.1.97 अतो गुणे ।

Continue to the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 7.2.106 तदोः सः सावनन्त्ययोः । ~ त्यदादीनाम्

When सुँ follows, of त्यदादि गण, त्/द् which is not at the end is replaced by स्.

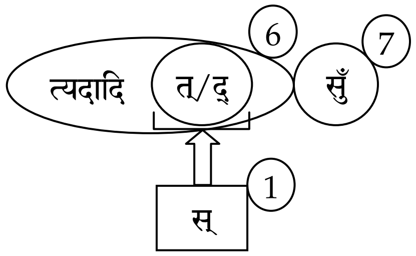

तदोः $^{6/2}$ सः $^{1/1}$ सौ $^{7/1}$ अनन्त्ययोः $^{6/2}$ । ~ त्यदादीनाम् $^{6/3}$

4 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- तदोः 6/2 – त च द् च तदौ (ID), तयोः।; in स्थानेयोगा षष्ठी. अ after त् is उच्चारणार्थ.
- सः 1/1 – This is आदेश. The अ after स् is उच्चारणार्थ.
- सौ 7/1 – प्रातिपदिक is सुँ; in परसप्तमी.
- अनन्त्ययोः 6/2 – अन्ते भवः अन्त्यः the last । न अन्त्यौ इति अनन्त्यौ (NT), तयोः।; This is adjective to तदोः.
- त्यदादीनाम् 6/3 – From 7.2.102 त्यदादीनामः।; सम्बन्धे षष्ठी to तदोः.

[LSK] त्यदादीनाम् $^{6/3}$ तकार-दकारयोः $^{6/2}$ अनन्त्ययोः $^{6/2}$ सः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ सौ $^{7/1}$।

स् is the substitute in the place of त्/स् of त्यदादि which is not at the end.

[LSK] स्यः $^{1/1}$ ।

त्य + स् 7.2.102 त्यदादीनामः।, 6.1.97 अतो गुणे ।

स्य + स् 7.2.106 तदोः सः सावनन्त्ययोः । ~ त्यदादीनाम्

स्यः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] त्यौ 1/2 ।

त्यद् + औ

त्य अ + औ   7.2.102 त्यदादीनामः। ~ विभक्तौ

त्य + औ   6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

त्यौ   6.1.88 वृद्धिरेचि । after negating 6.1.102 by 6.1.104.

[LSK] त्ये 1/3 ॥

त्यद् + जस्

त्य अ + अस्   7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

त्य + अस्   6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

त्य + शी   7.1.17 जसः शी । ~ सर्वनाम्नः अतः

त्ये   6.1.87 आद्गुणः।

Declension of त्यद् (द्-पुं-1)

दकारान्त-सर्वनाम-त्यदादिगण-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	स्यः 7.2.102, 6.1.97, 7.2.106	त्यौ 7.2.102, 6.1.97, 6.1.88	त्यौ 7.2.102, 6.1.97, 7.1.17, 6.1.87
S			
2	त्यम् 7.2.102, 6.1.97, 6.1.107	same as above	त्यान् 7.2.102, 6.1.97, 6.1.102, 6.1.103
3	त्येन 7.2.102, 6.1.97, 7.1.12, 6.1.87	त्याभ्याम् 7.2.102, 6.1.97, 7.3.102	त्यैः 7.2.102, 6.1.97, 7.1.9
4	त्यस्मै 7.2.102, 6.1.97, 7.1.14	same as above	त्येभ्यः 7.2.102, 6.1.97, 7.3.103
5	त्यस्मात् 7.2.102, 6.1.97, 7.1.15	same as above	same as above
6	त्यस्य 7.2.102, 6.1.97, 7.1.12	त्ययोः 7.2.102, 6.1.97, 7.3.104	त्येषाम् 7.2.102, 6.1.97, 7.1.52, 7.3.103, 8.3.59
7	त्यस्मिन् 7.2.102, 6.1.97, 7.1.15	same as above	त्येषु 7.2.102, 6.1.97, 7.3.103, 8.3.59

Other than 1/1, the entire declension is like सर्व, after 7.2.102 and 6.1.97.

In the same manner, तद्, यद्, एतद् decline like सर्व after getting अ-आदेश at the end.

[LSK] सः 1/1 । तौ 1/2 । ते 1/3 ॥

तद् + सुँ

त अ + स्   7.2.102 त्यदादीनामः। ~ विभक्तौ

त + स्   6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

स + स्   7.2.106 तदोः सः सावनन्त्ययोः । ~ त्यदादीनाम्

सः   8.2.66, 8.3.15

Declension of तद् (द्-पुं-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	सः	तौ	ते
S			
2	तम्	same as above	तान्
3	तेन	ताभ्याम्	तैः
4	तस्मै	same as above	तेभ्यः
5	तस्मात्	same as above	same as above
6	तस्य	तयोः	तेषाम्
7	तस्मिन्	same as above	तेषु

[LSK] यः 1/1। यौ 1/2 । ये 1/3 ॥

यद् + सुँ

य अ + स्   7.2.102 त्यदादीनामः। ~ विभक्तौ

य + स्   6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

यः   8.2.66, 8.3.15

[LSK] एषः 1/1। एतौ 1/2। एते 1/3॥

एतद् + सुँ

एत अ + स्	7.2.102 त्यदादीनामः। ~ विभक्तौ
एत + स्	6.1.97 अतो गुणे। ~ पररूपम्
एस + स्	7.2.106 तदोः सः सावनन्त्ययोः। ~ त्यदादीनाम्
एष + स्	8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः। ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः
एषः	8.2.66, 8.3.15

In अन्वादेश, एतद्-शब्द takes एन-आदेश by 2.4.34 द्वितीयाटौस्स्वेनः। ~ इदमः एतदः अन्वादेशे.

एतद् + अम्

एन + अम्	2.4.34 द्वितीयाटौस्स्वेनः। ~ इदमः एतदः अन्वादेशे
एनम्	6.1.107 अमि पूर्वः। ~ अकः पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्

Declension of एतद् in अन्वादेश (द्-पुं-2-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	एषः	एतौ	एते
S			
2	एनम् 2.4.34	एनौ 2.4.34	एनान् 2.4.34
3	एनेन 2.4.34	एताभ्याम्	एतैः
4	एतस्मै	same as above	एतेभ्यः
5	एतस्मात्	same as above	same as above
6	एतस्य	एनयोः 2.4.34	एतेषाम्
7	एतस्मिन्	same as above	एतेषु

द्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) युष्मद्, अस्मद्

युष्मद् (you) and अस्मद् (I, we) share the same sūtras for the entire declension.

The declension of युष्मद् and अस्मद् is understood well when divided into three parts.

युष्म्/अस्म् (A) + अद् (B) + सुप्-प्रत्यय (C)

Part (A): Up to "म्" of the प्रातिपदिक

This part is modified by the sūtras 7.2.91 to 98.

युष्मदस्मदोः $^{6/2}$ मपर्यन्तस्य $^{6/1}$ (of युष्मद् and अस्मद्, for the portion up to म्) are the अनुवृत्तिs from 7.2.86 and 7.2.91 in this section.

Part (B): The rest of the प्रातिपदिक

This part is modified by the sūtras 7.2.86 to 90.

युष्मदस्मदोः $^{6/2}$ (of युष्मद् and अस्मद्) is the अनुवृत्ति from 7.2.86.

From 7.2.86 to 89, पर-निमित्त (the condition which follows) is अनादेशे $^{7/1}$ (विभक्ति which is not modified), द्वितीयायाम् $^{7/1}$ (2/1, 2/2, 2/3), प्रथमायाः $^{6/1}$ द्विवचने $^{7/1}$ (1/2). In sūtra 7.2.90, शेषे $^{7/1}$ (the rest of विभक्ति) is पर-निमित्त.

The last letter is subtituted by 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य।.

However, in लघुसिद्धान्तकौमुदी, शेषे $^{7/1}$ of 7.2.90 शेषे लोपः। is explained as टि, the remainder of युष्मद् and अस्मद् after taking म-पर्यन्त off. This explanation is for easy understanding for the beginners.

Part (C): प्रत्यय

The suffix is modified by the sūtras 7.1.27 to 33.

युष्मदस्मद्भ्याम् $^{5/2}$ (after युष्मद् and अस्मद्) is the अनुवृत्ति from 7.1.27 in this section.

In 1/1 –

[विधिसूत्रम्] 7.1.28 ङेप्रथमयोरम् । ~ युष्मदस्मद्भ्याम्

After युष्मद् and अस्मद्, ङे, प्रथमा and द्वितीया विभक्ति are replaced by अम्.

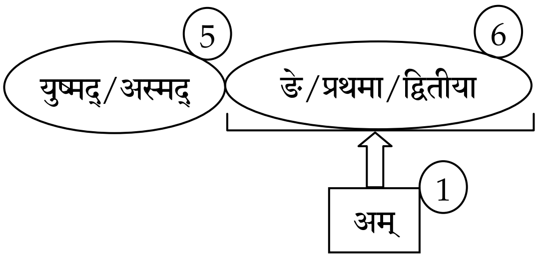

ङे $^{6/1}$ प्रथमयोः $^{6/2}$ अम् $^{1/1}$ । ~ युष्मदस्मद्भ्याम् $^{5/2}$

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- ङे 6/1 – प्रातिपदिक ङे (चतुर्थी विभक्तिः एकवचनम्) which is लुप्त-षष्ठी-विभक्ति-अन्त; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- प्रथमयोः 6/2 – प्रथमा च प्रथमा च प्रथमे (ID), तयोः।; in स्थानेयोगा षष्ठी. The second प्रथमा indicates द्वितीयाविभक्ति.
- अम् 1/1 – This is आदेश. म् is not इत् by getting विभक्तित्व by स्थानिवद्भाव.
- युष्मदस्मद्भ्याम् 5/2 – From 7.1.27 युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश्।; in पूर्वपञ्चमी.

[LSK] युष्मदस्मद्भ्याम् $^{5/2}$ परस्य $^{6/1}$ "ङे" इति ^{0} एतस्य $^{6/1}$ प्रथमा-द्वितीययोः $^{6/2}$ च ^{0} अम्-आदेशः $^{1/1}$ ॥

अम् is the substitute for ङे/प्रथमा/द्वितीया विभक्ति when यष्मद् or अस्मद् precedes.

[विधिसूत्रम्] 7.2.94 त्वाहौ सौ । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य

The portion up to म् of युष्मद् and अस्मद् are replaced by त्व and अह, respectively, when सुँ follows.

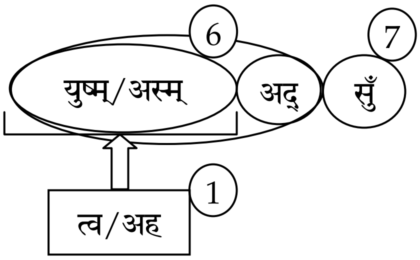

त्वाहौ $^{1/2}$ सौ $^{7/1}$ । ~ युष्मदस्मदोः $^{6/2}$ मपर्यन्तस्य $^{6/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- त्वाहौ 1/2 – त्वः च अहः च त्वाहौ (ID) ।; this is आदेश. 1.1.155 अनेकाल्शित् सर्वस्य। and 1.3.10 यथासङ्ख्यमनुदेशः समानाम् । are used.
- सौ 7/1 – प्रातिपदिक सुँ; in परसप्तमी.
- युष्मदस्मदोः 6/2 – From 7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे।; in सम्बन्धे षष्ठी to मपर्यन्तस्य.
- मपर्यन्तस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 7.2.91 मपर्यन्तस्य।; मः पर्यन्तः यस्य मपर्यन्तः (116B), तस्य।; in स्थानेयोगा षष्ठी.

[LSK] अनयोः $^{6/2}$ मपर्यन्तस्य $^{6/1}$ त्वाहौ $^{1/2}$ आदेशौ $^{1/2}$ स्तः $^{III/2}$॥

त्व and अह are the respective substitutes for the portion up to म् of युष्मद् and अस्मद् when सुँ follows.

This is अपवाद to त्व/म by 7.2.97 त्वमावेकवचने । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य विभक्तौ.

[विधिसूत्रम्] 7.2.90 शेषे लोपः । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तात्

टि part of युष्मद् and अस्मद् is elided.

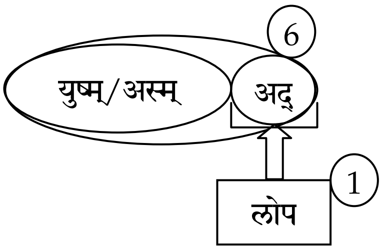

शेषे $^{7/1}$ लोपः $^{1/1}$ । ~ युष्मदस्मदोः $^{6/2}$ मपर्यन्तात् $^{5/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- शेषे 7/1 – शेष, remaining part of युष्मद् and अस्मद्; in अधिकरणे सप्तमी in the sense of स्थानेयोगा षष्ठी.
- लोपः 1/1 – This is आदेश.
- युष्मदस्मदोः 6/2 – From 7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे।; in सम्बन्धे षष्ठी to मपर्यन्तस्य.
- मपर्यन्तात् 6/1 – From अधिकारसूत्र 7.2.91 मपर्यन्तस्य।; मः पर्यन्तः यस्य मपर्यन्तः (116B), तस्य।; in विभक्ते पञ्चमी to शेषे.

[LSK] एतयोः $^{6/2}$ टि-लोपः $^{1/1}$ ।

There is elision of टि of युष्मद् and अस्मद्.

[LSK] त्वम् $^{1/1}$ । अहम् $^{1/1}$ ॥

युष्मद् + सुँ	अस्मद् + सुँ	
युष्मद् + अम्	अस्मद् + अम्	7.1.28 ङेप्रथमयोरम् । ~ युष्मदस्मद्भ्याम्
त्व अद् + अम्	अह अद् + अम्	7.2.94 त्वाहौ सौ । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य
त्व + अम्	अह + अम्	7.2.90 शेषे लोपः । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तात्
त्वम्	अहम्	6.1.107 अमि पूर्वः। ~ अकः पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्

Here is another interpretation of this sūtra by सिद्धान्तकौमुदी, which is more authentic to the intention of सूत्रकार.

[SK] आत्व-यत्व-निमित्त-इतर-विभक्तौ $^{7/1}$ परतः ^{0} युष्मदस्मदोः $^{6/2}$ अन्त्यस्य $^{6/1}$ लोपः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ ।

There is elision of the last letter of युष्मद् and अस्मद् when विभक्ति other than the cause for आ (7.2.86 to 7.2.88) and य् (7.2.89) follows.

This sūtra 7.2.90 शेषे लोपः। comes at the end of the section starting from 7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे।. शेष here means प्रत्ययs which have not been told in the previous sūtras.

The प्रत्ययs which have been told were अनादेश, that which is not आदेश, द्वितीया, and प्रथमा द्विवचनम्. These are निमित्तs for आत्व and यत्व. शेष here therefore means any other प्रत्ययs, namely, that which is आदेश, but not 2nd case or 1/2.

To see which विभक्तिs are to be called शेष here in this sūtra, refer to "Summary of the section of युष्मद् and अस्मद्" which comes at the end of this section.

लघुसिद्द्धान्तकौमुदीकार introduced शेष as टि for temporary understanding for the beginners who are following रूपसिद्धि method, rather than सूत्रक्रम.

In this interpretation, 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य । is used for लोप. Then there is a need for an extra step to elide extra अ by 6.1.97 अतो गुणे। ~ पररूपम्, 6.1.107 अमि पूर्वः।, etc. For example –

युष्मद् + सुँ	अस्मद् + सुँ	
युष्मद् + अम्	अस्मद् + अम्	7.1.28 ङेप्रथमयोरम् । ~ युष्मदस्मद्भ्याम्
त्व अद् + अम्	अह अद् + अम्	7.2.94 त्वाहौ सौ । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य
त्वद् + अम्	अहद् + अम्	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
त्व + अम्	अह + अम्	7.2.90 शेषे लोपः । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तात्
त्वम्	अहम्	6.1.107 अमि पूर्वः। ~ अकः पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्

Wherever 7.2.90 शेषे लोपः। is applicable, that means, when modified सुप्-प्रत्यय् other than 2nd case or 1/2 follows, these extra steps are required if सिद्धान्तकौमुदी interpretation is taken.

In 1/2 –

[विधिसूत्रम्] 7.2.92 युवावौ द्विवचने । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य विभक्तौ

The portion up to म् of युष्मद् and अस्मद् is replaced by युव and आव, respectively, when द्विवचन विभक्ति follows.

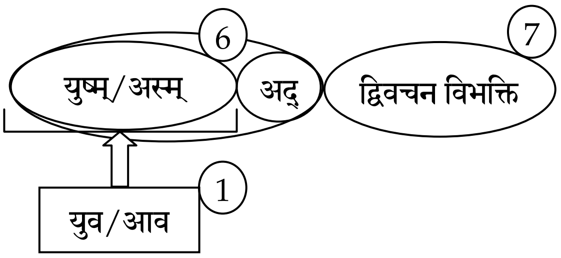

युवावौ 1/2 द्विवचने 7/1 । ~ युष्मदस्मदोः 6/2 मपर्यन्तस्य 6/1 विभक्तौ 7/1

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- युवावौ 1/2 – युवः च आवः च युवावौ (ID) ।; this is आदेश. 1.1.155 अनेकाल्शित् सर्वस्य। and 1.3.10 यथासङ्ख्यमनुदेशः समानाम् । are used.
- द्विवचने 7/1 – द्विवचन-संज्ञक सुप्-प्रत्ययs, namely औ, औट्, भ्याम्, ओस्; in परसप्तमी.
- युष्मदस्मदोः 6/2 – From 7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे।; in सम्बन्धे षष्ठी to मपर्यन्तस्य.
- मपर्यन्तस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 7.2.91 मपर्यन्तस्य।; मः पर्यन्तः यस्य मपर्यन्तः (116B), तस्य।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- विभक्तौ 7/1 – From अष्टन आ विभक्तौ ।; in परसप्तमी.

[LSK] द्वयोः 6/2 उक्तौ 7/1 अनयोः 6/2 मपर्यन्तस्य 6/1 युवावौ 1/2 स्तः III/2 विभक्तौ 7/1 ॥

When dual is mentioned (in dual), युव and आव are the respective substitutes for the portion up to म् of युष्मद् and अस्मद् when विभक्ति follows.

[विधिसूत्रम्] 7.2.88 प्रथमायाश्च द्विवचने भाषायाम् । ~ युष्मदस्मदोः आ

In the non-Vedic languge, आ takes place at the end of युष्मद् and अस्मद् of 1st case in dual.

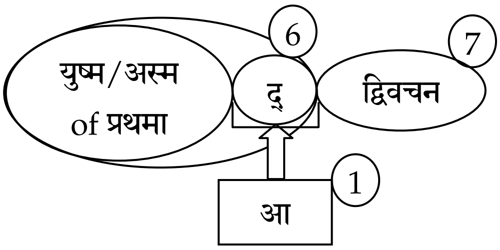

प्रथमायाः $^{6/1}$ च ^{0} द्विवचने $^{7/1}$ भाषायाम् $^{7/1}$ । ~ युष्मदस्मदोः $^{6/2}$ आ $^{1/1}$

4 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- प्रथमायाः 6/1 – प्रथमा विभक्ति; in सम्बन्धे षष्ठी to युष्मदस्मदोः.
- च 0 – Connection with previous sūtra.
- द्विवचने 7/1 – द्विवचन-संज्ञक सुप्-प्रत्ययs, namely, only औ, because of प्रथमायाः; in परसप्तमी.
- भाषायाम् 7/1 – प्रातिपदिक is भाषा, indication of non-Vedic language; in विषयसप्तमी. If it is in Veda, the forms are युवम् and आवम्.
- युष्मदस्मदोः 6/2 – From 7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- आ 1/1 – From अष्टन आ विभक्तौ ।; this is आदेश. 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य । is used.

[LSK] औङि $^{7/1}$ एतयोः $^{6/2}$ आत्वम् $^{1/1}$ लोके $^{7/1}$।

आ is the substitute for the last letter of युष्मद् and अस्मद् of 1st case in dual.

[LSK] युवाम् $^{1/2}$ । आवाम् $^{1/2}$ ॥

युष्मद् + औ	अस्मद् + औ	
युष्मद् + अम्	अस्मद् + अम्	7.1.28 ङेप्रथमयोरम् । ~ युष्मदस्मद्भ्याम्
युव अद् + अम्	आव अद् + अम्	7.2.92 युवावौ द्विवचने । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य विभक्तौ
युवद् + अम्	आवद् + अम्	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
युव आ + अम्	आव आ + अम्	7.2.88 प्रथमायाश्च द्विवचने भाषायाम् । ~ युष्मदस्मदोः आ
युवा + अम्	आवा + अम्	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । ~ एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
युवाम्	आवाम्	6.1.107 अमि पूर्वः। ~ अकः पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्

In 1/3 –

[विधिसूत्रम्] 7.2.93 यूयवयौ जसि । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य

The portion up to म् of युष्मद् and अस्मद् is replaced by यूय and वय, respectively, when जस् follows.

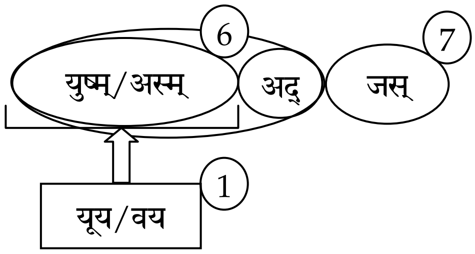

यूयवयौ $^{1/2}$ जसि $^{7/1}$ । ~ युष्मदस्मदोः $^{6/2}$ मपर्यन्तस्य $^{6/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- यूयवयौ 1/2 – यूयः च वयः च युवावौ (ID) ।; this is आदेश. 1.1.155 अनेकाल्शित् सर्वस्य। and 1.3.10 यथासङ्ख्यमनुदेशः समानाम् । are used.
- जसि 7/1 – जस्-प्रत्यय; in परसप्तमी.
- युष्मदस्मदोः 6/2 – From 7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे।; in सम्बन्धे षष्ठी to मपर्यन्तस्य.
- मपर्यन्तस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 7.2.91 मपर्यन्तस्य।; मः पर्यन्तः यस्य मपर्यन्तः (116B), तस्य।; in स्थानेयोगा षष्ठी.

[LSK] अनयोः $^{6/2}$ मपर्यन्तस्य $^{6/1}$ ।

यूय and वय are the respective substitutes for the portion up to म् of युष्मद् and अस्मद् when जस् follows.

[LSK] यूयम् $^{1/3}$ । वयम् $^{1/3}$ ॥

युष्मद् + जस्	अस्मद् + जस्	
युष्मद् + अम्	अस्मद् + अम्	7.1.28 ङेप्रथमयोरम् । ~ युष्मदस्मद्भ्याम्
यूय अद् + अम्	वय अद् + अम्	7.2.93 यूयवयौ जसि । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य
यूयद् + अम्	वयद् + अम्	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
यूय + अम्	वय + अम्	7.2.90 शेषे लोपः । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तात्
		प्रत्यय is आदेश other than 2nd case or 1/2.
यूयम्	वयम्	6.1.107 अमि पूर्वः। ~ अकः पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्

In 2/1 –

[विधिसूत्रम्] 7.2.97 त्वमावेकवचने । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य विभक्तौ

The portion up to म् of युष्मद् and अस्मद् is replaced by त्व and म, respectively, when एकवचन विभक्ति follows.

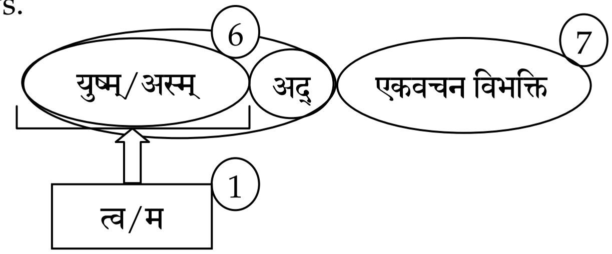

त्वमौ 1/2 एकवचने 7/1 । ~ युष्मदस्मदोः 6/2 मपर्यन्तस्य 6/1 विभक्तौ 7/1

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- त्वमौ 1/2 – त्वः च मः च त्वमौ (ID) ।; this is आदेश. 1.1.155 अनेकाल्शित् सर्वस्य। and 1.3.10 यथासङ्ख्यमनुदेशः समानाम् । are used.
- एकवचने 7/1 – एववचन-संज्ञक सुप्-प्रत्ययs, except for सुँ because of 7.2.94 त्वाहौ सौ ।, namely, अम्, टा, ङे, ङसिँ, ङस्, and ङि; in परसप्तमी.
- युष्मदस्मदोः 6/2 – From 7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे।; in सम्बन्धे षष्ठी to मपर्यन्तस्य.
- मपर्यन्तस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 7.2.91 मपर्यन्तस्य।; मः पर्यन्तः यस्य मपर्यन्तः (116B), तस्य।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- विभक्तौ 7/1 – From अष्टन आ विभक्तौ ।; in परसप्तमी.

[LSK] एकस्य 6/1 उक्तौ 7/1 अनयोः 6/2 मपर्यन्तस्य 6/1 त्वमौ 1/2 स्तः III/2 विभक्तौ 7/1॥

When singular is mentioned (in singular), त्व and म are the respective substitutes for the portion up to म् of युष्मद् and अस्मद् when एकवचन विभक्ति follows.

[विधिसूत्रम्] 7.2.87 द्वितीयायाञ्च । ~ युष्मदस्मदोः आ

आ takes place at the end of युष्मद् and अस्मद् in 2nd case.

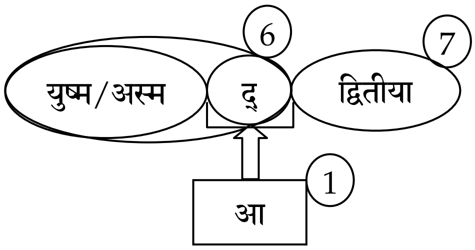

द्वितीयायाम्$^{7/1}$ च^{0} । ~ युष्मदस्मदोः$^{6/2}$ आ$^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- द्वितीयायाम् 7/1 – द्वितीया-संज्ञक सुप्-प्रत्ययs, namely, only अम्, औट्, and शस्; in परसप्तमी.
- च 0 – Connection with previous sūtra.
- युष्मदस्मदोः 6/2 – From 7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- आ 1/1 – From अष्टन आ विभक्तौ ।; this is आदेश. 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य। is used.

[LSK] अनयोः$^{6/2}$ आत्$^{1/1}$ स्यात्$^{III/1}$।

आ is the substitute for the last letter of युष्मद् and अस्मद् in 2nd case.

[LSK] त्वाम्$^{2/1}$ । माम्$^{2/1}$ ॥

युष्मद् + अम्	अस्मद् + अम्	
युष्मद् + अम्	अस्मद् + अम्	7.1.28 ङेप्रथमयोरम् । ~ युष्मदस्मद्भ्याम्
त्व अद् + अम्	म अद् + अम्	7.2.97 त्वमावेकवचने । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य विभक्तौ
त्वद् + अम्	मद् + अम्	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
त्व आ + अम्	म आ + अम्	7.2.87 द्वितीयायाञ्च । ~ युष्मदस्मदोः आ
त्वा + अम्	मा + अम्	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । ~ एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
त्वाम्	माम्	6.1.107 अमि पूर्वः। ~ अकः पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्

In 2/3 – This is अपवाद् to अम् by 7.1.28 ङेप्रथमयोरम् । ~ युष्मदस्मद्भ्याम्.

[विधिसूत्रम्] 7.1.29 शसो न । ~ युष्मदस्मद्भ्याम्

After युष्मद् and अस्मद्, ङे, the first letter of शस् is replaced by न्.

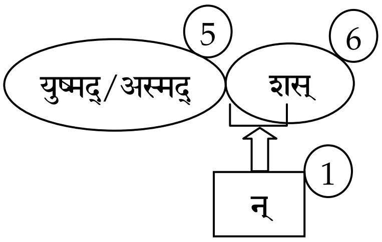

शसः $^{6/1}$ न $^{1/1}$ । ~ युष्मदस्मद्भ्याम् $^{5/2}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- शसः 6/1 – प्रातिपदिक शस् (द्वितीया विभक्तिः बहुवचनम्); in स्थानेयोगा षष्ठी.

  Because the निमित्त is told by 5th case by 1.1.57 तस्मादित्युत्तरस्य।, 1.1.54 आदेः परस्य। is the परिभाषा to decide which letter is to be replaced. Thus अ, the first letter of अस्, is replaced.
- न 1/1 – This is आदेश. अ after न् is उच्चारणार्थ. विभक्ति is लुप्त.
- युष्मदस्मद्भ्याम् 5/2 – From 7.1.27 युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश्।; in पूर्वपञ्चमी.

[LSK] आभ्याम् $^{5/2}$ शसः $^{6/1}$ नः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$।

न् is the substitute for the first letter of शस् when यष्मद्/अस्मद् precedes.

[LSK] अमः $^{6/1}$ अपवादः $^{1/1}$ ।

This sūtra is अपवाद, exception, to 7.1.28 ङेप्रथमयोरम् । ~ युष्मदस्मद्भ्याम्.

[LSK] "आदेः परस्य (1.1.54)" ।

By परिभाषा 1.1.54 आदेः परस्य।, the substitute comes in the place of the first letter of what is told in the 6th case.

[LSK] "संयोगान्तस्य लोपः (8.2.23)" । युष्मान् $^{2/3}$ । अस्मान् $^{2/3}$ ॥

युष्मद् + शस्	अस्मद् + शस्	
युष्मद् + न् स्	अस्मद् + न् स्	7.1.29 शसो न । ~ युष्मदस्मद्भ्याम्, with 1.1.54 आदेः परस्य।
युष्म आ + न् स्	अस्म आ + न् स्	7.2.87 द्वितीयायाञ्च । ~ युष्मदस्मदोः आ
युष्मा + न् स्	अस्मा + अम्	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । ~ एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
युष्मान्	अस्मान्	8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः। ~ पदस्य

In 3/1 – This is अपवाद to 7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे । ~ आ विभक्तौ.

[विधिसूत्रम्] 7.2.89 योऽचि । ~ युष्मदस्मदोः अनादेशे विभक्तौ

य् takes place at the end of युष्मद् and अस्मद् when vowel-beginning unmodified विभक्ति follows.

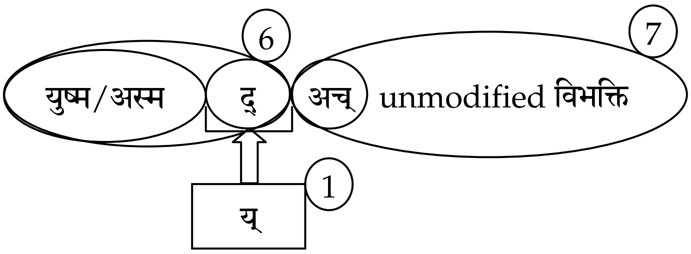

यः $^{1/1}$ अचि $^{7/1}$ । ~ युष्मदस्मदोः $^{6/2}$ अनादेशे $^{7/1}$ विभक्तौ $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- यः 1/1 – The अ after य् is उच्चारणार्थ. This is आदेश. 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य । is used.
- अचि 7/1 – This is अल्-ग्रहण, mentioning of letter, and adjective to अनादेशे in 7th case. Thus तदादिविधि is applied and results in "अजादौ अनादेशे".
- युष्मदस्मदोः 6/2 – From 7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- अनादेशे 7/1 – From 7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे।; in परसप्तमी. न आदेशः अनादेशः (NT), तस्मिन् ।. This is adjective to विभक्तौ.
- विभक्तौ 7/1 – From अष्टन आ विभक्तौ ।; in परसप्तमी.

[LSK] अनयोः $^{6/2}$ यकार-आदेशः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ अनादेशे $^{7/1}$ अजादौ $^{7/1}$ परतः ^{0} ।

य् is the substitute for the last letter of युष्मद् and अस्मद् when अच्-beginning विभक्ति which is not आदेश follows.

[LSK] त्वया $^{3/1}$ । मया $^{3/1}$ ॥

युष्मद् + टा	अस्मद् + टा	
त्व अद् + आ	म अद् + आ	7.2.97 त्वमावेकवचने । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य विभक्तौ
त्वद् + आ	मद् + आ	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
त्वय् + आ	मय् + आ	7.2.89 योऽचि । ~ युष्मदस्मदोः अनादेशे विभक्तौ
त्वया	मया	

In 3/2, 4/2, 5/2 –

[विधिसूत्रम्] 7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे । ~ आ विभक्तौ

आ takes place at the end of युष्मद् and अस्मद् when consonant-beginning unmodified विभक्ति follows.

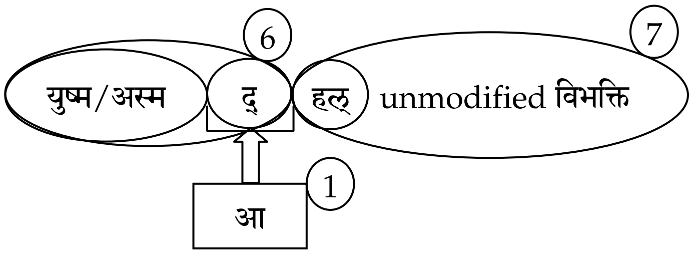

युष्मदस्मदोः $^{6/2}$ अनादेशे $^{7/1}$ । ~ आ $^{1/1}$ विभक्तौ $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- युष्मदस्मदोः 6/2 – युष्मद् च अस्मद् च युष्मदस्मदौ (ID), तयोः।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- अनादेशे 7/1 – न आदेशः अनादेशः (NT), तस्मिन् ।. This is adjective to विभक्तौ.
- आ 1/1 – From अष्टन आ विभक्तौ ।; this is आदेश. 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य । is used.
- विभक्तौ 7/1 – From अष्टन आ विभक्तौ ।; in परसप्तमी.

[LSK] अनयोः $^{6/2}$ आत् $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ अनादेशे $^{7/1}$ हलादौ $^{7/1}$ विभक्तौ $^{7/1}$ ।

आ is the substitute for the last letter of युष्मद् and अस्मद् when हल्-beginning विभक्ति which is not आदेश follows.

[LSK] युवाभ्याम् $^{3/2}$ । आवाभ्याम् $^{3/2}$ ॥

युष्मद् + भ्याम्	अस्मद् + भ्याम्	
युव अद् + भ्याम्	आव अद् + भ्याम्	7.2.92 युवावौ द्विवचने । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य विभक्तौ
युवद् + भ्याम्	आवद् + भ्याम्	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
युव आ + भ्याम्	आव आ + भ्याम्	7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे । ~ आ विभक्तौ
युवाभ्याम्	आवाभ्याम्	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । ~ एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

Note that हलि can be brought from 7.2.85 रायो हलि । ~ आ विभक्तौ. However, by अपवाद् 7.2.89 योऽचि । ~ युष्मदस्मदोः अनादेशे विभक्तौ, अजादि विभक्ति take य्, instead of आ. Then, आ becomes आदेश only for हलादि विभक्ति. Thus हलि is not really necessary when सूत्रक्रम is considered.

In 4/1 – This is अपवाद् to त्व/म by 7.2.97 त्वमावेकवचने । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य विभक्तौ.

[विधिसूत्रम्] 7.2.95 तुभ्यमह्यौ ङयि । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य

The portion up to म् of युष्मद् and अस्मद् is replaced by तुभ्य and मह्य, respectively, when ङि follows.

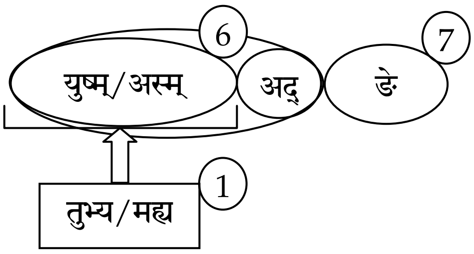

तुभ्यमह्यौ $^{1/2}$ ङयि $^{7/1}$ । ~ युष्मदस्मदोः $^{6/2}$ मपर्यन्तस्य $^{6/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- तुभ्यमह्यौ 1/2 – तुभ्यः च मह्यः च तुभ्यमह्यौ (ID) ।; this is आदेश. 1.1.155 अनेकाल्शित् सर्वस्य। and 1.3.10 यथासङ्ख्यमनुदेशः समानाम् । are used.
- ङयि 7/1 – ङे-प्रत्यय; in परसप्तमी.
- युष्मदस्मदोः 6/2 – From 7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे।; in सम्बन्धे षष्ठी to मपर्यन्तस्य.
- मपर्यन्तस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 7.2.91 मपर्यन्तस्य।; मः पर्यन्तः यस्य मपर्यन्तः (116B), तस्य।; in स्थानेयोगा षष्ठी.

[LSK] अनयोः $^{6/2}$ मपर्यन्तस्य $^{6/1}$ ।

तुभ्य and मह्य are the respective substitutes for the portion up to म् of युष्मद् and अस्मद् when ङे follows.

[LSK] टि-लोपः $^{1/1}$। तुभ्यम् $^{4/1}$ । मह्यम् $^{4/1}$ ॥

युष्मद् + ङे	अस्मद् + ङे	
युष्मद् + अम्	अस्मद् + अम्	7.1.28 ङेप्रथमयोरम् । ~ युष्मदस्मद्भ्याम्
तुभ्य अद् + अम्	मह्य अद् + अम्	7.2.95 तुभ्यमह्यौ ङयि । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य
तुभ्यद् + अम्	मह्यद् + अम्	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
तुभ्य + अम्	मह्य + अम्	7.2.90 शेषे लोपः । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तात्
		प्रत्यय is आदेश other than 2nd case or 1/2.
तुभ्यम्	मह्यम्	6.1.107 अमि पूर्वः। ~ अकः पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्

In 4/3 –

[विधिसूत्रम्] 7.1.30 भ्यसोऽभ्यम् । ~ युष्मदस्मद्भ्याम्

After युष्मद् and अस्मद्, भ्यस् is replaced by अभ्यम्.

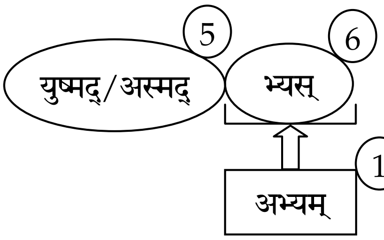

भ्यसः $^{6/1}$ अभ्यम् $^{1/1}$ । ~ युष्मदस्मद्भ्याम् $^{5/2}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- भ्यसः 6/1 – प्रातिपदिक भ्यस् (4/3, 5/3); in स्थानेयोगा षष्ठी.
- अभ्यम् 1/1 – This is आदेश. Being अनेकाल्, 1.1.55 अनेकाल्शित्सर्वस्य। is applied, by negating 1.1.54 आदेः परस्य।.
- युष्मदस्मद्भ्याम् 5/2 – From 7.1.27 युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश्।; in पूर्वपञ्चमी.

[LSK] आभ्याम् $^{5/2}$ परस्य $^{6/1}$।

अभ्यम् is the substitute for भ्यस् when यष्मद्/अस्मद् precedes.

[LSK] युष्मभ्यम् $^{4/3}$ । अस्मभ्यम् $^{4/3}$ ॥

युष्मद् + भ्यस्	अस्मद् + भ्यस्	
युष्मद् + अभ्यम्	अस्मद् + अभ्यम्	7.1.30 भ्यसोऽभ्यम् । ~ युष्मदस्मद्भ्याम्
युष्म + अभ्यम्	अस्म + अभ्यम्	7.2.90 शेषे लोपः । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तात् प्रत्यय is आदेश other than 2nd case or 1/2.
युष्मभ्यम्	अस्मभ्यम्	

In 5/1 –

[विधिसूत्रम्] 7.1.32 एकवचनस्य च । ~ युष्मदस्मद्भ्याम् पञ्चम्याः अत्

After युष्मद् and अस्मद्, ङसिँ (5th case singular) is also replaced by अत्.

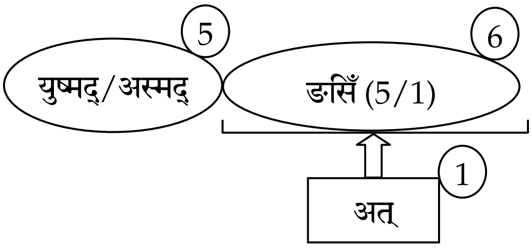

एकवचनस्य $^{6/1}$ च ^{0} । ~ युष्मदस्मद्भ्याम् $^{5/2}$ पञ्चम्याः $^{6/1}$ अत् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- एकवचनस्य 6/1 – एकवचन-संज्ञक-विभक्ति; in स्थानेयोगा षष्ठी. With पञ्चम्याः, it is determined as ङसिँ.
- च 0 – Connecting with previous sūtra to bring अत्.
- युष्मदस्मद्भ्याम् 5/2 – From 7.1.27 युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश्।; in पूर्वपञ्चमी.
- पञ्चम्याः 6/1 – From 7.1.31 पञ्चम्या अत् ।; पञ्चमी विभक्ति; in सम्बन्धे षष्ठी to एकवचनस्य.
- अत् 1/1 – From 7.1.31 पञ्चम्या अत् ।; this is आदेश. Being अनेकाल्, 1.1.55 अनेकाल्शित्सर्वस्य। is applied, by negating 1.1.54 आदेः परस्य।.

[LSK] आभ्याम् $^{5/2}$ ङसेः $^{6/1}$ अत् $^{1/1}$।

अत् is the substitute for भ्यस् of 5th case when यष्मद्/अस्मद् precedes.

[LSK] त्वत् $^{5/1}$ । मत् $^{5/1}$ ॥

युष्मद् + ङसिँ	अस्मद् + ङसिँ	
युष्मद् + अत्	अस्मद् + अत्	7.1.32 एकवचनस्य च । ~ युष्मदस्मद्भ्याम् पञ्चम्याः अत्
त्व अद् + अत्	म अद् + अत्	7.2.97 त्वमावेकवचने । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य विभक्तौ
त्वद् + अत्	मद् + अत्	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
त्व + अत्	म + अत्	7.2.90 शेषे लोपः । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तात्
		प्रत्यय is आदेश other than 2nd case or 1/2.
त्वत्	मत्	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
त्वद्	मद्	8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य
त्वत्	मत्	8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

In 5/3 – This is अपवाद to अभ्यम् by 7.1.30 भ्यसोऽभ्यम् । ~ युष्मदस्मद्भ्याम्.

[विधिसूत्रम्] 7.1.31 पञ्चम्या अत् । ~ युष्मदस्मद्भ्याम् भ्यसः

After युष्मद् and अस्मद्, भ्यस् of 5th case is replaced by अत्.

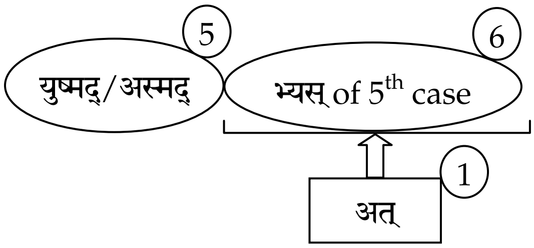

पञ्चम्याः 6/1 अत् 1/1 । ~ युष्मदस्मद्भ्याम् 5/2 भ्यसः 6/1

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- पञ्चम्याः 6/1 – पञ्चमी विभक्ति; in सम्बन्धे षष्ठी to भ्यसः.
- अत् 1/1 – This is आदेश. Being अनेकाल्, 1.1.55 अनेकाल्शित्सर्वस्य। is applied, by negating 1.1.54 आदेः परस्य।.
- भ्यसः 6/1 – प्रातिपदिक भ्यस् (4/3, 5/3); in स्थानेयोगा षष्ठी.
- युष्मदस्मद्भ्याम् 5/2 – From 7.1.27 युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश्।; in पूर्वपञ्चमी.

[LSK] आभ्याम् 5/2 पञ्चम्याः 6/1 भ्यसः 6/1 अत् 1/1 स्यात् III/1 ।

अत् is the substitute for भ्यस् of 5th case when यष्मद्/अस्मद् precedes.

[LSK] युष्मत् 5/3 । अस्मत् 5/3 ॥

युष्मद् + भ्यस्	अस्मद् + भ्यस्	
युष्मद् + अत्	अस्मद् + अत्	7.1.31 पञ्चम्या अत् । ~ युष्मदस्मद्भ्याम् भ्यसः
युष्म + अत्	अस्म + अत्	7.2.90 शेषे लोपः । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तात्
		प्रत्यय is आदेश other than 2nd case or 1/2.
युष्मत्	अस्मत्	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
युष्मद्	अस्मद्	8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य
युष्मत्	अस्मत्	8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

In 6/1 – This is अपवाद् to त्व/म by 7.2.97 त्वमावेकवचने । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य विभक्तौ.

[विधिसूत्रम्] 7.2.96 तवममौ ङसि । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य

The portion up to म् of युष्मद् and अस्मद् is replaced by तव and मम, respectively, when ङस् follows.

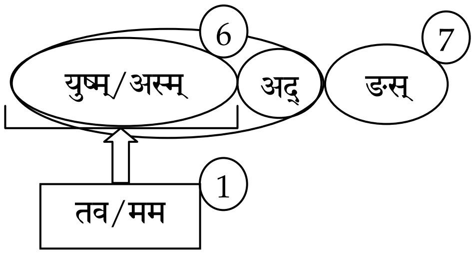

तवममौ 1/2 ङसि 7/1 । ~ युष्मदस्मदोः 6/2 मपर्यन्तस्य 6/1

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- तव-ममौ 1/2 – तवः च ममः च तुभ्यमह्यौ (ID) ।; this is आदेश. 1.1.155 अनेकाल्शित् सर्वस्य। and 1.3.10 यथासङ्ख्यमनुदेशः समानाम् । are used.
- ङसि 7/1 – ङस्-प्रत्यय (6/1); in परसप्तमी.
- युष्मदस्मदोः 6/2 – From 7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे।; in सम्बन्धे षष्ठी to मपर्यन्तस्य.
- मपर्यन्तस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 7.2.91 मपर्यन्तस्य।; मः पर्यन्तः यस्य मपर्यन्तः (116B), तस्य।; in स्थानेयोगा षष्ठी.

[LSK] अनयोः 6/2 मपर्यन्तस्य 6/1 तव-ममौ 1/2 स्तः III/2 ङसि 7/1॥

तव and मम are the respective substitutes for the portion up to म् of युष्मद् and अस्मद् when ङस् follows.

[विधिसूत्रम्] 7.1.27 युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश् ।

After युष्मद् and अस्मद्, ङस् is replaced by अश्.

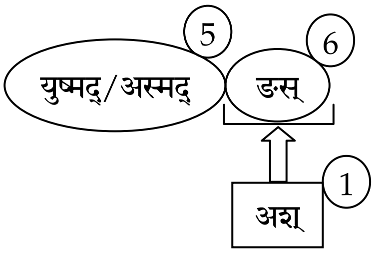

युष्मदस्मद्भ्याम् $^{5/2}$ ङसोः $^{6/1}$ अश् $^{1/1}$ ।

3 words in the सूत्र; no अनुवृत्ति is required.

- युष्मदस्मद्भ्याम् 5/2 – In पूर्वपञ्चमी.
- ङसोः 6/1 – प्रातिपदिक ङस् (6/1); in स्थानेयोगा षष्ठी.
- अश् 1/1 – This is आदेश. श् is इत् by 1.3.3 हलन्त्यम्।. Being शित्, the whole suffix is replaced by अश् by 1.1.55 अनेकाल्शित्सर्वस्य।.

[LSK] तव $^{6/1}$ । मम $^{6/1}$ ॥

युष्मद् + ङस्	अस्मद् + ङस्	
तव अद् + ङस्	मम अद् + ङस्	7.2.96 तवममौ ङसि । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य
तवद् + ङस्	ममद् + ङस्	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
तवद् + अ	ममद् + अ	7.1.27 युष्मस्मद्भ्यां ङसोऽश् ।
तव + अ	मम + अ	7.2.90 शेषे लोपः । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तात् प्रत्यय is आदेश other than 2nd case or 1/2.
तव	मम	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

In 6/3 –

[विधिसूत्रम्] 7.1.33 साम आकम् । ~ युष्मदस्मद्भ्याम्

After युष्मद् and अस्मद्, साम् (6/3) is replaced by आकम्.

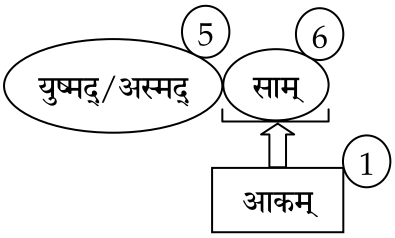

सामः $^{6/1}$ आकम् $^{1/1}$। ~ युष्मदस्मद्भ्याम् $^{5/2}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- सामः 6/1 – प्रातिपदिक is साम् (6/3); in स्थानेयोगा षष्ठी.
  साम् is आम् सुप्-प्रत्यय with सुट्-आगम, which will not come after यष्मद्/अस्मद्. The form साम् indicates that सुट्-आगम should be avoided.
- आकम् 1/1 – This is आदेश. Being अनेकाल्, 1.1.55 अनेकाल्शित्सर्वस्य। is applied, by negating 1.1.54 आदेः परस्य।.
- युष्मदस्मद्भ्याम् 5/2 – From 7.1.27 युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश्।; in पूर्वपञ्चमी.

[LSK] आभ्याम् $^{5/2}$ परस्य $^{6/1}$ सामः $^{6/1}$ आकम् $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$।

आकम् is the substitute for साम् when यष्मद्/अस्मद् precedes.

[LSK] युष्माकम् $^{6/3}$ । अस्माकम् $^{6/3}$ ।

युष्मद् + ङसिँ	अस्मद् + ङसिँ	
युष्मद् + आकम्	अस्मद् + आकम्	7.1.33 साम आकम् । ~ युष्मदस्मद्भ्याम्
युष्म + आकम्	अस्म + आकम्	7.2.90 शेषे लोपः । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तात्
		प्रत्यय is आदेश other than 2nd case or 1/2.
युष्माकम्	अस्माकम्	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

[LSK] त्वयि $^{7/1}$ । मयि $^{7/1}$ ।

युष्मद् + ङि	अस्मद् + ङि	
त्व अद् + इ	म अद् + इ	7.2.97 त्वमावेकवचने । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य विभक्तौ
त्वद् + इ	मद् + इ	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
त्वय् + इ	मय् + इ	7.2.89 योऽचि । ~ युष्मदस्मदोः अनादेशे विभक्तौ
त्वयि	मयि	

[LSK] युवयोः $^{7/2}$ । आवयोः $^{7/2}$ ।

युष्मद् + ओस्	अस्मद् + ओस्	
युव अद् + ओस्	आव अद् + ओस्	7.2.92 युवावौ द्विवचने । ~ युष्मदस्मदोः मपर्यन्तस्य विभक्तौ
युवद् + ओस्	आवद् + ओस्	6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
युवय् + ओस्	आवय् + ओस्	7.2.89 योऽचि । ~ युष्मदस्मदोः अनादेशे विभक्तौ
युवयोः	आवयोः	8.2.66, 8.3.15

[LSK] युष्मासु $^{7/3}$ । अस्मासु $^{7/3}$ ॥

युष्मद् + सुप्	अस्मद् + सुप्	
युष्म आ + सु	अस्म आ + सु	7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे । ~ आ विभक्तौ
युष्मा + सु	अस्मा + सु	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । ~ एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्
युष्मासु	अस्मासु	

Summary of declension of युष्मद्/अस्मद् (द्-पुं-3) by the part

	एकवचनम्			द्विवचनम्			बहुवचनम्		
1	त्वम् / अहम्			युवाम् / आवाम्			यूयम् / वयम्		
	त्व/अह	-	अम्	युव/आव	आ	अम्	यूय/वय	-	अम्
	7.2.94	7.2.90	7.1.28	7.2.92	7.2.88	7.1.28	7.2.93	7.2.90	7.1.28
2	त्वाम् /माम्			युवाम् / आवाम्			युष्मान् / अस्मान्		
	त्व/म	आ	अम्	युव/आव	आ	अम्	युष्म्/अस्म्	आ	न्
	7.2.97	7.2.87	7.1.28	7.2.92	7.2.87	7.1.28		7.2.87	7.1.29
3	त्वया / मया			युवाभ्याम् /आवाभ्याम्			युष्माभिः / अस्माभिः		
	त्व/म	य्	आ	युव/आव	आ	भ्याम्	युष्म/अस्म	आ	भिस्
	7.2.97	7.2.89		7.2.92	7.2.86			7.2.86	
4	तुभ्यम् / मह्यम्			same as above			युष्मभ्यम् / अस्मभ्यम्		
	तुभ्य/मह्य	-	अम्				युष्म/अस्म	-	भ्यम्
	7.2.95	7.2.90	7.1.28					7.2.90	7.1.30
5	त्वत् / मत्			same as above			युष्मत् / अस्मत्		
	त्व/म	-	अत्				युष्म/अस्म	-	अत्
	7.2.97	7.2.90	7.1.32					7.2.90	7.1.31
6	तव / मम			युवयोः / आवयोः			युष्माकम् / अस्माकम्		
	तव/मम	-	अ	युव/आव	य्	ओस्	युष्म/अस्म	-	आकम्
	7.2.96	7.2.90	7.1.27	7.2.92	7.2.89			7.2.90	7.1.33
7	त्वयि / मयि			same as above			युष्मासु/ अस्मासु		
	त्व/म	य्					युष्म/अस्म	आ	सु
	7.2.97	7.2.89						7.2.86	

Summary of the section of युष्मद् and अस्मद्

Part (C): आदेश for प्रत्यय after युष्मद् and अस्मद्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	7.1.28	7.1.28	7.1.28
2	7.1.28	7.1.28	7.1.29
3			
4	7.1.28		7.1.30
5	7.1.32		7.1.31
6	7.1.27		7.1.33
7			

The light shaded area indicates उत्सर्ग.

The dark shaded area indicates अपवाद.

अश् for 6/1	7.1.27 युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश्।
अम् for 4/1 and 1st, 2nd case	7.1.28 ङेप्रथमयोरम् ।
न् for 2/3 (अपवाद to previous)	7.1.29 शसो न ।
अभ्यस् for भ्यस् (4/3, 5/3)	7.1.30 भ्यसोऽभ्यम् ।
अत् for भ्यस् (5/3) (अपवाद to previous)	7.1.31 पञ्चम्या अत् । ~ भ्यसः
अत् for 5/1	7.1.32 एकवचनस्य च । ~ पञ्चम्याः अत्
आकम् for 6/3	7.1.33 साम आकम् ।

Part (B): आदेश for the last letter of युष्मद् and अस्मद्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	-	आ	-
2	आ	आ	आ
3	य्	आ	आ
4	-	आ	-
5	-	आ	-
6	-	य्	-
7	य्	य्	आ

The dark shaded area indicates that it is followed by प्रत्यय which is modified by आदेश.

The light shaded area indicates that it is followed by अजादि अनादेश.

आ when unmodified प्रत्यय follows	7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे । ~ आ विभक्तौ
आ when 2nd case (modified) follows	7.2.87 द्वितीयायाश्च । ~ आ
आ when 1/2 (modified) follows	7.2.88 प्रथमायाश्च द्विवचने भाषायाम् । ~ आ
य् when अजादि unmodified प्रत्यय follows	7.2.89 योऽचि । ~ अनादेशे विभक्तौ
लोप when प्रत्यय other than above follows	7.2.90 शेषे लोपः ।

Part (A): आदेश for the portion ending with म् of युष्मद् and अस्मद्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	त्व/अह	युव/आव	यूय/वय
2	त्व/म	युव/आव	
3	त्व/म	युव/आव	
4	तुभ्य/मह्य	युव/आव	
5	त्व/म	युव/आव	
6	तव/मम	युव/आव	
7	त्व/म	युव/आव	

युव/आव in dual 7.2.92 युवावौ द्विवचने ।

यूय/वय when 1/3 follows 7.2.93 यूयवयौ जसि ।

त्व/अह when 1/1 follows (अपवाद to 7.2.97) 7.2.94 त्वाहौ सौ ।

तुभ्य/मह्य when 4/1 follows (अपवाद to 7.2.97) 7.2.95 तुभ्यमह्यौ ङयि ।

तव/मम when 6/1 follows (अपवाद to 7.2.97) 7.2.96 तवममौ ङसि ।

त्व/म in singular 7.2.97 त्वमावेकवचने ।

[विधिसूत्रम्] 8.1.20 युषदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयास्थयोर्वांनावौ । ~ पदात् अपादादौ

After पद, not at the beginning of a quarter, युष्मद् and अस्मद् are replaced by वाम् and नौ, respectively, in 6th, 4th, and 2nd case.

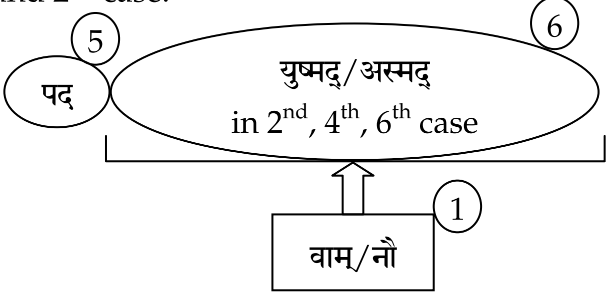

युषदस्मदोः 6/2 षष्ठी-चतुर्थी-द्वितीया-स्थयोः 6/2 वाम्-नावौ 1/2 । ~ पदात् 5/1 अपादादौ 7/1

3 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- युष्मदस्मदोः 6/2 – In स्थानेयोगा षष्ठी.
- षष्ठी-चतुर्थी-द्वितीया-स्थयोः 6/2 – Adjective to युष्मदस्मदोः.
- वाम्-नावौ 1/2 – वाम् च नौ च वांनावौ (ID) ।; this is आदेश. 1.1.55 अनेकाल्शित्सर्वस्य । and 1.3.10 यथासङ्ख्यमनुदेशः समानाम् । are used.
- पदात् 5/1 – From अधिकारसूत्र 8.1.17; in पूर्वपञ्चमी.
- अपादादौ 7/1 – From अधिकारसूत्र 8.1.18 अनुदात्तं सर्वमपादादौ।; in अधिकरणे सप्तमी.

[LSK] पदात् 5/1 परयोः 6/2 अपादादौ 7/1 स्थितयोः 6/2 षष्ठ्यादि-विशिष्टयोः 6/2 "वाम् नौ" इति 0 आदेशौ 1/2 स्तः III/2 ॥

वाम् and नौ are the respective substitutes for यष्मद् and अस्मद which are in 6th, 4th, and 2nd case after another पद, but not at the beginning of quarter.

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1			
2	वाम्/नौ	वाम्/नौ	वाम्/नौ
3			
4	वाम्/नौ	वाम्/नौ	वाम्/नौ
5			
6	वाम्/नौ	वाम्/नौ	वाम्/नौ
7			

[विधिसूत्रम्] 8.1.21 बहुवचनस्य वस्नसौ । ~ युषदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयास्थयोः पदात् अपादादौ

After पद, not at the beginning of a quarter, युष्मद् and अस्मद् in 6th, 4th, and 2nd case in plural are replaced by वस् and नस्, respectively.

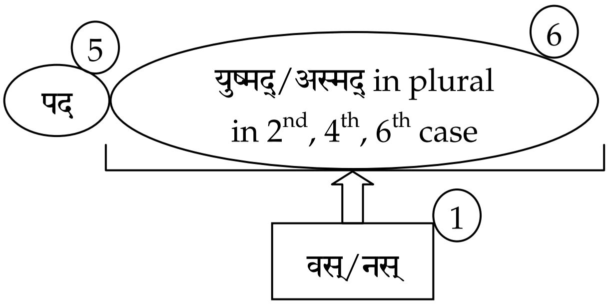

बहुवचनस्य 6/1 वस्-नसौ 1/2 । ~ युषदस्मदोः 6/2 षष्ठी-चतुर्थी-द्वितीया-स्थयोः 6/2 पदात् 5/1 अपादादौ 7/1

2 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति

- बहुवचनस्य 6/1 – Adjective to युष्मदस्मदोः.
- वस्-नसौ 1/2 – वस् च नस् च वस्नसौ (ID) ।; this is आदेश. 1.1.55 अनेकाल्शित्सर्वस्य । and 1.3.10 यथासङ्ख्यमनुदेशः समानाम् । are used.
- युष्मदस्मदोः 6/2 – From 8.1.20 युषदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयास्थयोर्वांनावौ ।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- षष्ठी-चतुर्थी-द्वितीया-स्थयोः 6/2 – From the previous sūtra; adjective to युष्मदस्मदोः.

[LSK] उक्तविधयोः 6/2 अनयोः 6/2 षष्ठ्यादि-बहुवचन-अन्तयोः 6/2 वस्-नसौ 1/2 स्तः III/2 ॥

वस् and नस् are the respective substitutes for यष्मद् and अस्मद whose conditions were already told, and ending with 6th, 4th, and 2nd case बहुवचन-प्रत्यय.

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1			
2	वाम्/नौ	वाम्/नौ	वस्/नस्
3			
4	वाम्/नौ	वाम्/नौ	वस्/नस्
5			
6	वाम्/नौ	वाम्/नौ	वस्/नस्
7			

[विधिसूत्रम्] 8.1.22 तेमयावेकवचनस्य । ~ युषदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयास्थयोः पदात् अपादादौ

After पद, not at the beginning of a quarter, युष्मद् and अस्मद् in 6th and 4th case in singular are replaced by ते and मे, respectively.

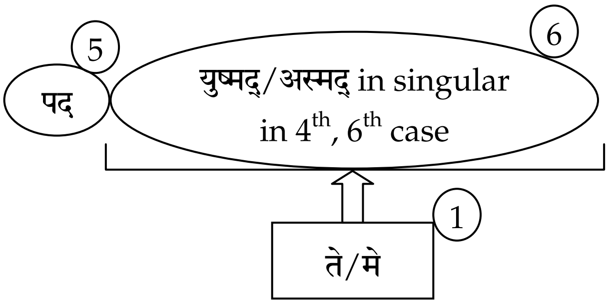

ते-मयौ $^{1/2}$ एकवचनस्य $^{6/1}$ । ~ युषदस्मदोः $^{6/2}$ षष्ठी-चतुर्थी-द्वितीया-स्थयोः $^{6/2}$ पदात् $^{5/1}$ अपादादौ $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- ते-मयौ 1/2 – ते च मे च तेमयौ (ID) ।; this is आदेश. 1.1.55 अनेकाल्शित्सर्वस्य । and 1.3.10 यथासङ्ख्यमनुदेशः समानाम् । are used.
- एकवचनस्य 6/1 – Adjective to युष्मदस्मदोः.

[LSK] उक्तविधयोः $^{6/2}$ अनयोः $^{6/2}$ षष्ठी-चतुर्थी-एकवचन-अन्तयोः $^{6/2}$ "ते मे" एतौ $^{1/2}$ स्तः $^{III/2}$ ॥

ते and मे are the respective substitutes for यष्मद् and अस्मद whose conditions were already told, and ending with 6th and 4th case एकवचन-प्रत्यय.

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1			
2	वाम्/नौ	वाम्/नौ	वस्/नस्
3			
4	ते/मे	वाम्/नौ	वस्/नस्
5			
6	ते/मे	वाम्/नौ	वस्/नस्
7			

[विधिसूत्रम्] 8.1.23 त्वामौ द्वितीयायाः । ~ युषदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयास्थयोः पदात् अपादादौ एकवचनस्य

After पद, not at the beginning of a quarter, युष्मद् and अस्मद् in 6th and 4th case in singular are replaced by त्वा and मा, respectively.

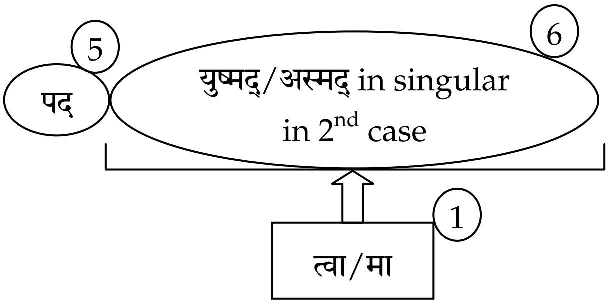

त्वा-मौ 1/2 द्वितीयायाः 6/1 । ~ युषदस्मदोः 6/2 षष्ठी-चतुर्थी-द्वितीया-स्थयोः 6/2 पदात् 5/1 अपादादौ 7/1 एकवचनस्य 6/1 एकवचनस्य 6/1

2 words in the सूत्र; 6 words as अनुवृत्ति

- त्वा-मौ 1/2 – त्वा च मा च त्वामौ (ID) ।; this is आदेश. 1.1.55 अनेकाल्शित्सर्वस्य । and 1.3.10 यथासङ्ख्यमनुदेशः समानाम् । are used.
- द्वितीयायाः 6/1 – Adjective to युष्मदस्मदोः.
- एकवचनस्य 6/1 – From the previous sūtra; adjective to युष्मदस्मदोः.

[LSK] द्वितीया-एकवचन-अन्तयोः 6/2 "त्वा मा" इति 0 आदेशौ 1/2 स्तः III/2 ॥

त्वा and मा are the respective substitutes for यष्मद् and अस्मद ending with 2nd case एकवचन-प्रत्यय.

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1			
2	त्वा/मा	वाम्/नौ	वस्/नस्
3			
4	ते/मे	वाम्/नौ	वस्/नस्
5			
6	ते/मे	वाम्/नौ	वस्/नस्
7			

The following is a verse which contains all the altarnative forms of युष्मद् and अस्मद्. [LSK]

श्रीशस्त्वावतु मापीह दत्तात्ते मेऽपि शर्म सः ।

स्वामी ते मेऽपि स हरिः पातु वामपि नौ विभुः ॥

सुखं वां नौ ददात्वीशः पतिर्वामपि नौ हरिः ।

सोऽव्याद्वो नः शिवम् वो नो दद्यात् सेव्योऽत्र वः स नः ॥

[पदच्छेदः]

श्रीशः $^{1/1}$ त्वा $^{2/1}$ अवतु $^{III/1}$ मा $^{2/1}$ अपि ^{0} इह ^{0} दत्तात् $^{III/1}$ ते $^{4/1}$ मे $^{4/1}$ अपि ^{0} शर्म $^{2/1}$ सः $^{1/1}$ ।

स्वामी $^{1/1}$ ते $^{6/1}$ मे $^{6/1}$ अपि ^{0} सः $^{1/1}$ हरिः $^{1/1}$ पातु $^{III/1}$ वाम् $^{2/3}$ अपि ^{0} नौ $^{2/3}$ विभुः $^{1/1}$ ॥

सुखम् $^{2/1}$ वाम् $^{4/2}$ नौ $^{4/2}$ ददातु $^{III/1}$ ईशः $^{1/1}$ पतिः $^{1/1}$ वाम् $^{2/2}$ अपि ^{0} नौ $^{2/2}$ हरिः $^{1/1}$ ।

सः $^{1/1}$ अव्यात् $^{III/1}$ वः $^{2/3}$ नः $^{2/3}$ शिवम् $^{2/1}$ वः $^{4/3}$ नः $^{4/3}$ दद्यात् $^{III/1}$ सेव्यः $^{1/1}$ अत्र ^{0} वः $^{6/3}$ सः $^{1/1}$ नः $^{6/3}$ ॥

[अन्वयः]

श्रीशः $^{1/1}$ त्वा $^{2/1}$ (त्वाम् $^{2/1}$) मा $^{2/1}$ (माम $^{2/1}$) अपि ^{0} अवतु $^{III/1}$ ।

May Śrīśa (Viṣṇu) protect you and me.

सः $^{1/1}$ इह ^{0} ते $^{4/1}$ (तुभ्यम् $^{4/1}$) मे $^{4/1}$ (मह्यम् $^{4/1}$) अपि ^{0} शर्म $^{2/1}$ दत्तात् $^{III/1}$ ।

May he give happiness for you and me here.

सः $^{1/1}$ हरिः $^{1/1}$ ते $^{6/1}$ (तव $^{6/1}$) मे $^{6/1}$ (मम $^{6/1}$) अपि ^{0} स्वामी $^{1/1}$ ।

That Hari is your lord, as well as my lord.

विभुः $^{1/1}$ वाम् $^{2/2}$ (युवाम् $^{2/2}$) नौ $^{2/2}$ (आवाम् $^{2/2}$) अपि ^{0} पातु $^{III/1}$ ॥

May the lord protect you two and us.

ईशः $^{1/1}$ वाम् $^{4/2}$ (युवाभ्याम् $^{4/2}$) नौ $^{4/2}$ (आवाभ्याम् $^{4/2}$) सुखम् $^{2/1}$ ददातु $^{III/1}$ ।

May the lord give you and us happiness.

हरिः $^{1/1}$ वाम् $^{6/2}$ (युवयोः $^{6/2}$) नौ $^{6/2}$ (आवयोः $^{6/2}$) अपि ^{0} पतिः $^{1/1}$ ।

Hari is the lord of you two and us.

सः $^{1/1}$ वः $^{2/3}$ (युष्मान् $^{2/3}$) नः $^{2/3}$ (अस्मान् $^{2/3}$) अव्यात् $^{III/1}$ ।

May he protect you and us.

(सः $^{1/1}$) वः $^{4/3}$ (युष्मभ्यम् $^{4/3}$) नः $^{4/3}$ (अस्मभ्यम् $^{4/3}$) शिवम् $^{2/1}$ दद्यात् $^{III/1}$ ।

May he give auspiciousness for you and us.

सः $^{1/1}$ अत्र ^{0} वः $^{6/3}$ (युष्माकम् $^{6/3}$) नः $^{6/3}$ (अस्माकम् $^{6/3}$) सेव्यः $^{1/1}$ ॥

He is your and our master.

(वार्तिकम्) एकवाक्ये युष्मदस्मदादेशा वक्तव्याः ।

Of these आदेशs for युष्मद् and अस्मद्, the conditions (after पद and not at the beginning of पाद) are applicable in one वाक्य.

एकवाक्ये $^{7/1}$ युष्मदस्मद्-आदेशाः $^{1/3}$ वक्तव्याः $^{1/3}$ ।

3 words in the वार्तिक

- एकवाक्ये 7/1 – एकं वाक्यम् एकवाक्यम् (KT), तस्मिन्।; in अधिकरणे सप्तमी.
- युष्मदस्मद्-आदेशाः 1/3 – युष्मदस्मदोः आदेशाः (6T)।; namely, त्वा, मा, etc.
- वक्तव्याः 1/3 – This has to be said.

[LSK] एक-तिङ् $^{1/1}$ वाक्यम् $^{1/1}$ ।

The definition of वाक्य is: that which has one verb.

एकम् $^{1/1}$ तिङ् $^{1/1}$ = तिङन्तपदम् $^{1/1}$ यस्मिन् $^{7/1}$ वाक्ये $^{7/1}$ एकतिङ् $^{1/1}$ = वाक्यम् $^{1/1}$

[LSK] ओदनम् $^{2/1}$ पच $^{II/1}$ तव $^{6/1}$ भविष्यति $^{III/1}$ ।

Cook rice. It will become yours.

Here, ओदनम् $^{2/1}$ पच $^{II/1}$। is one sentence, and तव $^{6/1}$ भविष्यति $^{III/1}$ । is another, according to the definition of वाक्य, which is एक-तिङ्. Because of this, तव is not considered to be preceded by पद. Thus आदेश for युष्मद्/अस्मद् does not take place.

(वार्तिकम्) एते वान्नावादयोऽनन्वादेशे वा वक्तव्याः ।

These आदेशs for युष्मद् and अस्मद्, such as वाम्, नौ, are optional when it is not अन्वादेश. (It is compulsory when it is अन्वादेश.)

एते $^{1/3}$ वाम्-नौ-आदयः $^{1/3}$ अनन्वादेशे $^{7/1}$ वा ^{0} वक्तव्याः $^{1/3}$ ।

5 words in the वार्तिक

- एते 1/3 – These;
- वाम्-नौ-आदयः 1/3 – आदेशs for युष्मद् and अस्मद्.
- अनन्वादेशे 7/1 – न अन्वादेशः अनन्वादेशः (NT), तस्मिन्।; in विषयसप्तमी.
- वा 0 – These आदेशs are optional.
- वक्तव्याः 1/3 – This has to be said.

[LSK] अन्वादेशे $^{7/1}$ तु ^{0} नित्यम् ^{0} स्युः $^{III/3}$ ।

The implication is that it is compulsory in अन्वादेश.

[LSK] धाता $^{1/1}$ ते $^{6/1}$ भक्तः $^{1/1}$ अस्ति $^{III/1}$, धाता $^{1/1}$ तव $^{6/1}$ भक्तः $^{1/1}$ अस्ति $^{III/1}$ वा ^{0} ।

Brahmā is your devotee. The form of युष्मद् in 6/1 is optional.

[LSK] तस्मै $^{4/1}$ ते $^{4/1}$ नमः ^{0} इति ^{0} एव ^{0} ।

For him, to you, my salutations. The form of युष्मद् in 4/1 is not optional because it is अन्वादेश.

द-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) सुपाद्

शोभनौ पादौ यस्य सः सुपात् ।

सु + पाद + औ	2.2.24 अनेकमन्यपदार्थे । ~ बहुव्रीहिः समासः
प्रातिपदिक-संज्ञा by	1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्
सु + पाद	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्
सुपाद्	5.4.140 सङ्ख्यासुपूर्वस्य । ~ पादस्य लोपः

[LSK] सुपात्[1/1], सुपाद्[1/1]।

सुपाद् + सुँ

सुपाद्	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः
सुपात्	8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

[LSK] सुपादौ[1/2]।

Declension of सुपाद् (द्-पुं-3)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	सुपात्/सुपाद्	सुपादौ	सुपादः
S	same as above	same as above	same as above
2	सुपादम्	same as above	सुपदः 6.4.130
3	सुपदा 6.4.130	सुपाद्भ्याम्	सुपाद्भिः
4	सुपदे 6.4.130	same as above	सुपाद्भ्यः
5	सुपदः 6.4.130	same as above	same as above
6	same as above	सुपदोः 6.4.130	सुपदाम् 6.4.130
7	सुपदि 6.4.130	same as above	सुपात्सुः

[विधिसूत्रम्] 6.4.130 पादः पत् । ~ भस्य

पद् is the substitute for पाद् of पाद्-ending भ-संज्ञक-अङ्ग.

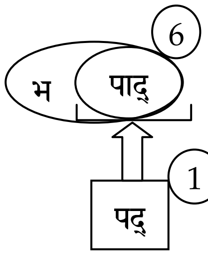

पादः 6/1 पत् 1/1 । ~ भस्य 6/1

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- पादः 6/1 – प्रातिपदिक is पाद्; तदन्तविधि is applied with भस्य, and it is understood as "पाद्-ending भ".
- पत् 1/1 – प्रातिपदिक is पद्; this is आदेश. Note that the substitute is द्-ending.
- भस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.129 भस्य।; in स्थानेयोगा षष्ठी.

[LSK] पाद्-शब्द-अन्तम् 1/1 यत् 1/1 अङ्गम् 1/1 भम् 1/1 तद्-अवयवस्य 6/1 पाद्-शब्दस्य 6/1 पद्-आदेशः 1/1 ॥

पद् is the substitute for पाद् of भ-संज्ञक अङ्ग which ends with पाद्.

To replace only the "पाद्" part, not the entire भ portion, परिभाषा "निर्दिष्यमानास्यादेशा भवन्ति" (the substitute is only for the portion mentioned in the sūtra is used.

[LSK] सुपदः 2/3।

सुपाद् + शस्	
सुपद् + अस्	6.4.130 पादः पत् । ~ भस्य, with the help of (प०) निर्दिष्यमानास्यादेशा भवन्ति।
सुपदः	8.2.66, 8.3.15

[LSK] सुपदा 3/1।

सुपाद् + टा	
सुपद् + आ	6.4.130 पादः पत् । ~ भस्य
सुपदा	

[LSK] सुपाद्भ्याम् 3/2॥

सुपाद् + भ्याम्	
सुपाद्भ्याम्	8.2.39, 8.4.53

थ-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) अग्निमथ्

अग्निं मथ्नाति इति अग्निमत्। That which makes fire.

मन्थँ विलोडने (9P) to churn, to agitate

अग्नि + ङस् + मन्थ् + क्विप्

प्रातिपदिक-संज्ञा by 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

अग्नि + मन्थ् 2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्

अग्नि + मथ् 6.4.24 अनिदितां हल पधायाः क्ङिति । ~ न लोपः अङ्गस्य

[LSK] अग्निमत्$^{1/1}$, अग्निमद्$^{1/1}$।

अग्निमथ् + सुँ

अग्निमथ् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

अग्निमद् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

अग्निमत् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

[LSK] अग्निमथौ$^{1/2}$। अग्निमथः$^{1/3}$ ॥

Declension of सुपाद् (थ-पुं-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	अग्निमत्/अग्निमद् 8.2.39, 8.4.56	अग्निमथौ	अग्निमथः
S	same as above	same as above	same as above
2	अग्निमथम्	same as above	same as above
3	अग्निमथा	अग्निमद्भ्याम् 8.2.39	अग्निमद्भिः 8.2.39
4	अग्निमथे	same as above	अग्निमद्भ्यः 8.2.39
5	अग्निमथः	same as above	same as above
6	same as above	अग्निमथोः	अग्निमथाम्
7	अग्निमथि	same as above	अग्निमत्सुः 8.2.39, 8.4.55

<u>च-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) प्राच्</u>

The meanings of प्राच् are fourfold: 1. पूर्वदिक्, 2. पूर्वदेशः, 3. पूर्वकालः, 4. पूर्वस्मिन् भवः. It is a synonym to प्राचीन.

To derive this word, the next sūtra is required.

[विधिसूत्रम्] 6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति । ~ न लोपः अङ्गस्य

There is elision of न् which is उपधा of हल्-ending अनिदित् (that whose इत् is not इ) अङ्ग when कित् or ङित् follows.

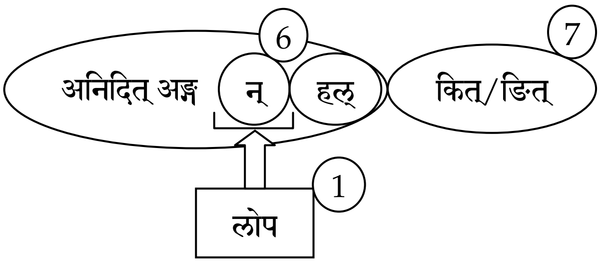

अनिदिताम् $^{6/3}$ हलः $^{6/1}$ उपधायाः $^{6/1}$ क्ङिति $^{7/1}$ । ~ न $^{6/1}$ लोपः $^{1/1}$ अङ्गस्य $^{6/1}$

4 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- अनिदिताम् 6/3 – इत् इत् यस्य सह इदित् (116B)। न इदित् अनिदित् (NT), तेषाम् ।; This is adjective to अङ्गस्य.
- हलः 6/1 – प्रत्याहारः हल्; this is विशेषण to अङ्गस्य. With तदन्तविधि, it is understood as: "हलन्तस्य अङ्गस्य".
- उपधायाः 6/1 – In स्थानेयोगा षष्ठी.
- क्ङिति 7/1 – क् च ङ् च् क्ङौ (ID)। क्ङौ इतौ यस्य सः क्ङित् (116B), तस्मिन् ।; in परसप्तमी.
- न 6/1 – From 6.4.23 श्नान्नलोपः।; in लुप्तषष्ठी; प्रातिपदिक is न. अ after न् is उच्चारणार्थ.
- लोपः 1/1 – From 6.4.23 श्नान्नलोपः।; this is आदेश.
- अङ्गस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.1 अङ्गस्य ।; in सम्बन्ध षष्ठी to उपधायाः.

[LSK] हल्-अन्तानाम् $^{6/3}$ अनिदिताम् $^{6/3}$ अङ्गानाम् $^{6/3}$ उपधायाः $^{6/1}$ नस्य $^{6/1}$ लोपः $^{1/1}$ किति $^{7/1}$ ङिति $^{7/1}$ ।

There is elision of न् which is उपधा of हल्-ending non-इदित् अङ्ग when कित् or ङित् follows.

Note the वचनविपरिणाम for हल्-अन्तानाम् $^{6/3}$ and अङ्गानाम् $^{6/3}$ to match with अनिदिताम् $^{6/3}$.

प्रकर्षेण अञ्चति ।

अञ्चुँ गतिपूजनयोः (1U) to go, to worship

Here अञ्चुँ-धातु in the sense of गति is used. If it were in the sense of पूजा, the declension would be different.

प्र + अञ्च् + क्विन् 3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्

प्र + अच् 6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति । ~ न लोपः अङ्गस्य

The ञ् is considered to be न्.[11]

Note that the sandhi between the उपसर्ग and प्रातिपदिक can be done later for the sake of 6.4.138 अचः । etc. (Ref. Bh 1-441 टिप्पणी 2)

[LSK] नुम्$^{1/1}$ । "संयोगान्तस्य लोपः (8.2.23)" । नस्य$^{6/1}$ कुत्वेन$^{3/1}$ ङः$^{1/1}$ । प्राङ्$^{1/1}$ ।

प्र + अच् + सुँ

प्र + अ न् च् + स् 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

प्र + अ न् च् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

प्र + अ न् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

प्र + अ ङ् 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते

with 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य । and 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः।

प्राङ् 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।

[LSK] प्राञ्चौ$^{1/2}$ । प्राञ्चः$^{1/3}$ ॥

प्र + अच् + औ

प्र + अ न् च् + औ 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

प्र + अं च् + औ 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः

प्र + अ ञ् च् + औ 8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।

प्राञ्चौ 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।

---

[11] There is a śloka in [Bh] 2-249. नकारजावनुस्वारपञ्चमौ झलि धातुषु । ... which means: झलि परे अनुस्वार-पञ्चमौ नकारजौ मन्तव्यौ । In धातुs, अनुस्वार and nasal, which are followed by झल्, are considered to be born of न्.

[विधिसूत्रम्] 6.4.138 अचः । ~ अत् लोपः भस्य अङ्गस्य

There is elision of अ of भ-संज्ञक अङ्ग which is अञ्च्-धातु of which न् is elided.

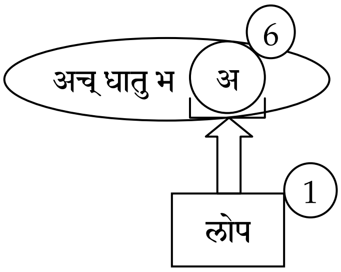

अचः $^{6/1}$ । ~ अत् $^{6/1}$ लोपः $^{1/1}$ भस्य $^{6/1}$ अङ्गस्य $^{6/1}$

1 word in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति

- अचः 6/1 – अञ्चुँ-धातु with न् (ञ्) elided; in सम्बन्धे षष्ठी to अत्.
- अत् 6/1 – From 6.4.134 अल्लोपोऽनः।; short अ; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- लोपः 1/1 – From 6.4.134 अल्लोपोऽनः।; this is आदेश.
- भस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.129 भस्य।.
- अङ्गस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.1अङ्गस्य।.

[LSK] लुप्त-नकारस्य $^{6/1}$ अञ्चतेः $^{6/1}$ भस्य $^{6/1}$ अकारस्य $^{6/1}$ लोपः $^{1/1}$ ॥

There is elision of अ of भ-संज्ञक अङ्ग which is अञ्च्-धातु with न्-लोप.

[K] अचः $^{6/1}$ इति ^{0} अयम् $^{1/1}$ अञ्चतिः $^{1/1}$ लुप्त-नकारः $^{1/1}$ गृह्यते $^{III/1}$, तदन्तस्य $^{6/1}$ भस्य $^{6/1}$ अकारस्य $^{6/1}$ लोपः $^{1/1}$ भवति $^{III/1}$ ॥

There is elision of अ of भ-संज्ञक अङ्ग which ends with अञ्च्-धातु with न्-लोप.

प्र + अच् + शस्

प्र + च् + अस्   6.4.138 अचः । ~ अत् लोपः भस्य अङ्गस्य

[विधिसूत्रम्] 6.3.138 चौ । ~ पूर्वस्य अणः दीर्घः

There is elongation of अण् when अञ्च्-धातु, of which अ and न् are elided, is following.

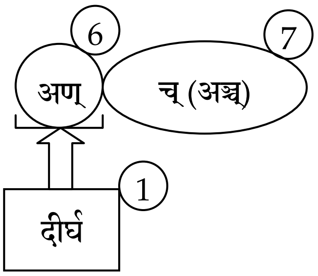

चौ $^{7/1}$ । ~ पूर्वस्य $^{6/1}$ अणः $^{6/1}$ दीर्घः $^{1/1}$ ।

1 word in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- चौ 7/1 – प्रातिपदिक is चु. It indicates अञ्चुँ-धातु after elision of अ and न् (ञ्); in परसप्तमी.
- पूर्वस्य 6/1 – From 6.3.111 ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- अणः 6/1 – From 6.3.111 ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः।; अवर्ण इवर्ण and उवर्ण are indicated; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- दीर्घः 1/1 – From 6.3.111 ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः।; this is आदेश. परिभाषा 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः। is required.

[LSK] लुप्त-अकार-नकारे $^{7/1}$ अञ्चतौ $^{7/1}$ परे $^{7/1}$ पूर्वस्य $^{6/1}$ अणः $^{6/1}$ दीर्घः $^{1/1}$ ।

दीर्घः is the substitute in the place of अण्, which is before अञ्च्-धातु with अ and न् elided.

[LSK] प्राचः $^{2/3}$ । प्राचा $^{3/1}$ ।

प्र + अच् + शस्	
प्र + च् + अस्	6.4.138 अचः । ~ अत् लोपः भस्य अङ्गस्य
प्रा + च् + अस्	6.3.138 चौ । ~ पूर्वस्य अणः दीर्घः
प्राचः	8.2.66, 8.3.15

[LSK] प्राग्भ्याम् $^{3/2}$ ॥

प्र + अच् + भ्याम्	
प्र + अक् + भ्याम्	8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते
प्र + अग् + भ्याम्	8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य
प्राग्भ्याम्	

Declension of प्राच् (च्-पुं-1)

गति-अर्थ-प्र-उपपद-अञ्चु-धातु-अन्त-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	प्र + अच् + सुँ प्र + अ न् च् + स् 7.1.70 प्र + अ न् च् 6.1.68 प्र + अ न् 8.2.23 प्र + अ ङ् 8.2.62 **प्राङ्** 6.1.101	प्र + अच् + औ प्र + अ न् च् + औ 7.1.70 प्र + अं च् + औ 8.3.24 प्र + अञ् च् + औ 8.4.58 **प्राञ्चौ** 6.1.101	प्र + अच् + जस् प्र + अ न् च् + अस् 7.1.70 प्र + अं च् + अस् 8.3.24 प्र + अञ् च् + अस् 8.4.58 **प्राञ्चः** 6.1.101
S	same as above	same as above	same as above
2	प्र + अच् + अम् प्र + अ न् च् + अम् 7.1.70 प्र + अं च् + अम् 8.3.24 प्र + अञ् च् + अम् 8.4.58 **प्राञ्चम्** 6.1.101	same as above	प्र + अच् + शस् प्र + च् + अस् 6.4.138 प्रा + च् + अस् 6.3.138 प्राचस् 6.1.101 **प्राचः** 8.2.66, 8.3.15
3	प्र + अच् + टा प्र + च् + आ 6.4.138 प्रा + च् + आ 6.3.138 **प्राचा** 6.1.101	प्र + अच् + भ्याम् प्र + अक् + भ्याम् 8.2.30 प्र + अग् + भ्याम् 8.2.39 **प्राग्भ्याम्**	प्र + अच् + भिस् प्र + अक् + भिस् 8.2.30 प्र + अग् + भिस् 8.2.39 **प्राग्भिः** 8.2.66, 8.3.15
4	प्र + अच् + ङे प्र + च् + ए 6.4.138 प्रा + च् + ए 6.3.138 **प्राचे** 6.1.101	same as above	प्र + अच् + भ्यस् प्र + अक् + भ्यस् 8.2.30 प्र + अग् + भ्यस् 8.2.39 **प्राग्भ्यः** 8.2.66, 8.3.15
5	प्र + अच् + ङसिँ प्र + च् + अस् 6.4.138 प्रा + च् + अस् 6.3.138 **प्राचः** 6.1.101, 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	प्र + अच् + ओस् प्र + च् + ओस् 6.4.138 प्रा + च् + ओस् 6.3.138 **प्राचोः** 6.1.101, 8.2.66, 8.3.15	प्र + अच् + आम् प्र + च् + आम् 6.4.138 प्रा + च् + आम् 6.3.138 **प्राचाम्** 6.1.101
7	प्र + अच् + ङि प्र + च् + इ 6.4.138 प्रा + च् + इ 6.3.138 **प्राचि** 6.1.101	same as above	प्र + अच् + सुप् प्र + अक् + सु 8.2.30 प्र + अग् + सु 8.2.39 प्र + अग् + षु 8.3.59 **प्राक्षु** 8.4.55

The क्विन्-प्रत्यय-ending अञ्चु-धातु word प्रत्यच् (western) declines in the same manner.

प्रति + अञ्च् + क्विन् 3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्

प्रति + अच् 6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति । ~ न लोपः अङ्गस्य

[LSK] प्रत्यङ् 1/1 ।

प्रति + अच् + सुँ

प्रति + अ न् च् + स् 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

प्रति + अ न् च् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

प्रति + अ न् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

प्रति + अ ङ् 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते

प्रत्यङ् 6.1.77 इको यणचि । ~ संहितायाम्

[LSK] प्रत्यञ्चौ 1/2 ।

प्रति + अच् + औ

प्रति + अ न् च् + औ 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

प्रति + अं च् + औ 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः

प्रति + अ ञ् च् + औ 8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।

प्रत्यञ्चौ 6.1.77 इको यणचि । ~ संहितायाम्

[LSK] प्रतीचः 2/3 ।

प्रति + अच् + शस्

प्रति + च् + अस् 6.4.138 अचः । ~ अत् लोपः भस्य अङ्गस्य

प्रती + च् + अस् 6.3.138 चौ । ~ पूर्वस्य अणः दीर्घः

प्रतीचः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] प्रत्यग्भ्याम् 3/2 ॥

प्रति + अच् + भ्याम्

प्रति + अक् + भ्याम् 8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते

प्रति + अग् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

प्रत्यग्भ्याम्

प्रति + अच् + सुप्$^{7/3}$

प्रति + अक् + सु	8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते
प्रति + अग् + सु	8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य
प्रति + अग् + षु	8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ इण्कोः मूर्धन्यः
प्रति + अक् + षु	8.4.55 खरि च । ~ झलां चर्
प्रत्यक्षु	6.1.77 इको यणचि । ~ संहितायाम्

Declension of प्रत्यच् (च्-पुं-1)

गति-अर्थ-प्रति-उपपद-अञ्चु-धातु-अन्त-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	प्रत्यङ् 7.1.70, 6.1.68, 8.2.23, 8.2.62, 6.1.77	प्रत्यञ्चौ 7.1.70, 8.3.24, 8.4.58, 6.1.77	प्रत्यञ्चः 7.1.70, 8.3.24, 6.1.77, 8.4.58, 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	प्रत्यञ्चम् 7.1.70, 8.3.24, 8.4.58, 6.1.77	same as above	प्रतीचः <u>6.4.138</u>, <u>6.3.138</u>, 8.2.66, 8.3.15
3	प्रतीचा <u>6.4.138</u>, <u>6.3.138</u>	प्रत्यग्भ्याम् 8.2.30, 8.2.39	प्रत्यग्भिः 8.2.30, 8.2.39 8.2.66, 8.3.15
4	प्रतीचे <u>6.4.138</u>, <u>6.3.138</u>	same as above	प्रत्यग्भ्यः 8.2.30, 8.2.39 8.2.66, 8.3.15
5	प्रतीचः <u>6.4.138</u>, <u>6.3.138</u> 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	प्रतीचोः <u>6.4.138</u>, <u>6.3.138</u>, 8.2.66, 8.3.15	प्रतीचाम् <u>6.4.138</u>, <u>6.3.138</u>
7	प्रतीचि <u>6.4.138</u>, <u>6.3.138</u>	same as above	प्रत्यक्षु 8.2.30, 8.2.39, 8.3.59, 8.4.55

च-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) उदच्

उदच् (northern) has a special sūtra for itself.

उद् + अञ्च् + क्विन् 3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्

उद् + अच् 6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति । ~ न लोपः अङ्गस्य

[LSK] उदङ् 1/1 ।

उद् + अच् + सुँ

उद् + अ न् च् + स् 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

उद् + अ न् च् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

उद् + अ न् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

उद् + अ ङ् 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते

[LSK] उदञ्चौ 1/2 ॥

उद् + अच् + औ

उद् + अ न् च् + औ 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

उद् + अं च् + औ 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः

उद् + अ ञ् च् + औ 8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।

In भ, the next sūtra is अपवाद for 6.4.138 अचः । ~ अत् लोपः भस्य अङ्गस्य.

[विधिसूत्रम्] 6.4.139 उद ईत्। ~ अचः अत् भस्य अङ्गस्य

There is elision of अ of भ-संज्ञक अङ्ग which is अञ्च्-धातु of which न् is elided when उद् is preceding.

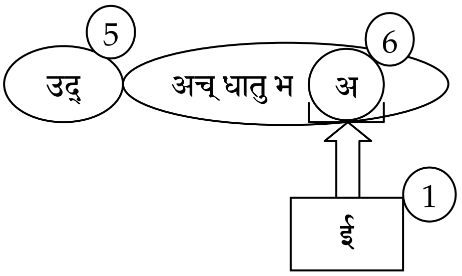

उदः $^{5/1}$ ईत् $^{1/1}$ । ~ अचः $^{6/1}$ अत् $^{6/1}$ भस्य $^{6/1}$ अङ्गस्य $^{6/1}$

2 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति

- उदः 5/1 – उपसर्ग उद्; in पूर्वपञ्चमी.
- ईत् 1/1 – This is आदेश. त् after ई is for clarification.
- अचः 6/1 – From 6.4.137 अचः।; अञ्चुँ-धातु with न् (ञ्) elided; in सम्बन्धे षष्ठी to अत्.
- अत् 6/1 – From 6.4.134 अल्लोपोऽनः।; short अ; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- भस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.129 भस्य।.
- अङ्गस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.1अङ्गस्य।.

[LSK] उद्-शब्दात् $^{5/1}$ परस्य $^{6/1}$ लुप्त-नकारस्य $^{6/1}$ अञ्चतेः $^{6/1}$ भस्य $^{6/1}$ अकारस्य $^{6/1}$ ईत् $^{1/1}$ ।

ई is the substitute in the place of अ of भ-संज्ञक अङ्ग which is अञ्च्-धातु with न्-लोप, when उद् is preceding.

[LSK] उदीचः $^{2/3}$ । उदीचा $^{3/1}$ ।

उद् + अच् + शस्	
उद् + ईच् + अस्	6.4.139 उद ईत्। ~ अचः अत् भस्य अङ्गस्य
उदीचः	8.2.66, 8.3.15

[LSK] उदग्भ्याम् $^{3/2}$ ॥

उद् + अच् + भ्याम्	
उद् + अक् + भ्याम्	8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते
उद् + अग् + भ्याम्	8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य
उदग्भ्याम्	

Declension of उदच् (च्-पुं-2)

गति-अर्थ-उद्-उपपद-अञ्चु-धातु-अन्त-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	उदङ् 7.1.70, 6.1.68, 8.2.23, 8.2.62	उदञ्चौ 7.1.70, 8.3.24, 8.4.58	उदञ्चः 7.1.70, 8.3.24, 8.4.58, 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	उदञ्चम् 7.1.70, 8.3.24, 8.4.58	same as above	उदीचः 6.4.139, 8.2.66, 8.3.15
3	उदीचा 6.4.139	उदग्भ्याम् 8.2.30, 8.2.39	उदग्भिः 8.2.30, 8.2.39 8.2.66, 8.3.15
4	उदीचे 6.4.139	same as above	उदग्भ्यः 8.2.30, 8.2.39 8.2.66, 8.3.15
5	उदीचः 6.4.139, 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	उदीचोः 6.4.139, 8.2.66, 8.3.15	उदीचाम् 6.4.139
7	उदीचि 6.4.139	same as above	उदक्षु 8.2.30, 8.2.39, 8.3.59, 8.4.55

<u>च-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) सम्यच्</u>

To derive a word सम्यच् (proper), it requires a special sūtra for itself.

[विधिसूत्रम्] 6.3.93 समः समि । ~ वप्रत्यये अञ्चतौ

सम् followed by अञ्चुँ-धातु ending with व-प्रत्यय (प्रत्यय which is व्) is replaced by समि.

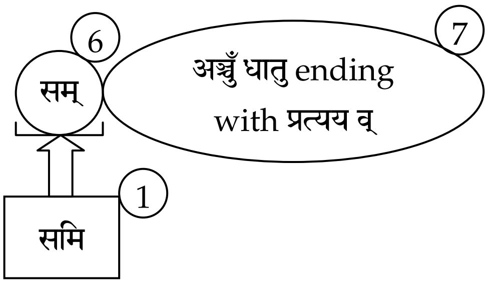

समः $^{6/1}$ समि $^{1/1}$ । ~ वप्रत्यये $^{7/1}$ अञ्चतौ $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- समः 6/1 – प्रातिपदिक is सम्, a member of प्रातिगण; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- समि 1/1 – This is आदेश. Being अनेकाल्, it replaces all the letters by 1.1.55 अनेकाल्शित्सर्वस्य।.
- वप्रत्यये 7/1 – From 6.3.92 विष्वग्देवयोश्च टेरद्र्यञ्चतावप्रत्यये।; in परसप्तमी.
  वः प्रत्ययः यस्मात् सः वप्रत्ययः (115B) धातुः, तस्मिन् । That after which suffix is व्, indicating धातु.
  अ after व् is for pronunciation.
  There is another reading: अप्रत्यये – In this reading, अविद्यमानः प्रत्ययः यस्मात् । धातु after which zero प्रत्यय (क्विप्, क्विन्, etc.) follows.
- अञ्चतौ 7/1 – From 6.3.92 विष्वग्देवयोश्च टेरद्र्यञ्चतावप्रत्यये।; अञ्चुँ-धातु with श्तिप् धातुनिर्देशे; in परसप्तमी.

[LSK] व-प्रत्यय-अन्ते $^{7/1}$ अञ्चतौ $^{7/1}$ ।

समि is the substitute in the place of सम्, when followed by अञ्च्-धातु with व्-प्रत्यय.

सम् + अञ्च् + क्विन्	3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्
सम् + अच्	6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति । ~ न लोपः अङ्गस्य
समि + अच्	6.3.93 समः समि । ~ वप्रत्यये अञ्चतौ

[LSK] सम्यङ् $^{1/1}$ ।

समि + अच् + सुँ	
समि + अ न् च् + स्	7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्
समि + अ न् च्	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः
समि + अ न्	8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य
समि + अ ङ्	8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते
सम्यङ्	6.1.77 इको यणचि । ~ संहितायाम्

[LSK] सम्यञ्चौ 1/2 ।

समि + अच् + औ	
समि + अ न् च् + औ	7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्
समि + अं च् + औ	8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः
समि + अ ञ् च् + औ	8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।
सम्यञ्चौ	6.1.77 इको यणचि । ~ संहितायाम्

[LSK] समीचः 2/3 । समीचा 3/1 ।

समि + अच् + शस्	
समि + च् + अस्	6.4.138 अचः । ~ अत् लोपः भस्य अङ्गस्य
समी + च् + अस्	6.3.138 चौ । ~ पूर्वस्य अणः दीर्घः
समीचः	8.2.66, 8.3.15

[LSK] सम्यग्भ्याम् 3/2 ॥

समि + अच् + भ्याम्	
समि + अक् + भ्याम्	8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते
समि + अग् + भ्याम्	8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य
सम्यग्भ्याम्	6.1.77 इको यणचि । ~ संहितायाम्

Declension of सम्यच् (च्-पुं-3)

गति-अर्थ-सम्-उपपद-अञ्चु-धातु-अन्त-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	सम्यङ् 7.1.70, 6.1.68, 8.2.23, 8.2.62, 6.1.77	सम्यञ्चौ 7.1.70, 8.3.24, 8.4.58, 6.1.77	सम्यञ्चः 7.1.70, 8.3.24, 6.1.77, 8.4.58, 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	सम्यञ्चम् 7.1.70, 8.3.24, 8.4.58, 6.1.77	same as above	समीचः 6.4.138, 6.3.138, 8.2.66, 8.3.15
3	समीचा 6.4.138, 6.3.138	सम्यग्भ्याम् 8.2.30, 8.2.39	सम्यग्भिः 8.2.30, 8.2.39 8.2.66, 8.3.15
4	समीचे 6.4.138, 6.3.138	same as above	सम्यग्भ्यः 8.2.30, 8.2.39 8.2.66, 8.3.15
5	समीचः 6.4.138, 6.3.138 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	समीचोः 6.4.138, 6.3.138, 8.2.66, 8.3.15	समीचाम् 6.4.138, 6.3.138
7	समीचि 6.4.138, 6.3.138	same as above	सम्यक्षु 8.2.30, 8.2.39, 8.3.59, 8.4.55

The entire declension is like प्रत्यच्.

<u>च-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (4) सध्र्यच्</u>

To derive a word सध्र्यच् (accompanying), it requires a special sūtra for itself.

[विधिसूत्रम्] 6.3.95 सहस्य सध्रिः । ~ वप्रत्यये अञ्चतौ

सह followed by अञ्चुँ-धातु ending with व-प्रत्यय (प्रत्यय which is व्) is replaced by सध्रि .

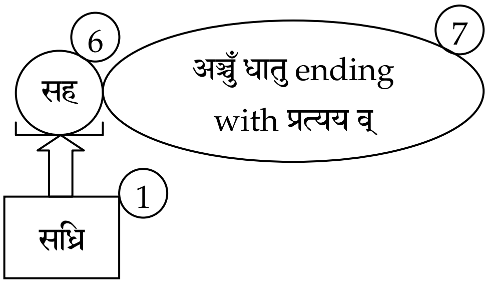

सहस्य $^{6/1}$ सध्रि $^{1/1}$ । ~ वप्रत्यये $^{7/1}$ अञ्चतौ $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- सहस्य 6/1 – In स्थानेयोगा षष्ठी.
- सध्रि 1/1 – This is आदेश. Being अनेकाल्, it replaces all the letters by 1.1.55 अनेकाल्शित्सर्वस्य।.
- वप्रत्यये 7/1 – From 6.3.92 विष्वग्देवयोश्च टेरद्र्यञ्चतावप्रत्यये।; in परसप्तमी.
- अञ्चतौ 7/1 – From 6.3.92 विष्वग्देवयोश्च टेरद्र्यञ्चतावप्रत्यये।; अञ्चुँ-धातु with श्तिप् धातुनिर्देशे; in परसप्तमी.

[LSK] तथा ^{0} ।

Likewise (as 6.3.93 समः समि।), सध्रि is the substitute in the place of सह, when followed by अञ्च्-धातु with व् प्रत्यय.

सह + अञ्च् + क्विन्	3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्
सह + अच्	6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति । ~ न लोपः अङ्गस्य
सध्रि + अच्	6.3.95 सहस्य सध्रिः । ~ वप्रत्यये अञ्चतौ

[LSK] सध्र्यङ् 1/1 ॥

सध्रि + अच् + सुँ

सध्रि + अ न् च् + स्	7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्
सध्रि + अ न् च्	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः
सध्रि + अ न्	8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य
सध्रि + अ ङ्	8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते
सध्र्यङ्	6.1.77 इको यणचि । ~ संहितायाम्

Declension of सध्र्यच् (च्-पुं-4)

गति-अर्थ-सह-उपपद-अञ्चु-धातु-अन्त-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	सध्र्यङ् 7.1.70, 6.1.68, 8.2.23, 8.2.62, 6.1.77	सध्र्यञ्चौ 7.1.70, 8.3.24, 8.4.58, 6.1.77	सध्र्यञ्चः 7.1.70, 8.3.24, 6.1.77, 8.4.58, 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	सध्र्यञ्चम् 7.1.70, 8.3.24, 8.4.58, 6.1.77	same as above	सध्रीचः 6.4.138, 6.3.138, 8.2.66, 8.3.15
3	सध्रीचा 6.4.138, 6.3.138	सध्र्यग्भ्याम् 8.2.30, 8.2.39	सध्र्यग्भिः 8.2.30, 8.2.39 8.2.66, 8.3.15
4	सध्रीचे 6.4.138, 6.3.138	same as above	सध्र्यग्भ्यः 8.2.30, 8.2.39 8.2.66, 8.3.15
5	सध्रीचः 6.4.138, 6.3.138 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	सध्रीचोः 6.4.138, 6.3.138, 8.2.66, 8.3.15	सध्रीचाम् 6.4.138, 6.3.138
7	सध्रीचि 6.4.138, 6.3.138	same as above	सध्र्यक्षु 8.2.30, 8.2.39, 8.3.59, 8.4.55

The entire declension is like प्रतीच्.

च-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (5) तिर्यच्

तिर्यच् (one who goes horizontally, like animals and birds) is made of तिरस् (crookedly, obliquely) as उपपद and अञ्चुँ-धातु with क्विन्.

[विधिसूत्रम्] 6.3.94 तिरसस्तिर्यलोपे । ~ वप्रत्यये अञ्चतौ

तिरस् followed by अञ्चुँ-धातु ending with व-प्रत्यय (प्रत्यय which is व्), whose अ is not elided, is replaced by तिरि.

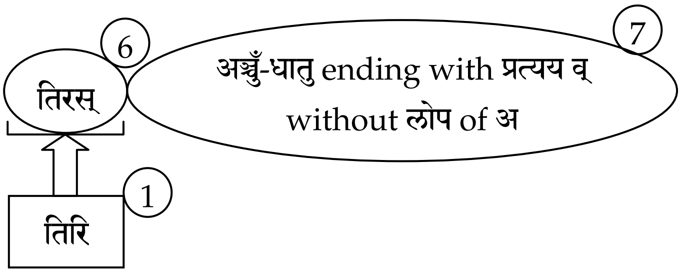

तिरसः $^{6/1}$ तिरि $^{1/1}$ अलोपे $^{7/1}$ । ~ वप्रत्यये $^{7/1}$ अञ्चतौ $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- तिरसः 6/1 – प्रातिपदिक is तिरस्; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- तिरि 1/1 – This is आदेश; the first case ending is लुप्त. Being अनेकाल्, it replaces all the letters by 1.1.55 अनेकाल्शित्सर्वस्य।.
- अलोपे 7/1 – अविद्यमानः लोपः यस्य सः अलोपः (NB) अञ्चुँ-धातुः, तस्मिन् ।; adjective to अञ्चतौ. अलोप indicates अञ्चुँ-धातु whose अ is not elided by 6.4.138 अचः। ~ अत् लोपः भस्य.
- वप्रत्यये 7/1 – From 6.3.92 विष्वग्देवयोश्च टेरद्र्यञ्चतावप्रत्यये।; in परसप्तमी.
- अञ्चतौ 7/1 – From 6.3.92 विष्वग्देवयोश्च टेरद्र्यञ्चतावप्रत्यये।; अञ्चुँ-धातु with श्तिप् धातुनिर्देशे; in परसप्तमी.

[LSK] अलुप्त-अकारे $^{7/1}$ अञ्चतौ $^{7/1}$ व-प्रत्यय-अन्ते $^{7/1}$ तिरसः $^{6/1}$ तिरि-आदेशः $^{1/1}$ ।

तिरि is the substitute in the place of तिरस्, when followed by अञ्च्-धातु, whose अ is not elided, with व्-प्रत्यय.

तिरस् + अञ्च् + क्विन्	3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्
तिरस् + अच्	6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति । ~ न लोपः अङ्गस्य
तिरि + अच्	6.3.99 तिरसस्तिर्यलोपे । ~ वप्रत्यये अञ्चतौ

[LSK] तिर्यङ् 1/1 ।

तिरि + अच् + सुँ

तिरि + अ न् च् + स् 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

तिरि + अ न् च् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

तिरि + अ न् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

तिरि + अ ङ् 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते

तिर्यङ् 6.1.77 इको यणचि । ~ संहितायाम्

[LSK] तिर्यञ्चौ 1/2 ।

तिरि + अच् + औ

तिरि + अ न् च् + औ 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

तिरि + अं च् + औ 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः

तिरि + अ ञ् च् + औ 8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।

तिर्यञ्चौ 6.1.77 इको यणचि । ~ संहितायाम्

[LSK] तिरश्चः 2/3 ।

Here with भ, अत्-लोप takes place by 6.4.138 अचः । ~ अत् लोपः भस्य, thus तिरि-आदेश by 6.3.99 तिरसस्तिर्यलोपे । ~ वप्रत्यये अञ्चतौ does not take place.

तिरस् + अच् + शस्

तिरस् + च् + अस् 6.4.138 अचः । ~ अत् लोपः भस्य अङ्गस्य

तिरश् + च् + अस् 8.4.40 स्तोः श्चुना श्चुः ।

तिरश्चः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] तिर्यग्भ्याम् 3/2 ॥

तिरि + अच् + भ्याम्

तिरि + अक् + भ्याम् 8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते

तिरि + अग् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

तिर्यग्भ्याम् 6.1.77 इको यणचि । ~ संहितायाम्

Declension of तिर्यच् (च्-पुं-5)

गति-अर्थ-तिरस्-उपपद-अञ्चु-धातु-अन्त-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	तिर्यङ् 7.1.70, 6.1.68, 8.2.23, 8.2.62, 6.1.77	तिर्यञ्चौ 7.1.70, 8.3.24, 8.4.58, 6.1.77	तिर्यञ्चः 7.1.70, 8.3.24, 6.1.77, 8.4.58, 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	तिर्यञ्चम् 7.1.70, 8.3.24, 8.4.58, 6.1.77	same as above	तिरश्चः 6.4.138, 8.4.40, 8.2.66, 8.3.15
3	तिरश्चा 6.4.138, 8.4.40	तिर्यग्भ्याम् 8.2.30, 8.2.39	तिर्यग्भिः 8.2.30, 8.2.39 8.2.66, 8.3.15
4	तिरश्चे 6.4.138, 8.4.40	same as above	तिर्यग्भ्यः 8.2.30, 8.2.39 8.2.66, 8.3.15
5	तिरश्चः 6.4.138, 8.4.40 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	तिरश्चोः 6.4.138, 8.4.40, 8.2.66, 8.3.15	तिरश्चाम् 6.4.138, 8.4.40
7	तिरश्चि 6.4.138, 8.4.40	same as above	तिर्यक्षु 8.2.30, 8.2.39, 8.3.59, 8.4.55

च-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (6) प्राच्

अञ्चुँ-धातु has two meanings: गति to go, and पूजायाम् to worship. When the अञ्चुँ is used in the sense of पूजा, there is अपवाद for नलोप, which is taught in the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 6.4.30 नाञ्चेः पूजायाम् । ~ उपधायाः न लोपः

There is prohibition of the elision of उपधा न-कार when अञ्चुँ is in the sense of worship.

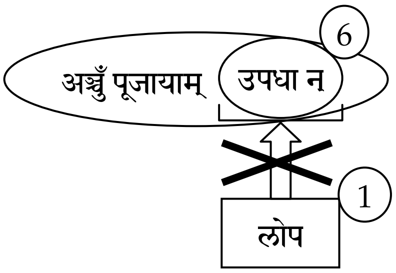

न^{0} अञ्चेः$^{6/1}$ पूजायाम्$^{7/1}$ । ~ उपधायाः$^{6/1}$ न$^{6/1}$ लोपः$^{1/1}$

3 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- न 0 – This is to negate नकार-लोप as taught in 6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति ।.
- अञ्चेः 6/1 – A धातु "अञ्चुँ गतिपूजनयोः" with इक् धातुनिर्देश प्रत्यय; in सम्बन्ध षष्ठी to उपधायाः.
- पूजायाम् 7/1 – In the sense of worship; in विषयसप्तमी. This is one of the two meanings of the धातु "अञ्चुँ गतिपूजनयोः".
- उपधायाः 6/1 – From 6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति ।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- न 6/1 – From 6.4.23 श्नान्नलोपः।; in लुप्तषष्ठी; प्रातिपदिक is न. अ after न् is उच्चारणार्थ.
- लोपः 1/1 – From 6.4.23 श्नान्नलोपः।; this is आदेश.

[LSK] पूजा-अर्थस्य$^{6/1}$ अञ्चतेः$^{6/1}$ उपधायाः$^{6/1}$ नस्य$^{6/1}$ लोपः$^{1/1}$ न^{0} ।

There is no elision of न् which is उपधा of अञ्चुँ-धातु in the sense of worship.

प्रकर्षेण अञ्चति पूजयति इति प्राङ् ।

प्र + अञ्च् + क्विन्	3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्
प्र + अञ्च्	6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति । ~ न लोपः अङ्गस्य is प्राप्त, but it is negated by 6.4.30 नाञ्चेः पूजायाम् । ~ उपधायाः न लोपः

[LSK] प्राङ् $^{1/1}$ ।

Note that 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम् is not applicable here because न् did not get elided.

प्र + अञ्च् + सुँ

प्र + अञ्च् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

प्र + अञ् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

प्र + अन् (प०) निमित्तापाये नैमित्तिकस्याप्यपायः ।

प्र + अङ् 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते

with 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य । and 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः।

प्राङ् 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।

[LSK] प्राञ्चौ $^{1/2}$ ।

प्र + अञ्च् + औ

प्राञ्चौ 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।

[LSK] न-लोप-अभावात् $^{H5/1}$ अलोपः $^{1/1}$ न ^{0} ।

Since there is no elision of न् for अञ्चुँ, अ-लोप by 6.4.138 अचः । ~ अत् लोपः भस्य अङ्गस्य does not take place in भ.

[LSK] प्राञ्चः $^{2/3}$ ।

प्र + अञ्च् + शस्

प्राञ्चस् 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।

प्राञ्चः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] प्राङ्भ्याम् $^{3/2}$ ।

प्र + अञ्च् + भ्याम्

प्र + अञ् + भ्याम् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

प्र + अन् + भ्याम् (प०) निमित्तापाये नैमित्तिकस्याप्यपायः ।

प्र + अङ् + भ्याम् 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते

प्राङ्भ्याम् 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।

[LSK] प्राङ्क्षु$^{7/3}$ ।

There are three forms in 7/3.

प्र + अञ्च् + सुप्	
प्र + अञ् + सु	8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य
प्र + अन् + सु	(प०) निमित्तापाये नैमित्तिकस्याप्यपायः ।
प्र + अङ् + सु	8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते
प्र + अङ् क् + सु	8.3.28 ङ्णोः कुक्टुक् शरि । ~ वा
प्र + अङ् ख् + सु	(वा०) चयो द्वितीयाः शरि पौष्कलसादेरिति वाच्यम् ।
प्र + अङ् ख् + षु	8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः
प्राङ्ख्षु	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।
द्वितीय-अभाव-पक्षे	
प्र + अङ् क् + षु	8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः
प्राङ्क्षु	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।
कुक्-आगम-अभाव-पक्षे	
प्र + अङ् + षु	8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः
प्राङ्षु	

[LSK] एवम्^{0} पूजार्थे$^{7/1}$ प्रत्यङ्ङादयः$^{1/3}$ ॥

अञ्चुँ in the sense of पूजा, प्रति + अञ्चुँ + क्विन्, etc. decline in the same manner.

Declension of प्राच् (च्-पुं-6)

पूजा-अर्थ-प्र-उपपद-अञ्चु-धातु-अन्त-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	प्र + अञ्च् + सुँ प्र + अञ्च् 6.1.68 प्र + अन् 8.2.23, (प०) प्र + अङ् 8.2.62 **प्राङ्** 6.1.101	प्र + अञ्च् + औ **प्राञ्चौ** 6.1.101	प्र + अञ्च् + जस् प्राञ्चस् 6.1.101 **प्राञ्चः** 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	प्र + अञ्च् + अम् **प्राञ्चम्** 6.1.101	same as above	प्र + अञ्च् + शस् प्राञ्चस् 6.1.101 **प्राञ्चः** 8.2.66, 8.3.15
3	प्र + अञ्च् + टा **प्राञ्चा** 6.1.101	प्र + अञ्च् + भ्याम् प्र + अञ् + भ्याम् 8.2.23 प्र + अन् + भ्याम् (प०) प्र + अङ् + भ्याम् 8.2.62 **प्राङ्भ्याम्** 6.1.101	प्र + अञ्च् + भिस् प्र + अन् + भिस् 8.2.23, (प०) प्र + अङ् + भिस् 8.2.62 प्राङ्भिस् 6.1.101 **प्राङ्भिः** 8.2.66, 8.3.15
4	प्र + अञ्च् + ङे **प्राञ्चे** 6.1.101	same as above	प्र + अञ्च् + भ्यस् प्र + अन् + भ्यस् 8.2.23, (प०) प्र + अङ् + भ्यस् 8.2.62 प्राङ्भ्यस् 6.1.101 **प्राङ्भ्यः** 8.2.66, 8.3.15
5	प्र + अञ्च् + ङसिँ प्राञ्चस् 6.1.101 **प्राञ्चः** 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	प्र + अच् + ओस् प्राञ्चोस् 6.1.101 **प्राञ्चोः** 8.2.66, 8.3.15	प्र + अच् + आम् **प्राञ्चाम्** 6.1.101
7	प्र + अच् + ङि **प्राञ्चि** 6.1.101	same as above	प्र + अञ्च् + सुप् प्र + अन् + सु 8.2.23, (प०) प्र + अङ् + सु 8.2.62 प्र + अङ् क् + सु 8.3.23 प्र + अङ् ख् + सु (वा०) **प्राङ्ख्षु** 8.3.59, 6.1.101 **प्राङ्क्षु** 8.3.59, 6.1.101 **प्राङ्षु** 8.3.59, 6.1.101

Declension of प्राच् (च्-पुं-6)

पूजा-अर्थ-प्रति-उपपद-अञ्चु-धातु-अन्त-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	प्रत्यङ् 6.1.68, 8.2.23, (प०), 8.2.62, 6.1.77	प्रत्यञ्चौ 6.1.77	प्रत्यञ्चः 6.1.77, 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	प्रत्यञ्चम् 6.1.77	same as above	same as above
3	प्रत्यञ्चा 6.1.77	प्रत्यङ्भ्याम् 8.2.23, (प०), 8.2.62, 6.1.77	प्रत्यङ्भिः 8.2.23, (प०), 8.2.62, 6.1.77, 8.2.66, 8.3.15
4	प्रत्यञ्चे 6.1.77	same as above	प्रत्यङ्भ्यः 8.2.23, (प०), 8.2.62, 6.1.77, 8.2.66, 8.3.15
5	प्रत्यञ्चः 6.1.77, 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	प्रत्यञ्चोः 6.1.77, 8.2.66, 8.3.15	प्रत्यञ्चाम् 6.1.77
7	प्रत्यञ्चि 6.1.77	same as above	प्रत्यङ्ख्षु/प्रत्यङ्क्षु/प्रत्यङ्षु 8.2.23, (प०), 8.2.62, 8.3.23, 8.3.59, 6.1.77

Declension of प्राच् (च्-पुं-6)

पूजा-अर्थ-उद्-उपपद-अञ्चु-धातु-अन्त-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	उदङ्	उदञ्चौ	उदञ्चः
S	same as above	same as above	same as above
2	उदञ्चम्	same as above	same as above
3	उदञ्चा	उदङ्भ्याम्	उदङ्भिः
4	उदञ्चे	same as above	उदङ्भ्यः
5	उदञ्चः	same as above	same as above
6	same as above	उदञ्चोः	उदञ्चाम्
7	उदञ्चि	same as above	उदङ्ख्षु/उदङ्क्षु/उदङ्षु

Declension of प्राच् (च्-पुं-6)

पूजा-अर्थ-सम्-उपपद-अञ्चु-धातु-अन्त-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	सम्यङ्	सम्यञ्चौ	सम्यञ्चः
S	same as above	same as above	same as above
2	सम्यञ्चम्	same as above	same as above
3	सम्यञ्चा	सम्यङ्भ्याम्	सम्यङ्भिः
4	सम्यञ्चे	same as above	सम्यङ्भ्यः
5	सम्यञ्चः	same as above	same as above
6	same as above	सम्यञ्चोः	सम्यञ्चाम्
7	सम्यञ्चि	same as above	सम्यङ्ख्षु/सम्यङ्क्षु/सम्यङ्षु

Declension of प्राच् (च्-पुं-6)

पूजा-अर्थ-सह-उपपद-अञ्चु-धातु-अन्त-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	सध्र्यङ्	सध्र्यञ्चौ	सध्र्यञ्चः
S	same as above	same as above	same as above
2	सध्र्यञ्चम्	same as above	same as above
3	सध्र्यञ्चा	सध्र्यङ्भ्याम्	सध्र्यङ्भिः
4	सध्र्यञ्चे	same as above	सध्र्यङ्भ्यः
5	सध्र्यञ्चः	same as above	same as above
6	same as above	सध्र्यञ्चोः	सध्र्यञ्चाम्
7	सध्र्यञ्चि	same as above	सध्र्यङ्ख्षु/सध्र्यङ्क्षु/सध्र्यङ्षु

Declension of प्राच् (च्-पुं-6)

पूजा-अर्थ-सह-उपपद-अञ्चु-धातु-अन्त-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	तिर्यङ्	तिर्यञ्चौ	तिर्यञ्चः
S	same as above	same as above	same as above
2	तिर्यञ्चम्	same as above	same as above
3	तिर्यञ्चा	तिर्यङ्भ्याम्	तिर्यङ्भिः
4	तिर्यञ्चे	same as above	तिर्यङ्भ्यः
5	तिर्यञ्चः	same as above	same as above
6	same as above	तिर्यञ्चोः	तिर्यञ्चाम्
7	तिर्यञ्चि	same as above	तिर्यङ्ख्षु/तिर्यङ्क्षु/तिर्यङ्षु

[LSK] क्रुङ् $^{1/1}$ । क्रुञ्चौ $^{1/2}$ । क्रुङ्भ्याम् $^{3/2}$ ॥

क्रुञ्च् (one who is crooked, egret) declines exactly like प्राञ्च्. After suffixing क्विन्, the नकाल-लोप by 6.4.24 does not take place because the form is given, निपात, by the sūtra 3.2.59.

क्रुञ्च् + क्विन्   3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्

Declension of प्राच् (च्-पुं-6)

क्रुञ्च्-धातु-क्विन्-अन्त-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	क्रुङ्	क्रुञ्चौ	क्रुञ्चः
S	same as above	same as above	same as above
2	क्रुञ्चम्	same as above	same as above
3	क्रुञ्चा	क्रुङ्भ्याम्	क्रुङ्भिः
4	क्रुञ्चे	same as above	क्रुङ्भ्यः
5	क्रुञ्चः	same as above	same as above
6	same as above	क्रुञ्चोः	क्रुञ्चाम्
7	क्रुञ्चि	same as above	क्रुङ्ख्षु/क्रुङ्क्षु/क्रुङ्षु

च-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (7) पयोमुच्

पयोमुक् (that which releases water, rain cloud) is the standard चवर्ग-ending प्रातिपदिक.

पयस् + ङस् + मुच् + क्विप्

पयस् + मुच् 6.1.67, 1.2.46, 2.4.71

पयरुँ + मुच् 8.2.66 ससजुषो रुँः ।

पय उ + मुच् 6.1.114 हशि च । ~ अप्लुतात् अतः रोः उत्

पयो + मुच् 6.1.87 आद्गुणः । ~ अचि एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

पयोमुच्

[LSK] पयोमुक् $^{1/1}$, पयोमुग् $^{1/1}$ । पयोमुचौ $^{1/2}$।

पयोमुच् + सुँ

पयोमुच् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

पयोमुक् 8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते

पयोमुग् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

पयोमुक् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

[LSK] पयोमुग्भ्याम् $^{3/2}$॥

पयोमुच् + भ्याम्

पयोमुक् + भ्याम् 8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते

पयोमुग् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

पयोमुच् + सुप्

पयोमुक् + सु 8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते

पयोमुग् + सु 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

पयोमुग् + षु 8.3.59 आदेशप्रत्ययोः ।

पयोमुक् + षु 8.4.55 खरि च । झलाम् चर्

पयोमुक्षु

Declension of पयोमुच् (च्-पुं-7)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	पयोमुक्/पयोमुग् 6.1.68, 8.2.30, 8.2.39, 8.4.56	पयोमुचौ	पयोमुचः
S	same as above	same as above	same as above
2	पयोमुचम्	same as above	same as above
3	पयोमुचा	पयोमुग्भ्याम् 8.2.30, 8.2.39	पयोमुग्भिः 8.2.30, 8.2.39
4	पयोमुचे	same as above	पयोमुग्भ्यः 8.2.30, 8.2.39
5	पयोमुचः	same as above	same as above
6	same as above	पयोमुचोः	पयोमुचाम्
7	पयोमुचि	same as above	पयोमुक्षु 8.2.30, 8.2.39, 8.3.59, 8.4.55

त-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) महत्

महत् (great) declines in three लिङ्गs.

महँ पूजायाम् (1P) to honor

मह् + अतिँ (उ०) 2.85 वर्तमाने पृषद्बृहन्महज्जगच्छतृवच्च ।

The उणादि-प्रत्यय अतिँ should be treated like शतृँ.

महत् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

[LSK] उगित्त्वात् $^{5/1}$ नुमि $^{7/1}$ -

The word महत् (great) is treated like शतृँ-प्रत्यय-ending word. Thus 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम् is applicable. Then the next sūtra is applicable.

महत् + सुँ $^{1/1}$

मह न् त् + स् 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

[विधिसूत्रम्] 6.4.10 सान्तमहतः संयोगस्य । ~ न उपधायाः दीर्घः असम्बुद्धौ सर्वनामस्थाने

There is दीर्घ for उपधा of न्, which is a part of स्-ending संयोग, or महत् when सर्वनामस्थान other than सम्बुद्धि follows.

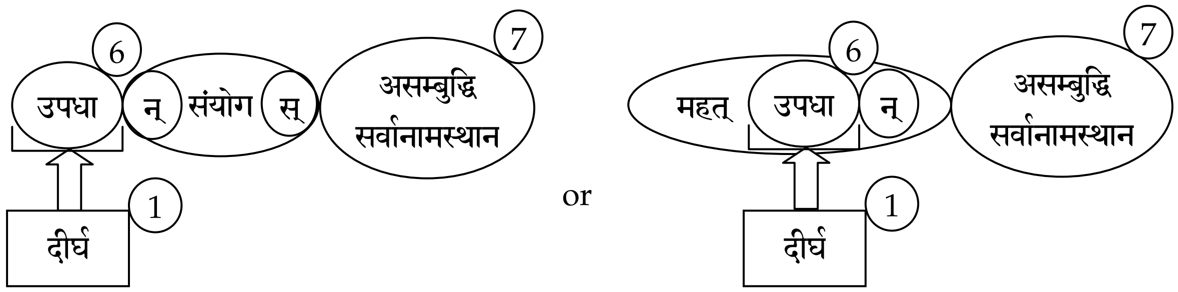

सान्त $^{6/1}$ महतः $^{6/1}$ संयोगस्य $^{6/1}$ । ~ न $^{6/1}$ उपधायाः $^{6/1}$ दीर्घः $^{1/1}$ असम्बुद्धौ $^{7/1}$ सर्वनामस्थाने $^{7/1}$

3 words in the सूत्र; 5 words as अनुवृत्ति

- सान्त 6/1 – सः अन्ते यस्य संयोगस्य सः सान्तः (116B), तस्य ।; अ after स् is for उच्चारण. This is adjective to संयोगस्य. The 6th case suffix is लुप्त.
- महतः 6/1 – प्रातिपदिक is महत्; in सम्बन्धे षष्ठी to न (नस्य).
- संयोगस्य 6/1 – प्रातिपदिक is महत्; in सम्बन्धे षष्ठी to न (नस्य).
- न 6/1 – From 6.4.7 नोपधायाः।; in सम्बन्धे षष्ठी to उपधायाः. अ after न् is उच्चारणार्थ. षष्ठी विभक्ति is लुप्त.
- उपधायाः 6/1 – From 6.4.7 नोपधायाः।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- दीर्घः 1/1 – From 6.3.111 ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः।; this is आदेश.
- असम्बुद्धौ 7/1 – From 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ।; this is adjective to सर्वनामस्थाने.
- सर्वनामस्थाने 7/1 – From 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ।; in परसप्तमी.

[LSK] स-अन्त-संयोगस्य $^{6/1}$ महतः $^{6/1}$ च ^{0} यः $^{1/1}$ नकारः $^{1/1}$ तस्य $^{6/1}$ उपधायाः $^{6/1}$ दीर्घः $^{1/1}$ असम्बुद्धौ $^{7/1}$ सर्वनामस्थाने $^{7/1}$ ।

दीर्घ is the substitute in the place of उपधा of न् which belongs to स्-ending संयोग, or महत् word, when सर्वनामस्थान other than सम्बुद्धि follows.

[LSK] महान्$^{1/1}$ ।

महत् + सुँ

महन्त् + स्   7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

महा न् त् + स्   6.4.10 सान्तमहतः संयोगस्य । ~ न उपधायाः दीर्घः असम्बुद्धौ सर्वनामस्थाने

महा न् त्   6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

महा न्   8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

महान्

[LSK] महान्तौ $^{1/2}$ । महान्तः $^{1/3}$ ।

महत् + औ

मह न् त् + औ   7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

महा न् त् + औ   6.4.10 सान्तमहतः संयोगस्य । ~ न उपधायाः दीर्घः असम्बुद्धौ सर्वनामस्थाने

महान्तौ

[LSK] हे महन्$^{S/1}$ ।

Since 6.4.10 सान्तमहतः संयोगस्य । is not applicable when सम्बुद्धि follows, नोपधा-दीर्घ does not take place.

महत् + सुँ

मह न् त् + स्   7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

मह न् त्   6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

मह न्   8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

महन्

[LSK] महद्भ्याम्$^{3/2}$ ॥

महत् + भ्याम्

महद् + भ्याम्   8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

महद्भ्याम्

Declension of **महत्** (त्-पुं-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	महत् + सुँ मह न् त् + स् 7.1.70 महा न् त् + स् <u>6.4.10</u> महा न् त् 6.1.68 **महान्** 8.2.23	महत् + औ मह न् त् + औ 7.1.70 महा न् त् + औ <u>6.4.10</u> **महान्तौ**	महत् + जस् मह न् त् + अस् 7.1.70 महा न् त् + अस् <u>6.4.10</u> **महान्तः** 8.2.66, 8.3.15
S	महत् + सुँ मह न् त् + स् 7.1.70 मह न् त् 6.1.68 **महन्** 8.2.23	same as above	same as above
2	**महान्तम्** 7.1.70, <u>6.4.10</u>	same as above	**महतः** 8.2.66, 8.3.15
3	**महता**	**महद्भ्याम्** 8.2.39	**महद्भिः** 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
4	**महते**	same as above	**महद्भ्यः** 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
5	**महतः** 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	**महतोः** 8.2.66, 8.3.15	**महताम्**
7	**महति**	same as above	महत् + सुप् महद् + सु 8.2.39 **महत्सु** 8.4.55

त-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) धीमत्

धीः अस्य अस्ति इति धीमान् । One who has intellect.

धी + सुँ + मतुँप् 5.2.94 तदस्यास्त्यस्मिन्निति मतुँप् ।

धीमत् 1.2.46, 2.4.71

[विधिसूत्रम्] 6.4.14 अत्वसन्तस्य चाधातोः । ~ उपधायाः दीर्घः अङ्गस्य असम्बुद्धौ सौ

उपधा-दीर्घ for अतुँ-ending अङ्ग or अस्-ending अङ्ग other than धातु when असम्बुद्धि सुँ follows.

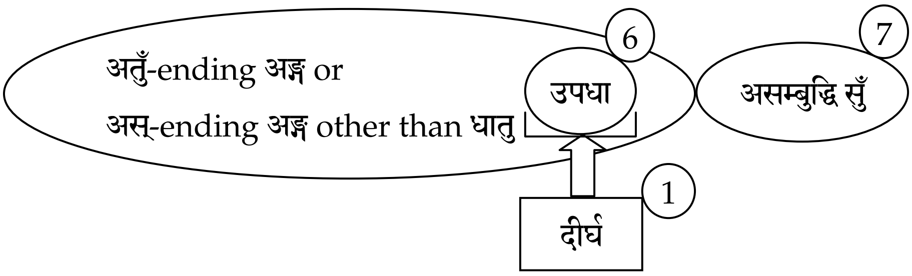

अतुँ $^{6/1}$ अस्-अन्तस्य $^{6/1}$ च ^{0} अधातोः $^{6/1}$ । ~ उपधायाः $^{6/1}$ दीर्घः $^{1/1}$ अङ्गस्य $^{6/1}$ असम्बुद्धौ $^{7/1}$ सौ $^{7/1}$

4 words in the सूत्र; 5 words as अनुवृत्ति

- अतुँ 6/1 – प्रातिपदिक is अतुँ; in 6th case which is elided. This is adjective to अङ्गस्य. With तदन्तविधि, it is understood as "of अतुँ-ending अङ्ग".
- अस्-अन्तस्य 6/1 – अस् अन्ते यस्य अङ्गस्य सः (116B), तस्य।; this is also adjective to अङ्गस्य. With तदन्तविधि, it is understood as "of अस्-ending अङ्ग".
- च 0 – Connecting two different conditions.
- अधातोः 6/1 – न धातुः अधातुः (NT), तस्य।; this is adjective only to अस्-अन्तस्य. Together it results in "that which is not धातु, ending with अस्".
- उपधायाः 6/1 – From 6.4.7 नोपधायाः।; in स्थानेयोगा षष्ठी. 1.2.28 अचश्च । is not required.
- दीर्घः 1/1 – From 6.3.111 ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः।; this is आदेश.
- अङ्गस्य 6/1 – From 6.4.1 अङ्गस्य।; this is in सम्बन्धे षष्ठी to उपधायाः.
- असम्बुद्धौ 7/1 – From 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ।; this is adjective to सौ.
- सौ 7/1 – From 6.4.13 सौ च।; in परसप्तमी.

[LSK] अतुँ-अन्तस्य $^{6/1}$ उपधायाः $^{6/1}$ दीर्घः $^{1/1}$ धातु-भिन्न-अस्-अन्तस्य $^{6/1}$ च ^{0} असम्बुद्धौ $^{7/1}$ सौ $^{7/1}$ परे $^{7/1}$ ।

दीर्घ is the substitute in the place of उपधा of अतुँ-ending अङ्ग, or अस्-ending अङ्ग other than धातु, असम्बुद्धि सुँ follows.

[LSK] उगित्त्वात् $^{5/1}$ नुम् $^{1/1}$ । धीमान् $^{1/1}$ ।

उँ of मतुँप् is इत्. Thus मतुँप्-ending प्रातिपदिक is called उगित्. Being उगित्, नुम्-आगम takes place.

धीमत् + सुँ

धीम न् त् + स् 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

धीमा न् त् + स् 6.4.14 अत्वसन्तस्य चाधातोः । ~ उपधायाः दीर्घः अङ्गस्य असम्बुद्धौ सौ

धीमा न् त् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

धीमा न् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

धीमान्

[LSK] धीमन्तौ $^{1/2}$ । धीमन्तः $^{1/3}$ । हे धीमन् $^{S/1}$ ।

Here, उपधा-दीर्घ is heard only when असम्बुद्धि सुँ follows.

धीमत् + औ

धीम न् त् + औ 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

धीमन्तौ

[LSK] शस्-आदौ $^{7/1}$ महद्वत् ^{0} ।

In शस् onwards, it declines like महत्.

Declension of धीमत् (त्-पुं-2)

मतुँप्-अन्त-प्रातिपदिकम्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	**धीमान्** 7.1.70, 6.4.14, 6.1.68, 8.2.23	**धीमन्तौ** 7.1.70	**धीमन्तः** 7.1.70, 8.2.66, 8.3.15
S	**धीमन्** 7.1.70, 6.1.68, 8.2.23	same as above	same as above
2	**धीमन्तम्** 7.1.70	same as above	**धीमतः** 8.2.66, 8.3.15
3	**धीमता**	**धीमद्भ्याम्** 8.2.39	**धीमद्भिः** 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
4	**धीमते**	same as above	**धीमद्भ्यः** 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
5	**धीमतः** 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	**धीमतोः** 8.2.66, 8.3.15	**धीमताम्**
7	**धीमति**	same as above	**धीमत्सु** 8.2.39, 8.4.55

Compared to महत्, the only difference is that the उपधा-धीर्घ takes place only in 1/1 by 6.4.14.

त-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) भवतुँ

भवत् (revered you) is the second to last item in सर्वादिगण. This is a pronoun used to address a person in front of the speaker with respect. प्रथम-पुरुष-संज्ञक-प्रत्ययs are used for verbs corresponding to भवतुँ.

भा दीप्तौ (2P) to shine

भा + डवतुँ (उ०) 1.63 भातेर्डवतुँप् ।[12]

भ् + अवत् डित्त्वसामर्थ्यादभस्यापि टेर्लोपः । This is explained below.

भवत्

[LSK] भातेः $^{5/1}$ डवतुः $^{1/1}$ ।

By the उणादिसूत्र, after भा-धातु, डवतुँ(प्)-प्रत्यय is suffixed.

[LSK] डित्त्व-सामर्थ्यात् $^{5/1}$ अभस्य $^{6/1}$ अपि ^{0} टेः $^{6/1}$ लोपः $^{1/1}$ ।

By the capability of being डित्, even though the अङ्ग is not भ, there is लोप for टि part of the अङ्ग.

ड् of डवतुँप् is इत् by 1.3.7 चुटू ।, thus डवतुँप् is डित्. Being उणादिप्रत्यय which is not found in स्वादिषु, starting from 4.1.2, the अङ्ग for डवतुँप् cannot become भ. Thus 6.4.143 टेः । ~ भस्य डिति लोपः is not applicable in the case of भा + डवतुँप्. However, any kind of डित् प्रत्यय has capability to elide टि part of any अङ्ग. This is said here in this वार्तिक.

[LSK] भवान् $^{1/1}$ । भवन्तौ $^{1/2}$ । भवन्तः $^{1/3}$ ॥

Being अतुँ-ending word, the entire declension is the same as धीमत्.

भवत् + सुँ

भव न् त् + सुँ 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

भवा न् त् + स् 6.4.14 अत्वसन्तस्य चाधातोः । ~ उपधायाः दीर्घः अङ्गस्य असम्बुद्धौ सौ

भवा न् त् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

भवा न् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

भवान्

From the vision of 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य ।, the elision of त् by 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । is असिद्ध, thus न् is not elided.

---

[12] In उणादिसूत्र, डवतुँप् is told. However, the पित्त्व is considered to be unnecessary.

Declension of भवत् (त्-पुं-3)

डवतुँप्-अन्त-प्रातिपदिकम्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	**भवान्** 7.1.70, <u>6.4.14,</u> 6.1.68, 8.2.23	**भवन्तौ** 7.1.70	**भवन्तः** 7.1.70, 8.2.66, 8.3.15
S	**भवन्** 7.1.70, 6.1.68, 8.2.23	same as above	same as above
2	**भवन्तम्** 7.1.70	same as above	**भवतः** 8.2.66, 8.3.15
3	**भवता**	**भवद्भ्याम्** 8.2.39	**भवद्भिः** 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
4	**भवते**	same as above	**भवद्भ्यः** 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
5	**भवतः** 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	**भवतोः** 8.2.66, 8.3.15	**भवताम्**
7	**भवति**	same as above	**भवत्सु** 8.2.39, 8.4.55

The entire declension is the same as धीमत्.

Declension of भवत् (त्-पुं-4)

शतृँ-अन्त-प्रातिपदिकम्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	**भवन्** 7.1.70, 6.1.68, 8.2.23	**भवन्तौ** 7.1.70	**भवन्तः** 7.1.70, 8.2.66, 8.3.15
S	**भवन्** 7.1.70, 6.1.68, 8.2.23	same as above	same as above
2	**भवन्तम्** 7.1.70	same as above	**भवतः** 8.2.66, 8.3.15
3	**भवता**	**भवद्भ्याम्** 8.2.39	**भवद्भिः** 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
4	**भवते**	same as above	**भवद्भ्यः** 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
5	**भवतः** 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	**भवतोः** 8.2.66, 8.3.15	**भवताम्**
7	**भवति**	same as above	**भवत्सु** 8.2.39, 8.4.55

The only difference from भवतुँ is 1/1, the absence of उपधा-दीर्घ by not being अतुँ-ending word.

त-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (4) भवत्

भवत् (one who is being) is a शतृँ-ending word. The difference from भवतुँ is that 6.4.14 अत्वसन्तस्य चाधातोः । is not applicable here.

भू सत्तायाम् (1P) to be

भू + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् ।

भू + शतृँ 3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।

भू + शप् + अत् 3.1.68 कर्तरि शप् । ~ सार्वधातुके

भो + अ + अत् 7.3.84 सार्वधारुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः

भव् + अ + अत् 6.1.78 एचोऽयवायावः। ~ अचि

भव् + अत् 6.1.97 अतो गुणे । ~ अपदान्तात् पररूपम् एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

भवत्

[LSK] शतृँ-अन्तस्य $^{6/1}$ भवन् $^{1/1}$॥

By not being अतुँ-ending word, उपधा-दीर्घ by 6.4.14 अत्वसन्तस्य चाधातोः । does not take place.

भवत् + सुँ

भव न् त् + सुँ 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

भव न् त् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

भव न् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

भवन्

The only difference from भवतुँ is 1/1, the absence of उपधा-दीर्घ by not being अतुँ-ending word.

त-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (5) ददतृँ

ददत् (one who is giving) declines without नुम्-आगम because of अभ्यस्त-संज्ञा.

डुदाञ् (3U) to give

दा + लट्	3.2.123 वर्तमाने लट् ।
दा + शतृँ	3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।
दा + शप् + अत्	3.1.68 कर्तरि शप् । ~ सार्वधातुके
दा + अत्	2.4.75 जुहोत्यादिभ्यः श्लुः । ~ शपः
दा दा + अत्	6.1.10 श्लौ । ~ प्रथमस्य द्वे
द दा + अत्	7.4.59 ह्रस्वः । ~ अभ्यासस्य
द द् + अत्	6.4.112 श्नाभ्यस्तयोरातः । ~ लोपः सार्वधातुके क्ङिति
ददत्	

[संज्ञासूत्रम्] 6.1.5 उभे अभ्यस्तम् । ~ द्वे

In the section of reduplication in the 6th chapter, both of the duplicated parts are together called अभ्यस्त.

उभे $^{1/2}$ अभ्यस्तम् $^{1/1}$ । ~ द्वे $^{1/2}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- उभे 1/2 – Both of the duplicated parts. This is संज्ञी.
- अभ्यस्तम् 1/1 – This is संज्ञा.
- द्वे 1/2 – Duplicated parts.

[LSK] षाष्ठ-द्वित्व-प्रकरणे $^{7/1}$ ये $^{1/2}$ द्वे $^{1/2}$ विहिते $^{1/2}$ ते $^{1/2}$ उभे $^{1/2}$ समुदिते $^{1/2}$ अभ्यस्त-संज्ञे $^{1/2}$ स्तः $^{III/2}$ ॥

In the section of reduplication in the 6th chapter, that duplication which is ordained, both of them are together called अभ्यस्त.

There is another section of द्वे, repetition, in the 8th chapter. Here, only the one in the 6th chapter is intended.

After ए of nominal suffix in dual, sandhi does not happen by 1.1.11 ईदूदेद्द्विवचनं प्रगृह्यम्। and 6.1.125 प्लुतप्रगृह्या अचि नित्यम् ।.

[निषेधसूत्रम्] 7.1.78 नाभ्यस्ताच्छतुः । ~ नुम्

After अभ्यस्त, नुम्-आगम does not come for शतृँ.

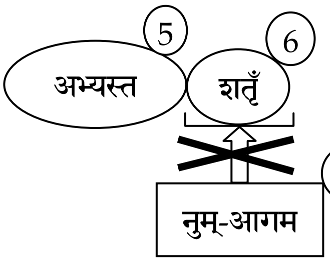

न ^{0} अभ्यस्तात् $^{5/1}$ शतुः $^{6/1}$ । ~ नुम् $^{1/1}$

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- न 0 – This is to negate नुम्.
- अभ्यस्तात् 5/1 – अभ्यस्त as defined in 6.1.5 उभे अभ्यस्तम्।; in पूर्वपञ्चमी.
- शतुः 6/1 – Suffix शतृँ; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- नुम् 1/1 – This is आगम.

[LSK] अभ्यस्तात् $^{5/1}$ परस्य $^{6/1}$ शतुः $^{6/1}$ नुम् $^{1/1}$ न ^{0} ।

नुम् does not come for शतृँ-प्रत्यय when अभ्यस्त precedes.

[LSK] ददत् $^{1/1}$, ददद् $^{1/1}$ ।

ददत् + सुँ 4.1.2 स्वौजसमौट्छष्टाभ्याम्भिस्ङेभ्याम्भ्यस्ङसिभ्याम्भ्यस्ङसोसाम्ङ्योस्सुप् । ~ ङ्याप्प्रातिपदिकात्

ऋँ of शतृँ is इत्. Being उगित्, 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः। is प्राप्त, but negated by 7.1.78 नाभ्यस्ताच्छतुः । ~ नुम्.

ददत् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

ददद् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

ददत् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

[LSK] ददतौ $^{1/2}$ । ददतः $^{1/3}$ ॥

The entire declension is without नुम्-आगम.

Declension of ददत् (त-पुं-5)

अभ्यस्त-शतृँ-अन्त-प्रातिपदिकम्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	ददत्/ददद् 6.1.68, 8.2.39, 8.4.56	ददतौ	ददतः
S	same as above	same as above	same as above
2	ददतम्	same as above	same as above
3	ददता	ददद्भ्याम् 8.2.39	ददद्भिः 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
4	ददते	same as above	ददद्भ्यः 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
5	ददतः 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	ददतोः 8.2.66, 8.3.15	ददताम्
7	ददति	same as above	ददत्सु 8.2.39, 8.4.55

Declension of जक्षत् (त-पुं-5)

अभ्यस्त-शतृँ-अन्त-प्रातिपदिकम्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	जक्षत्/जक्षद् 6.1.68, 8.2.39, 8.4.56	जक्षतौ	जक्षतः
S	same as above	same as above	same as above
2	जक्षतम्	same as above	same as above
3	जक्षता	जक्षद्भ्याम् 8.2.39	जक्षद्भिः 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
4	जक्षते	same as above	जक्षद्भ्यः 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
5	जक्षतः 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	जक्षतोः 8.2.66, 8.3.15	जक्षताम्
7	जक्षति	same as above	जक्षत्सु 8.2.39, 8.4.55

शतृँ-ending words with other धातुs in जक्ष्-इति-आदिगण, such as जाग्रत्, दरिद्रत्, शासत्, चकासत् decline in the same manner.

जक्षत् (one who is eating) also declines like ददत् because of अभ्यस्त-संज्ञा given to seven धातुs in the 2nd conjugation (अदादिगण).

जक्षँ भक्षनहसनयो (2P) to eat, to laugh

जक्ष् + लट्	3.2.123 वर्तमाने लट् ।
जक्ष् + शतृँ	3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।
जक्ष् + शप् + अत्	3.1.68 कर्तरि शप् । ~ सार्वधातुके
जक्ष् + अत्	2.4.72 अदिप्रभृतिभ्यः शपः । ~ लुक्
जक्षत्	1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

अभ्यस्त-संज्ञा is also given to seven धातुs starting with जक्ष् in the 2nd conjugation by the next sūtra.

[संज्ञासूत्रम्] 6.1.6 जक्षित्यादयः षट् । ~ अभ्यस्तम्

जक्ष्-धातु and other six धातुs (seven धातुs total) are termed अभ्यस्त.

जक्ष् $^{1/1}$ इति-आदयः $^{1/3}$ षट् $^{1/3}$ । ~ अभ्यस्तम् $^{1/2}$

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- जक्ष् 1/1 – जक्षँ भक्षनहसनयो (2P) to eat, to laugh
- इति-आदयः 1/3 –धातुs in the 2nd conjugation after जक्षँ; 1. जागृ to be awake, 2. दरिद्रा to be in difficulty, 3. चकासृँ to shine, 4. शासृँ to teach, 5. दीधीङ् to play, and 6. वेवीङ् to go (only in Veda); this is संज्ञी.
- षट् 1/3 – Six धातुs, not counting जक्ष् in.
- अभ्यस्तम् 1/1 – This is संज्ञा.

[LSK] षड्-धातवः $^{1/3}$ अन्ये $^{1/3}$ जक्षितिः $^{1/1}$ च ^{0} सप्तमः $^{1/1}$ एते $^{1/3}$ अभ्यस्त-संज्ञाः $^{1/3}$ स्युः $^{III/3}$ ।

Six धातुs and जक्ष् as seventh, these are termed अभ्यस्त.[13]

[LSK] जक्षत् $^{1/1}$, जक्षद् $^{1/1}$ । जक्षतौ $^{1/2}$ । जक्षतः $^{1/3}$ ॥

The entire declension is like ददत्.

[LSK] एवम् ^{0} जाग्रत् $^{1/1}$ । दरिद्रत् $^{1/1}$ । शासत् $^{1/1}$ । चकासत् $^{1/1}$ ॥

In the same manner, other धातुs in जक्ष्-इति-आदिगण.

---

[13] Here, the word जक्षिति is made of जक्ष् with श्तिप् and इट्-आगम brought by 7.2.76 रुदादिभ्यः सार्वधातुके । ~ इट्, as जक्ष् belongs to रुदादिगण in अदादिगण.

प्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) गुप्

गुपँ गोपने (1A) to conceal

गुप् + क्विप्   3.2.76 क्विप् च ।

गुप्   6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

[LSK] गुप्$^{1/1}$, गुब्$^{1/1}$ । गुपौ$^{1/2}$ । गुपः$^{1/3}$ । गुब्भ्याम्$^{3/2}$ ॥

गुप् + सुँ

गुप्   6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

गुब्   8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

गुप्   8.4.56 वाऽवसाने । ~ झलाम् चर् च

Declension of जक्षत् (त्-पुं-5)

अभ्यस्त-शतृँ-अन्त-प्रातिपदिकम्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	गुप्/गुब् 6.1.68, 8.2.39, 8.4.56	गुपौ	गुपः 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	गुपम्	same as above	same as above
3	गुपा	गुब्भ्याम् 8.2.39	गुब्भिः 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
4	गुपे	same as above	गुब्भ्यः 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
5	गुपः 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	गुपोः 8.2.66, 8.3.15	गुपाम्
7	गुपि	same as above	गुप्सु 8.2.39, 8.4.55

<u>श-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) तादृश्</u>

तादृश् (one which is similar to that)

[विधिसूत्रम्] 3.2.60 त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च । ~ क्विन्

With त्यदादि as उपपद, दृश्-धातु takes क्विन्-प्रत्यय, not in the sense of knowing.

त्यदादिषु $^{7/3}$ दृशः $^{5/1}$ अनालोचने $^{7/1}$ कञ् $^{1/1}$ च ^{0} । ~ क्विन् $^{1/1}$

5 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- त्यदादिषु 7/3 – In सर्वादिगण, a section starting from त्यद्, namely: त्यद्, तद्, यद्, एतद्, इदम्, अदस्, एक, द्वि, युष्मद्, अस्मद्, भवतुँ, किम्. In उपपदसप्तमी taught by 3.1.92 तत्रोपपदं सप्तमीस्थम् ।.
- दृशः 5/1 – दृशिँर् प्रेक्षणे (1P) to see; in दिग्योगे पञ्चमी to परः प्रत्ययः.
- अनालोचने 7/1 – "Not in the sense of knowing"; आलोचनं ज्ञानम् knowing, न आलोचनम् अनालोचनम् (NT), तस्मिन्।; in विषयसप्तमी.[14]
- च 0 – This brings क्विन्.
- क्विन् 1/1 – From 3.2.58 स्पृशोऽनुदके क्विन् ।; this is प्रत्यय.

  The content of प्रत्यय is व् only.क् and न् are इत्. इ is for उच्चारण.

[LSK] त्यदादिषु $^{7/3}$ उपपदेषु $^{7/3}$ अनालोचन-अर्थात् $^{5/1}$ दृशेः $^{5/1}$ कञ् $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ । चात् $^{5/1}$ क्विन् $^{1/1}$ ॥

When there are त्यदादि as उपपद, after दृश्-धातु which does not mean knowing, कञ् प्रत्यय should come. By चकार, क्विन् can also come.

तद् + दृश् + क्विन्	3.2.60 त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च । ~ क्विन् धातोः प्रत्ययः परश्च
तद् + दृश्	6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

Note that this क्विन्-प्रत्यय-ending word declines in all genders and there is no स्त्रीप्रत्यय to be attached.

---

[14] When दृश् is in the sense of knowing, अण् by 3.2.1 कर्मण्यण्। is added. तत् पश्यति इति तद्दर्शः (तद् + अम् + दृश् + अण् = तद्दर्श)

[विधिसूत्रम्] 6.3.91 आ सर्वनाम्नः । ~ दृग्दृशवतुषु

The last letter of सर्वनाम followed by दृश्, दृश, or वतुँ is replaced by आ.

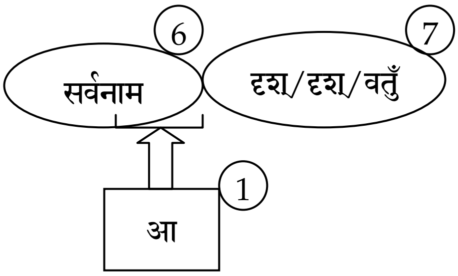

आ $^{1/1}$ सर्वनाम्नः $^{6/1}$ । ~ दृग्-दृश-वतुँषु $^{7/3}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- आ 1/1 – This is आदेश. It replaces the last letter by 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य।.
- सर्वनाम्नः 6/1 – प्रातिपदिक is सर्वनामन्, defined by 1.1.27 सर्वादीनि सर्वनामानि ।, etc.; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- दृग्-दृश-वतुँषु 7/1 – From अधिकारसूत्र 6.3.89 दृग्दृशवतुषु ।; दृश् (दृश् + क्विन्), दृश (दृश् + कञ्), वतुँ (तद्धित-प्रत्यय told by 5.2.39 यत्तदेतेभ्यः परमाणे वतुँप्। to 5.2.41) are in इतरेतरद्वन्द्वसमास; in परसप्तमी.

[LSK] सर्वनाम्नः $^{6/1}$ आकारः $^{1/1}$ अन्त-आदेशः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ दृग्-दृश-वतुषु $^{7/3}$ ।

आ is the substitute in the place of the last letter of सर्वनाम, when followed by दृश्, दृश, and वतु.

[LSK] तादृक् $^{1/1}$, तादृग् $^{1/1}$ ।

दृशिँर् प्रेक्षणे (1P) to see

तद् + दृश् + क्विन्	3.2.60 त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च । ~ क्विन् धातोः प्रत्ययः परश्च
तद् + दृश्	6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः
त आ + दृश्	6.3.91 आ सर्वनाम्नः । ~ दृग्-दृश-वतुँषु
ता + दृश्	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । ~ संहितायाम्
तादृश्	1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्
तादृश् + सुँ	
तादृश्	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः
तादृष्	8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ~ झलि पदस्य अन्ते च
तादृड्	8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य
तादृग्	8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते
तादृक्	8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

[LSK] तादृशौ [1/2] । तादृशः [1/3] । तादृग्भ्याम् [3/2] ॥

तादृश् + भ्याम्

तादृष् + भ्याम् 8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

तादृड् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

तादृग् + भ्याम् 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते

Declension of तादृश् (श-पुं-1)

क्विन्-प्रत्यय-अन्त-दृश्-धातु-अन्त-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	तादृक्/तादृग् 6.1.68, 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62, 8.4.56	तादृशौ	तादृशः 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	तादृशम्	same as above	same as above
3	तादृशा	तादृग्भ्याम् 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62	तादृग्भिः 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62, 8.2.66, 8.3.15
4	तादृशे	same as above	तादृग्भ्यः 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62, 8.2.66, 8.3.15
5	तादृशः 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	तादृशोः 8.2.66, 8.3.15	तादृशाम्
7	तादृशि	same as above	तादृक्षु 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62, 8.3.59, 8.4.55

यादृश् (like which), एतादृश् (like this), त्वादृश् (like you), मादृश् (like me), अस्मादृश् (like us), युष्मादृश् (like you), भवादृश् (like respected you), कीदृश् (like what), ईदृश् (like this), etc. decline in the same manner.

When कञ् is suffixed, the declension is as अ-ending.

तद् + दृश् + कञ् 3.2.60 त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च । ~ क्विन् धातोः प्रत्ययः परश्च

तद् + दृश् + अ क् and ञ् are इत्s.

त आ + दृश 6.3.91 आ सर्वनाम्नः । ~ दृग्-दृश-वतुँषु

ता + दृश 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । ~ संहितायाम्

In feminine, ङीप् is added to कञ्-ending word by 4.1.15. The form will be तादृशी, and declines like नदी.

श-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) विश्

विश् (one which enters)

वि॒शँ प्रवेशने (6P) to enter

विश् + क्विप् 	3.2.76 क्विप् च । ~ धातोः प्रत्ययः परश्च

विश् 	6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

विश् 	1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

[LSK] "व्रश्च..." इति ^{0} षः $^{1/1}$ । जश्त्व-चर्त्वे $^{1/2}$ । विट् $^{1/1}$, विड् $^{1/1}$ । विशौ $^{1/2}$ । विशः $^{1/3}$ । विड्भ्याम् $^{3/2}$ ॥

विश् + सुँ

विश् 	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

विष् 	8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

विड् 	8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

विट् 	8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

Declension of विश् (श-पुं-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	विट्/विड् 6.1.68, 8.2.36, 8.2.39, 8.4.56	विशौ	विशः 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	विशम्	same as above	same as above
3	विशा	विड्भ्याम् 8.2.36, 8.2.39	विड्भिः 8.2.36, 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
4	विशे	same as above	विड्भ्यः 8.2.36, 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
5	विशः 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	विशोः 8.2.66, 8.3.15	विशाम्
7	विशि	same as above	विट्त्सु/विट्सु 8.2.36, 8.2.39, 8.3.29, 8.4.55

श-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) नश्

नश् (one which perishes)

णशँ अदर्शने (4P) to be lost, to perish

नश्	6.1.65 णो नः । ~ धात्वादेः
नश् + क्विप्	3.2.76 क्विप् च । ~ धातोः प्रत्ययः परश्च
नश्	6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः
नश्	1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

[विधिसूत्रम्] 8.2.63 नशेर्वा । ~ कुः पदस्य अन्ते

For नश्-धातु, कु is optional at the end of पद.

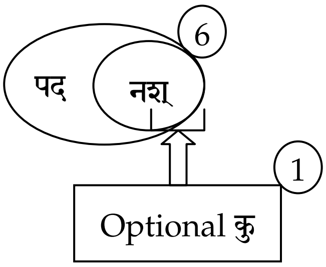

नशेः $^{6/1}$ वा ^{0} । ~ कुः $^{1/1}$ पदस्य $^{6/1}$ अन्ते $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- नशेः 6/1 – नश्-धातु; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- वा 0 – कुत्व is optional.
- कुः 1/1 – From 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः।; this is आदेश. 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य । is required.
- पदस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 8.1.16 पदस्य।; in सम्बन्धे षष्ठी to अन्ते.
- अन्ते 7/1 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च ।; in अधिकरणे सप्तमी.

[LSK] नशेः $^{6/1}$ कवर्गः $^{1/1}$ अन्तादेशः $^{1/1}$ वा ^{0} पदान्ते $^{7/1}$ ।

कवर्ग is optionally the substitute in the place of the last letter of नश्-धातु, at the end of पद.

[LSK] नक् $^{1/1}$, नग् $^{1/1}$, नट् $^{1/1}$, नड् $^{1/1}$ ।

नश् + सुँ

नश् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

नष् 8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

नड् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

नग् 8.2.63 नशेर्वा । ~ कुः पदस्य अन्ते

नक् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

पक्षे

नट् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

[LSK] नशौ $^{1/2}$। नशः $^{1/3}$।

[LSK] नग्भ्याम् $^{3/2}$, नड्भ्याम् $^{3/2}$।

नश् + भ्याम्

नष् + भ्याम् 8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

नड् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

नग् + भ्याम् 8.2.63 नशेर्वा । ~ कुः पदस्य अन्ते

Declension of नश् (श्-पुं-3)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	नक्/नग्/नट्/नड् 6.1.68, 8.2.36, 8.2.39, <u>8.2.63</u>, 8.4.56	नशौ	नशः 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	नशम्	same as above	same as above
3	नशा	नग्भ्याम्/नड्भ्याम् 8.2.36, 8.2.39, <u>8.2.63</u>	नग्भिः/नड्भिः 8.2.36, 8.2.39, <u>8.2.63</u>, 8.2.66, 8.3.15
4	नशे	same as above	नग्भ्यः/नड्भ्यः 8.2.36, 8.2.39, <u>8.2.63</u>, 8.2.66, 8.3.15
5	नशः 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	नशोः 8.2.66, 8.3.15	नशाम्
7	नशि	same as above	नक्षु/नट्त्सु/नट्सु 8.2.36, 8.2.39, <u>8.2.63</u>, 8.3.29, 8.4.55

श-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (4) घृतस्पृश्

घृतस्पृश् (one who touches the ghee) is a क्विन्-प्रत्यय-अन्त-प्रातिपदिक by the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 3.2.58 स्पृशोऽनुदके क्विन् । ~ सुपि

With सुबन्त-उपपद other than उदक, स्पृश्-धातु takes क्विन्-प्रत्यय.

स्पृशः $^{5/1}$ अनुदके $^{7/1}$ क्विन् $^{1/1}$ । ~ सुपि $^{7/1}$

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- स्पृशः 5/1 – स्पृशँ संस्पर्शने (6P) to touch; in दिग्योगे पञ्चमी to परः प्रत्ययः.
- अनुदके 7/1 – न उदकम् अनुदकम् (NT), तस्मिन्।; समानाधिकरण to सुपि. "सुप्-उपपद other than उदक."[15]
- क्विन् 1/1 – This is प्रत्यय. The content of प्रत्यय is व् only. क् and न् are इत्. इ is for उच्चारण.
- सुपि 7/1 – From 3.2.4 सुपि स्थः ।. By प्रत्ययग्रहणे तदन्तग्रहणम्, सुबन्त is understood; in उपपदसप्तमी taught by 3.1.92 तत्रोपपदं सप्तमीस्थम् ।.

[LSK] अनुदके $^{7/1}$ सुपि $^{7/1}$ उपपदे $^{7/1}$ स्पृशेः $^{5/1}$ क्विन् $^{1/1}$ ।

क्विन् is the प्रत्यय after स्पृश्-धातु when there is सुबन्द as उपपद but not the word "उदक".

[LSK] घृतस्पृक् $^{1/1}$, घृतस्पृग् $^{1/1}$ ।

घृत + ङस् + स्पृश् + क्विन् 3.2.58 स्पृशोऽनुदके क्विन् । ~ सुपि

Note that घृत takes कर्मणि षष्ठी by 2.3.65 कर्तृकर्मणोः कृति। because स्पृश् is कृदन्त.

घृत + ङस् + स्पृश् 6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

घृत + स्पृश् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्, 2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्

घृतस्पृश्

---

[15] Because of this statement of "अनुदके", क्विप् also does not come. अण् by 3.2.1 कर्मण्यण् । is suffixed for उदक + स्पृश् and it declines as अ-ending प्रातिपदिक.

घृतस्पृश् + सुँ　4.1.2 स्वौजसमौट्छष्टाभ्याम्भिस्ङेभ्याम्भ्यस्ङसिभ्याम्भ्यस्ङसोसाम्ङ्योस्सुप् । ~ ङ्याप्प्रातिपदिकात्

घृतस्पृश्　6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

घृतस्पृष्　8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

घृतस्पृड्　8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

घृतस्पृग्　8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते

घृतस्पृक्　8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

[LSK] घृतस्पृशौ [1/2] । घृतस्पृशः [1/3] ॥

Declension of घृतस्पृश् (श-पुं-4)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	घृतस्पृक्/घृतस्पृग् 6.1.68, 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62, 8.4.56	घृतस्पृशौ	घृतस्पृशः 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	घृतस्पृशम्	same as above	same as above
3	घृतस्पृशा	घृतस्पृग्भ्याम् 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62	घृतस्पृग्भिः 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62, 8.2.66, 8.3.15
4	घृतस्पृशे	same as above	घृतस्पृग्भ्यः 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62, 8.2.66, 8.3.15
5	घृतस्पृशः 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	घृतस्पृशोः 8.2.66, 8.3.15	घृतस्पृशाम्
7	घृतस्पृशि	same as above	घृतस्पृक्षु 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62, 8.3.59, 8.4.55

The entire declension is like तादृश्.

ष्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) दधृष्

दधृष् (one who does boldly)

ञिधृषाँ प्रागल्भ्ये (5P) to be bold, to be confident

धृष् + क्विन् 3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्

दधृष् The form is made as निपातनम्, irregular form

प्रातिपदिकसंज्ञा 3.1.93 कृदतिङ् ।, 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

[LSK] दधृक् $^{1/1}$, दधृग् $^{1/1}$ ।

दधृष् + सुँ

दधृष् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

दधृड् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

दधृग् 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते

दधृक् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

[LSK] दधृषौ $^{1/2}$ । दधृषः $^{1/3}$ । दधृग्भ्याम् $^{3/2}$ ॥

दधृष् + भ्याम्

दधृड् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

दधृग् + भ्याम् 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते

Declension of दधृष् (ष्-पुं-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	दधृक्/दधृग् 6.1.68, 8.2.39, 8.2.62, 8.4.56	दधृषौ	दधृषः 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	दधृषम्	same as above	same as above
3	दधृषा	दधृग्भ्याम् 8.2.39, 8.2.62	दधृग्भिः 8.2.39, 8.2.62, 8.2.66, 8.3.15
4	दधृषे	same as above	दधृग्भ्यः 8.2.39, 8.2.62, 8.2.66, 8.3.15
5	दधृषः 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	दधृषोः 8.2.66, 8.3.15	दधृषाम्
7	दधृषि	same as above	दधृक्षु 8.2.39, 8.2.62, 8.3.59, 8.4.55

ष-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) रत्नमुष्

रत्नमुष् (one who steals gem stones)

रत्नानि मुष्णाति इति रत्नमुट् ।

मुषँ स्तेये (9P) to steal

रत्न + आम् + मुष् + क्विप् 3.2.76 क्विप् च ।

[LSK] रत्नमुट् $^{1/1}$, रत्नमुड् $^{1/1}$ ।

रत्नमुष् + सुँ

रत्नमुष् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

रत्नमुड् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

रत्नमुट् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

[LSK] रत्नमुषौ $^{1/2}$ । रत्नमुड्भ्याम् $^{3/2}$ ॥

रत्नमुष् + भ्याम्

रत्नमुड् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

Declension of रत्नमुष् (ष-पुं-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	रत्नमुट्/रत्नमुड् 6.1.68, 8.2.39, 8.4.56	रत्नमुषौ	रत्नमुषः 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	रत्नमुषम्	same as above	same as above
3	रत्नमुषा	रत्नमुड्भ्याम् 8.2.39	रत्नमुड्भिः 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
4	रत्नमुषे	same as above	रत्नमुड्भ्यः 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
5	रत्नमुषः 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	रत्नमुषोः 8.2.66, 8.3.15	रत्नमुषाम्
7	रत्नमुषि	same as above	रत्नमुट्त्सु/रत्नमुट्सु 8.2.39, 8.3.29, 8.4.55

ष्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) षष्

षष् (six) is given षट् संज्ञा by 1.1.24 ष्णान्ता षट् ।. This is नित्य-बहुवचन-अन्त.

[LSK] षट् $^{1/3, 2/3}$, षड् $^{1/3, 2/3}$ ।

षष् + जस्

षष् 7.1.22 षड्भ्यो लुक् । ~ जश्शसोः

षड् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

षड् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ चर् झलाम्

[LSK] षड्भिः $^{3/3}$ । षड्भ्यः $^{4/3}$ ।

[LSK] षण्णाम् $^{6/3}$ ।

षष् + आम्

षष् + नाम् 7.1.55 षट्-चतुर्भ्यश्च । ~ नुट्

षड् + नाम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

षड् + णाम् 8.4.41 ष्टुना ष्टुः । ~ स्तोः

Here, in the negation of ष्टुत्व by 8.4.42 न पदान्ताट्टोरनाम् । along with (वा०) अनाम्नवतिनगरीनामिति वाच्यम्।, "नाम्" is excluded.

षण् + णाम् (वा०) प्रत्यये भाषायां नित्यम् ।, regarding 8.4.45 यरोऽनुनासिकेऽनुनासिको वा ।

षण्णाम्

[LSK] षट्त्सु $^{7/3}$, षट्सु $^{7/3}$ ॥

Declension of षष् (ष्-पुं-3)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1			षट्/षड् 7.1.22, 8.2.39, 8.4.56
S			
2			same as above
3			षड्भिः 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
4			षड्भ्यः 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15
5			same as above
6			षण्णाम् 7.1.55, 8.2.39, 8.4.41
7			षट्त्सु/षट्सु 8.2.39, 8.3.29, 8.4.55

<u>ष्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (4) पिपठिष्</u>

पिपठिष् (one who desires to study)

पठँ व्यक्तायां वाचि (1P) to study

पठ् + सन् 3.1.7 धातोः कर्मणः समानार्तृकादिच्छायां वा । ~ सन् प्रत्ययः परश्च

पठ् + इट् स 7.2.35 आर्धधातुकस्येड् वलादेः ।

पठ् + इष 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः

पठ् पठ् + इष 6.1.9 सन्यङोः । ~ द्वे

प पठ् + इष 7.4.60 हलादिः शेषः । ~ अभ्यासस्य

पि पठ् + इष 7.4.79 सन्यतः । ~ अभ्यासस्य इत्

पिपठिष 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः ।

पिपठिष + क्विप् 3.2.76 क्विप् च ।

पिपठिष 6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

पिपठिष् 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

[LSK] रुँत्वम् $^{2/1}$ प्रति ^{0} षत्वस्य $^{6/1}$ असिद्धत्वात् $^{5/1}$ "ससजुषो रुँः (8.2.66)" इति ^{0} रुँत्वम् $^{1/1}$ ॥

The status of being ष् (by 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।) is असिद्ध from the view of 8.2.66 ससजुषो रुँः ।. Thus, ष् is considered to be the original form, स्, by 8.2.66 ससजुषो रुँः ।.

पिपठिष् + सुँ

पिपठिष् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

पिपठिरुँ 8.2.66 ससजुषो रुँः । ~ पदस्य

To be continued with the next sūtra.

[विधिसूत्रम्] 8.2.76 र्वोरुपधाया दीर्घ इकः । ~ धातोः पदस्य अन्ते

There is an elongation of इक् which is उपधा of र्/व्-ending धातु at the end of पद.

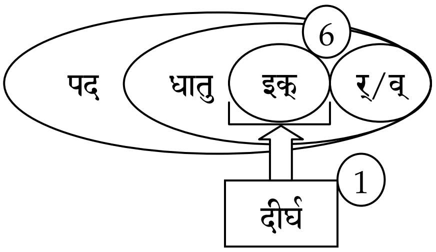

र्वोः $^{6/2}$ उपधायाः $^{6/1}$ दीर्घः $^{1/1}$ इकः $^{6/1}$ । ~ धातोः $^{6/1}$ पदस्य $^{6/1}$ अन्ते $^{7/1}$

4 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- र्वोः 6/2 – र् च व् च र्वौ (ID), तयोः ।; this is adjective to धातोः. With तदन्तविधि, it results in "र्/व्-ending धातु"
- उपधायाः 6/1 – The second to last letter; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- दीर्घः 1/1 – This is आदेश.
- इकः 6/1 – प्रत्याहारः इक्; this is समानाधिकरण to उपधायाः.
- धातोः 6/1 – From 8.2.74 सिपि धातो रुर्वा।; this is adjective to पदस्य. With तदन्तविधि, it results in "रेफ-वकार-अन्त-धातु-अन्तस्य पदस्य".
- पदस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 8.1.16 पदस्य।; in सम्बन्धे षष्ठी to अन्ते.
- अन्ते 7/1 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च।; in अधिकरणे सप्तमी.

[LSK] रेफ-व-अन्तयोः $^{6/2}$ धात्वोः $^{6/2}$ उपधायाः $^{6/1}$ इकः $^{6/1}$ दीर्घः $^{1/1}$ पदान्ते $^{7/1}$ ।

दीर्घ is the substitute in the place of उपधा इक् of र्/व्-ending धातु, which is at the end of पद.

[LSK] पिपठीः $^{1/1}$ ।

पिपठिष् + सुँ

पिपठिष्	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः
पिपठिरुँ	8.2.66 ससजुषो रुँः । ~ पदस्य
पिपठीर्	8.2.76 र्वोरुपधाया दीर्घ इकः । ~ धातोः पदस्य अन्ते
पिपठीः	8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः। ~ रः पदस्य

[LSK] पिपठिषौ $^{1/2}$ ।

पिपठिष् + औ

[LSK] पिपठीर्भ्याम्$^{3/2}$ ॥

पिपठिष् + भ्याम्

पिपठिरुँ + भ्याम् 8.2.66 ससजुषो रुँः । ~ पदस्य

पिपठीर् + भ्याम् 8.2.76 र्वोरुपधाया दीर्घ इकः । ~ धातोः पदस्य अन्ते

पिपठिष् + सुप्$^{7/3}$

पिपठिरुँ + सु 8.2.66 ससजुषो रुँः । ~ पदस्य

पिपठीर् + सु 8.2.76 र्वोरुपधाया दीर्घ इकः । ~ धातोः पदस्य अन्ते

पिपठीः + सु 8.3.16 रोः सुपि ।

रेफ followed by सुप् can become विसर्ग only when रेफ is of रुँ.

पिपठीस् + सु 8.3.36 वा शरि । ~ विसर्जनीयस्य सः

Because of the intervention of स्, the ई cannot become निमित्त for मूर्धन्य on the स् of प्रत्यय by 8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः ।. However the next sūtra gives permission for certain letters to be interventions.

[विधिसूत्रम्] 8.3.58 नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः

Any one of नुम्/विसर्ग/शर् can intervine between स् and इण्कु for the change to मूर्धन्य.

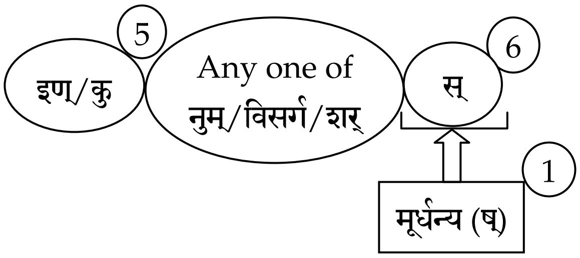

नुम्-विसर्जनीय-शर्-व्यवाये$^{7/1}$ अपि^{0} । ~ इण्कोः$^{6/1}$ सः$^{6/1}$ मूर्धन्यः$^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- नुम्-विसर्जनीय-शर्-व्यवाये 7/1– नुम् च विसर्जनीयः च शर् च नुम्-विसर्जनीय-शरः (ID)। तेषां व्यवायः व्यवधानम् (6T), तस्मिन् ।; in सति सप्तमी.
- अपि 0 – "Even" if there is an intervention of नुम्/विसर्ग/शर्.
- इण्कोः 6/1 – From अधिकारसूत्र 8.3.57 इण्कोः।; इण् च कुः च इण्कु (SD), तस्य।; प्रत्याहारः इण्; all vowels except अवर्ण, and ह्, य्, व्, र्, ल्; कु represents all कवर्ग; in पूर्वपञ्चमी.
- सः 6/1 – From 8.3.56 सहेः साडः सः।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- मूर्धन्यः 1/1 – This is आदेश; from अधिकारसूत्र 8.3.55 अपदान्तस्य मूर्धन्यः।.

[LSK] एतैः 3/3 प्रत्येकम् 0 व्यवधाने 7/1 अपि 0 इण्कुभ्याम् 5/2 परस्य 6/1 सस्य 6/1 मूर्धन्य-आदेशः 1/1 ।

The substitute of मूर्धन्य for स् after इण्कु will take place even if there is an intervention by any one of these letters (नुम्/विसर्ग/शर्).

[LSK] ष्टुत्वेन 3/1 पूर्वस्य 6/1 षः 1/1 ।

After changing into मूर्धन्य, the ष् becomes the cause for ष्टुत्व for the स्.

[LSK] पिपठीष्षु 7/3, पिपठीःषु 7/3 ॥

पिपठिष् + सुप्

पिपठिरुँ + सु 8.2.66 ससजुषो रुँः । ~ पदस्य

पिपठीर् + सु 8.2.76 र्वोरुपधाया दीर्घ इकः । ~ धातोः पदस्य अन्ते

पिपठीः + सु 8.3.16 रोः सुपि ।

पिपठीस् + सु 8.3.36 वा शरि । ~ विसर्जनीयस्य सः

पिपठीस् + षु 8.3.58 नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि । ~ मूर्धन्यः

पिपठीष् + षु 8.4.41 ष्टुना ष्टुः । ~ स्तोः

विसर्जनीयस्य सकार-आदेश-अभाव-पक्षे, if 8.3.36 वा शरि । is not taken,

पिपठीः + षु 8.3.58 नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि । ~ मूर्धन्यः

Declension of पिपठिष् (ष्-पुं-4)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	पिपठीः 6.1.68, 8.2.66, 8.2.76, 8.3.15	पिपठिषौ	पिपठिषः 8.2.66, 8.3.15
S	same as above	same as above	same as above
2	पिपठिषम्	same as above	same as above
3	पिपठिषा	पिपठीर्भ्याम् 8.2.66, 8.2.76	पिपठीर्भिः 8.2.66, 8.2.76, 8.2.66, 8.3.15
4	पिपठिषे	same as above	पिपठीर्भ्यः 8.2.66, 8.2.76, 8.2.66, 8.3.15
5	पिपठिषः 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	पिपठिषोः 8.2.66, 8.3.15	पिपठिषाम्
7	पिपठिषि	same as above	पिपठीःषु/पिपठीष्षु 8.2.66, 8.2.76, 8.3.15, 8.3.36, 8.3.58, 8.4.41

<u>ष्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (5) चिकीर्ष्</u>

चिकीर्ष् (one who desires to do) is derived from सन्नन्त-धातु with क्विप्, like the previous प्रातिपदिक. The difference in declension is because of the रेफ preceding the last ष्. This conjunct consonants of रेफ and ष् (स्) brings 8.2.24 रात्सस्य ।, instead of 8.2.66 ससजुषो रुँः।.

डुकृञ् करणे (8U) to do

कृ + सन् 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ।

सन् is किद्वत् by 1.2.9 इको झल् । ~ सन् कित्

कृ + स 6.4.16 अज्झनगमां सनि । ~ क्झिलोः क्ङिति

किर् + स 7.1.100 ॠत इद्धातोः । ~ अङ्गस्य

किर् + किर् + स 6.1.9 सन्यङोः ।

कि + किर् + स 7.4.60 हलादि शेषः । ~ अभ्यासस्य

चि + किर् + स 7.4.62 कुहोश्चुः । ~ अभ्यासस्य

चि + कीर् + स 8.2.77 हलि च । ~ र्वोः उपधायाः दीर्घः इकः धातोः

चि + कीर् + ष 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

चिकीर्ष 3.1.32 सनाद्यन्ता धातवः ।

चिकीर्ष + क्विप् 3.2.76 क्विप् च ।

चिकीर्ष् 6.4.48 अतो लोपः । ~ आर्धधातुके

चिकीर्ष् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

[LSK] चिकीः $^{1/1}$ ।

चिकीर्ष् + सुँ $^{1/1}$

चिकीर्ष् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

चिकीर् 8.2.24 रात् सस्य । (8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः ।) ष् is असिद्ध for 8.2.24.

चिकीः 8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः । ~ रः पदस्य

[LSK] चिकीर्षौ $^{1/2}$ ।

चिकीर्ष् + औ

[LSK] चिकीर्भ्याम् 3/2 ।

चिकीर्ष् + भ्याम् 3/2

चिकीर् + भ्याम् 8.2.24 रात् सस्य । (8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः ।)

चिकीर्भ्याम्

[LSK] चिकीर्षु 7/3 ॥

चिकीर्ष् + सुप्

चिकीर् + सु 8.2.24 रात् सस्य । (8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः ।)

8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः । does not apply because of the नियम 8.3.16 रोः सुपि ।

चिकीर् + षु 8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः

चिकीर्षु [16]

Declension of चिकीर्ष् (ष्-पुं-5)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	चिकीः 6.1.68, 8.2.24, 8.3.15	चिकीर्षौ	चिकीर्षः
S	same as above	same as above	same as above
2	चिकीर्षम्	same as above	same as above
3	चिकीर्षा	चिकीर्भ्याम् 8.2.24	चिकीर्भिः 8.2.24
4	चिकीर्षे	same as above	चिकीर्भ्यः 8.2.24
5	चिकीर्षः	same as above	same as above
6	same as above	चिकीर्षोः	चिकीर्षाम्
7	चिकीर्षि	same as above	चिकीर्षु 8.2.24, 8.3.16, 8.3.59

[16] By 8.4.49 शरोऽचि ।, द्वित्व of ष् does not happen. (अचः 5/1 रहाभ्याम् 5/2 शरः 6/1 अचि 7/1 द्वे 1/2 न 0)

<u>स्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (1) विद्वस्</u>

विद्वस् (learned, wise)

विदँ ज्ञाने (2P) to know

विद् + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् ।

विद् + शतृँ 3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।

विद् + वसुँ 7.1.36 विदेः शतुर्वसुः ।

विद्वस् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

उँ of वसुँ is इत्, thus विद्वस् is उगित्-प्रत्यय-अन्त-प्रातिपदिक.

[LSK] विद्वान्$^{1/1}$ ।

विद्वस् + सुँ

विद्वस् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

विद्वन्स् 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

विद्वान्स् 6.4.10 सान्तमहतः संयोगस्य । ~ न उपधायाः दीर्घः असम्बुद्धौ सर्वनामस्थाने

विद्वान् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः ।

[LSK] विद्वांसौ$^{1/2}$ ।

विद्वस् + औ

विद्वन्स् + औ 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

विद्वान्स् + औ 6.4.10 सान्तमहतः संयोगस्य । ~ न उपधायाः दीर्घः असम्बुद्धौ सर्वनामस्थाने

विद्वांसौ 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः

[LSK] हे विद्वन्$^{S/1}$ ।

दीर्घ by 6.4.10 सान्तमहतः संयोगस्य । ~ न उपधायाः दीर्घः असम्बुद्धौ सर्वनामस्थाने does not happen.

विद्वस् + सुँ

विद्वस् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

विद्वन्स् 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

विद्वन् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः ।

[विधिसूत्रम्] 6.4.131 वसोः सम्प्रसारणम् । ~ भस्य

For वसुँ-प्रत्यय-ending भ-संज्ञक-अङ्ग, there will be सम्प्रसारणम्.

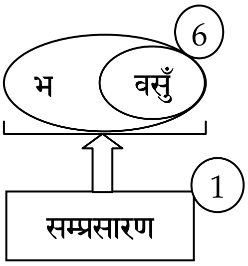

वसोः 6/1 सम्प्रसारणम् 1/1 । ~ भस्य 6/1

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- वसोः 6/1 – प्रातिपदिक is वसुँ; तदन्तविधि with भस्य, or प्रत्ययग्रहणे तदन्तग्रहण is applied, and it is understood as "वसुँ-ending भ".
- सम्प्रसारणम् 1/1 – By 1.1.45 इग्यणः संप्रसारणम् ।, यण् becoming इक् is called सम्प्रसारणम्.
- भस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.129 भस्य।; in स्थानेयोगा षष्ठी.

[LSK] वसुँ-अन्तस्य 6/1 भस्य 6/1 संप्रसारणम् 1/1 स्यात् 1/1 ।

संप्रसारण is the substitute for वसुँ-ending भ-संज्ञक-अङ्ग.

[LSK] विदुषः 2/3।

विद्वस् + शस्

विद् उ अस् + अस्   6.4.131 वसोः संप्रसारणम् । ~ भस्य

By 6.1.37 न सम्प्रसारणे सम्प्रसारणम् ।, it is understood that the last व् is to be modified.

विद् उस् + अस्   6.1.108 संप्रसारणाच्च । ~ अचि पूर्वः पूर्वपरयोः एकः संहितायाम्

विदुष् + अस्   8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः

The स् of विद्वस् is वसुँ-प्रत्यय-अवयव.

विदुषः   8.2.66, 8.3.15

[LSK] "वसुस्रंसु" (8.2.72) इति 0 विद्वद्भ्याम् 3/2॥

विद्वस् + भ्याम्

विद्वद् + भ्याम्   8.2.72 वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः । ~ सः पदानाम्

Declension of विद्वस् (स-पुं-1)

वसुँ-प्रत्यय-अन्त-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	विद्वस् + सुँ विद्वस् 6.1.68 विद्वन्स् 7.1.70 विद्वान्स् 6.4.10 **विद्वान्** 8.2.23	विद्वस् + औ विद्वन्स् + औ 7.1.70 विद्वान्स् + औ 6.4.10 **विद्वांसौ** 8.3.24	विद्वस् + जस् विद्वन्स् + अस् 7.1.70 विद्वान्स् + अस् 6.4.10 विद्वांसस् 8.3.24 **विद्वांसः** 8.2.66, 8.3.15
S	विद्वस् + सुँ विद्वस् 6.1.68 विद्वन्स् 7.1.70 **विद्वन्** 8.2.23	same as above	same as above
2	विद्वस् + अम् विद्वन्स् + अम् 7.1.70 विद्वान्स् + अम् 6.4.10 **विद्वांसम्** 8.3.24	same as above	विद्वस् + शस् विद् उ अस् + अस् 6.4.131 विद् उस् + अस् 6.1.108 विदुष् + अस् 8.3.59 **विदुषः** 8.2.66, 8.3.15
3	विद्वस् + टा विद् उ अस् + आ 6.4.131 विद् उस् + आ 6.1.108 विदुष् + आ 8.3.59 **विदुषा**	विद्वस् + भ्याम् विद्वद् + भ्याम् 8.2.72 **विद्वद्भ्याम्**	विद्वस् + भिस् विद्वद् + भिस् 8.2.72 **विद्वद्भिः** 8.2.66, 8.3.15
4	**विदुषे**	same as above	विद्वस् + भ्यस् विद्वद् + भ्यस् 8.2.72 **विद्वद्भ्यः** 8.2.66, 8.3. 15
5	**विदुषः**	same as above	same as above
6	**विदुषः**	**विदुषोः**	**विदुषाम्**
7	**विदुषि**	same as above	विद्वस् + सुप् विद्वद् + सु 8.2.72 **विद्वत्सु** 8.4.55

स्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (2) पुंस्

पुंस् (man) is derived with उणादि-प्रत्यय डुम्सुँन्. Thus this is उगित् प्रातिपदिक.

पा रक्षने (2P) to protect

पा + डुम्सुँन् (उ०) 4.179 पातेर्डुम्सुँन् ।

प् + उम्स् डित्वसामर्थ्याद् अभस्यापि टेर्लोपः ।

पुंस् नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः

पुंस् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

[विधिसूत्रम्] 7.1.89 पुंसोऽसुङ् । ~ सर्वनामस्थाने

The last letter of पुंस् is replaced by असुङ् when सर्वनामस्थान is intended.

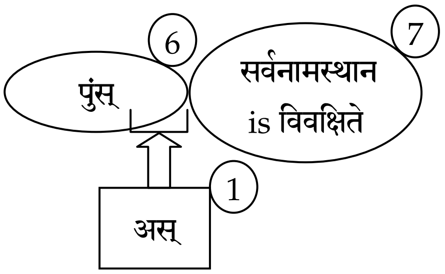

पुंसः $^{6/1}$ असुङ् $^{1/1}$ । ~ सर्वनामस्थाने $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- पुंसः 6/1 – प्रातिपदिक is पुंस्; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- असुङ् 1/1 – The content is अस्. The last ङ् is इत् and उ is for उच्चारण. By 1.1.53 ङिच्च । ~ अलः अन्त्यस्य, only the last letter is replaced.
- सर्वनामस्थाने 7/1 – From 7.1.86 इतोऽत् सर्वनामस्थाने ।. The 7th case is considered to be विषयसप्तमी. The meaning is सर्वनामस्थानविवक्षिते (when सर्वनामस्थान is intended). This operation is to be done before सुप्-उत्पत्ति, placing सुप्, in order to avoid certain स्वर rules.

[LSK] सर्वनामस्थाने $^{7/1}$ विवक्षिते $^{7/1}$ पुंसः $^{6/1}$ असुङ् $^{1/1}$ स्यात् $^{1/1}$ ।

असुङ् is the substitute for the last letter of पुंस् when सर्वनामस्थान is intended.

[LSK] पुमान्$^{1/1}$ ।

पुंस् (+ सुँ $^{1/1}$) सर्वनामस्थाने विवक्षिते -

पुं + असुँङ् 7.1.89 पुंसोऽसुङ् । ~ सर्वनामस्थाने with the help of 1.1.53 ङिच्च ।

पुम् + अस् (प०) निमित्तापाये नैमित्तिकस्याप्यपायः ।

पुमस्

पुमस् + सुँ $^{1/1}$

पुमस् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

पुमन्स् 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

पुमान्स् 6.4.10 सान्तमहतः संयोगस्य । ~ न उपधायाः दीर्घः असम्बुद्धौ सर्वनामस्थाने

पुमान् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः ।

[LSK] हे पुमन्$^{S/1}$ ।

दीर्घ by 6.4.10 सान्तमहतः संयोगस्य । ~ न उपधायाः दीर्घः असम्बुद्धौ सर्वनामस्थाने does not happen.

[LSK] पुमांसौ $^{1/2}$ ।

पुंस् (+ औ)

पुं + असुँङ् 7.1.89 पुंसोऽसुङ् । ~ सर्वनामस्थाने with the help of 1.1.53 ङिच्च ।

पुम् + अस् (प०) निमित्तापाये नैमित्तिकस्याप्यपायः ।

पुमस्

पुमस् + औ $^{1/2}$

पुमन्स् + औ 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चाधातोः । ~ नुम्

पुमान्स् + औ 6.4.10 सान्तमहतः संयोगस्य । ~ न उपधायाः दीर्घः असम्बुद्धौ सर्वनामस्थाने

पुमांसौ 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः

[LSK] पुम्भ्याम्$^{3/2}$ ।

पुंस् + भ्याम्

पुं + भ्याम् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः ।

पुम् + भ्याम् (प०) निमित्तापाये नैमित्तिकस्याप्यपायः ।

[LSK] पुंसु$^{7/3}$॥

पुंस् + सुप्

पु + सु 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः ।

पुम् + सु (प०) निमित्तापाये नैमित्तिकस्याप्यपायः ।

पुं + सु 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः

Declension of पुंस् (स्-पुं-2)

When **सर्वनामस्थान** is intended:

पुं + असुँङ् 7.1.89

पुम् + अस् (प०)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	पुमस् + सुँ पुमस् 6.1.68 पुमन्स् 7.1.70 पुमान्स् 6.4.10 **पुमान्** 8.2.23	पुमस् + औ पुमन्स्+ औ 7.1.70 पुमान्स्+ औ 6.4.10 **पुमांसौ** 8.3.24	पुमस् + जस् पुमन्स्+ अस् 7.1.70 पुमान्स्+ अस् 6.4.10 पुमांसस् 8.3.24 **पुमांसः** 8.2.66, 8.3.15
S	पुमस् + सुँ पुमस् 6.1.68 पुमन्स् 7.1.70 **पुमन्** 8.2.23	same as above	same as above
2	पुमस् + अम् **पुमांसम्** 7.1.70, 6.4.10, 8.3.24	same as above	पुंस् + शस् **पुंसः** 8.2.66, 8.3.15
3	पुंस् + टा **पुंसा**	पुंस् + भ्याम् पुं + भ्याम् 8.2.23 पुम् + भ्याम् (प०) पुं + भ्याम् 8.3.23 **पुम्भ्याम्/पुंभ्याम्** 8.4.59	पुंस् + भिस् पुं + भिस् 8.2.23 पुम् + भिस् (प०) पुं + भिस् 8.3.23 **पुम्भिः/पुंभिः** 8.2.66, 8.3.15, 8.4.59
4	पुंस् + ङे **पुंसे**	same as above	पुंस् + भ्यस् पुं + भ्यस् 8.2.23 पुम् + भ्यस् (प०) पुं + भ्यस् 8.3.23 **पुम्भ्यः/पुंभ्यः** 8.2.66, 8.3.15, 8.4.59
5	पुंस् + ङसिँ **पुंसः** 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	पुंस् + ङस् **पुंसः** 8.2.66, 8.3.15	पुंस् + ओस् **पुंसोः** 8.2.66, 8.3.15	पुंस् +आम् **पुंसाम्**
7	पुंस् + ङि **पुंसि**	same as above	पुंस् + सुप् पुं + सु 8.2.23 पुम् + सु (प०) **पुंसु** 8.3.23

स्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (3) उशनस्

उशनस् (शुक्राचार्यः) is enumerated in 7.1.94 ऋदुशनस्पुरुदंसोऽनेहसां च । ~ अनङ् सौ असम्बुद्धौ.

Even though the अनङ्-आदेश does not take place when सम्बुद्धि सुँ follows, the next वार्तिक give some options.

वशँ कान्तौ (2P) to wish

वश् + कनसिँ (उ०) 4.240 वशेः कनसिँ । (वष्टि कामयते इति उशनाः, शुक्रः वारः वा ।

उ अश् + अनस् 6.1.16 ग्रहिज्याविवयिव्यधिवष्टिविचतिवृश्चतिपृच्छतिभृज्जतीनां ङिति च ।

उश् + अनस् 6.1.108 संप्रसारणाच्च । ~ पूर्वरूपम्

उशनस् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

When असम्बुद्धि सुँ follows, अनङ् (the content is अन्) is the substitute in the place of the last letter with the help of 1.1.53 ङिच्च । ~ अलः अन्त्यस्य.

[LSK] "ऋदुशन" (7.1.94) इति ^{0} अनङ् $^{1/1}$ । उशना $^{1/1}$ ।

उशनस् + सुँ

उशन अन् + स् 7.1.94 ऋदुशनस्पुरुदंसोऽनेहसां च । ~ अनङ् सौ असम्बुद्धौ

अशनन् + स् 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

उशनान् + स् 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ न उपधायाः दीर्घः

उशनान् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

उशना 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य । ~ पदस्य

[LSK] उशनसौ $^{1/2}$ ।

उशनस् + औ

उशनसौ

In सम्बुद्धि, there are three forms.

(वार्तिकम्) अस्य सम्बुद्धौ वानङ्, नलोपश्च वा वाच्यः ।

For उशनस् in सम्बुद्धि, अनङ्-आदेश and नलोप are optional.

अस्य $^{6/1}$ सम्बुद्धौ $^{7/1}$ वा ^{0} अनङ् $^{1/1}$, नलोपः $^{1/1}$ च ^{0} वा ^{0} वाच्यः $^{1/1}$ ।

8 words in the वार्तिक, other words are understood by the context.

- अस्य 6/1 – उसनस्-शब्दस्य.
- सम्बुद्धौ 7/1 – प्रातिपदिक is सम्बुद्धि; in परसप्तमी.
- वा 0 – Optionally; qualifying अनङ्-आदेश.
- अनङ् 1/1 – अनङ्-आदेश given by 7.1.94 ऋदुशनस्पुरुदंसोऽनेहसां च । ~ अनङ् सौ असम्बुद्धौ.
- नलोपः 1/1 – लोप of न् of अनङ्. By 8.2.8 न ङिसम्बुद्ध्योः। नलोप is prohibited, but this वार्तिक makes it optional.
- च 0 – This connects अनङ् and नलोपः.
- वा 0 – Optionally; qualifying नलोपः.
- वाच्यः 1/1 – This has to be said.

Since there are two options, there must be three optional forms. One is with अनङ् and नलोप, the other is with अनङ् and without नलोप, and another is without अनङ् and नलोप.

[LSK] हे उशन $^{S/1}$ । This is with अनङ् and नलोप.

उशनस् + सुँ

उशन अन् + स् (वा०) अस्य सम्बुद्धौ वानङ्, नलोपश्च वा वाच्यः । for 7.1.94 ऋदुशनस्पुरुदंसोऽनेहसां च ।

उशनन् + स् 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ न उपधायाः दीर्घः is not applicable

उशनन् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

उशन (वा०) अस्य सम्बुद्धौ वानङ्, नलोपश्च वा वाच्यः । instead of 8.2.8 न ङिसम्बुद्ध्योः ।

[LSK] हे उशनन् $^{S/1}$ । This is with अनङ् and without नलोप.

[LSK] हे उशनः $^{S/1}$ । This is without अनङ् and नलोप.

उशनस् + सुँ

उशनस् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

उशनः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] हे उशनसौ S/2 ।

[LSK] उशनोभ्याम् 3/2 ।

उशनस् + भ्याम्

उशनरुँ + भ्याम्   8.2.66 ससजुषो रुः । ~ पदस्य

उशन उ + भ्याम् 6.1.114 हशि च । ~ अप्लुतात् अतः रोः उत्

उशनो + भ्याम्   6.1.87 आद्गुणः । ~ अचि एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

उशनोभ्याम्

The same operation as नमो नमः सन्धि.

[LSK] उशनस्सु 7/3, उशनःसु 7/3 ।

उशनस् + सुप्

उशनरुँ + सु   8.2.66 ससजुषो रुः । ~ पदस्य

उशनः + सु   8.3.16 रोः सुपि । (8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः ।)

उशनस् + सु   8.3.36 वा शरि । ~ विसर्जनीयस्य सः

उशनस्सु/उशनःसु

Declension of **उशनस्** (स्-पुं-3)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	उशनस् + सुँ उशान अन् + स् 7.1.94 अशनन् + स् 6.1.97 उशनान् + स् 6.4.8 उशनान् 6.1.68 **उशना** 8.2.7	उशनस् + औ **उशनसौ**	उशनस् + जस् **उशनसः** 8.2.66, 8.3.15
S	उशनस् + सुँ उशन अन् + स् (वा०) अनङ् उशनन् + स् 6.1.97 उशनन् 6.1.68 **उशन** (वा०) नलोपः /**उशनन्** (वा०) नलोप-अभाव /**उशनः** (वा०) अनङ्-अभाव	same as above	same as above
2	उशनस् + अम् **उशनसम्**	same as above	same as above
3	उशनस् + टा **उशनसा**	उशनस् + भ्याम् उशनरुँ + भ्याम् 8.2.66 उशन उ + भ्याम् 6.1.114 **उशनोभ्याम्** 6.1.87	उशनस् + भिस् उशनरुँ + भिस् 8.2.66 उशन उ + भिस् 6.1.114 उशनो + भिस् 6.1.87 **उशनोभिः** 8.2.66, 8.3.15
4	उशनस् + ङे **उशनसे**	same as above	उशनस् + भ्यस् उशनरुँ + भ्यस् 8.2.66 उशन उ + भ्यस् 6.1.114 उशनो + भ्यस् 6.1.87 **उशनोभिः** 8.2.66, 8.3.15
5	उशनस् + ङसिँ **उशनसः** 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	उशनस् + ओस् **उशनसः** 8.2.66, 8.3.15	उशनस् +आम् **उशनसाम्**
7	उशनस् + ङि **उशनसि**	same as above	उशनस् + सुप् उशनरुँ + सु 8.2.66 उशनः + सु 8.3.16 उशनस् + सु 8.3.36 **उशनस्सु/उशनःसु**

स्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (4) अनेहस्

अनेहस् (time) is also enumerated in 7.1.94 ऋदुशनस्पुरुदंसोऽनेहसां च । ~ अनङ् सौ असम्बुद्धौ

The only difference in declension from उशनस् is in सम्बुद्धि. For the rest, it declines like उशनस्.

हनँ हिंसागत्योः (2P) to injure, to go

हन् + असिँ (उ०) 4.225 नञि हन एह च ।

एह् + अस् (उ०) 4.225 नञि हन एह च ।

नञ् + एह् + अस् (उ०) 4.225 नञि हन एह च ।

अ + एह् + अस् 6.3.73 नलोपो नञः ।

अ + न् + एह् + अस् 6.3.74 तस्मात् नुट् अचि । ~ नञः

अनेहस् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

When असम्बुद्धि सुँ follows, अनङ् (the content is अन्) is the substitute in the place of the last letter with the help of 1.1.53 ङिच्च । ~ अलः अन्त्यस्य.

[LSK] अनेहा 1/1 ।

अनेहस् + सुँ

अनेह अन् + स् 7.1.94 ऋदुशनस्पुरुदंसोऽनेहसां च । ~ अनङ् सौ असम्बुद्धौ

अनेहन् + स् 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

अनेहान् + स् 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ न उपधायाः दीर्घः

अनेहान् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

अनेहा 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य । ~ पदस्य

[LSK] अनेहसौ 1/2 ।

अनेहस् + औ

[LSK] हे अनेहः S/1 ।

अनेहस् + सुँ

अनेहस् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

अनेहः 8.2.66, 8.3.15

Declension of **अनेहस्** (स-पुं-4)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	अनेहस् + सुँ अनेह अन् + स् 7.1.94 अनेहन् + स् 6.1.97 अनेहान् + स् 6.4.8 अनेहान् 6.1.68 **अनेहा** 8.2.7	अनेहस् + औ **अनेहसौ**	अनेहस् + जस् **अनेहसः** 8.2.66, 8.3.15
S	अनेहस् + सुँ अनेहस् 6.1.68 **अनेहः** 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
2	अनेहस् + अम् **अनेहसम्**	same as above	same as above
3	अनेहस् + टा **अनेहसा**	अनेहस् + भ्याम् अनेहरुँ + भ्याम् 8.2.66 अनेह उ + भ्याम् 6.1.114 **अनेहोभ्याम्** 6.1.87	अनेहस् + भिस् अनेहरुँ + भिस् 8.2.66 अनेह उ + भिस् 6.1.114 अनेहो + भिस् 6.1.87 **अनेहोभिः** 8.2.66, 8.3.15
4	अनेहस् + ङे **अनेहसे**	same as above	अनेहस् + भ्यस् अनेहरुँ + भ्यस् 8.2.66 अनेह उ + भ्यस् 6.1.114 अनेहो + भ्यस् 6.1.87 **अनेहोभिः** 8.2.66, 8.3.15
5	अनेहस् + ङसिँ **अनेहसः** 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	अनेहस् + ओस् **अनेहसः** 8.2.66, 8.3.15	अनेहस् +आम् **अनेहसाम्**
7	अनेहस् + ङि **अनेहसि**	same as above	अनेहस् + सुप् अनेहरुँ + सु 8.2.66 उशनः + सु 8.3.16 अनेहस् + सु 8.3.36 **अनेहस्सु/उशनःसु**

It declines like **उशनस्**, except for S/1.

स्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (5) वेधस्

वेधस् (ब्रह्मा जी) is a simple स्-ending प्रातिपदिक.

डुधाञ् धारणपोषणयोः (3U) to put

वि + धा + असिँ (उ०) 4.226 विधाञो वेध च ।

वेध् + अस् (उ०) 4.226 विधाञो वेध च ।

वेधस् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

उपधा-दीर्घ is seen in 1/1 only by 6.4.14 अत्वसन्तस्य चाधातोः ।.

[LSK] वेधाः $^{1/1}$ ।

वेधस् + सुँ $^{1/1}$

वेधस् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

वेधास् 6.4.14 अत्वसन्तस्य चाधातोः । ~ उपधायाः दीर्घः अङ्गस्य असम्बुद्धौ सौ

वेधारुँ 8.2.66 ससजुषो रुः ।

वेधाः 8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः । ~ रः पदस्य

[LSK] वेधसौ $^{1/2}$ ।

वेधस् + औ

[LSK] हे वेधः $^{S/1}$ ।

वेधस् + सुँ

वेधस् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

वेधः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] वेधोभ्याम् $^{3/2}$ ॥

वेधस् + भ्याम्

वेधरुँ + भ्याम् 8.2.66 ससजुषो रुः ।

वेध उ + भ्याम् 6.1.114 हशि च । ~ अप्लुतात् अतः रोः उत्

वेधो+ भ्याम् 6.1.87 आद्गुणः । ~ अचि एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

वेधोभ्याम्

वेधस् + सुप् 7/3

वेधरुँ + सु 8.2.66 ससजुषो रुः ।

वेधः + सु 8.3.16 रोः सुपि । (8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः ।)

वेधस् + सु 8.3.36 वा शरि । ~ विसर्जनीयस्य सः

Declension of वेधस् (स-पुं-5)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	वेधस् + सुँ वेधस् 6.1.68 वेधास् 6.4.14 **वेधाः** 8.2.66, 8.3.15	वेधस् + औ **वेधसौ**	वेधस् + जस् **वेधसः** 8.2.66, 8.3.15
S	वेधस् + सुँ वेधस् 6.1.68 **वेधः** 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
2	वेधस् + अम् **वेधसम्**	same as above	same as above
3	वेधस् + टा **वेधसा**	वेधस् + भ्याम् वेधरुँ + भ्याम् 8.2.66 वेध उ + भ्याम् 6.1.114 **वेधोभ्याम्** 6.1.87	वेधस् + भिस् वेधरुँ + भिस् 8.2.66 वेध उ + भिस् 6.1.114 वेधो + भिस् 6.1.87 **वेधोभिः** 8.2.66, 8.3.15
4	वेधस् + ङे **वेधसे**	same as above	वेधस् + भ्यस् वेधरुँ + भ्यस् 8.2.66 वेध उ + भ्यस् 6.1.114 वेधो + भ्यस् 6.1.87 **वेधोभिः** 8.2.66, 8.3.15
5	वेधस् + ङसिँ **वेधसः** 8.2.66, 8.3.15	same as above	same as above
6	same as above	वेधस् + ओस् **वेधसः** 8.2.66, 8.3.15	वेधस् +आम् **वेधसाम्**
7	वेधस् + ङि **वेधसि**	same as above	वेधस् + सुप् वेधरुँ + सु 8.2.66 वेधः + सु 8.3.16 **वेधस्सु/वेधःसु** 8.3.36

<u>स्-कारान्त-पुँल्लिङ्गः (6) अदस्</u>

अदस् (that) is सर्वनाम. Four new sūtras are to be studied with this.

The next sūtra gives अपवाद to अ-आदेश of 7.2.102 त्यदादीनामः। ~ विभक्तौ.

[विधिसूत्रम्] 7.2.107 अदस औ सुलोपश्च । ~ सौ

When सुँ follows, the last letter of अदस् is replaced by औ and सुँ is elided.

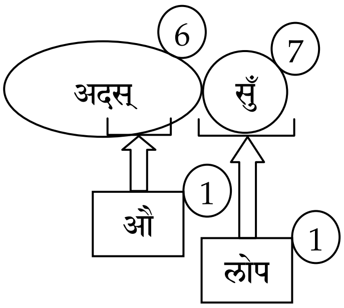

अदसः $^{6/1}$ औ $^{1/1}$ सुलोपः $^{1/1}$ च ^{0} । ~ सौ $^{7/1}$

4 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- अदसः 6/1 – In स्थानेयोगा षष्ठी.
- औ 1/1 – This is the first आदेश. The सुप्-प्रत्यय for 1/1 is लुप्त. 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य। is required.
- सुलोपः 1/1 – This is the second आदेश. सोः लोपः सुलोपः (6T)। the elision of सुँ.
- च 0 – This shows that there are two कार्यs.
- सौ 7/1 – From 7.2.106 तदोः सः सावनन्त्ययोः ।; in परसप्तमी.

[LSK] अदसः $^{6/1}$ औ-कारः $^{1/1}$ अन्त-आदेशः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ सौ $^{7/1}$ परे $^{7/1}$ सुलोपः $^{1/1}$ च ^{0} ।

औ is the substitute in the place of the last letter of अदस् when सुँ follows. There is also elision of सुँ.

[LSK] "तदोः" (7.2.106) इति ^{0} सः $^{1/1}$ । असौ $^{1/1}$ ।

अदस् + सुँ $^{1/1}$

अद औ + स्	7.2.102 त्यदादीनामः । is प्राप्ते, 7.2.107 अदस औ सुलोपश्च । ~ सौ
अद औ	7.2.107 अदस औ सुलोपश्च । ~ सौ
अदौ	6.1.88 वृद्धिरेचि ।
असौ	7.2.106 तदोः सः सावनन्त्ययोः ।

From 1/2 onward, 7.2.102 त्यदादीनामः । and other common sūtras are used.

[LSK] त्यदादि-अत्वम् 1/1 । पररूपत्वम् 1/1 । वृद्धिः 1/1 ।

अदस् + औ 1/2

अद् अ + औ 7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

अद + औ 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

अदौ 6.1.88 वृद्धिरेचि ।

Continue with the next sūtra…

[विधिसूत्रम्] 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः ।

अदस् which does not end with स् takes उ/ऊ for the letter after द्, and the द् is replaced by म्.

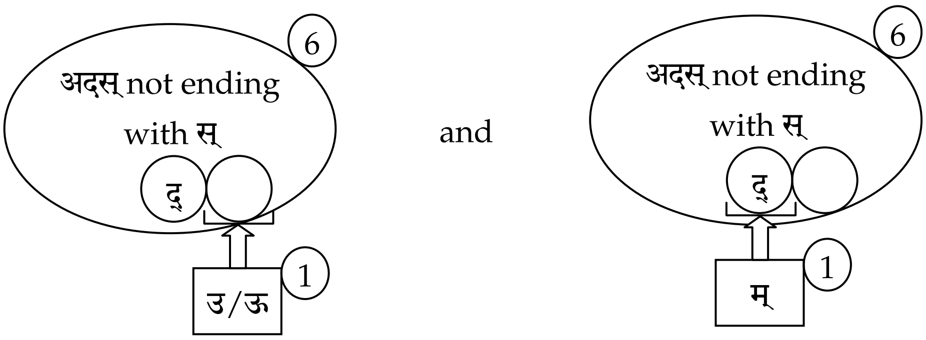

अदसः 6/1 असेः 6/1 दात् 5/1 उ 1/1 दः 6/1 मः 1/1 ।

6 words in the सूत्र, no word is required as अनुवृत्ति.

- अदसः 6/1 – The word अदस् in सम्बन्धषष्ठी to दात्.
- असेः 6/1 – This is adjective to अदसः . That which does not end with स्. न अस्ति सिः (= सकारः) यस्मि सः असिः (NB), तस्य । that in which there is no स्. This is to avoid नपुंसक.
- दात् 5/1 – द् in पूर्वपञ्चमी. The अ after द् is उच्चारणार्थ.
- उ 1/1 – उः च ऊः च उ (SD) । प्रातिपदिक is ऊ which becomes ह्रस्व by 1.2.47 ह्रस्वो नपुंसके प्रातिपदिकस्य। because समाहारद्वन्द्व is neuter by 2.4.17 स नपुंसकम् । ~ द्वन्द्वः. This is आदेश. स्थानिन् is the परस्य brought by परिभाषा for दात्. सुप् is लुप्त. For deciding उ or ऊ, प्रमाणतः (by the length) आन्तर्य of 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः । is used.
- दः 6/1 – प्रातिपदिक is द्; in स्थानेयोगा षष्ठी for म्-आदेश.
- मः 1/1 – This is आदेश. The अ after म् is उच्चारणार्थ.

[LSK] अदसः $^{6/1}$ असान्तस्य (NT) $^{6/1}$ दात् $^{5/1}$ परस्य $^{6/1}$ उद्-ऊतौ $^{1/2}$ स्तः $^{III/2}$ दस्य $^{6/1}$ मः $^{1/1}$ च ^{0} ।

उ/ऊ is the substitute for the letter after द् of अदस् which does not have स्. And also, द् is replaced by म्.

[LSK] आन्तरतम्यात् $^{5/1}$ (प्रमाणतः ^{0}) ह्रस्वस्य $^{6/1}$ (स्थाने $^{7/1}$) उः $^{1/1}$ दीर्घस्य $^{6/1}$ (स्थाने $^{7/1}$) ऊः $^{1/1}$ ।

By being the most similar (आन्तरतम्यम्) of 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः ।, उ is the आदेश for ह्रस्व and ऊ for दीर्घ from the aspect of प्रमाणतः (by the length), one of the four similarities.

[LSK] अमू $^{1/2}$ ।

अदस् + औ

अद् अ + औ	7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ
अद + औ	6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्
अदौ	6.1.88 वृद्धिरेचि ।
अदू	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य with the help of 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः । by प्रमाणतः

Since औ, the letter after द् is दीर्घ, the दीर्घ letter among उ and ऊ, which is ऊ, is taken as आदेश.

अमू	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

[LSK] जसः शी (7.1.17) । गुणः (6.1.87)॥

अदस् + जस् $^{1/3}$

अद् अ + जस्	7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ
अद + जस्	6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्
अद + शी	7.1.17 जसः शी । ~ अतः सर्वनाम्नः
अदे	6.1.87 आद्गुणः ।

Now, 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य is applicable. The next sūtra is the अपवाद.

[विधिसूत्रम्] 8.2.81 एत ईद्बहुवचने । ~ अदसः दात् दः मः

In plural, ए after द् of अदस् takes ई, and the द् is replaced by म्.

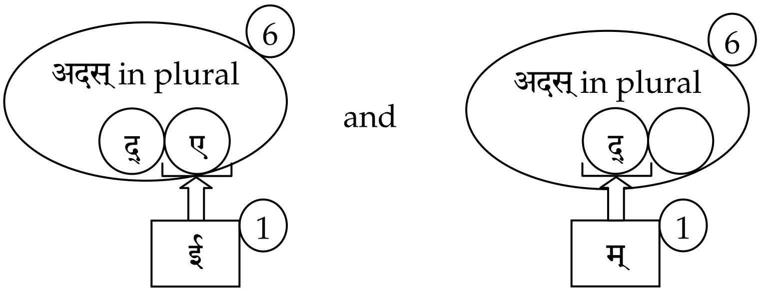

एतः 6/1 ईत् 1/1 बहुवचने 7/1 । ~ अदसः 6/1 दात् 5/1 दः 6/1 मः 1/1

3 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- एतः 6/1 – प्रातिपदिक is एत्; in स्थानेयोगा षष्ठी for ईत्-आदेश.
- ईत् 1/1 – This is आदेश. त् is just for clarity.
- बहुवचने 7/1 – In the sense of plural. This is not बहुवचन-संज्ञा in परसप्तमी because the ए of अदे in this stage is not followed by बहुवचन-संज्ञक-प्रत्यय.
- अदसः 6/1 – From the previous sūtra. The word अदस् in सम्बन्धषष्ठी to दात्.
- दात् 5/1 – From the previous sūtra. द् in पूर्वपञ्चमी. The अ after द् is उच्चारणार्थ.
- दः 6/1 – From the previous sūtra. Of द्. In स्थानेयोगा षष्ठी for म्-आदेश.
- मः 1/1 – From the previous sūtra. This is आदेश. The अ after म् is उच्चारणार्थ.

[LSK] अदसः 6/1 दात् 5/1 परस्य 6/1 ईत् 1/1 स्तः III/2 दस्य 6/1 च 0 मः 1/1 बहु-अर्थ-उक्तौ 7/1 ।

When plural is mentioned, ई is the substitute in the place of ए after द् of अदस्. And also, द् is replaced by म्.

[LSK] अमी 1/3 ।

अदस् + जस्

अद अ + जस्	7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ
अद + जस्	6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्
अद + शी	7.1.17 जसः शी । ~ अतः सर्वनाम्नः
अदे	6.1.87 आद्गुणः ।
अदी	8.2.81 एत ईद्बहुवचने । ~ अदसः असेः दात् दः मः
अमी	8.2.81 एत ईद्बहुवचने । ~ अदसः असेः दात् दः मः

[LSK] "पूर्वत्रासिद्धम्" (8.2.1) इति^{0} विभक्ति-कार्यम्$^{1/1}$ प्राक्^{0} पश्चात्^{0} उत्व-मत्वे$^{1/2}$ ।

Because of 8.2.1 पूर्वत्रासिद्धम्।, the modifications caused by विभक्ति are to be done before, then substitutions of उ and म् are to be done later.

[LSK] अमुम्$^{2/1}$ ।

अदस् + अम्

अद् अ + अम्   7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

अद + अम्   6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

अदम्   6.1.107 अमि पूर्वः । ~ अकः

अमम्   8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमुम्   8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य with the help of 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः । by प्रमाणतः

Here, there is a doubt: Does 8.2.1 पूर्वत्रासिद्धम् । give शास्त्र-असिद्धम् (सूत्र-असिद्धम्) or कार्य-असिद्धम्? The answer is शास्त्र-असिद्धम्.

If it were कार्य-असिद्धम्, sūtras in त्रिपादी would be effective. By 1.4.2 विप्रतिषेधे परं कार्यम्।, their कार्यs, substitutions of म् and उ, would be done first. Then, from the view of 6.1.107 अमि पूर्वः ।, म् and उ would be असिद्ध, but the स्थानिन्s, द् and अ, would also be gone. This situation is अनिष्ट. Thus 8.2.1 पूर्वत्रासिद्धम् । should be understood as शास्त्र-असिद्धम्.

[LSK] अमू$^{2/2}$ ।

[LSK] अमून्$^{2/3}$ ।

अदस् + शस्$^{2/3}$

अद् अ + अस्   7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

अद + अस्   6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

अदास्   6.1.102 प्रथमयोः पूर्वसवर्णः । ~ दीर्घः

अदान्   6.1.103 तस्माच्छसो नः पुंसि ।

अमान्   8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमून्   8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य with the help of 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः । by प्रमाणतः

[LSK] मुत्वे $^{7/1}$ कृते $^{7/1}$ घिसंज्ञायाम् $^{7/1}$ ना-भावः $^{1/1}$ ॥

When म् and उ are done, घि-संज्ञा is gained for the अङ्ग, then ना-आदेश by 7.3.120 आङो नाऽस्त्रियाम् । will be there.

अदस् + टा $^{3/1}$

अद् अ + आ 7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

अद + आ 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

Now, 7.1.12 टाङसिङसां इनात्स्याः । is applicable because 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । is असिद्ध. This असिद्धत्व is negated by the next sūtra.

[निषेधसूत्रम्] 8.2.3 न मु ने । ~ असिद्धः

When ना-आदेश is to be done, or has been done, त्रिपादी-कार्यs म् and उ are not असिद्ध.

न ^{0} मु $^{1/1}$ ने $^{7/1}$ । ~ असिद्धः $^{1/1}$

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- न 0 – निषेध to असिद्धः.
- मु 1/1 – म् च उ च मु (SD)।; the substitutions which are म् and उ by 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः।. The four members of इतरेतरद्वन्द्वसमास are connected to विधि in शेषे षष्ठी, by कर्म-अविवक्षितत्वात्.
- ने 7/1 – प्रातिपदिक is ना; in विषयसप्तमी. "When ना is to be done"
- असिद्धः 1/1 – From अधिकारसूत्र 8.2.1 पूर्वत्रासिद्धम् ।.

[LSK] ना-भावे $^{7/1}$ कर्तव्ये $^{7/1}$ कृते $^{7/1}$ च ^{0} मु-भावः $^{1/1}$ न ^{0} असिद्धः $^{1/1}$ ।

When the substitute of ना is required to be done, and also is already done, the substitutions which are म् and उ (by 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः।) are not असिद्ध.

[LSK] अमुना $^{3/1}$ ।

अदस् + टा

अद् अ + आ 7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

अद + आ 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

अम + आ 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमु + आ 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य with the help of 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः । by प्रमाणतः

घि-संज्ञा 1.4.7 शेषो घ्यसखि । with the help of 8.2.3 न मु ने । ~ असिद्धम्

अमु + ना 7.3.120 आङो नाऽस्त्रियाम् । ~ घेः with the help of 8.2.3 न मु ने । ~ असिद्धम्

When घि-संज्ञा (1.4.7 शेषो घ्यसखि ।) and ना (7.3.120 आङो नाऽस्त्रियाम् ।) are कर्तव्ये, the negation of असिद्ध of मु (8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः।) is told. This is the example for "कर्तव्ये".

Also, when दीर्घ for अदन्त-अङ्ग is to be done by 7.3.102 सुपि च ।, the negation of असिद्ध of मु (8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः।) is told. This is the example for "कृते".

[LSK] अमूभ्याम् 3/2, 4/2, 5/2 ३ । The form "अमूभ्याम्" is repeated trice in 3/2, 4/2, and 5/2.

अदस् + भ्याम्

अद अ + भ्याम् 7.2.102 त्यदादीनामः ।

अद + भ्याम् 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

अदा + भ्याम् 7.3.102 सुपि च । ~ दीर्घः अतः

अमा+ भ्याम् 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमू+ भ्याम् 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य with the help of 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः । by प्रमाणतः

अमूभ्याम्

[LSK] अमीभिः 3/3 ।

अदस् + भिस्

अद अ + भिस् 7.2.102 त्यदादीनामः ।

अद + भिस् 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

ऐस् does not happen by 7.1.11 नेदमदसोरकोः । ~ अतः भिसः ऐस्

अदे + भिस् 7.3.103 बहुवचने झल्येत् । ~ सुपि अतः

अमे+ भिस् 8.2.81 एत ईद्बहुवचने । ~ अदसः असेः दात् दः मः

अमी+ भिस् 8.2.81 एत ईद्बहुवचने । ~ अदसः असेः दात् दः मः

अमीभिः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] अमुष्मै 4/1 ।

अदस् + ङे

अद अ + ए 7.2.102 त्यदादीनामः ।

अद + अस् 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

अद + स्मै 7.1.14 सर्वनाम्नः स्मै । ~ अतः

अम + स्मै 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमु + स्मै 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य with the help of 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः । by प्रमाणतः

अमु + ष्मै 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

[LSK] अमीभ्यः $^{4/3, 5/3}$ २ । The form "अमीभ्यः" is repeated twice in 4/3 and 5/3.

अदस् + भ्यस्

अद् अ + भ्यस् 7.2.102 त्यदादीनामः ।

अद + भ्यस् 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

अदे + भ्यस् 7.3.103 बहुवचने झल्येत् । ~ सुपि अतः

अमे+ भ्यस् 8.2.81 एत ईद्बहुवचने । ~ अदसः असेः दात् दः मः

अमी+ भ्यस् 8.2.81 एत ईद्बहुवचने । ~ अदसः असेः दात् दः मः

अमीभ्यः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] अमुष्मात् $^{5/1}$ ।

अदस् + ङसिँ

अद् अ + ङसिँ 7.2.102 त्यदादीनामः ।

अद + ङसिँ 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

अद + स्मात् 7.1.15 ङसिङ्योः स्मात्स्मिनौ । ~ अतः सर्वनाम्नः

अम + स्मात् 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमु + स्मात् 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य with the help of 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः । by प्रमाणतः

अमु + ष्मात् 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

[LSK] अमुष्य $^{6/1}$ ।

अदस् + ङस्

अद् अ + ङस् 7.2.102 त्यदादीनामः ।

अद + ङस् 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

अद + स्य 7.1.12 टाङसिङसां इनात्स्याः । ~ अतः

अम + स्य 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमु + स्य 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य with the help of 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः । by प्रमाणतः

अमु + ष्य 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

[LSK] अमुयोः $^{6/2, 7/2}$ २ । The form "अमुयोः" is repeated twice in 6/3 and 7/2.

अदस् + ओस्

अद् अ + ओस् 7.2.102 त्यदादीनामः ।

अद + ओस् 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

अदे + ओस् 7.3.104 ओसि च । ~ एत् अतः अङ्गस्य

अदय् + ओस् 6.1.78 एचोऽयवायावः। ~ अचि

अमयोस् 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमुयोस् 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य with the help of 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः । by प्रमाणतः

अमुयोः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] अमीषाम्[6/3] ।

अदस् + आम्

अद अ + आम् 7.2.102 त्यदादीनामः ।

अद + आम् 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

अद + स् आम् 7.1.52 आमि सर्वनाम्नः सुट् । ~ आत्

अदे + साम् 7.3.103 बहुवचने झल्येत् । ~ सुपि अतः

अमे + साम् 8.2.81 एत ईद्बहुवचने । ~ अदसः असेः दात् दः मः

अमी + साम् 8.2.81 एत ईद्बहुवचने । ~ अदसः असेः दात् दः मः

अमी + षाम् 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

अमीषाम्

[LSK] अमुष्मिन्[7/1] ।

अदस् + ङि

अद अ + ङि 7.2.102 त्यदादीनामः ।

अद + ङि 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

अद + स्मिन् 7.1.15 ङसिङ्योः स्मात्स्मिनौ । ~ अतः सर्वनाम्नः

अम + स्मिन् 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमु + स्मिन् 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य with the help of 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः । by प्रमाणतः

अमु + ष्मिन् 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

[LSK] अमीषु[7/3] ।

अदस् + सुप्[7/3]

अद अ + सु 7.2.102 त्यदादीनामः ।

अद + सु 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

अदे + सु 7.3.103 बहुवचने झल्येत् । ~ सुपि अतः

अमे + सु 8.2.81 एत ईद्बहुवचने । ~ अदसः असेः दात् दः मः

अमी + सु 8.2.81 एत ईद्बहुवचने । ~ अदसः असेः दात् दः मः

अमी + षु 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

Declension of अदस् (स्-पुं-6)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	असौ 7.2.107, 6.1.88, 7.2.106	अमू 7.2.102, 6.1.97, 6.1.88, 8.2.80	अमी 7.2.102, 6.1.97, 7.1.17, 6.1.87, 8.2.81
2	अमुम् 7.2.107, 6.1.97, 6.1.107, 8.2.80	same as above	अमून् 7.2.107, 6.1.97, 6.1.102, 6.1.103, 8.2.80
3	अमुना 7.2.107, 6.1.97, 8.2.80, 7.3.120	अमूभ्याम् 7.2.102, 6.1.97, 7.3.102, 8.2.80	अमीभिः 7.2.102, 6.1.97, 7.3.103, 8.2.81, 8.2.66, 8.3.15
4	अमुष्मै 7.2.102, 6.1.97, 7.1.14, 8.2.80, 8.3.59	same as above	अमीभ्यः 7.2.102, 6.1.97, 7.3.103, 8.2.81, 8.2.66, 8.3.15
5	अमुष्मात् 7.2.102, 6.1.97, 7.1.15, 8.2.80, 8.3.59	same as above	same as above
6	अमुष्य 7.2.102, 6.1.97, 7.1.12, 8.2.80, 8.3.59	अमुयोः 7.2.102, 6.1.97, 7.3.104, 6.1.78, 8.2.80, 8.2.66, 8.3.15	अमीषाम् 7.2.102, 6.1.97, 7.1.52, 7.3.103, 8.2.81, 8.3.59
7	अमुष्मिन् 7.2.102, 6.1.97, 7.1.15, 8.2.80, 8.3.59	same as above	अमीषु 7.2.102, 6.1.97, 7.3.103, 8.2.81, 8.3.59

इति हलन्तपुँल्लिङ्गाः ।

Thus completes the section of शब्दs ending with हल् and whose gender is masculine.

अथ हलन्तस्त्रीलिङ्गाः

ह-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) उपानह्

उपानह् (shoe) is the first प्रातिपदिक in हलन्तस्त्रीलिङ्ग.

The next sūtra is अपवाद to 8.2.31 हो ढः ।.

[विधिसूत्रम्] 8.2.34 नहो धः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

The last letter of नह्-धातु is replaced by ध् when followed by झल् or at the end of पद.

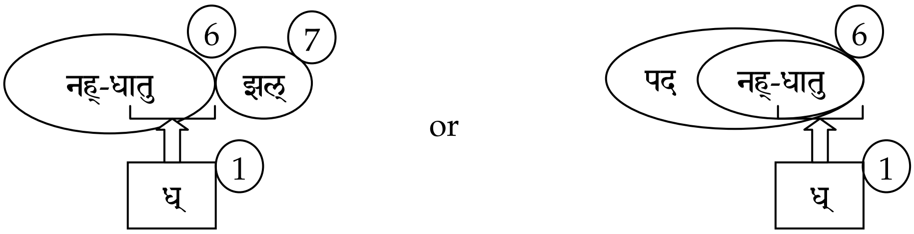

नहः $^{6/1}$ धः $^{1/1}$ । ~ झलि $^{7/1}$ पदस्य $^{6/1}$ अन्ते $^{7/1}$ च ^{0}

2 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति

- नहः 6/1 – नह् (4U) to tie, to bind; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- धः 1/1 – The अ after ध् is उच्चारणार्थ. This is आदेश. 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य । is required.
- झलि 7/1 – From 8.2.26 झलो झलि।. प्रत्याहार झल्; in परसप्तमी.
- पदस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 8.1.16 पदस्य।; in सम्बन्धे षष्ठी to अन्ते.
- अन्ते 7/1 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च।; in अधिकरणे सप्तमी.
- च 0 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च।; connecting झलि and पदस्य अन्ते.

[LSK] नहोः $^{6/1}$ हस्य $^{6/1}$ हः $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ झलि $^{7/1}$ पदान्ते $^{7/1}$ च ^{0} ॥

ध् is the substitute in the place of नह्-धातु when झल् follows, or at the end of पद.

[विधिसूत्रम्] 6.3.116 नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनिषु क्वौ ।

When ढ् or र् is elided, the अण् before the cause of that elision gets elongated.

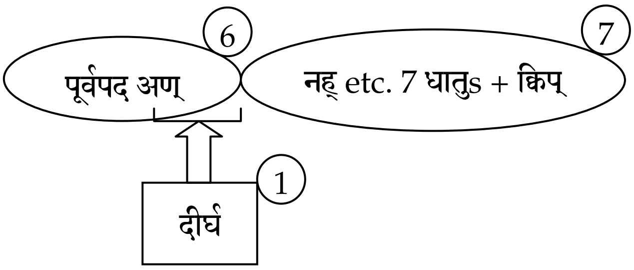

नहि-वृति-वृषि-व्यधि-रुचि-सहि-तनिषु $^{7/3}$ क्वौ $^{7/1}$ । ~ पूर्वस्य $^{6/1}$ दीर्घः $^{1/1}$ अणः $^{6/1}$

2 words in the सूत्र; 3 words as अनुवृत्ति

- नहि-वृति-वृषि-व्यधि-रुचि-सहि-तनिषु 7/3 – Seven धातुs: नह्, वृत्, वृष्, व्यध्, रुच्, सह्, and तन् are suffixed with इक् धातुनिर्देश and compounded in ID. समानाधिकरण to उत्तरपदे.
- क्वौ 7/1 – प्रातिपदिक is क्वि. Since क्विन् does not come after these seven धातुs, क्विप् is understood. With तदन्तविधि, it is understood as "क्विप्-अन्त-धातु-उत्तरपदेषु"
- पूर्वस्य 6/1 – From 6.3.111 ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः।.
- दीर्घः 1/1 – From 6.3.111 ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः।; this is आदेश. परिभाषा 1.2.28 अचश्च। is required.
- अणः 6/1 - From 6.3.111 ढ्रलोपेपूर्वस्यदीर्घोऽणः।; in स्थानेयोगा षष्ठी.

[LSK] क्विप्-अन्तेषु $^{7/3}$ पूर्वपदस्य $^{6/1}$ दीर्घः $^{1/1}$ ।

दीर्घः is substitute in the place of अण् of पूर्वपद when these seven धातुs ending with क्विप् are उत्तरपद.

[LSK] उपानत् $^{1/1}$, उपानद् $^{1/1}$ ।

णहँ बन्धने (4U) to tie

नह्	6.1.65 णो नः । ~ धात्वादेः
उप + नह् + क्विप् (वा० of 3.3.94 स्त्रियाम्) सम्पदादिभ्यः क्विप् ।	
उपा + नह्	6.3.116 नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनिषु क्वौ । ~ पूर्वस्य दीर्घः with 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य।
उपानह्	1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

नीवृत् (kingdom), प्रावृट् (rainy season), मर्मावित् (one who pierces vital points), नीरुक् (lustreless), ऋतीषट् (one who maintains sacred laws) are made in the same manner.

उपानह् + सुँ 1/1

उपानह् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

उपानध् 8.2.34 नहो धः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

उपानद् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

उपानत् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ झलाम् चर्

[LSK] उपानहौ 1/2 ।

उपानह् + औ

उपानह् + भ्याम् 3/2

उपानध् + भ्याम् 8.2.34 नहो धः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

उपानद् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

उपानद्भ्याम्

[LSK] उपानत्सु 7/3 ॥

उपानह् + सुप्

उपानध् + सु 8.2.34 नहो धः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

उपानद् + सु 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

उपानत् + सु 8.4.56 खरि च । ~ झलां चर्

उपानत्सु

Summary of declension of उपानह् (ह्-स्त्री-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	उपानत्/उपानद् 6.1.68, <u>8.2.34</u>, 8.2.39, 8.4.56	उपानहौ	उपानहः
S	same as above	same as above	same as above
2	उपानहम्	same as above	same as above
3	उपानहा	उपानद्भ्याम् <u>8.2.34</u>, 8.2.39, 8.4.53	उपानद्भिः <u>8.2.34</u>, 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15, 8.4.53
4	उपानहे	same as above	उपानद्भ्यः <u>8.2.34</u>, 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15, 8.4.53
5	उपानहः	same as above	same as above
6	same as above	उपानहोः	उपानहाम्
7	उपानहि	same as above	उपानत्सु <u>8.2.34</u>, 8.2.39, 8.4.55

ह-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (2) उष्णिह्

उष्णिह् (a name of meter in the Veda) is नित्य-स्त्रीलिङ्ग word. One of the words derived by 3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्

ष्णिहँ प्रीतौ (4P) to have affection

स्निह्	6.1.64 धात्वादेः षः सः ।, (प०) निमित्तापाये नैमित्तिकस्याप्यपायः ।
उद् + स्निह् + क्विन्	3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्
उ + ष्णिह्	प्रत्ययस्य सर्वापहारिलोपः, दकारलोपः, षत्वं च निपातनं by the sūtra.
उष्णिह्	1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च ।

[LSK] क्विन्-अन्तत्वात् $^{5/1}$ कुत्वेन $^{3/1}$ घः $^{1/1}$ । उष्णिक् $^{1/1}$, उष्णिग् $^{1/1}$ ।

Because उष्णिह् is क्विन्-प्रत्यय-अन्त, the पदान्त ह् gains कुत्व by 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।. By गुणतः, soft and महाप्राण letter among कु, which is घ, is chosen. [17]

उष्णिह् + सुँ $^{1/1}$

उष्णिह्	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः
उष्णिढ्	8.2.31 हो ढः । ~ झलि पदस्य अन्ते च
उष्णिड्	8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।
उष्णिग्	8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः । with the help of 1.1.52 स्थानेऽन्तरतमः । by गुणतः
उष्णिक्	8.4.56 वावसाने । ~ झलाम् चर्

[LSK] उष्णिहौ $^{1/2}$।

[LSK] उष्णिग्भ्याम् $^{3/2}$ ।

उष्णिह् + भ्याम्

उष्णिढ् + भ्याम्	8.2.31 हो ढः । ~ झलि पदस्य अन्ते च
उष्णिड् + भ्याम्	8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।
उष्णिग्भ्याम्	8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः । with the help of 1.1.52 स्थानेऽन्तरतमः । by गुणतः

[17] According to a grammarian कैयट, 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः । has to come first. However, the simple method of using 8.2.31 हो ढः । first, as SK follows, is good.

उष्णिह् + सुप् 7/3

उष्णिढ् + सु 8.2.31 हो ढः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

उष्णिड् + सु 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

उष्णिग् + सु 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः । (soft and महाप्राण)

उष्णिग् + षु 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

उष्णिक् + षु 8.4.56 खरि च । ~ झलां चर्

उष्णिक्षु

Summary of declension of उष्णिह् (ह्-स्त्री-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	उष्णिक्/उष्णिग् 6.1.68, 8.2.62, 8.2.39, 8.4.56	उष्णिहौ	उष्णिहः
S	same as above	same as above	same as above
2	उष्णिहम्	same as above	same as above
3	उष्णिहा	उष्णिग्भ्याम् 8.2.62, 8.2.39, 8.4.53	उष्णिग्भिः 8.2.62, 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15, 8.4.53
4	उष्णिहे	same as above	उष्णिग्भ्यः 8.2.62, 8.2.39, 8.2.66, 8.3.15, 8.4.53
5	उष्णिहः	same as above	same as above
6	same as above	उष्णिहोः	उष्णिहाम्
7	उष्णिहि	same as above	उष्णिक्षु 8.2.62, 8.2.39, 8.4.55, 8.3.59

व-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) दिव्

दिव् (स्वर्ग, sky), by itself, not in a compound, is a नित्य-स्त्रीलिङ्ग and it declines like सुदिव् in पुंलिङ्ग.

दिवुँ क्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु (4A)

दिव् + डिविँ (वा०) आधारे डिवि ।

द् + इव् डित्वसामर्थ्याद् अभास्यापि टेर्लोपः ।

दिव् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च ।

[LSK] द्यौः 1/1 ।

दिव् + सुँ

दि औ + स् 7.1.84 दिव औत् । ~ सौ

द्य् औ + स् 6.1.77 इको यणचि ।

द्यौः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] दिवौ 1/2 । दिवः 1/3 ।

दिव् + औ

[LSK] द्युभ्याम् 3/2 ॥

दिव् + भ्याम्

दि उ + भ्याम् 6.1.131 दिव उत् । ~ पदान्ते

द्य् उ + भ्याम् 6.1.77 इको यणचि ।

Declension of दिव् (व्-स्त्री-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	द्यौः 7.1.84	दिवौ	दिवः
S	same as above	same as above	same as above
2	दिवम्	same as above	same as above
3	दिवा	द्युभ्याम् 6.1.131	द्युभिः 6.1.131
4	दिवे	same as above	द्युभ्यः 6.1.131
5	दिवः	same as above	same as above
6	same as above	दिवोः	दिवाम्
7	दिवि	same as above	द्युषु 6.1.131, 8.3.59

रेफान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) गिर्

गिर् (वाणी, speech, words)

गॄ निगरणे (6P) to swallow

गॄ + क्विप्　　3.2.76 क्विप् च ।

गिर्　　7.1.100 ॠत इद्धातोः ।

गिर्　　1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च ।

[LSK] गीः 1/1 ।

गिर् + सुँ

गिर्　　6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

गीर्　　8.2.76 र्वोरुपधाया दीर्घ इकः । ~ धातोः पदस्य अन्ते

गीः　　8.2.66, 8.3.15

[LSK] गिरौ 1/2 । गिरः 1/3 ॥

गिर् + औ

गिर् + भ्याम् 3/2

गीर् + भ्याम्　　8.2.76 र्वोरुपधाया दीर्घ इकः । ~ धातोः पदस्य अन्ते

गीर्भ्याम्

गिर् + सुप् 7/3

गीर् + सु　　8.2.76 र्वोरुपधाया दीर्घ इकः । ~ धातोः पदस्य अन्ते

रेफ becoming विसर्ग by 8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः। is restricted by 8.3.16 रोः सुपि।, which says that the रेफ should be born of रुँ to become विसर्ग when the निमित्त is सुप्.

गीर् + षु　　8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः

गीर्षु

[LSK] एवम् 0 पूः 1/1 ॥

पुर् (city) declines in the same manner.

Declension of गिर् (र्-स्त्री-1 #1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	गीः 8.2.76	गिरौ	गिरः
S	same as above	same as above	same as above
2	गिरम्	same as above	same as above
3	गिरा	गीर्भ्याम् 8.2.76	गीर्भिः 8.2.76
4	गिरे	same as above	गीर्भ्यः 8.2.76
5	गिरः	same as above	same as above
6	same as above	गिरोः	गिराम्
7	गिरि	same as above	गीर्षु 8.2.76, 8.3.16, 8.3.59

Declension of पुर् (र्-स्त्री-1 #2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	पूः 8.2.76	पुरौ	पुरः
S	same as above	same as above	same as above
2	पुरम्	same as above	same as above
3	पुरा	पूर्भ्याम् 8.2.76	पूर्भिः 8.2.76
4	पुरे	same as above	पूर्भ्यः 8.2.76
5	पुरः	same as above	same as above
6	same as above	पुरोः	पुराम्
7	पुरि	same as above	पूर्षु 8.2.76, 8.3.16, 8.3.59

रेफान्त-स्त्रीलिङ्गः (2) चतुर्

चतुर् (four) is a नित्यबहुवचन-अन्त word.

The declension is like त्रि in feminine. (R.B. त्रि-शब्द in इ. स्त्री)

[LSK] चतस्रः [1/3, 2/3] ।

चतुर् + जस्

चतसृ + अस् 7.2.99 त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृचतसृ । ~ विभक्तौ

चतस् र् + अस् 7.2.100 अचि र ऋतः । ~ तिसृचतस्रोः

चतस्रः 8.2.66, 8.3.15

चतुर् + भिस् [3/1]

चतसृ + भिस् 7.2.99 त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृचतसृ । ~ विभक्तौ

चतसृभिः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] चतसृणाम् [6/3] ॥

चतुर् + आम्

चतसृ + आम् 7.2.99 त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृचतसृ । ~ विभक्तौ

Now, there is विप्रतिषेध between 7.2.100 अचि र ऋतः । and 7.1.54 ह्रस्वनद्यापो नुट् ।. Here, 1.4.2 विप्रतिषेधे परं कार्यम् । is negated by (वा०) नुमचिरतृज्वद्भावेभ्यो नुट् पूर्वविप्रतिषेधेन ।

चतसृ + न् आम् 7.1.54 ह्रस्वनद्यापो नुट्। with (वा०) नुमचिरतृज्वद्भावेभ्यो नुट् पूर्वविप्रतिषेधेन ।

दीर्घ by 6.4.3 नामि । is negated by 6.4.4 न तिसृचतसृ ।

चतसृ + णाम् (वा०) ऋवर्णान्नस्य णत्वं वाच्यम् ।

चतुर् + सुप् [7/3]

चतसृ + सु 7.2.99 त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृचतसृ । ~ विभक्तौ

चतसृ + षु 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

चतसृषु

Declension of चतुर् (र्-स्त्री-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1			चतस्रः 7.2.99, 7.2.100
2			चतस्रः 7.2.99, 7.2.100
3			चतसृभिः 7.2.99
4			चतसृभ्यः 7.2.99
5			same as above
6			चतसृणाम् 7.2.99, 7.1.54, 6.4.4
7			चतसृषु 7.2.99, 8.3.59

It declines like त्रि in feminine.

म-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) किम्

किम् is an interrogative pronoun. In feminine, it takes a feminine suffix टाप् and declines like सर्वा. (Ref. रमा, सर्वा in आ. स्त्री.)

[LSK] का $^{1/1}$ ।

किम् + सुँ $^{1/1}$

क + स्	7.2.103 किमः कः । ~ विभक्तौ
क + टाप् + स्	4.1.4 अजाद्यतष्टाप् । ~ स्त्रियाम्
का + स्	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।
का	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

Up to 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । is the common process among all विभक्तिs. Once the अङ्ग becomes आ-ending, it declines like सर्वा.

[LSK] के $^{1/2}$ ।

किम् + औ $^{1/2}$

का + औ	After the common process
का + शी	7.1.18 औङ आपः । ~ शी
के	6.1.87 आद्गुणः ।

[LSK] काः $^{1/3}$ ।

किम् + जस् $^{1/3}$

का + अस्	After the common process
कास्	6.1.102 प्रथमयोः पूर्वसवर्णः । is negated by 6.1.105 दीर्घाज्जसि च ।. Finally 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।
काः	8.2.66, 8.3.15

[LSK] सर्वावत् ^{0} ॥

किम् + अम् $^{2/1}$

का + अम्	After the common process
काम्	6.1.107 अमि पूर्वः । ~ दीर्घः

किम् + शस् 2/3

का + अस्	After the common process
कास्	6.1.102 प्रथमयोः पूर्वसवर्णः ।
काः	8.2.66, 8.3.15

किम् + टा 3/1

का + आ	After the common process
क् ए + आ	7.3.105 आङि चापः । ~ एत्
क् अय् + आ	6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि
कया	

किम् + भ्याम् 3/2

का + भ्याम्	After the common process
काभ्याम्	

किम् + ङे 4/1

का + ए	After the common process
का + स्याट् + ए	7.3.114 सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च । ~ आपः ङितः
क + स्या + ए	7.3.114 सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च । ~ आपः ङितः
क + स्यै	6.1.88 वृद्धिरेचि । ~ आत् संहितायाम्
कस्यै	

किम् + ङसिँ 5/1

का + अस्	After the common process
का + स्याट् + अस्	7.3.114 सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च । ~ आपः ङितः
क + स्या + अस्	7.3.114 सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च । ~ आपः ङितः
क + स्यास्	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।
कस्याः	8.2.66, 8.3.15

किम् + ओस् 6/2

का + ओस्	After the common process
क् ए + ओस्	7.3.105 आङि चापः । ~ एत्
क् अय् + ओस्	6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि
कयोः	8.2.66, 8.3.15

किम् + आम् 6/3	
का + आम्	After the common process
का + स् आम्	7.1.52 आमि सर्वनाम्नः सुट् । ~ आत्
कासाम्	
किम् + सुप् 7/3	
का + सु	After the common process
कासु	

Declension of किम् (म्-स्त्री-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	का	के	काः
S			
2	काम्	same as above	काः
3	कया	काभ्याम्	काभिः
4	कस्यै	same as above	काभ्यः
5	कस्याः	same as above	same as above
6	same as above	कयोः	कासाम्
7	कस्याम्	same as above	कासु

After making the अङ्ग आबन्त, the entire declension is like सर्वा.

म-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (2) इदम्

इदम् (this) is सर्वनाम.

[विधिसूत्रम्] 7.2.110 यः सौ । ~ इदमः दः

When सुँ follows, द् of इदम् is replaced by य्.

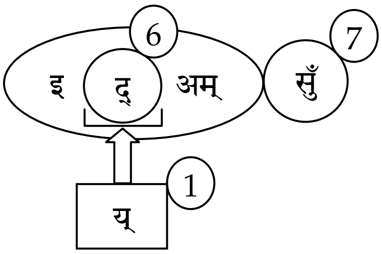

यः 1/1 सौ 7/1 । ~ इदमः 6/1 दः 6/1

2 words in the सूत्र; 2 word as अनुवृत्ति

- यः 1/1 – This is आदेश. The अ after य् is उच्चारणार्थ.
- सौ 7/1 – प्रातिपदिक is सुँ; in परसप्तमी.
- इदमः 6/1 – From 7.2.108 इदमो मः।; in सम्बन्धे षष्ठी to दः.
- दः 6/1 – From 7.2.109 दश्च।; प्रातिपदिक is द्; in स्थानेयोगा षष्ठी.

[LSK] इदमः 6/1 दः 6/1 यः 1/1 ।

य् is the substitute in the place of द् of इदम् when सुँ follows.

[LSK] इयम् 1/1 ।

इदम् + सुँ 1/1

इदम्	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः
इदम्	7.2.108 इदमो मः । ~ विभक्तौ (अपवाद of त्यदादीनामः)
इयम्	7.2.110 यः सौ । ~ इदमः दः

This sūtra is applicable only to इदम् in feminine. How this is possible without mentioning स्त्री in the sūtra is analyzed next.

The सूत्रक्रम analysis of इदम् section (7.1.108 to 7.2.113)

सूत्रम्	स्थानी	आदेशः	निमित्तम्	उदाहरणम्
7.2.108 इदमो मः।	इदमः अलोऽन्त्यस्य	मः	सौ	अयम् $^{m/1/1}$, इयम् $^{f/1/1}$
7.2.109 दश्च ।	इदमः दः	मः	विभक्तौ	इमौ $^{m/1/2, 2/2}$, इमे $^{m/1/3}$, इमान् $^{m/1/3}$, इमे $^{f/1/2, 2/2}$, इमाः $^{f/1/3, 2/3}$, इमे $^{n/1/2, 2/2}$, इमानि $^{n/1/3, 2/3}$
7.2.110 यः सौ ।	इदमः दः	यः	सौ	इयम् $^{f/1/1}$
7.2.111 इदोऽय् पुंसि ।	इदमः इदः	अय्	सौ (पुंसि)	अयम् $^{m/1/1}$
7.2.112 अनाप्यकः ।	इदमः इदः	अन्	आपि	अनेन, अनया, अनयोः
7.2.113 हलि लोपः ।	इदमः इदः	लोपः	हलि आपि	आभ्याम्, अस्मै, एभिः, एभ्यः, अस्यै, etc.

In पुंलिङ्ग 1/1, the last letter is modified by 7.2.108 and इद् is modified by 7.2.111, which is अपवाद to 7.2.110.

In स्त्रीलिङ्ग 1/1, the last letter is modified by 7.2.108 and द् is modified by 7.2.110.

In नपुंसकलिङ्ग 1/1 and 2/1, सुँ and अम् get लुक्-elision by 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् । ~ लुक्. By 1.1.63 न लुमताऽङ्गस्य ।, 1.1.62 प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् । is negated. Thus none of these sūtras above are applicable. The forms remain as इदम्.

The rest of 1st and 2nd cases in all लिङ्गs, first 7.2.102 त्यदादीनामः । is applied then 7.2.109 is applied.

In all लिङ्गs in अजादि 3/1 to 7/3, after 7.2.102 त्यदादीनामः।, 7.2.112 is applied.

In all लिङ्गs in हलादि 3/1 to 7/3, after 7.2.102 त्यदादीनामः।, 7.2.113 is applied.

Thus all the forms of इदम् in all लिङ्गs are covered by these sūtras in this section.

The next lines are explanations for the रूपसिद्धि in 1/2 onwards.

[LSK] त्यदादि-अत्वम्$^{1/1}$ (7.2.102) । पररूपत्वम्$^{1/1}$ (6.1.97) । टाप्$^{1/1}$ (4.1.4) ।

Up to 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । is the common process among any विभक्ति from 1/2 to 7/3. Once आ-ending अङ्ग is made, it declines like सर्वा.

इदम् + औ $^{1/2}$	
इद अ + औ	7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ
इद + औ	6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्
इद + टाप् + औ	4.1.4 अजाद्यतष्टाप् । ~ स्त्रियाम्
इदा + औ	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।

[LSK] "दश्च" (7.2.109) इति^{0} मः$^{1/1}$ । इमे$^{1/2}$ ।

इदा + शी	7.1.18 औङ आपः । ~ शी
इमा + ई	7.2.109 दश्च । ~ इदमः मः
इमे	6.1.87 आद्गुणः ।

[LSK] इमाः$^{1/3}$ ।

इदम् + जस्	
इदा + अस्	After the common process
इमा + अस्	7.2.109 दश्च । ~ इदमः मः
इमास्	6.1.102 प्रथमयोः पूर्वसवर्णः । is negated by 6.1.105 दीर्घाज्जसि च ।. Finally 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।
इमाः	8.2.66, 8.3.15

[LSK] इमाम्$^{2/1}$ ।

इदम् + अम्	
इदा + अम्	After the common process
इमा + अम्	7.2.109 दश्च । ~ इदमः मः
इमाम्	6.1.107 अमि पूर्वः । ~ दीर्घः

[LSK] इमाः [2/3] ।

इदम् + शस्	
इदा + अस्	After the common process
इमा + अस्	7.2.109 दश्च । ~ इदमः मः
इमास्	6.1.102 प्रथमयोः पूर्वसवर्णः ।
इमाः	8.2.66, 8.3.15

[LSK] अनया [3/1] ।

इदम् + टा	
इदा + आ	After the common process
अन् आ + आ	7.2.112 अनाप्यकः । ~ इदमः इदः
अन् ए + आ	7.3.105 आङि चापः । ~ एत्
अन् अय् + आ	6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि

[LSK] हलि लोपः (7.2.113) । आभ्याम् [3/2] । आभिः [3/3] ।

इदम् + भ्याम्	
इदा + भ्याम्	After the common process
आ + भ्याम्	7.2.113 हलि लोपः । ~ इदमः इदः
आभ्याम्	

[LSK] अस्यै [4/1] ।

इदम् + ङे	
इदा + ए	After the common process
इदा + स्याट् + ए	7.3.114 सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च । ~ आपः ङितः
इद + स्या + ए	7.3.114 सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च । ~ आपः ङितः
इद + स्यै	6.1.88 वृद्धिरेचि । ~ आत् संहितायाम्
अ + स्यै	7.2.113 हलि लोपः । ~ इदमः इदः

[LSK] अस्याः [5/1, 6/1] ।

इदम् + ङसिँ	
इदा + अस्	After the common process
इदा + स्याट् + अस्	7.3.114 सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च । ~ आपः ङितः
इद + स्या + अस्	7.3.114 सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च । ~ आपः ङितः
इद + स्यास्	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।

अ + स्यास्	7.2.113 हलि लोपः । ~ इदमः इदः
अस्याः	8.2.66, 8.3.15

[LSK] अनयोः 6/2, 7/2 ।

इदम् + ओस्	
इदा + ओस्	After the common process
अन् आ + ओस्	7.2.112 अनाप्यकः । ~ इदमः इदः
अन् ए + ओस्	7.3.105 आङि चापः । ~ एत्
अन् अय् + ओस्	6.1.78 एचोऽयवायावः । ~ अचि
अनयोः	8.2.66, 8.3.15

[LSK] आसाम् 6/3 ।

इदम् + आम्	
इदा + आम्	After the common process
इदा + स् आम्	7.1.52 आमि सर्वनाम्नः सुट् ।
इदा + साम्	6.4.3 नामि । ~ दीर्घः (पर्जन्यवत्)
आ + साम्	7.2.113 हलि लोपः । ~ इदमः इदः

[LSK] अस्याम् 7/1 ।

इदम् + ङि	
इदा + इ	After the common process
इदा + आम्	7.3.116 ङेराम्नद्याम्नीभ्यः।
इदा + स्याट् + आम्	7.3.114 सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च । ~ आपः ङितः
इद + स्या + आम्	7.3.114 सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च । ~ आपः ङितः
इद + स्याम्	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । ~ संहितायाम्
अ + स्याम्	7.2.113 हलि लोपः । ~ इदमः इदः

[LSK] आसु 7/2 ।

इदम् + सुप्	
इदा + सु	After the common process
आ + सु	7.2.113 हलि लोपः । ~ इदमः इदः

Summary of declension of इदम् in feminine (म्-स्त्री-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	इयम् 7.2.108, 7.2.110	इमे 7.1.18, 7.2.109, 6.1.87	इमाः 7.2.109, 6.1.101
S			
2	इमाम् 7.2.109, 6.1.107	same as above	इमाः 7.2.109, 6.1.102
3	अनया 7.2.112, 7.3.105, 6.1.87	आभ्याम् 7.2.113	आभिः 7.2.113
4	अस्यै 7.3.114, 6.1.88, 7.2.113	same as above	आभ्यः 7.2.113
5	अस्याः 7.3.114, 6.1.101, 7.2.113	same as above	same as above
6	same as above	अनयोः 7.2.112, 7.3.105, 6.1.78	आसाम् 7.1.52, 7.2.113
7	अस्याम् 7.3.116, 7.3.114, 6.1.101, 7.2.113	same as above	आसु 7.2.113

अन्वादेश of इदम् in feminine (म्-स्त्री-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	इयम्	इमे	इमाः
S			
2	एनाम्	एने	एनाः
3	एनया	आभ्याम्	आभिः
4	अस्यै	same as above	आभ्यः
5	अस्याः	same as above	same as above
6	same as above	एनयोः	आसाम्
7	अस्याम्	same as above	आसु

In the shaded area, इदम्/एतद् is replaced by एन by 2.4.34 द्वितीयाटौस्स्वेनः ।.

After टाप् is suffixed, it declines like आ-ending सर्वनाम.

The rest declines like इदम् in feminine.

द-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) त्यद्

त्यद् (that) is the first member of त्यदादिगण in सर्वादिगण.

[LSK] त्यदादि-अत्वम् $^{1/1}$ । टाप् $^{1/1}$ । स्या $^{1/1}$ ।

त्यद् + सुँ $^{1/1}$

त्य अ + स् 7.2.102 त्यदादीनामः ।

त्य + स् 6.1.97 अतो गुणे ।

त्य + टाप् + स् 4.1.4 अजाद्यतष्टाप् । ~ स्त्रियाम्

त्या + स् 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।

स्या + स् 7.2.106 तदोः सः सावनन्त्ययोः । ~ त्यदादीनाम्

स्या 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

[LSK] त्ये $^{1/2}$ । त्याः $^{1/3}$ ॥

Declension of त्यद् (द्-स्त्री-1 #1)

दकारान्त-सर्वनाम-त्यदादिगण-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	स्या 7.2.106, 6.1.68	त्ये	त्याः
S			
2	त्याम्	same as above	त्याः
3	त्यया	त्याभ्याम्	त्याभिः
4	त्यस्यै	same as above	त्याभ्यः
5	त्यस्याः	same as above	same as above
6	same as above	त्ययोः	त्यासाम्
7	त्यस्याम्	same as above	त्यासु

The declension is like सर्वा.

[LSK] एवम् ^{0} तद् एतद् ॥

तद् and एतद् decline in the same manner.

तद् + सुँ 1/1

त अ + स्	7.2.102 तदादीनामः ।
त + स्	6.1.97 अतो गुणे ।
त + टाप् + स्	4.1.4 अजाद्यतष्टाप् । ~ स्त्रियाम्
ता + स्	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।
सा + स्	7.2.106 तदोः सः सावनन्त्ययोः । ~ तदादीनाम्
सा	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

Declension of तद् (द्-स्त्री-1# 2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	सा 7.2.106, 6.1.68	ते	ताः
S			
2	ताम्	same as above	ताः
3	तया	ताभ्याम्	ताभिः
4	तस्यै	same as above	ताभ्यः
5	तस्याः	same as above	same as above
6	same as above	तयोः	तासाम्
7	तस्याम्	same as above	तासु

Declension of एतद् (द्-स्त्री-1# 3)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	एषा 7.2.106, 6.1.68, 8.3.59	एते	एताः
S			
2	एताम्	same as above	एताः
3	एतया	एताभ्याम्	एएताभिः
4	एतस्यै	same as above	एताभ्यः
5	एतस्याः	same as above	same as above
6	same as above	एतयोः	एतासाम्
7	एतस्याम्	same as above	एतासु

अन्वादेश for एतद् is the same as for इदम्.

अन्वादेश of एतद् in feminine (द्-स्त्री-1# 3)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	एषा	एते	एताः
S			
2	एनाम्	एने	एनाः
3	एनया	एताभ्याम्	एताभिः
4	एतस्यै	same as above	एताभ्यः
5	एतस्याः	same as above	same as above
6	same as above	एनयोः	एतासाम्
7	एतस्याम्	same as above	एतासु

In the shaded area, इदम्/एतद् is replaced by एन by 2.4.34 द्वितीयाटौस्स्वेनः ।.

After टाप् is suffixed, it declines like आ-ending सर्वनाम.

The rest declines like एतद् in feminine.

च-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) वाच्

वाच् (word, speech)

व॒चँ परिभाषणे (2P) to speak

वच् + क्विप् (वा०) क्विब्वचिप्रच्छ्यायतस्तु ।

वाच् (वा०) क्विब्वचिप्रच्छ्यायतस्तु ।

दीर्घ and the absence of संप्रसारण are also taught in the same sūtra.

[LSK] वाक् $^{1/1}$, वाग् $^{1/1}$ ।

वाच् + सुँ

वाच् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

वाक् 8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते

वाग् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

वाक् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ झलाम् चर्

[LSK] वाचौ $^{1/2}$ ।

वाच् + औ

[LSK] वाग्भ्याम् $^{3/2}$ ।

वाच् + भ्याम् $^{3/2}$

वाक् + भ्याम् 8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते

वाग् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

[LSK] वाक्षु $^{7/3}$ ॥

वाच् + सु $^{7/3}$

वाक् + सु 8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते

वाग् + सु 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

वाग् + षु 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

वाक् + षु 8.4.55 खरि च । ~ झलां चर्

वाक्षु

Declension of पुर् (च्-स्त्री-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	वाक्/वाग् 8.2.30, 8.2.39, 8.4.56	वाचौ	वाचः
S	same as above	same as above	same as above
2	वाचम्	same as above	same as above
3	वाचा	वाग्भ्याम् 8.2.30, 8.2.39	वाग्भिः 8.2.30, 8.2.39
4	वाचे	same as above	वाग्भ्यः 8.2.30, 8.2.39
5	वाचः	same as above	same as above
6	same as above	वाचोः	वाचाम्
7	वाचि	same as above	वाक्षु 8.2.30, 8.2.39, 8.3.59, 8.4.55

प-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) अप्

अप् (water)

[LSK] अप्-शब्दः $^{1/1}$ नित्यम् ^{0} बहुवचन-अन्तः $^{1/1}$ ।

The word अप् always ends with suffix termed बहुवचन.

[LSK] "अप्तृन्" (6.4.11) इति ^{0} दीर्घः $^{1/1}$ । आपः $^{1/3}$ ।

अप् + जस्

आप् + अस् 6.4.11 अप्-तृन्तृच्स्वसृनप्तृनेष्टृत्वष्टृक्षत्तृहोतृपोतृप्रशास्तॄणाम् । ~ दीर्घः

आपः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] अपः $^{2/3}$ ।

अप् + शस्

अपः 8.2.66, 8.3.15

[विधिसूत्रम्] 7.4.48 अपो भि । ~ तः अङ्गस्य

When भ्-beginning suffix follows, the last letter of अप् is replaced by त्.

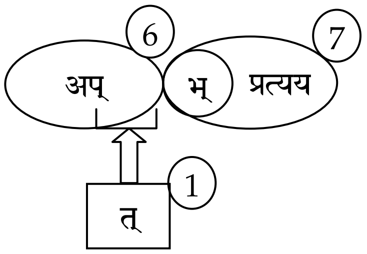

अपः $^{6/1}$ भि $^{7/1}$ । ~ तः $^{1/1}$ अङ्गस्य $^{6/1}$

2 words in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- अपः 6/1 – प्रातिपदिक is अप्; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- भि 7/1 – प्रातिपदिक is भ्; in परसप्तमी.
- तः 1/1 – From 7.2.47 अच उपसर्गात् तः।. This is आदेश. The अ after त् is उच्चारणार्थ. 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य। is required.
- अङ्गस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.1 अङ्गस्य ।. By the definition of अङ्ग 1.4.13 यस्मात्प्रत्ययविधिस्तदादि प्रत्ययेऽङ्गम्।, a 7th case-ending word "प्रत्यये" is understood. By तदादिविधि with भि 7/1, it results in "भकारादि-प्रत्यये".

[LSK] अपः $^{6/1}$ तकारः $^{1/1}$ भ्-आदौ $^{7/1}$ प्रत्यये $^{7/1}$ ।

त् is the substitute in the place of the last letter of अप् when भ्-beginning suffix follows.

[LSK] अद्भिः $^{3/3}$ । अद्भ्यः $^{4/3}$ । अद्भ्यः $^{5/3}$ ।

अप् + भिस्

अत् + भिस् 7.4.48 अपो भि । ~ तः अङ्गस्य

अद् + भिस् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

[LSK] अपाम् $^{6/3}$ ।

अप् + आम्

[LSK] अप्सु $^{7/3}$ ।

अप् + सुप्

अब् + सु 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

अप् + सु 8.4.55 खरि च । ~ झलां चर्

(वा०) चयो द्वितीयाः शरि पौष्कलसादेरिति वाच्यम् । which belongs to 8.4.48, according to काशिका, does not apply because of असिद्धत्व of 8.4.55 खरि च ।.

Declension of अप् (प्-स्त्री-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1			आपः 6.4.11
2			अपः
3			अद्भिः 7.4.48
4			अद्भ्यः 7.4.48
5			same as above
6			अपाम्
7			अप्सु

<u>श्-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) दिश्</u>

दिश् (direction) is नित्यस्त्रीलिङ्गशब्द. Since it is क्विन्-प्रत्यय-ending, कुत्व by 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः। takes place at the end of पद.

दि॒शँ॑ अतिसर्जने (6U) to point out, to show

दिश् + क्विन् 3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्

दिश् 6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

[LSK] दिक् $^{1/1}$, दिग् $^{1/1}$ ।

दिश् + सुँ

दिश् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

दिष् 8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

दिड् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

दिग् 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते

दिक् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ झलाम् चर्

[LSK] दिशौ $^{1/2}$ । दिशः $^{1/3}$ ।

दिश् + औ

[LSK] दिग्भ्याम् $^{3/2}$ ॥

दिश् + भ्याम्

दिष् + भ्याम् 8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

दिड् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

दिग् + भ्याम् 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते

Declension of दिश् (श्-स्त्री-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	दिक्/दिग् 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62, 8.4.56	दिशौ	दिशः
S	same as above	same as above	same as above
2	दिशम्	same as above	same as above
3	दिशा	दिग्भ्याम् 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62	दिग्भिः 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62
4	दिशे	same as above	दिग्भ्यः 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62
5	दिशः	same as above	same as above
6	same as above	दिशोः	दिशाम्
7	दिशि	same as above	दिक्षु 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62, 8.3.59, 8.4.55

श-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (2) दृश्

दृश् in the sense of eye is feminine word. The प्रातिपदिक is derived with क्विप्. The धातु दृश् is considered to be क्विन्-प्रत्यय, the धातु which can take क्विन्, because क्विन् is enjoined to दृश्-धातु by 3.2.60 त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च । ~ क्विन्. Thus, even though दृश् is क्विबन्त, कुत्व by 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः। takes place at the end of पद.

दृशिँर् प्रेक्षणे (1P) to see

दृश् + क्विप् 3.2.76 क्विप् च ।

दृश् 6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

[LSK] "त्यदादिषु" (3.2.60) इति ^{0} दृशेः $^{5/1}$ क्विन्-विधानात् $^{5/1}$ अन्यत्र ^{0} अपि ^{0} कुत्वम् $^{1/1}$ ।

Because of the injunction of क्विन् after दृश्, कुत्व takes place in a situation other than क्विन्-अन्त.

Therefore, the entire declension is like दिश्.

[LSK] दृक् $^{1/1}$, दृग् $^{1/1}$ ।

दृश् + सुँ

दृश् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

दृष् 8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

दृड् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

दृग् 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते

दृक् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ झलाम् चर्

[LSK] दृशौ $^{1/2}$ । दृशः $^{1/3}$ ।

दृश् + औ

[LSK] दृग्भ्याम् $^{3/2}$ ॥

दृश् + भ्याम्

दृष् + भ्याम् 8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

दृड् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

दृग् + भ्याम् 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।~ पदस्य अन्ते

Declension of दृश् (श-स्त्री-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	दृक्/दृग् 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62, 8.4.56	दृशौ	दृशः
S	same as above	same as above	same as above
2	दृशम्	same as above	same as above
3	दृशा	दृग्भ्याम् 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62	दृग्भिः 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62
4	दृशे	same as above	दृग्भ्यः 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62
5	दृशः	same as above	same as above
6	same as above	दृशोः	दृशाम्
7	दृशि	same as above	दृक्षु 8.2.36, 8.2.39, 8.2.62, 8.3.59, 8.4.55

The entire declension is like दिश्.

ष-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) त्विष्

त्विष् (lustre) is नित्यस्त्रीलिङ्गशब्द. The entire declension is like रत्नमुष् in masculine.

त्विषँ दीप्तौ (1U) to shine

त्विष् + क्विप्	3.2.76 क्विप् च ।

त्विष्	6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

[LSK] त्विट् 1/1, त्विड् 1/1 ।

त्विष् + सुँ

त्विष्	6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

त्विड्	8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

त्विट्	8.4.56 वाऽवसाने । ~ झलाम् चर्

[LSK] त्विषौ 1/2 । त्विषः 1/3 ।

त्विष् + औ

[LSK] त्विड्भ्याम् 3/2 ॥

त्विष् + भ्याम्

त्विड् + भ्याम्	8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

Declension of त्विष् (ष-स्त्री-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	त्विट्/त्विड् 8.2.39, 8.4.56	त्विषौ	त्विषः
S	same as above	same as above	same as above
2	त्विषाम्	same as above	same as above
3	त्विषा	त्विड्भ्याम् 8.2.39	त्विड्भिः 8.2.39
4	त्विषे	same as above	त्विड्भ्यः 8.2.39
5	त्विषः	same as above	same as above
6	same as above	त्विषोः	त्विषाम्
7	त्विषि	same as above	त्विट्त्सु/त्विट्सु 8.2.39, 8.3.29, 8.4.55

The entire declension is like रत्नमुष् in masculine.

ष-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (2) सजुष्

सजुष् (friend)

सह जुषते सेवते इति सजूः ।

जुषीँ प्रीतिसेवनयोः (6A) to like, to enjoy

सह + जुष् + क्विप्   3.2.76 क्विप् च ।

सह + जुष्   6.1.67 वेरपृक्तस्य । ~ लोपः

स + जुष्   6.3.78 सहस्य सः संज्ञायाम् ।

[LSK] "ससजुषो रुँः" इति⁰ रुँत्वम्$^{1/1}$ । सजूः$^{1/1}$ ।

सजुष् + सुँ

सजुष्   6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

सजुरुँ   8.2.66 ससजुषो रुँः । ~ पदस्य

सजूर्   8.2.76 र्वोरुपधाया दीर्घ इकः । ~ धातोः पदस्य अन्ते

सजूः   8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः। ~ रः पदस्य

[LSK] सजुषौ$^{1/2}$ ।

सजुष् + औ

[LSK] सजूर्भ्याम्$^{3/2}$ ॥

सजुष् + भ्याम्

सजुरुँ + भ्याम्   8.2.66 ससजुषो रुँः । ~ पदस्य

सजूर् + भ्याम्   8.2.76 र्वोरुपधाया दीर्घ इकः । ~ धातोः पदस्य अन्ते

सजूर्भ्याम्

सजुष् + सुप्$^{7/3}$

सजुरुँ + सु   8.2.66 ससजुषो रुँः । ~ पदस्य

सजूर् + सु   8.2.76 र्वोरुपधाया दीर्घ इकः । ~ धातोः पदस्य अन्ते

सजूः + सु   8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः। ~ रः पदस्य

सजूः+ सु   8.3.36 वा शरि । ~ विसर्जनीयस्य सः

सजूः+ षु   8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः with 8.3.58 नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि ।

विसर्ग-अभाव-पक्षे

सजूस् + सु　8.3.36 वा शरि । ~ विसर्जनीयस्य सः

सजूस्+ षु　8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः with 8.3.58 नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि । ~ मूर्धन्यः

सजूष्+ षु　8.4.41 ष्टुना ष्टुः । ~ स्तोः

Declension of सजुष् (ष्-स्त्री-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	सजूः 6.1.68, 8.2.66, 8.2.76, 8.3.15	सजुषौ	सजुषः
S	same as above	same as above	same as above
2	सजुषाम्	same as above	same as above
3	सजुषा	सजूर्भ्याम् 8.2.66, 8.2.76	सजूर्भिः 8.2.66, 8.2.76
4	सजुषे	same as above	सजूर्भ्यः 8.2.66, 8.2.76
5	सजुषः	same as above	same as above
6	same as above	सजुषोः	सजुषाम्
7	सजुषि	same as above	सजूःषु/सजूष्षु 8.2.66, 8.2.76, 8.3.36, 8.3.59, 8.4.41

ष-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (3) आशिष्

आशिष् (a wish, blessing)

शासुँ अनुशिष्टौ (2P) to teach

आङ् + शास् + क्विप् 3.2.76 क्विप् च ।

आ + शिस् (वा०) आशास क्वावुपसङ्ख्यानम् ।

आ + शिष् 8.3.58 शासिवसिघसीनां च ।

आशिष्

[LSK] आशीः [1/1] ।

आशिष् + सुँ

आशिष् 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः

आशिरुँ 8.2.66 ससजुषो रुँ: । ~ पदस्य

मूर्धन्य by 8.3.58 शासिवसिघसीनां च । is असिद्ध from the view of 8.2.66 ससजुषो रुँ: ।.

आशीर् 8.2.76 र्वोरुपधाया दीर्घ इकः । ~ धातोः पदस्य अन्ते

आशीः 8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः। ~ रः पदस्य

[LSK] आशिषौ [1/2] ।

आशिष् + औ

[LSK] आशीर्भ्याम् [3/2] ॥

आशिष् + भ्याम्

आशिरुँ + भ्याम् 8.2.66 ससजुषो रुँ: । ~ पदस्य

आशीर् + भ्याम् 8.2.76 र्वोरुपधाया दीर्घ इकः । ~ धातोः पदस्य अन्ते

आशीर्भ्याम्

आशिष् + सुप् [7/3]

आशिरुँ + सु 8.2.66 सआशिषो रुँ: । ~ पदस्य

मूर्धन्य by 8.3.58 शासिवसिघसीनां च । is असिद्ध from the view of 8.2.66 ससजुषो रुँ: ।.

आशीर् + सु 8.2.76 र्वोरुपधाया दीर्घ इकः । ~ धातोः पदस्य अन्ते

आशीः + सु 8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः। ~ रः पदस्य

आशीः + सु 8.3.36 वा शरि । ~ विसर्जनीयस्य सः

आशीः+ षु 8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः with 8.3.58 नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि ।

विसर्ग-अभाव-पक्षे

आशीस् + सु 8.3.36 वा शरि । ~ विसर्जनीयस्य सः

आशीस्+ षु 8.3.59 आदेश-प्रत्यययोः । ~ इण्कोः सः मूर्धन्यः with 8.3.58 नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि । ~ मूर्धन्यः

आशीष्+ षु 8.4.41 ष्टुना ष्टुः । ~ स्तोः

Declension of आशिष् (ष्-स्त्री-3)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	आशीः 6.1.68, 8.2.66, 8.2.76, 8.3.15	आशिषौ	आशिषः
S	same as above	same as above	same as above
2	आशिषम्	same as above	same as above
3	आशिषा	आशीर्भ्याम् 8.2.66, 8.2.76	आशीर्भिः 8.2.66, 8.2.76
4	आशिषे	same as above	आशीर्भ्यः 8.2.66, 8.2.76
5	आशिषः	same as above	same as above
6	same as above	आशिषोः	आशिषाम्
7	आशिषि	same as above	आशीःषु/आशीष्षु 8.2.66, 8.2.76, 8.3.36, 8.3.59, 8.4.41

The entire declension is like सजुष्.

स-कारान्त-स्त्रीलिङ्गः (1) अदस्

[LSK] असौ $^{1/1}$ ।

अदस् + सुँ

अद औ + स् 7.2.107 अदस औ सुलोपश्च । ~ सौ

अद औ 7.2.107 अदस औ सुलोपश्च । ~ सौ

अदौ 6.1.88 वृद्धिरेचि ।

असौ 7.2.106 तदोः सः सावनन्त्ययोः ।

Note: The same process as masculine. टाप् does not come because the प्रातिपदिक does not become अ-ending.

[LSK] उत्व-मत्वे $^{1/2}$ । अमू $^{1/2}$ ।

उत्व and मत्व by 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः ।.

अदस् + औ

अद अ + औ 7.2.102 त्यदादीनामः ।

अद + औ 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

अद टाप् + औ 4.1.4 अजाद्यतष्टाप् । ~ स्त्रियाम्

अदा + औ 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।

From 1/2 onwards, up to here is the common process.

अदा + शी 7.1.18 औङ आपः । ~ शी

अदे 6.1.87 आद्गुणः ।

अमे 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमू 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

[LSK] अमूः $^{1/3}$ ।

अदस् + जस्

अदा + अस् After the common process

अदास् 6.1.102 प्रथमयोः पूर्वसवर्णः । ~ दीर्घः

अदास् 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमूस् 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमूः 8.2.66, 8.3.15

अदस् + अम् 2/1

अदा + अम्	After the common process
अदाम्	6.1.107 अमि पूर्वः । ~ अकः
अमाम्	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य
अमूम्	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अदस् + शस् 2/3

अदा + अस्	After the common process
अदास्	6.1.102 प्रथमयोः पूर्वसवर्णः । ~ दीर्घः
अमास्	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य
अमूस्	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य
अमूः	8.2.66, 8.3.15

[LSK] अमुया 3/1 ।

अदस् + टा 3/1

अदा + आ	After the common process
अदे + आ	7.3.105 आङि चापः ।
अदय् + आ	6.1.78 एचोऽयवायावः ।
अमय् + आ	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य
अमुय् + आ	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमुया

[LSK] अमूभ्याम् 3/2, 4/2, 5/2 ।

अदस् + भ्याम्

अदा + भ्याम्	After the common process
अमा+ भ्याम्	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य
अमू+ भ्याम्	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमूभ्याम्

[LSK] अमूभिः 3/3 ।

अदस् + भिस्

अदा + भिस्	After the common process
अमा+ भिस्	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य
अमू+ भिस्	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमूभिः 8.2.66, 8.3.15

Since the अङ्ग is not अदन्त, 7.3.103 बहुवचने झल्येत् । with 7.1.11 नेदमदसोरकोः । does not come. Thus 8.2.81 एत ईद्बहुवचने । is not applicable in feminine because of टाप्.

[LSK] अमुष्मै 4/1।

अदस् + ङे

अदा + ए	After the common process
अदा + स्याट् ए	7.3.114 सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च । ~ आपः
अद + स्याट् ए	7.3.114 सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च । ~ आपः
अद + स्यै	6.1.88 वृद्धिरेचि ।
अम + स्यै	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य
अमु + स्यै	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य
अमु + ष्यै	8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

अमुष्यै

[LSK] अमूभ्यः 4/3, 5/3 ।

अदस् + भ्यस्

अदा + भ्यस्	After the common process
अमा+ भ्यस्	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य
अमू+ भ्यस्	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य
अमूभ्यः	8.2.66, 8.3.15

[LSK] अमुष्याः 5/1, 6/1 ।

अदस् + ङसिँ

अदा + अस्	After the common process
अदा + स्याट् अस्	7.3.114 सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च । ~ आपः
अद + स्याट् अस्	7.3.114 सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च । ~ आपः
अद + स्यास्	6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।
अम + स्यास्	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य
अमु + स्यास्	8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य
अमु + ष्यास्	8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।
अमुष्याः	8.2.66, 8.3.15

[LSK] अमुयोः 6/2, 7/2 ।

अदस् + ओस्

अदा + ओस् After the common process

अदे + ओस् 7.3.105 आङि चापः ।

अदय् + ओस् 6.1.78 एचोऽयवायावः ।

अमय् + ओस् 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमुय् + ओस् 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमुयोः 8.2.66, 8.3.15

[LSK] अमूषाम् 6/3 ।

अदस् + आम्

अदा + ओस् After the common process

अदा + स् आम् 7.1.52 आमि सर्वनाम्नः सुट् । ~ आत्

अमा + साम् 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमू + साम् 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमीषाम् 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

[LSK] अमुष्याम् 7/1 ।

अदस् + ङि

अदा + इ After the common process

अदा + आम् 7.3.116 ङेराम्नद्याम्नीभ्यः।

अदा + स्याट् आम् 7.3.114 सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च । ~ आपः

अद + स्याट् आम् 7.3.114 सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च । ~ आपः

अद + स्याम् 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः ।

अम + स्याम् 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमु + स्याम् 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमुष्याम् 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

[LSK] अमूषु 7/3 ॥

अदस् + सुप्

अदा + सु After the common process

अमा + सु 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमू+ सु 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

Declension of अदस् (स्-स्त्री-1)

Other than 1/1, once the अङ्ग becomes आबन्त (अदा), it declines like सर्वा, then 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । is applied.

The difference from masculine is that there is no occasion for 8.2.81 एत ईद्बहुवचने । ~ अदसः दात् दः मः in plural, because the अङ्ग never becomes अदन्त, subject to एत्व.

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	असौ 7.2.107, 6.1.88, 7.2.106	अमू	अमूः
2	अमूम्	same as above	अमूः
3	अमुया	अमूभ्याम्	अमूभिः
4	अमुष्यै	same as above	अमूभ्यः
5	अमुष्याः	same as above	same as above
6	same as above	अमुयोः	अमूषाम्
7	अमुष्याम्	same as above	अमूषु

इति हलन्तस्त्रीलिङ्गाः ।

Thus completes the section of शब्द्s ending with हल् and whose gender is feminine.

अथ हलन्तनपुंसकलिङ्गाः

ह-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) स्वनडुह्

स्वनडुह् (that which has excellent bulls, such as family, field)

Sūtras learnt in अनडुह्-शब्द in हलन्तपुंलिङ्ग are used here.

शोभनाः अनड्वाहः वृषभाः यस्य/यस्मिन् तत् स्वनडुत् (116B) कुलम् ।

सु + जस् + अनडुह् + जस् 2.2.24 अनेकमन्यपदार्थे । ~ बहुव्रीहिः समासः

1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

सु + अनडुह् 2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्

स्वनडुह् 6.1.77 इको यणचि ।

[LSK] स्वमोः $^{6/2}$ लुक् $^{1/1}$ (7.1.23) । दत्वम् $^{7/1}$ (8.2.72) । स्वनडुत् $^{1/1}$, स्वनडुद् $^{1/1}$।

In neuter, there is लुक् elision of सुँ and अम् after consonant-ending प्रातिपदिक. This is अपवाद of 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः.[18]

At पदान्त, 8.2.72 वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः ।is applicable.

स्वनडुह् + सुँ

स्वनडुह् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् । ~ लुक्

स्वनडुद् 8.2.72 वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः । ~ सः पदानाम्

स्वनडुत् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ झलाम् चर्

[LSK] स्वनडुही $^{1/2}$ ।

स्वनडुह् + औ

स्वनडुह् + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

स्वनडुह् + ई 1.3.8, 1.3.9 with 1.1.56 स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ ।

स्वनडुही

[18] Because of लुक्-elision of सुँ, not लोप, 1.1.62 प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् । is negated by 1.1.63 न लुमताऽङ्गस्य ।. Thus the elided सुँ cannot be the निमित्त for 7.1.82 सावनडुहः । ~ नुम्. This instance illustrates the difference between 6.1.68 हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् । ~ लोपः and 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् ।~ लुक्.

[LSK] "चतुरनडुहोः" (7.1.98) इति [0] आम् [1/1] । स्वनड्वांहि [1/3] ।

स्वनडुह् + जस्

स्वनडुह् + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

सर्वनामस्थानसंज्ञा for शि by 1.1.42 शि सर्वनामस्थानम् ।

स्वनडु आ ह् + इ 7.1.98 चतुरनडुहोरामुदात्तः । ~ सर्वनामस्थाने

स्वनडु आ न् ह्+ इ 7.1.72 नपुंसकस्य झलचः । ~ नुम्

स्वनड्वा न् ह् + इ 6.1.77 इको यणचि ।

स्वनड्वांहि 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि ।

[LSK] पुनः [0] तद्वत् [0] ।

Again, for द्वितीया विभक्तिः, the same thing is repeated.

[LSK] शेषम् [1/1] पुंवत् [0] ।

The rest is like ह्-ending masculine, like अनडुह्.

स्वनडुह् + भ्याम् [3/2]

स्वनडुद् + भ्याम् 8.2.72 वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः । ~ सः पदानाम्

स्वनडुद्भ्याम्

Declension of स्वनडुह् (ह्-न-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	स्वनडुत्/स्वनडुद् 7.1.23, 8.2.72, 8.4.56	स्वनडुही 7.1.19	स्वनड्वांहि 7.1.20, 7.1.98, 7.1.72, 6.1.77, 8.3.24
S	same as above	same as above	same as above
2	same as above	same as above	same as above
3	स्वनडुहा	स्वनडुद्भ्याम् 8.2.72	स्वनडुद्भिः 8.2.72
4	स्वनडुहे	same as above	स्वनडुद्भ्यः 8.2.72
5	स्वनडुहः	same as above	same as above
6	same as above	स्वनडुहोः	स्वनडुहाम्
7	स्वनडुहि	same as above	स्वनडुत्सु 8.2.72, 8.4.55

3/1 onwards decline like अनडुह् in masculine.

रेफ-अन्त-नपुंसकलिङ्गः (1) वार्

वार् (water)

[LSK] वाः 1/1।

वार् + सुँ

वार् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् । ~ लुक्

वाः 8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः। ~ रः पदस्य

[LSK] वारी 1/2।

वार् + औ

वार् + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

वार् + ई 1.3.8, 1.3.9 with 1.1.56 स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ ।

वारी

[LSK] वारि 1/3 ।

वार् + जस्

वार् + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

वारि

Note that 7.1.72 नपुंसकस्य झलचः । ~ नुम् does not apply.

[LSK] वार्भ्याम् 3/2 ॥

वार् + भ्याम्

वार्भ्याम्

वार् + सुप् 7/3

Because of नियम by 8.3.16 रोः सुपि ।, विसर्जनीय by 8.3.15 is restricted.

वार् + षु 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

Declension of वार् (र्-न-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	वाः 7.1.23, 8.3.15	वारी 7.1.19	वारि 7.1.20
S	same as above	same as above	same as above
2	same as above	same as above	same as above
3	वारा	वार्भ्याम्	वार्भिः
4	वारे	same as above	वार्भ्यः
5	वारः	same as above	same as above
6	same as above	वारोः	वाराम्
7	वारि	same as above	वार्षु 8.3.16, 8.3.59

Declension of चतुर् (र्-न-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1			चत्वारि 7.1.20, 7.1.98, 6.1.77
2			same as above
3			चतुर्भिः
4			चतुर्भ्यः
5			same as above
6			चतुर्णाम्/चतुर्ण्णाम् 7.1.55, 8.4.1, 8.4.46
7			चतुर्षु 8.3.16, 8.3.59

रेफ-अन्त-नपुंसकलिङ्गः (2) चतुर्

चतुर् (four)

[LSK] चत्वारि $^{1/3, 2/3}$ ॥

चतुर् + जस्

चतुर् + शि	7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्
चतु आ र् + इ	7.1.98 चतुरनडुहोरामुदात्तः । ~ सर्वनामस्थाने
चत् व् आ र् + इ	6.1.77 इको यणचि ।

चत्वारि

चतुर् + भ्याम् $^{3/2}$

चतुर्भ्याम्

चतुर् + आम् $^{6/3}$

चतुर् + न् आम्	7.1.55 षट्चतुर्भ्यश्च । ~ नुट्
चतुर् + ण् आम्	8.4.1 रषाभ्यां णो नः समानपदे ।
चतुर्णाम्	
चतुर्ण्णाम्	8.4.46 अचो रहाभ्यां द्वे । ~ वा

चतुर् + सुप् $^{7/3}$

Because of नियम by 8.3.16 रोः सुपि ।, विसर्जनीय by 8.3.15 is restricted.

चतुर् + षु 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

म-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) किम्

[LSK] किम् 1/1 ।

किम् + सुँ

किम् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् । ~ लुक्

Note: 7.2.103 किमः कः । ~ विभक्तौ does not apply because of 1.1.63 न लुमताऽङ्गस्य । ~ प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम्

[LSK] के 1/2।

किम् + औ

क + औ 7.2.103 किमः कः । ~ विभक्तौ

क + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

के 6.1.87 आद्गुणः ।

Note: 6.4.148 यस्येति च । does not apply because of the (वा०) औङः श्यां प्रतिषेधो वाच्यः ।

[LSK] कानि 1/3 ॥

किम् + जस्

क + जस् 7.2.103 किमः कः । ~ विभक्तौ

क + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

क न् + इ 7.1.72 नपुंसकस्य झलचः । ~ नुम्

कान् + इ 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ दीर्घः नोपधायाः

कानि

Declension of किम् (म्-न-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	किम्	के	कानि
S			
2	same as above	same as above	same as above

The rest is like in पुंलिङ्ग.

म-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (2) इदम्

[LSK] इदम्$^{1/1}$ ।

इदम् + सुँ

इदम् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् । ~ लुक्

Note: 7.2.108 इदमो मः ~ विभक्तौ does not apply because of 1.1.63 न लुमताऽङ्गस्य । ~ प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम्

[LSK] इमे$^{1/2}$।

इदम् + औ

इद अ + औ 7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

इद + औ 6.1.97 अतो गुणे ।

इद + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

इदे 6.1.87 आद्गुणः ।

इमे 7.2.109 दः च । ~ इदमः मः

[LSK] इमानि$^{1/3}$ ॥

इदम् + जस्

इद अ + जस् 7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

इद + जस् 6.1.97 अतो गुणे ।

इद + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

इद न् + इ 7.1.72 नपुंसकस्य झलचः । ~ नुम्

इदान् + इ 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ दीर्घः नोपधायाः

इमान् + ई 7.2.109 दः च । ~ इदमः मः

इमानि

Declension of इदम् (म्-न-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	इदम्	इमे	इमानि
S			
2	same as above	same as above	same as above

The rest is like in पुंलिङ्ग.

The next वार्तिक is about 2.4.34 द्वितीयाटौस्स्वेनः । ~ इदमः एतदः अन्वादेशे.

(वार्तिकम्) अन्वादेशे नपुंसके वा एनद् वक्तव्यः ।

It has to be said that एनद् is the substitute for इदम् and एतद् in अन्वादेश in neuter.

अन्वादेशे $^{7/1}$ नपुंसके $^{7/1}$ वा ^{0} एनद् $^{1/1}$ वक्तव्यः $^{1/1}$।

4 words in the वार्तिक, other words are understood by the context.

- अन्वादेशे 7/1 – In the sense of अन्वादेश, repeated mentioning; in विषयसप्तमी.
- नपुंसके 7/1 – In नपुंसक; in विषयसप्तमी.
- वा 0 – This word is found only in LSK of Gitapress. There seems to be no use for this word.
- एनद् 1/1 – This is आदेश. By 1.1.54 अनेकाल्शित्सर्वस्य।, the whole स्थानिन् is replaced.
  In भैमी, एनद्-आदेश is for all 6 places (2/1, 2/2, 2/3, 3/1, 6/2, 7/2), while in लघु-टिप्पणी, एनद्-आदेश is only for 2/1. In both cases, the result is the same because of 7.2.102 त्यदादीनामः ।.
- वक्तव्यः 1/1 – It should have been said, even though Pāṇini did not mention एनद्-आदेश.

[LSK] एनत् $^{2/1}$ ।

इदम् + अम्

इदम्	7.1.23 स्वमोर्नपुंसकस्य । ~ लुक् (अपवादः of 6.1.68)
एनद्	(वा०) अन्वादेशे नपुंसके वा एनद् वक्तव्यः ।

Note: 7.2.108 इदमो मः । ~ विभक्तौ does not apply because of 1.1.63 न लुमताऽङ्गस्य । ~ प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम्

[LSK] एने $^{2/1}$ । एनानि $^{2/3}$ । एनेन $^{3/1}$ । एनयोः $^{6/2, 7/2}$ ॥

इदम् + औ $^{2/2}$

इदम् + शी	7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी
एनद् + ई	(वा०) अन्वादेशे नपुंसके वा एनद् वक्तव्यः ।
एन अ + ई	7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ
एन + ई	6.1.97 अतो गुणे ।
एने	6.1.87 आद्गुणः ।

Declension of इदम् in अन्वादेश (म्-न-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	इदम्	इमे	इमानि
S			
2	एनत्/एनद्	एने	एनानि
3	एनेन	आभ्याम्	एभिः
4	अस्मै	same as above	एभ्यः
5	अस्मात्	same as above	same as above
6	अस्य	एनयोः	एषाम्
7	अस्मिन्	same as above	एषु

The only difference from masculine is in 2/1, caused by the वार्तिकम्.

न-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) अहन्

A sūtra related to अहन् (day) has been studied in विसर्गसन्धि section.

[LSK] अहः $^{1/1}$ ।

अहन् + सुँ $^{1/1}$

अहन् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् । ~ लुक्

अहर् 8.2.69 रोऽसुपि । ~ अहन् [19]

अहः 8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः । ~ रः पदस्य

[LSK] "विभाषा ङिश्योः" (6.4.136) अह्नी $^{1/2}$, अहनी $^{1/2}$ ।

In भ, 6.4.134 अल्लोपोऽनः । ~ भस्य is applicable. However, when ङि or शी follows, the लोप is optional. (Ref. हलन्तनपुंसक दधि)

अहन् + औ $^{1/2}$

अहन् + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

अह् न् + ई 6.4.136 विभाषा ङिश्योः । ~ अत् लोपः अनः भस्य

अह्नी

लोप-अभाव-पक्षे

अहनी

[LSK] अहानि $^{1/3}$ ।

अहन् + जस् $^{1/3}$

अहन् + शि 7.1.20 जश्शसोः शिः । ~ नपुंसकात्

अहान् + इ 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ दीर्घः नोपधायाः

अहानि

अहन् + टा $^{3/1}$

अह् न् + आ 6.4.134 अल्लोपोऽनः । ~ भस्य

अह्ना

---

[19] 8.3.69 रोऽसुपि । रः $^{1/1}$ असुपि $^{7/1}$ – अह्नः $^{6/1}$ रेफादेशः $^{1/1}$ न ^{0} तु ^{0} सुपि $^{7/1}$ । अहरहः । अहर्गुणः ।

[विधिसूत्रम्] 8.2.68 अहन् । ~ रुँः पदस्य अन्ते

The last letter of अहन् is replaced by रुँ at the end of पद.

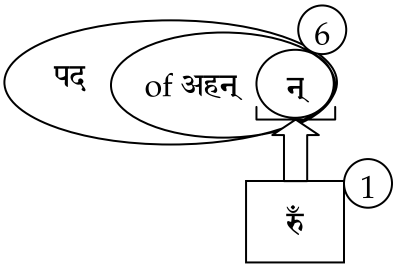

अहन्[6/1] । ~ रुँः[1/1] पदस्य[6/1] अन्ते[7/1]

1 word in the सूत्र; 2 words as अनुवृत्ति

- अहन् 6/1 – In स्थानेयोगा षष्ठी; विभक्ति is लुप्त, elided.
- रुँ 1/1 – From 8.2.66 ससजुषो रुँः ।. This is आदेश.
- पदस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 8.1.16 पदस्य ।; सम्बन्धे षष्ठी to अन्ते.
- अन्ते 7/1 – From 8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च। (मण्डूकप्लुतगति); in अधिकरणे सप्तमी.

[LSK] "अहन्" इति[0] अस्य[6/1] रुँः[1/1] पदान्ते[7/1] ।

रुँ is the substitute in the place of the last letter of अहन् at the end of पद.

[LSK] अहोभ्याम्[3/2] ॥[20]

अहन् + भ्याम्	
अह रुँ + भ्याम्	8.2.68 अहन् । ~ रुँः पदस्य अन्ते with 1.1.52 अलोऽन्त्यस्य ।
अह उ + भ्याम्	6.1.114 हशि च ।
अहोभ्याम्	6.1.87 आद्गुणः ।

[20] 8.2.68 अहन् । ~ रुँः and 8.2.69 रोऽसुपि । are असिद्ध to 8.2.7 नलोपः प्रातिकदिकान्तस्य ।. This is avoided by repeating (आवृत्ति) the sūtra "अहन्" twice. The first "अहन्" is to negate नलोप (नलोप-अभावं निपात्य), and the second "अहन्" is to give रुँ-आदेश (रुँ-विधेयः) [SK]

अहन् + सुप्[7/3]

अह रुँ + सु 8.2.68 अहन्। ~ रुँ: पदस्य अन्ते

अहः + सु 8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः । ~ रः पदस्य

अहः + सु 8.3.36 वा शरि । ~ विसर्जनीयस्य विसर्जनीयः

पक्षे

अहः + सु 8.3.34 विसर्जनीयस्य सः ।

Declension of अहन् (न्-न-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	अहः 7.1.23, 8.2.69, 8.3.15	अह्नी/अहनी 7.1.19, 6.4.136	अहानि 7.1.20, 6.4.8
S	same as above	same as above	same as above
2	same as above	same as above	same as above
3	अह्ना 6.4.134	अहोभ्याम् 8.2.68, 6.1.114, 6.1.87	अहोभिः 8.2.68, 6.1.114, 6.1.87
4	अह्ने 6.4.134	same as above	अहोभ्यः 8.2.68, 6.1.114, 6.1.87
5	अह्नः 6.4.134	same as above	same as above
6	same as above	अह्नोः 6.4.134	अह्नाम् 6.4.134
7	अह्नि/अहनि 6.4.136	same as above	अहःसु/अहस्सु 8.2.68, 8.3.15, 8.3.36/8.3.34

न-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (2) दण्डिन्

दण्डिन् (one who has a stick, कुलम्) is इन्-प्रत्यय ending word.

दण्डः अस्य अस्ति इति दण्डि, कुलम् ।

दण्ड + सु + इनिँ 5.2.115 अत इनिँठनौ ।

1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

दण्ड + इन् 2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्

दण्ड् + इन् 6.4.148 यस्येति च । ~ लोपः भस्य

दण्डिन्

[LSK] दण्डि 1/1 ।

दण्डिन् + सुँ

दण्डिन् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् । ~ लुक्

दण्डि 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य ।

दण्डिन् + सुँ S/1

दण्डिन् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् । ~ लुक्

दण्डि (वा०) सम्बुद्धौ नपुंसकानां नलोपो वा वाच्यः । for 8.2.8 न ङिसम्बुद्ध्योः । ~ नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य

दण्डिन् पक्षे

[LSK] दण्डिनी 1/2।

दण्डिन् + औ

दण्डिन् + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

दण्डिन् + ई

दण्डिनी

[LSK] दण्डीनि 1/3।

दण्डिन् + जस्

दण्डिन् + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

दण्डीन् + इ 6.4.12 इन्हन्पूषार्यम्णां शौ । ~ उपधायाः दीर्घः अङ्गानाम् (नियमसूत्रम् to 6.4.8 सर्वनामस्थाने...।)

दण्डीनि

[LSK] दण्डिना [3/1] ।

दण्डिन् + टा

दण्डिन् + आ

[LSK] दण्डिभ्याम् [3/2] ॥

दण्डिन् + भ्याम्

दण्डि + भ्याम्   8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य ।

Declension of दण्डिन् (न्-न-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	दण्डि 7.1.23, 8.2.7	दण्डिनी 7.1.19	दण्डीनि 7.1.20, 6.4.8
S	दण्डि/दण्डिन् 7.1.23, (वा०) 8.2.8	same as above	same as above
2	दण्डि 7.1.23, 8.2.7	same as above	same as above
3	दण्डिना	दण्डिभ्याम् 8.2.7	दण्डिभिः 8.2.7
4	दण्डिने	same as above	दण्डिभ्यः 8.2.7
5	दण्डिनः	same as above	same as above
6	same as above	दण्डिनोः	दण्डिनाम्
7	दण्डिनि	same as above	दण्डिषु

In the same manner, स्रग्विन् [21], वाग्मिन्, बहुवृत्रहन्, etc;

[21] Q: Because of अर्थवद्-ग्रहणे नानर्थकस्य ग्रहणम्॥ प० 14॥ the इन् in the sūtra 6.4.12 इन्हन्पूषार्यम्णां शौ । does not indicate the विनिँ?

A: No. Because of अन्-इन्-अस्-मन्-ग्रहणानि अर्थवता चानर्थकेन च तदन्तविधिं बोधयन्ति ॥ प० 16॥, the इन् in the sūtra indicates the विनिँ also.

<u>न-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (3) सुपथिन्</u>

सुपथिन् (in which there are good roads, नगरम्) is पथिन् ending word.

सुपथिन् (in which there are good roads, नगरम्)

शोभनाः पन्थानः यस्मिन् तत् सुपथि, नगरम्

सु + सुँ + पथिन् + सुँ 2.2.24 अनेकमन्यपदार्थे । ~ बहुव्रीहिः समासः

प्रातिपदिक-संज्ञा by 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

सु + पथिन् 2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्

सुपथिन्

[LSK] सुपथि $^{1/1}$ ।

सुपथिन् + सुँ

सुपथिन् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् । ~ लुक्

सुपथि 8.2.7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य ।

सुपथिन् + सुँ $^{S/1}$

सुपथिन् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् । ~ लुक्

सुपथि (वा०) सम्बुद्धौ सपुंसकानां नलोपो वा वाच्यः । for 8.2.8 न ङिसम्बुध्योः । ~ नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य

सुपथिन् पक्षे

[LSK] टेर्लोपः (7.1.88) । सुपथी $^{1/2}$।

सुपथिन् + औ

सुपथिन् + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

सुपथ् + ई 7.1.88 भस्य टेर्लोपः । ~ पथिमथ्यृभुक्षामात्

सुपथी

[LSK] सुपन्थानि $^{1/3}$।

सुपथिन् + जस्

सुपथिन् + शि 7.1.20 जश्शसोः शिः । ~ नपुंसकात्

सुपथन् + इ 7.1.86 इतोऽत्सर्वनामस्थाने । ~ पथिमथ्यृभुक्षामात्

सुपन्थन् + इ 7.1.87 थोऽन्थः । ~ पथिमथ्यृभुक्षामात् सर्वनामस्थाने

सुपन्थान् + इ 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ नोपधायाः दीर्घः

सुपन्थानि

Declension of सुपथिन् (न्-न-3)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	सुपथि 7.1.23, 8.2.7	सुपथी 7.1.19, 7.1.88	सुपन्थानि 7.1.20, 7.1.86, 7.1.87, 6.4.8
S	हे सुपथि /सुपथिन् 7.1.23, (वा०) 8.2.8	same as above	same as above
2	सुपथि 7.1.23, 8.2.7	same as above	same as above
3	सुपथा	सुपथिभ्याम् 8.2.7	सुपथिभिः 8.2.7
4	सुपथे	same as above	सुपथिभ्यः 8.2.7
5	सुपथः	same as above	same as above
6	same as above	सुपथोः	सुपथाम्
7	सुपथि	same as above	सुपथिषु 8.2.7

<u>ज्-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) ऊर्ज्</u>

ऊर्ज् (strength, brightness)

ऊर्जँ बलप्राणनयोः (10U) to strengthen, to live

ऊर्ज् + क्विप् 3.2.76 क्विप् च ।

प्रातिपदिक-संज्ञा by 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

[LSK] ऊर्क् 1/1, ऊर्ग् 1/1 ।

ऊर्ज् + सुँ

ऊर्ज् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् । ~ लुक्

ऊर्ग् 8.2.30 चोः कुः ।

ऊर्क् 8.4.56 वावसाने ।

Note: 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । does not apply because of the नियमसूत्रम् 8.2.24 रात् सस्य ।. This नियमसूत्रम् is meant only for this word.

[LSK] ऊर्जी 1/2 ।

ऊर्ज् + औ

ऊर्ज् + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

ऊर्ज् + ई

ऊर्जी

[LSK] ऊर्न्जि 1/3 । नरजानाम् 6/3 संयोगः 1/1 ।

The conjunct consonants of न्, र्, and ज् in 1/3.

ऊर्ज् + जस्

ऊर्ज् + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

ऊ न् र्ज् + इ 7.1.72 नपुंसकस्य झलचः । ~ नुम्

ऊर्न्जि

Declension of ऊर्ज् (ज्-न-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	ऊर्क्/ऊर्ग् 7.1.23, 8.2.30, 8.4.56	ऊर्जी 7.1.19	ऊर्न्जि 7.1.20, 7.1.72
S	same as above	same as above	same as above
2	same as above	same as above	same as above
3	ऊर्जा	ऊर्ग्भ्याम् 8.2.30	ऊर्ग्भिः 8.2.30
4	ऊर्जे	same as above	ऊर्ग्भ्यः 8.2.30
5	ऊर्जः	same as above	same as above
6	same as above	ऊर्जोः	ऊर्जाम्
7	ऊर्जि	same as above	ऊर्क्षु 8.2.30, 8.3.59, 8.4.55

द-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) तद्

[LSK] तत्[1/1] ।

तद् + सुँ

तद् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् । ~ लुक्

Note: 7.2.106 तदोः सः सावनन्त्ययोः । ~ विभक्तौ does not apply because of 1.1.63 न लुमताऽङ्गस्य । ~ प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम्

तत् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ झलाम् चर्

[LSK] ते[1/2] ।

तद् + औ

त + अ + औ 7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

त + औ 6.1.97 अतो गुणे ।

त + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

ते 6.1.87 आद्गुणः ।

[LSK] तानि[1/3] ।

तद् + जस्

त + अ + जस् 7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

त + जस् 6.1.97 अतो गुणे ।

त + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

त न् + इ 7.1.72 नपुंसकस्य झलचः । ~ नुम्

ता न् + इ 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ ।

तानि

Declension of तद् (द्-न-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	तत्/तद् 7.1.23, 8.456	ते 7.2.102, 6.1.97, 7.1.19, 6.1.87	तानि 7.2.102, 6.1.97, 7.1.20, 7.1.72, 6.4.8
S			
2	same as above	same as above	same as above

The rest is like in पुंलिङ्ग.

द-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (2) यद्

[LSK] यत्[1/1] ।

यद् + सुँ

यद् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् । ~ लुक्

Note: 7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ does not apply because of 1.1.63 न लुमताऽङ्गस्य । ~ प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम्

यत् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ झलाम् चर्

[LSK] ये[1/2] । यानि[1/3] ।

The rest is the same as for तद्.

Declension of यद् (द्-न-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	यत्/यद् 7.1.23, 8.456	ये 7.2.102, 6.1.97, 7.1.19, 6.1.87	यानि 7.2.102, 6.1.97, 7.1.20, 7.1.72, 6.4.8
S			
2	same as above	same as above	same as above

The rest is like in पुंलिङ्ग.

द-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (3) एतद्

[LSK] एतत्[1/1] ।

एतद् + सुँ

एतद्　　7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् । ~ लुक्

Note: 7.2.106 तदोः सः सावनन्त्ययोः । ~ विभक्तौ does not apply because of 1.1.63 न लुमताऽङ्गस्य । ~ प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम्

एतत्　　8.4.56 वाऽवसाने । ~ झलाम् चर्

[LSK] एते[1/2] । एतानि[1/3] ।

The rest is the same as for एतद्.

Declension of एतद् (द्-न-3)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	एतत्/एतद् 7.1.23, 8.456	एते 7.2.102, 6.1.97, 7.1.19, 6.1.87	एतानि 7.2.102, 6.1.97, 7.1.20, 7.1.72, 6.4.8
S			
2	same as above	same as above	same as above

The rest is like in पुंलिङ्ग.

Declension of इदम् in अन्वादेश (म्-न-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	एतत्/एतद्	एते	एतानि
S			
2	एनत्/एनद्	एने	एनानि
3	एनेन	एताभ्याम्	एतैः
4	एतस्मै	same as above	एतेभ्यः
5	एतस्मात्	same as above	same as above
6	एतस्य	एनयोः	एतेषाम्
7	एतस्मिन्	same as above	एतेषु

The only difference from masculine is in 2/1, caused by the वार्तिकम्.

<u>च-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) गो + अच् (गत्यर्थे अञ्चु)</u>

गो अच् (one who goes after cows, कुलम्) is गो-उपपद-गति-अर्थ-अञ्चु-धातु with क्विन्-प्रत्यय.

गाम् अञ्चति इति

गो + अम् + अञ्चु + क्विन् 3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्

गो + अच् 6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति ।

[LSK] गवाक्[1/1] ।

गो अच् + सुँ

गो अच् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात्। ~ लुक्

गो अक् 8.2.30 चोः कुः । ~ झलि पदस्य अन्ते च

गो अग् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

गो अक् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ झलाम् चर्

ग् अव अक्/ग् 6.1.123 अवङ् स्फोटायनस्य ।

<u>गवाक्/गवाग्</u>

<u>गोअक्/गोअग्</u> 6.1.122 सर्वत्र विभाषा गोः । ~ प्रकृत्या

<u>गोऽक्/गोऽग्</u> 6.1.109 एङः पदान्तादति । ~ पूर्वः

[LSK] गोची[1/2] ।

गो अच् + औ

गो अच् + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

गो च् + ई 6.4.138 अचः । ~ अत् लोपः भस्य

गोची

[LSK] गवाञ्चि[1/3] ।

गो अच् + जस्

गो अच् + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

गो अ न् च् + इ 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ ।

Being नलोपी अञ्चुधातु, नुम्-आगम is given.

गो अंच् + इ 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः

गो अञ्च् + इ 8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।

गवाञ्चि 6.1.123 अवङ् स्फोटायनस्य ।

गोअञ्चि 6.1.122 सर्वत्र विभाषा गोः ।

गोऽञ्चि 6.1.109 एङः पदान्तादति ।

[LSK] पुनः [0] तद्वत् [0] ।

[LSK] गोचा [3/1] ।

गो अच् + टा

गो च् + आ 6.4.138 अचः । ~ अत् लोपः भस्य

गोचा

In the same manner with अजादि-suffix.

[LSK] गवाग्भ्याम् [3/2] ।

गो अच् + भ्याम् [3/2]

गो अज् + भ्याम् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

गो अग् + भ्याम् 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।

गवाग्भ्याम् 6.1.123 अवङ् स्फोटायनस्य ।

गोअग्भ्याम् 6.1.122 सर्वत्र विभाषा गोः ।

गोऽग्भ्याम् 6.1.109 एङः पदान्तादति ।

गो अच् + सुप् [7/3]

गो अज् + सु 8.2.39 झलां जशोऽन्ते ।

गो अग् + सु 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।

गो अग् + षु 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

गो अक् + षु 8.4.55 खरि च । ~ झलां चर्

गवाक्षु 6.1.123 अवङ् स्फोटायनस्य ।

गोअक्षु 6.1.122 सर्वत्र विभाषा गोः ।

गोऽक्षु 6.1.109 एङः पदान्तादति ।

Declension of गो + अच् (च्-न-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	गवाक्/गवाग् गोअक्/गोअग् गोऽक्/गोऽग्	गोची	गवाञ्चि गोअञ्चि गोऽञ्चि
S	same as above	same as above	same as above
2	same as above	same as above	same as above
3	गोचा	गवाग्भ्याम् गोअग्भ्याम् गोऽग्भ्याम्	गवाग्भिः गोअग्भिः गोऽग्भिः
4	गोचे	same as above	गवाग्भ्यः गोअग्भ्यः गोऽग्भ्यः
5	गोचः	same as above	same as above
6	same as above	गोचोः	गोचाम्
7	गोचि	same as above	गवाक्षु गोअक्षु गोऽक्षु

Summary:

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	
1	6	1	3	10
S	6	1	3	10
2	6	1	3	10
3	1	3	3	7
4	1	3	3	7
5	1	3	3	7
6	1	1	1	3
7	1	1	3	5
				59

In 1/1, S/1, 2/1 :

By 3 options of अच्-सन्धि and 2 options at the end, there are 6 forms.

In भ section:

There is only one form.

In other section:

There are 3 forms by 3 options of अच्-सन्धि.

<u>च-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (2) गो + अच् (पूजार्थे अञ्च्)</u>

गो अञ्च् (one who worships cows, कुलम्) is गो-उपपद-पूजा-अर्थ-अञ्च्-धातु with क्विन्-प्रत्यय.

गाम् अञ्चति इति

गो + अम् + अञ्च् + क्विन् 3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग् अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च । ~ क्विन्

गो + अञ्च् 6.4.30 नाञ्चेः पूजायाम् । अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति

गो अञ्च् + सुँ 1/1

गो अञ्च् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकस्य । ~ लुक् (अपवादः of 6.1.68)

गो अन् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः ।, निमित्तापाये नैमित्तिकस्याप्यपायः ।

गो अङ् 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।

ग् अव अङ् 6.1.123 अवङ् स्फोटायनस्य ।

<u>गवाङ्</u>

<u>गोअङ्</u> 6.1.122 सर्वत्र विभाषा गोः ।

<u>गोऽङ्</u> 6.1.109 एङः पदान्तादति ।

गो अञ्च् + औ 1/2

गो अञ्च् + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

<u>गवाञ्ची</u> 6.1.123 अवङ् स्फोटायनस्य ।

<u>गोअञ्ची</u> 6.1.122 सर्वत्र विभाषा गोः ।

<u>गोऽञ्ची</u> 6.1.109 एङः पदान्तादति ।

गो अञ्च् + जस् 1/3

गो अञ्च् + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

<u>गवाञ्चि</u> 6.1.123 अवङ् स्फोटायनस्य ।

<u>गोअञ्चि</u> 6.1.122 सर्वत्र विभाषा गोः ।

<u>गोऽञ्चि</u> 6.1.109 एङः पदान्तादति ।

Note: Because of the sentence (from where?) अचः परस्यैव झलो नुम्विधानम् ।

गो अञ्च् + टा [3/1]

<u>गवाञ्चा</u> 6.1.123 अवङ् स्फोटायनस्य ।

<u>गोअञ्चा</u> 6.1.122 सर्वत्र विभाषा गोः ।

<u>गोऽञ्चा</u> 6.1.109 एङः पदान्तादति ।

In the same manner with अजादि-suffix.

गो अञ्च् + भ्याम् [3/2]

गो अन् + भ्याम् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः ।, निमित्तापाये नैमित्तिकस्याप्यपायः ।

गो अङ् + भ्याम् 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।

<u>गवाङ्भ्याम्</u> 6.1.123 अवङ् स्फोटायनस्य ।

<u>गोअङ्भ्याम्</u> 6.1.122 सर्वत्र विभाषा गोः ।

<u>गोऽङ्भ्याम्</u> 6.1.109 एङः पदान्तादति ।

गो अञ्च् + सुप् [7/3]

गो अन् + सु 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः ।, निमित्तापाये नैमित्तिकस्याप्यपायः ।

गो अङ् + सु 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।

गो अङ् + षु 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

<u>गवाङ्षु</u> 6.1.123 अवङ् स्फोटायनस्य ।

<u>गोअङ्षु</u> 6.1.122 सर्वत्र विभाषा गोः ।

<u>गोऽङ्षु</u> 6.1.109 एङः पदान्तादति ।

गो अङ् + सु 8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।

गो अङ् क् + सु 8.3.28 ङ्णोः कुक्टुक् शरि । ~ वा

गो अङ् क् + षु 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

<u>गवाङ्क्षु</u> 6.1.123 अवङ् स्फोटायनस्य ।

<u>गोअङ्क्षु</u> 6.1.122 सर्वत्र विभाषा गोः ।

<u>गोऽङ्क्षु</u> 6.1.109 एङः पदान्तादति ।

गो अङ् क् + सु 8.3.28 ङ्णोः कुक्टुक् शरि । ~ वा

गो अङ् ख् + सु (वा०) चयो द्वितीयाः शरि पौष्करसादेरिति वाच्यम् ।

गो अङ् ख् + षु 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

<u>गवाङ्खषु</u> 6.1.123 अवङ् स्फोटायनस्य ।

<u>गोअङ्खषु</u> 6.1.122 सर्वत्र विभाषा गोः ।

<u>गोऽङ्खषु</u> 6.1.109 एङः पदान्तादति ।

Declension of गो + अच् (च्-न-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	गवाङ् 6.1.123 गोअङ् 6.1.122 गोऽङ् 6.1.109	गवाञ्ची 6.1.123 गोअञ्ची 6.1.122 गोऽञ्ची 6.1.109	गवाञ्चि 6.1.123 गोअञ्चि 6.1.122 गोऽञ्चि 6.1.109
S	same as above	same as above	same as above
2	same as above	same as above	same as above
3	गवाञ्चा 6.1.123 गोअञ्चा 6.1.122 गोऽञ्चा 6.1.109	गवाङ्भ्याम् 6.1.123 गोअङ्भ्याम् 6.1.122 गोऽङ्भ्याम् 6.1.109	गवाङ्भिः 6.1.123 गोअङ्भिः 6.1.122 गोऽङ्भिः 6.1.109
4	गवाञ्चे 6.1.123 गोअञ्चे 6.1.122 गोऽञ्चे 6.1.109	same as above	गवाङ्भ्यः 6.1.123 गोअङ्भ्यः 6.1.122 गोऽङ्भ्यः 6.1.109
5	गवाञ्चः 6.1.123 गोअञ्चः 6.1.122 गोऽञ्चः 6.1.109	same as above	same as above
6	same as above	गवाञ्चोः 6.1.123 गोअञ्चोः 6.1.122 गोऽञ्चोः 6.1.109	गवाञ्चाम् 6.1.123 गोअञ्चाम् 6.1.122 गोऽञ्चाम् 6.1.109
7	गवाञ्चि 6.1.123 गोअञ्चि 6.1.122 गोऽञ्चि 6.1.109	same as above	गवाङ्षु/गवाङ्क्षु/गवाङ्खषु 6.1.123 गोअङ्षु/गोअङ्क्षु/गोअङ्खषु 6.1.122 गोऽङ्षु/गोऽङ्क्षु/गोऽङ्खषु 6.1.109

Summary:

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	
1	3	3	3	9
S	3	3	3	9
2	3	3	3	9
3	3	3	3	9
4	3	3	3	9
5	3	3	3	9
6	3	3	3	9
7	3	3	9	15
				78

In 1/1, S/1, 2/1 :

By 3 options of अच्-सन्धि and 2 options at the end, there are 6 forms.

In भ section:

There is only one form.

In other section:

There are 3 forms by 3 options of अच्-सन्धि.

How many declined forms of गो + अञ्च् + क्विन् are there all together?

गत्यर्थे 59

पूजार्थे 78

= 137

However, it is said to be 109 forms. How?

गत्यर्थे 59 (सम्बोधने -10) = 49

पूजार्थे 78 (सम्बोधने -9) = 69 (जसि शसि समानरूपाणि -6) (सुपि वार्तिककारपक्षे -3) = 60

= 109

Forms in सम्बोधन are not counted. Since forms are the same, 6 forms in 1/3 and 2/3 are not counted twice. In 7/3 of पूजार्थ, forms with ख् by (वा०) चयो द्वितीयाः शरि पौष्करसादेरिति वाच्यम् । is not according to सूत्रकार, thus 3 forms are deducted. Then total number should be 109.

त-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) शकृत्

शकृत् (पुरीषः)

[LSK] शकृत्$^{1/1}$ ।

शकृत् + सुँ

शकृत् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात्। ~ लुक्

शकृद् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

शकृत् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ झलाम् चर्

[LSK] शकृती$^{1/2}$ ।

शकृत् + औ

शकृत् + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

शकृती

[LSK] शकृन्ति$^{1/3}$ ।

शकृत् + जस्

शकृत् + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

शकृ न् त् + इ 7.1.72 नपुंसकस्य झलचः । ~ नुम्

शकृंत् + इ 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः

शकृन्त् + इ 8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।

Note: णत्व cannot take place because the न् is अनुस्वार at the time of application.

Declension of गो + अच् (च्-न-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	शकृत्/शकृद्	शकृती	शकृन्ति
S	same as above	same as above	same as above
2	same as above	same as above	same as above
3	शकृता	शकृद्भ्याम्	शकृद्भिः
4	शकृते	same as above	शकृद्भ्यः
5	शकृतः	same as above	same as above
6	same as above	शकृतोः	शकृताम्
7	शकृति	same as above	शकृत्सु

त-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (2) ददत्

ददत् (one who is giving)

डुदाञ् (3U) to give

दा + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् ।

दा + शतृँ 3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।

दा + शप् + अत् 3.1.68 कर्तरि शप् । ~ सार्वधातुके

दा + अत् 2.4.75 जुहोत्यादिभ्यः श्लुः । ~ शपः

दा दा + अत् 6.1.10 श्लौ । ~ प्रथमस्य द्वे

द दा + अत् 7.4.59 ह्रस्वः । ~ अभ्यासस्य

द द् + अत् 6.4.112 श्नाभ्यस्तयोरातः । ~ लोपः सार्वधातुके क्ङिति

ददत्

[LSK] ददत् $^{1/1}$ ॥

ददत् + सुँ

ददत् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात्। ~ लुक्

ददद् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

ददत् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ झलाम् चर्

ददत् + औ $^{1/2}$

ददत् + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

ददती

ददत् + जस्

ददत् + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

ऋँ of शतृँ is इत्. Being उगित्, 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः। is प्राप्त, but negated by 7.1.78 नाभ्यस्ताच्छतुः । ~ नुम्. Then the next sūtra gives optional नुम् for नपुंसक.

[विधिसूत्रम्] 7.1.79 वा नपुंसकस्य । ~ अभ्यासात् शतुः अङ्गस्य नुम् सर्वनामस्थाने

नुम् is optional for अङ्ग which is नपुंसकलिङ्ग ending with शतृ after अभ्यस्त when सर्वनामस्थान follows.

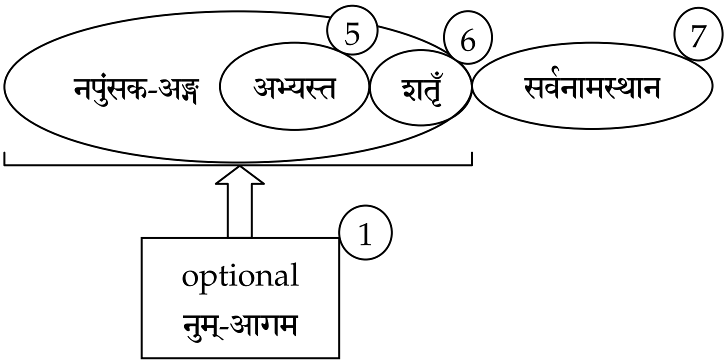

वा ^{0} नपुंसकस्य $^{6/1}$ । ~ अभ्यस्तात् $^{5/1}$ शतुः $^{6/1}$ अङ्गस्य $^{6/1}$ नुम् $^{1/1}$ सर्वनामस्थाने $^{7/1}$

2 words in the सूत्र; 5 words as अनुवृत्ति

- वा 0 – नुम् is optional.
- नपुंसकस्य 6/1 – Neuter; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- अभ्यस्तात् 5/1 – From 7.1.78 नाभ्यस्ताच्छतुः।; in पूर्वपञ्चमी.
- शतुः 6/1 – From 7.1.78 नाभ्यस्ताच्छतुः।; with तदन्तविधि, this is understood as "शत्रन्त-नपुंसकस्य".
- अङ्गस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.1 अङ्गस्य ।; this is qualified by नपुंसकस्य.
- नुम् 1/1 – From 7.1.58 इदितो नुम् धातोः।; this is आगम.

[LSK] अभ्यस्तात् $^{5/1}$ परः $^{1/1}$ यः $^{1/1}$ शता $^{1/1}$ तदन्तस्य $^{6/1}$ क्लीबस्य $^{6/1}$ वा ^{0} नुम् $^{1/1}$ सर्वनामस्थाने $^{7/1}$ ।

नुम्-आगम optionally takes place for neuter अङ्ग which ends with शतृँ after अभ्यस्त, when सर्वनामस्थान follows.

[LSK] ददन्ति $^{1/3}$, ददति $^{1/3}$ ॥

ददत् + जस्

ददत् + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

दद न् त् + इ 7.1.79 वा नपुंसकस्य । ~ अभ्यस्तात् शतुः सर्वनामस्थने नुम्

ददंत् + इ 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः

ददन्त् + इ 8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।

<u>ददन्ति</u>

नमु-अभाव-पक्षे

ददति

Declension of तुदत् (त्-न-2)

शत्रन्त after अभ्यस्त

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	ददत्/ददद् 7.1.23, 8.2.39, 8.4.56	ददती 7.1.19	ददन्ति/ददति 7.1.20, 7.1.79, 8.3.24, 8.4.58
S	same as above	same as above	same as above
2	same as above	same as above	same as above
3	ददता	ददद्भ्याम्	ददद्भिः
4	ददते	same as above	ददद्भ्यः
5	ददतः	same as above	same as above
6	same as above	ददतोः	ददताम्
7	ददति	same as above	ददत्सु

त-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (3) तुदत्

तुदत् (one who is pushing) is a शतृ-अन्त-नपुंसक word with 6th conjugation (श-गणविकरण)

तुदँ (6U) to push

तुद् + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् ।

तुद् + शतृँ 3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।

तुद् + श + अत् 3.1.77 तुदादिभ्यः शः । ~ सार्वधातुके कर्तरि

तुद् + अत् 6.1.79 अतो गुणे । ~ पररूपम्

तुदत् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

[LSK] तुदत् ॥

तुदत् + सुँ

तुदत् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात्। ~ लुक्

तुदद् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

तुदत् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ झलाम् चर्

तुदत् + औ $^{1/2}$

तुदत् + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

The next sūtra is required.

[विधिसूत्रम्] 7.1.80 आच्छीनद्योर्नुम् । ~ अङ्गात् शतुः अङ्गस्य वा

नुम्-आगम is optional for अङ्ग which ends with a part of शतृ which is after अङ्ग ending with अ, when शी or नदी follows.

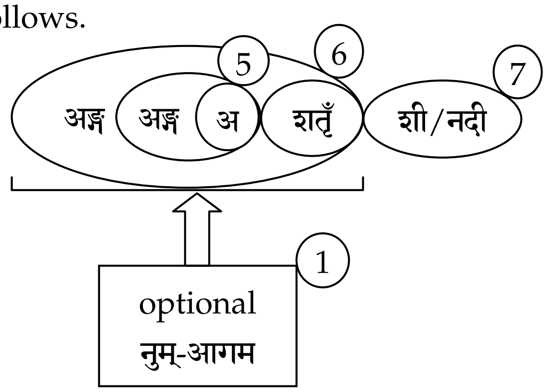

आत् $^{5/1}$ शीनद्योः $^{7/2}$ नुम् $^{1/1}$ । ~ अङ्गात् $^{5/1}$ शतुः $^{6/1}$ अङ्गस्य $^{6/1}$ वा ^{0}

3 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति

- आत् 5/1 – प्रातिपदिक is अ; in पूर्वपञ्चमी.
- शीनद्योः 7/2 – प्रातिपदिक is शी-नदी; शी च नदी च शीनद्यौ (ID), तयोः।; in परसप्तमी.
- नुम् 1/1 – This is आगम.
- वा 0 – नुम् is optional.
- अङ्गात् 5/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.1 अङ्गस्य ।; विभक्तिपरिणाम with आत् in परसप्तमी.
- शतुः 6/1 – From 7.1.78 नाभ्यस्ताच्छतुः।; with तदन्तविधि, this is understood as "शत्रन्त-अङ्गस्य".
- अङ्गस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.1 अङ्गस्य ।.

[LSK] अवर्ण-अन्तात् $^{5/1}$ अङ्गात् $^{5/1}$ परः $^{1/1}$ यः $^{1/1}$ शतुः $^{6/1}$ अवयवः $^{1/1}$ तदन्तस्य $^{6/1}$ नुम् $^{1/1}$ वा ^{0} शीनद्योः $^{7/2}$ ।

नुम्-आगम optionally takes place for अङ्ग ending with a part of शतृँ after अवर्ण-अन्त-अङ्ग, when शी or नदी follows.

[LSK] तुदन्ती $^{1/2}$, तुदती $^{1/2}$ ।

तुदत् + औ

तुदत् + शी	7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी
तुद न् त् + ई	7.1.80 आच्छीनद्योर्नुम् । ~ अङ्गात् शतुः अङ्गस्य वा
तुदंत् + ई	8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः
तुदन्त् + ई	8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।

<u>तुदन्ती</u>

नमु-अभाव-पक्षे <u>तुदती</u>

[LSK] तुदन्ति[1/3] ॥

तुदत् + जस्

तुदत् + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

तुद न् त् + इ 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः।

तुदंत् + इ 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः

तुदन्त् + इ 8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।

Declension of तुदत् (त्-न-3)

शत्रन्त after अवर्ण other than शप् or श्यन्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	तुदत्/तुदद् 7.1.23, 8.2.39, 8.4.56	तुदन्ती/तुदती 7.1.19, 7.1.80, 8.3.24, 8.4.58	तुदन्ति 7.1.20, 7.1.70, 8.3.24, 8.4.58
S	same as above	same as above	same as above
2	same as above	same as above	same as above
3	तुदता	तुदद्भ्याम्	तुदद्भिः
4	तुदते	same as above	तुदद्भ्यः
5	तुदतः	same as above	same as above
6	same as above	तुदतोः	तुदताम्
7	तुदति	same as above	तुदत्सु

त-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (4) पचत्

पचत् (one who is cooking) is a शतृ-अन्त-नपुंसक word with 1st conjugation (शप्-गणविकरण)

डुपचष् (1U) to cook

पच् + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् ।

पच् + शतृँ 3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।

पच् + श + अत् 3.1.68 कर्तरि शप् । ~ सार्वधातुके

पच् + अत् 6.1.79 अतो गुणे । ~ पररूपम्

पचत् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

पचत् + सुँ

पचत् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात्। ~ लुक्

पचद् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

पचत् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ झलाम् चर्

पचत् + औ 1/2

पचत् + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

The next sūtra is required.

[विधिसूत्रम्] 7.1.81 शप्श्यनोर्नित्यम् । ~ आत् शतुः अङ्गस्य नुम् शीनद्योः

नुम् is compulsory for अङ्ग which ends with a part of शतृ which is after शप् or श्यन् ending with अ, when शी or नदी follows.

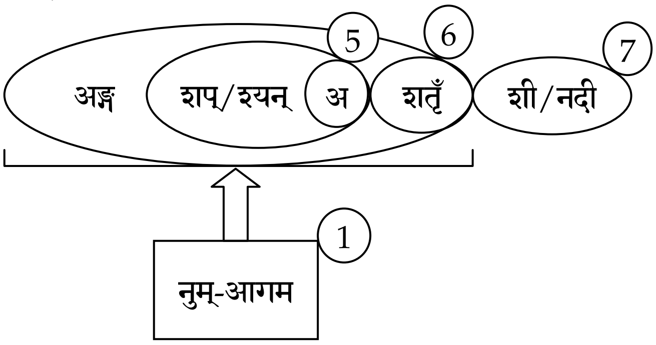

शप्श्यनोः $^{6/2}$ नित्यम् $^{2/1}$ । ~ आत् $^{5/1}$ शतुः $^{6/1}$ अङ्गस्य $^{6/1}$ नुम् $^{1/1}$ शीनद्योः $^{7/2}$

2 words in the सूत्र; 4 words as अनुवृत्ति

- शप्श्यनोः 6/2 – प्रातिपदिक is शप्-श्यन्; शप् च श्यन् च शप्श्यनौ (ID), तयोः।; in परसप्तमी.
- नित्यम् 2/1 – Compulsory. Since the नुम् in the previous sūtra was optional, this is for clarification.
- आत् 5/1 – From 7.1.80 आच्छीनद्योर्नुम् ।; in पूर्वपञ्चमी.
- शतुः 6/1 – From 7.1.78 नाभ्यस्ताच्छतुः।; with तदन्तविधि, this is understood as “शत्रन्त-अङ्गस्य”.
- अङ्गस्य 6/1 – From अधिकारसूत्र 6.4.1 अङ्गस्य ।.
- नुम् 1/1 – From 7.1.78 नाभ्यस्ताच्छतुः।; this is आगम.
- शीनद्योः 7/2 – From 7.1.80 आच्छीनद्योर्नुम् ।; in परसप्तमी.

[LSK] शप्श्यनोः $^{6/2}$ आत् $^{5/1}$ परः $^{1/1}$ यः $^{1/1}$ शतुः $^{6/1}$ अवयवः $^{1/1}$ तदन्तस्य $^{6/1}$ नित्यम् $^{2/1}$ नुम् $^{1/1}$ शीनद्योः $^{7/2}$ ।

नुम्-आगम compulsorily takes place for अङ्ग ending with शतृँ after the अ of शप् or श्यन्, when शी or नदी follows.

[LSK] पचन्ती $^{1/2}$ ।

पचत् + औ

पचत् + शी	7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी
पच न् त् + ई	7.1.81 शप्श्यनोर्नित्यम् । ~ आत् शतुः अङ्गस्य नुम् शीनद्योः
पचंत् + ई	8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः
पचन्त् + ई	8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।

पचन्ती

[LSK] पचन्ति [1/3] ॥

पचत् + जस्

पचत् + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

पच न् त् + इ 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः।

तुदंत् + इ 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः

पचन्त् + इ 8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।

Declension of पचत् (त्-न-4)

शत्रन्त with शप्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	पचत्/पचद् 7.1.23, 8.2.39, 8.4.56	पचन्ती 7.1.19, 7.1.80, 8.3.24, 8.4.58	पचन्ति 7.1.20, 7.1.70, 8.3.24, 8.4.58
S	same as above	same as above	same as above
2	same as above	same as above	same as above
3	पचता	पचद्भ्याम्	पचद्भिः
4	पचते	same as above	पचद्भ्यः
5	पचतः	same as above	same as above
6	same as above	पचतोः	पचताम्
7	पचति	same as above	पचत्सु

त-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (5) दीव्यत्

दीव्यत् (one who is playing) is a शतृ-अन्त-नपुंसक word with 4th conjugation, whose गणविकरण (additional suffix to conjugational suffix which comes after धातु) is श्यन्.

दिवुँ (4A) to play, etc.

दिव् + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् ।

दिव् + शतृँ 3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।

दिव् + श्यन् + अत् 3.1.68 कर्तरि शप् । ~ सार्वधातुके

दिव् + यत् 6.1.79 अतो गुणे । ~ पररूपम्

दीव् + यत् 8.2.76 र्वोरुपधाया दीर्घ इकः । ~ धोतोः

दीव्यत् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

[LSK] दीव्यत्$^{1/1}$ ।

दीव्यत् + सुँ

दीव्यत् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात्। ~ लुक्

दीव्यद् 8.2.39 झलां जशोऽन्ते । ~ पदस्य

दीव्यत् 8.4.56 वाऽवसाने । ~ झलाम् चर्

[LSK] दीव्यन्ती$^{1/2}$ ।

दीव्यत् + औ

दीव्यत् + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

दीव्य न् त् + ई 7.1.81 शप्श्यनोर्नित्यम् । ~ आत् शतुः अङ्गस्य नुम् शीनद्योः

पचंत् + ई 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः

दीव्यन्त् + ई 8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।

दीव्यन्ती

[LSK] दीव्यन्ति$^{1/3}$ ॥

दीव्यत् + जस्

दीव्यत् + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

दीव्य न् त् + इ 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः।

तुदंत् + इ 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि । ~ अनुस्वारः

दीव्यन्त् + इ 8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।

दीव्यन्ति

Declension of दीव्यत् (त्-न-5)

शत्रन्त with श्यन्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	दीव्यत्/दीव्यद् 7.1.23, 8.2.39, 8.4.56	दीव्यन्ती 7.1.19, 7.1.80, 8.3.24, 8.4.58	दीव्यन्ति 7.1.20, 7.1.70, 8.3.24, 8.4.58
S	same as above	same as above	same as above
2	same as above	same as above	same as above
3	दीव्यता	दीव्यद्भ्याम्	दीव्यद्भिः
4	दीव्यते	same as above	दीव्यद्भ्यः
5	दीव्यतः	same as above	same as above
6	same as above	दीव्यतोः	दीव्यताम्
7	दीव्यति	same as above	दीव्यत्सु

Summary of declension of शत्रन्त for all लिङ्गs

Four types of declension:

धातुs can be divided into four according to how शतृँ-ending प्रातिपदिकs decline.

There are two areas in declension chart where the differences are made. One area is where सर्वनामस्थान follows, and the other area is where शी or नदी (ङीप्) follows.

	अङ्ग for शतृँ (गण of धातु)	In सर्वनामस्थान	In शी and नदी
A	अभ्यस्त (3rd, धातु termed अभ्यस्त by 6.1.5 and 6.1.6)	Optional नुम् in neuter 7.1.79 वा नपुंसकस्य । No नुम् in other genders 7.1.78 नाभ्यस्ताच्छतुः।	No नुम्
B	अङ्ग for शतृँ, ending with अवर्ण (आदन्त 2rd, 6th, "स्य"-ending in लृट्)	नुम् 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ।/ 7.1.72 नपुंसकस्य झलचः ।	Optional नुम् 7.1.80 आच्छीनद्योर्नुम् ।
C	अङ्ग ending with अवर्ण of शप्/श्यन् (1st, 4th, सनाद्यन्त (णिच्, सन्, etc.) This is अपवाद to B.	नुम् 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ।/ 7.1.72 नपुंसकस्य झलचः ।	नित्यम् नुम् 7.1.81 शप्श्यनोर्नित्यम् ।
D	The rest (2nd, 5th, 7th, 8th, 9th)	नुम् 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ।/ 7.1.72 नपुंसकस्य झलचः ।	No नुम्

गण	गणविकरण-प्रत्ययः	अवर्णान्त-अङ्ग for शतृँ?	Note
1st	शप् (अ)	Yes	
2nd	शप् (अ)	No	शप् is elided by लुक्.
		Yes	When धातु ends with आ
3rd	शप् (अ)	No	शप् is elided by श्लु, which causes द्वित्व. The reduplicated धातु gains अभ्यस्त-संज्ञा. आ at the end of अभ्यस्त is elided by 6.4.112 श्नाभ्यस्तयोरातः ।
4th	श्यन् (य)	Yes	
5th	श्नु (नु)	No	
6th	श (अ)	Yes	
7th	श्नम् (न)	No	श्नम् is आगम, whose content is न. However, there is no धातु in 7th गण which ends with vowel. Thus, there is no possibility to have अवर्ण-ending अङ्ग.
8th	उ (उ)	No	
9th	श्ना (ना)	No	आ of श्ना is elided by 6.4.112 श्नाभ्यस्तयोरातः ।
10th	णिच् + शप् (अय)	Yes	
लृट्-लकार	स्य (स्य)	Yes	
अभ्यस्त			Any reduplicated धातु and जक्षात्यादिगण.
सनाद्यन्त	+ शप्	Yes	

Group A: 3rd **गण**

Declension of शतृँ-ending with धातु in 3rd गण

In neuter **सर्वनामस्थान**, optional **नुम्** by 7.1.79 **वा नपुंसकस्य । ~ नुम्**

In everywhere else, no **नुम्** by 7.1.78 **नाभ्यस्ताच्छतुः। ~ नुम्**

	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1	ददन्	ददतौ	ददतः	ददती	ददत्यौ	ददत्यः	ददत्	ददती	ददति/ ददन्ति
S	s.a.	s.a.	s.a.	ददति	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.
2	ददतम्	s.a.	ददतः	ददतीम्	s.a.	ददतीः	s.a.	s.a.	s.a.
3	ददता	ददद्भ्याम्	ददद्भिः	ददत्या	ददतीभ्याम्	ददतीभिः	same as for masculine		
4	ददते	s.a.	ददद्भ्यः	ददत्यै	s.a.	ददतीभ्यः			
5	ददतः	s.a.	s.a.	ददत्याः	s.a.	s.a.			
6	s.a.	ददतोः	ददताम्	s.a.	ददत्योः	ददतीनाम्			
7	ददति	s.a.	ददत्सु	ददत्याम्	s.a.	ददतीषु			

डुदाञ् (3U) to give

दा + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् ।

दा + शतृँ 3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।

दा + शप् + अत् 3.1.68 कर्तरि शप् । ~ सार्वधातुके

दा + अत् 2.4.75 जुहोत्यादिभ्यः श्लुः । ~ शपः

दा दा + अत् 6.1.10 श्लौ । ~ प्रथमस्य द्वे

द दा + अत् 7.4.59 ह्रस्वः । ~ अभ्यासस्य

द द् + अत् 6.4.112 श्नाभ्यस्तयोरातः । ~ लोपः सार्वधातुके क्ङिति

ददत्

The अङ्ग for शतृँ is दद्, which is termed अभ्यस्त by 6.1.5 उभे अभ्यस्तम् ।.

Group B: आदन्त 2rd, 6th गण, लृट्-आदेश

Declension of शतृँ-ending with आदन्त-धातु in 2nd गण

In सर्वनामस्थान, नुम् by 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ।

In नदी and शी, optional नुम् by 7.1.80 आच्छीनद्योर्नुम् ।

	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1	यान्	यान्तौ	यान्तः	यान्ती/ याती	यान्त्यौ/ यात्यौ	यान्त्यः/ यात्यः	यात्	याती/ यान्ती	यान्ति
S	s.a.	s.a.	s.a.	यान्ति/ याति	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.
2	यान्तम्	s.a.	यातः	यान्तीम्/ यातीम्	s.a.	यान्तीः/ यातीः	s.a.	s.a.	s.a.
3	याता	याद्भ्याम्	याद्भिः	यान्त्या/ यात्या	यान्तीभ्याम्/ यातीभ्याम्	यान्तीभिः/ यातीभिः	same as for masculine		
4	याते	s.a.	याद्भ्यः	यान्त्यै/ यात्यै	s.a.	यान्तीभ्यः/ यातीभ्यः			
5	यातः	s.a.	s.a.	यान्त्याः/ यात्याः	s.a.	s.a.			
6	s.a.	यातोः	याताम्	s.a.	यान्त्योः/ यात्योः	यान्तीनाम्/ यातीनाम्			
7	याति	s.a.	यात्सु	यान्त्याम्/ यात्याम्	s.a.	यान्तीषु/ यातीषु			

या प्रापणे (2P) to go

या + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् ।

या + शतृँ 3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।

या + शप् + अत् 3.1.68 कर्तरि शप् । ~ सार्वधातुके

या + अत् 2.4.72 अदिप्रभृतिभ्यः शपः । ~ लुक्

यात् 6.1.101 अकः सवर्णे दीर्घः । ~ एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

The अङ्ग for शतृँ is या, which is अवर्ण-अन्त. The अवर्ण is not of शप् or श्यन्.

Declension of शतृँ-ending with आदन्त-धातु in 6th गण

In **सर्वनामस्थान**, **नुम्** by 7.1.70 **उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ।**

In **नदी** and **शी**, optional **नुम्** by 7.1.80 **आच्छीनद्योर्नुम् ।**

	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1	तुदन्	तुदन्तौ	तुदन्तः	तुदन्ती/ तुदती	तुदन्त्यौ/ तुदत्यौ	तुदन्त्यः/ तुदत्यः	तुदत्	तुदती/ तुदन्ती	तुदन्ति
S	s.a.	s.a.	s.a.	तुदन्ति/ तुदति	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.
2	तुदन्तम्	s.a.	तुदतः	तुदन्तीम्/ तुदतीम्	s.a.	तुदन्तीः/ तुदतीः	s.a.	s.a.	s.a.
3	तुदता	तुदद्भ्याम्	तुदद्भिः	तुदन्त्या/ तुदत्या	तुदन्तीभ्याम् / तुदतीभ्याम्	तुदन्तीभिः/ तुदतीभिः	same as for masculine		
4	तुदते	s.a.	तुदद्भ्यः	तुदन्त्यै/ तुदत्यै	s.a.	तुदन्तीभ्यः/ तुदतीभ्यः			
5	तुदतः	s.a.	s.a.	तुदन्त्याः/ तुदत्याः	s.a.	s.a.			
6	s.a.	तुदतोः	तुदताम्	s.a.	तुदन्त्योः/ तुदत्योः	तुदन्तीनाम्/ तुदतीनाम्			
7	तुदति	s.a.	तुदत्सु	तुदन्त्याम्/ तुदत्याम्	s.a.	तुदन्तीषु/ तुदतीषु			

तुदँ (6U) to push

तुद् + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् ।

तुद् + शतृँ 3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।

तुद् + श + अत् 3.1.77 तुदादिभ्यः शः । ~ सार्वधातुके कर्तरि

तुद् + अत् 6.1.79 अतो गुणे । ~ पररूपम्

तुदत् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

The अङ्ग for शतृँ is तुद, which is अवर्ण-अन्त. The अवर्ण is not of शप् or श्यन्.

Declension of शतृँ-ending of लृट्

In **सर्वनामस्थान**, **नुम्** by 7.1.70 **उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ।**

In **नदी** and **शी**, optional **नुम्** by 7.1.80 **आच्छीनद्योर्नुम् ।**

	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1	नेष्यन्	नेष्यन्तौ	नेष्यन्तः	नेष्यन्ती/ नेष्यती	नेष्यन्त्यौ/ नेष्यत्यौ	नेष्यन्त्यः/ नेष्यत्यः	नेष्यत्	नेष्यती/ नेष्यन्ती	नेष्यन्ति
S	s.a.	s.a.	s.a.	नेष्यन्ति/ नेष्यति	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.
2	नेष्यन्तम्	s.a.	नेष्यतः	नेष्यन्तीम्/ नेष्यतीम्	s.a.	नेष्यन्तीः/ नेष्यतीः	s.a.	s.a.	s.a.
3	नेष्यता	नेष्यद्भ्याम्	नेष्यद्भिः	नेष्यन्त्या/ नेष्यत्या	नेष्यन्तीभ्याम्/ नेष्यतीभ्याम्	नेष्यन्तीभिः/ नेष्यतीभिः	same as for masculine		
4	नेष्यते	s.a.	नेष्यद्भ्यः	नेष्यन्त्यै/ नेष्यत्यै	s.a.	नेष्यन्तीभ्यः/ नेष्यतीभ्यः			
5	नेष्यतः	s.a.	s.a.	नेष्यन्त्याः/ नेष्यत्याः	s.a.	s.a.			
6	s.a.	नेष्यतोः	नेष्यताम्	s.a.	नेष्यन्त्योः/ नेष्यत्योः	नेष्यन्तीनाम्/ नेष्यतीनाम्			
7	नेष्यति	s.a.	नेष्यत्सु	नेष्यन्त्याम्/ नेष्यत्याम्	s.a.	नेष्यन्तीषु/ नेष्यतीषु			

णी प्रापणे (1U) to lead

नी 6.1.65 णो नः । ~ धात्वादेः

नी + लृट् 3.2.13 लृट् शेषे च । ~ भविष्यति

नी + शतृँ 3.3.14 लृटः सद्वा ।

नी + स्य + अत् 3.1.33 स्यतासी लृलुटोः ।

ने + स्य + अत् 7.3.84 सार्वधातुकार्धधातुकयोः । ~ गुणः

ने + स्यत् 6.1.79 अतो गुणे । ~ पररूपम्

ने + ष्यत् 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः ।

नेष्यत् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

The अङ्ग for शतृँ is नेष्य, which is अवर्ण-अन्त. The अवर्ण is not of शप् or श्यन्.

Group C: 1st, 4th गण, सनाद्यन्तधातु

Declension of शतृँ-ending with धातु in 1st गण

In सर्वनामस्थान, नुम् by 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ।

In नदी and शी, नुम् by 7.1.81 शप्श्यनोर्नित्यम् । ~ आत् शीनद्योः नुम्

	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1	पचन्	पचन्तौ	पचन्तः	पचन्ती	पचन्त्यौ	पचन्त्यः	पचत्	पचन्ती	पचन्ति
S	s.a.	s.a.	s.a.	पचन्ति	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.
2	पचन्तम्	s.a.	पचतः	पचन्तीम्	s.a.	पचन्तीः	s.a.	s.a.	s.a.
3	पचता	पचद्भ्याम्	पचद्भिः	पचन्त्या	पचन्तीभ्याम्	पचन्तीभिः	same as for masculine		
4	पचते	s.a.	पचद्भ्यः	पचन्त्यै	s.a.	पचन्तीभ्यः			
5	पचतः	s.a.	s.a.	पचन्त्याः	s.a.	s.a.			
6	s.a.	पचतोः	पचताम्	s.a.	पचन्त्योः	पचन्तीनाम्			
7	पचति	s.a.	पचत्सु	पचन्त्याम्	s.a.	पचन्तीषु			

डुपँचष् पाके (1U) to cook

पच् + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् ।

पच् + शतृँ 3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।

पच् + शप् + अत् 3.1.68 कर्तरि शप्। ~ सार्वधातुके

पच् + अत् 6.1.79 अतो गुणे । ~ पररूपम्

पचत् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

The अङ्ग for शतृँ is पच, which is अवर्ण-अन्त. Since this अवर्ण is of शप् or श्यन्, 7.1.81 शप्श्यनोर्नित्यम् । ~ आत् शीनद्योः नुम् is appied.

सनाद्यन्त-धातुs (णिच्-ending such as धातुs in 10th गण and causative धातु, सन्, etc.) are suffixed with शप् when शतृ follows. Thus they are treated in the same manner as धातुs in 1st गण.

Declension of शतृँ-ending with धातु in 4th गण

In सर्वनामस्थान, नुम् by 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ।

In नदी and शी, नुम् by 7.1.81 शप्श्यनोर्नित्यम् । ~ आत् शीनद्योः नुम्

	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1	दीव्यन्	दीव्यन्तौ	दीव्यन्तः	दीव्यन्ती	दीव्यन्त्यौ	दीव्यन्त्यः	दीव्यत्	दीव्यन्ती	दीव्यन्ति
S	s.a.	s.a.	s.a.	दीव्यन्ति	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.
2	दीव्यन्तम्	s.a.	दीव्यतः	दीव्यन्तीम्	s.a.	दीव्यन्तीः	s.a.	s.a.	s.a.
3	दीव्यता	दीव्यद्भ्याम्	दीव्यद्भिः	दीव्यन्त्या	दीव्यन्तीभ्याम्	दीव्यन्तीभिः	same as for masculine		
4	दीव्यते	s.a.	दीव्यद्भ्यः	दीव्यन्त्यै	s.a.	दीव्यन्तीभ्यः			
5	दीव्यतः	s.a.	s.a.	दीव्यन्त्याः	s.a.	s.a.			
6	s.a.	दीव्यतोः	दीव्यताम्	s.a.	दीव्यन्त्योः	दीव्यन्तीनाम्			
7	दीव्यति	s.a.	दीव्यत्सु	दीव्यन्त्याम्	s.a.	दीव्यन्तीषु			

दिवुँ क्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु (4P) to play, etc.

दिव् + लट्	3.2.123 वर्तमाने लट् ।
दिव् + शतृँ	3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।
दिव् + श्यन् + अत्	3.1.69 दिवादिभ्यः श्यन् । ~ सार्वधातुके कर्तरि
दिव् + यत्	6.1.79 अतो गुणे । ~ पररूपम्
दीव् + यत्	8.2.77 हलि च । ~ धातोः र्वोः उपधायाः दीर्घः इकः
दीव्यत्	1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

The अङ्ग for शतृँ is दीव, which is अवर्ण-अन्त. Since this अवर्ण is of शप् or श्यन्, 7.1.81 शप्श्यनोर्नित्यम् । ~ आत् शीनद्योः नुम् is appied.

Group D: 2nd, 5th, 7th, 8th, 9th गण

Declension of शतृँ-ending with धातु in 2nd गण

In सर्वनामस्थान, नुम् by 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ।

In नदी and शी, no नुम्

	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1	अदन्	अदन्तौ	अदन्तः	अदती	अदत्यौ	अदत्यः	अदत्	अदती	अदन्ति [22]
S	s.a.	s.a.	s.a.	अदति	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.
2	अदन्तम्	s.a.	अदतः	अदतीम्	s.a.	अदतीः	s.a.	s.a.	s.a.
3	अदता	अदद्भ्याम्	अदद्भिः	अदत्या	अदतीभ्याम्	अदतीभिः	same as for masculine		
4	अदते	s.a.	अदद्भ्यः	अदत्यै	s.a.	अदतीभ्यः			
5	अदतः	s.a.	s.a.	अदत्याः	s.a.	s.a.			
6	s.a.	अदतोः	अदताम्	s.a.	अदत्योः	अदतीनाम्			
7	अदति	s.a.	अदत्सु	अदत्याम्	s.a.	अदतीषु			

अदँ भक्षणे (2P) to eat

अद् + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् ।

अद् + शतृँ 3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।

अद् + शप् + अत् 3.1.68 कर्तरि शप् । ~ सार्वधातुके

अद् + अत् 2.4.72 अदिप्रभृतिभ्यः शपः । ~ लुक्

अदत्

The अङ्ग for शतृँ is अद्, which is not अवर्ण-अन्त. Thus there is no occasion for नुम् with शी and नदी by 7.1.80 आच्छीनद्योर्नुम् । and 7.1.81 शप्श्यनोर्नित्यम् ।.

[22] The word "प्रयन्ति" in the first anuvāka of भृगु-वल्ली of तैत्तिरीयोपनिषद् is a noun made of प्रातिपदिक प्रयत् in neuter with 1/3 ending. प्र is the उपसर्ग; इण् गतौ (2P to go) is the धातु, शतृ is the कृत्-प्रत्यय. इ + अत् = यत् with 6.4.81 इणो यण्।.

Declension of शतृँ-ending with धातु in 5th गण

In सर्वनामस्थान, नुम् by 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ।

In नदी and शी, no नुम्

	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1	सुन्वन्	सुन्वन्तौ	सुन्वन्तः	सुन्वती	सुन्वत्यौ	सुन्वत्यः	सुन्वत्	सुन्वती	सुन्वन्ति
S	s.a.	s.a.	s.a.	सुन्वति	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.
2	सुन्वन्तम्	s.a.	सुन्वतः	सुन्वतीम्	s.a.	सुन्वतीः	s.a.	s.a.	s.a.
3	सुन्वता	सुन्वद्भ्याम्	सुन्वद्भिः	सुन्वत्या	सुन्वतीभ्याम्	सुन्वतीभिः	same as for masculine		
4	सुन्वते	s.a.	सुन्वद्भ्यः	सुन्वत्यै	s.a.	सुन्वतीभ्यः			
5	सुन्वतः	s.a.	s.a.	सुन्वत्याः	s.a.	s.a.			
6	s.a.	सुन्वतोः	सुन्वताम्	s.a.	सुन्वत्योः	सुन्वतीनाम्			
7	सुन्वति	s.a.	सुन्वत्सु	सुन्वत्याम्	s.a.	सुन्वतीषु			

षुञ् अभिषवे (5U) to press

सु 6.1.64 धात्वादेः षः सः ।

सु + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् ।

सु + शतृँ 3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।

सु + श्नु + अत् 3.1.73 स्वादिभ्यः श्नुः । ~ सार्वधातुके कर्तरि

सु + न्व् + अत् 6.4.87 हुश्नुवोः सार्वधातुके । ~ अचि यण्

सुन्वत्

The अङ्ग for शतृँ is सुन्व्, which is not अवर्ण-अन्त. Thus there is no occasion for नुम् with शी and नदी by 7.1.80 आच्छीनद्योर्नुम् । and 7.1.81 शप्श्यनोर्नित्यम् ।.

Declension of शतृँ-ending with धातु in 7th गण

In सर्वनामस्थान, नुम् by 7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ।

In नदी and शी, no नुम्

	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1	रुन्धन्	रुन्धन्तौ	रुन्धन्तः	रुन्धती	रुन्धत्यौ	रुन्धत्यः	रुन्धत्	रुन्धती	रुन्धन्ति
S	s.a.	s.a.	s.a.	रुन्धति	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.
2	रुन्धन्तम्	s.a.	रुन्धतः	रुन्धतीम्	s.a.	रुन्धतीः	s.a.	s.a.	s.a.
3	रुन्धता	रुन्धद्भ्याम्	रुन्धद्भिः	रुन्धत्या	रुन्धतीभ्याम्	रुन्धतीभिः	same as for masculine		
4	रुन्धते	s.a.	रुन्धद्भ्यः	रुन्धत्यै	s.a.	रुन्धतीभ्यः			
5	रुन्धतः	s.a.	s.a.	रुन्धत्याः	s.a.	s.a.			
6	s.a.	रुन्धतोः	रुन्धताम्	s.a.	रुन्धत्योः	रुन्धतीनाम्			
7	रुन्धति	s.a.	रुन्धत्सु	रुन्धत्याम्	s.a.	रुन्धतीषु			

रुधिँर् आवरणे (7U) to obstruct

रुध् + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् ।

रुध् + शतृँ 3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।

रु + न् + ध् + अत् 3.1.78 रुधादिभ्यः श्नम् । ~ सार्वधातुके कर्तरि

रुन्धत्

The अङ्ग for शतृँ is रुन्ध्, which is not अवर्ण-अन्त. Thus there is no occasion for नुम् with शी and नदी by 7.1.80 आच्छीनद्योर्नुम् । and 7.1.81 शप्श्यनोर्नित्यम् ।.

Declension of शतृँ-ending with धातु in 8th गण

In **सर्वनामस्थान, नुम्** by 7.1.70 **उगिद्चां सर्वनामस्थानेऽधातोः ।**

In **नदी** and **शी**, no **नुम्**

	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1	कुर्वन्	कुर्वन्तौ	कुर्वन्तः	कुर्वती	कुर्वत्यौ	कुर्वत्यः	कुर्वत्	कुर्वती	कुर्वन्ति
S	s.a.	s.a.	s.a.	कुर्वति	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.
2	कुर्वन्तम्	s.a.	कुर्वतः	कुर्वतीम्	s.a.	कुर्वतीः	s.a.	s.a.	s.a.
3	कुर्वता	कुर्वद्भ्याम्	कुर्वद्भिः	कुर्वत्या	कुर्वतीभ्याम्	कुर्वतीभिः	same as for masculine		
4	कुर्वते	s.a.	कुर्वद्भ्यः	कुर्वत्यै	s.a.	कुर्वतीभ्यः			
5	कुर्वतः	s.a.	s.a.	कुर्वत्याः	s.a.	s.a.			
6	s.a.	कुर्वतोः	कुर्वताम्	s.a.	कुर्वत्योः	कुर्वतीनाम्			
7	कुर्वति	s.a.	कुर्वत्सु	कुर्वत्याम्	s.a.	कुर्वतीषु			

डुकृञ् करणे (8U) to do

कृ + लट् 3.2.123 **वर्तमाने लट् ।**

कृ + शतृँ 3.2.124 **लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।**

कृ + उ + अत् 3.1.79 **तनादिकृञ्भ्यः उः ।** ~ **सार्वधातुके कर्तरि**

कर् + उ + अत् 7.3.84 **सार्वधातुकार्धधातुकयोः ।** ~ **गुणः**

कुर् + उ + अत् 6.4.110 **अत उत्सार्वधातुके ।**

कुर् + व् + अत् 6.1.77 **इको यणचि ।** ~ **संहितायाम्**

कुर्वत् 8.2.79 **न भकुर्छुराम् ।** ~ **दीर्घः उपधायाः**

The **अङ्ग** for **शतृँ** is **कुर्व्**, which is not **अवर्ण-अन्त**. Thus there is no occasion for **नुम्** with **शी** and **नदी** by 7.1.80 **आच्छीनद्योर्नुम् ।** and 7.1.81 **शप्श्यनोर्नित्यम् ।**.

Declension of शतृँ-ending with धातु in 9th गण

In **सर्वनामस्थान**, **नुम्** by 7.1.70 **उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ।**

In **नदी** and **शी**, no **नुम्**

	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1	मुष्णन्	मुष्णन्तौ	मुष्णन्तः	मुष्णती	मुष्णत्यौ	मुष्णत्यः	मुष्णत्	मुष्णती	मुष्णन्ति
S	s.a.	s.a.	s.a.	मुष्णति	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.	s.a.
2	मुष्णन्तम्	s.a.	मुष्णतः	मुष्णतीम्	s.a.	मुष्णतीः	s.a.	s.a.	s.a.
3	मुष्णता	मुष्णद्भ्याम्	मुष्णद्भिः	मुष्णत्या	मुष्णतीभ्याम्	मुष्णतीभिः	same as for masculine		
4	मुष्णते	s.a.	मुष्णद्भ्यः	मुष्णत्यै	s.a.	मुष्णतीभ्यः			
5	मुष्णतः	s.a.	s.a.	मुष्णत्याः	s.a.	s.a.			
6	s.a.	मुष्णतोः	मुष्णताम्	s.a.	मुष्णत्योः	मुष्णतीनाम्			
7	मुष्णति	s.a.	मुष्णत्सु	मुष्णत्याम्	s.a.	मुष्णतीषु			

मुषँ स्तेये (9P) to steal

मुष् + लट् 3.2.123 वर्तमाने लट् ।

मुष् + शतृँ 3.2.124 लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।

मुष् + श्ना + अत् 3.1.81 क्र्यादिभ्यः श्ना । ~ सार्वधातुके कर्तरि

मुष् + न् + अत् 6.4.112 श्नाभ्यस्तयोरातः । ~ लोपः सार्वधातुके क्ङिति

मुष्णत् 8.4.1 रषाभ्यां णो नः समानपदे ।

The अङ्ग for शतृँ is मुष्ण, which is not अवर्ण-अन्त. Thus there is no occasion for नुम् with शी and नदी by 7.1.80 आच्छीनद्योर्नुम् । and 7.1.81 शप्श्यनोर्नित्यम् ।.

ष-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) धनुष्

धनुष् (bow)

प्रत्यय-अवयव-स् (ष्)-ending word

धनँ (3P) धान्ये to produce fruit

धन् + उस् (उ०) 2.119 अर्तिपृवपियजितनिधनितपिभ्यो नित्

धन् + उष् 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः।

धनुष् 1.2.46 कृत्तद्धितसमासाश्च । ~ प्रातिपदिकम्

[LSK] धनुः [1/1] ।

धनुष् + सुँ

धनुष् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् । ~ लुक्

धनुरुँ 8.2.66 ससजुषो रुँः ।

In the view of 8.2.66 ससजुषो रुँः ।, the ष् by 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः। is असिद्धवत्.

धनुः 8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः । ~ रः पदस्य

[LSK] धनुषी [1/2] ।

धनुष् + औ

धनुष् + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

धनुषी

[LSK] "सान्त" (6.4.10) इति [0] दीर्घः [1/1] । "नुम्-विसर्जनीय" (8.3.58) इति [0] षः [1/1] । धनूंषि [1/3] ।

धनुष् + जस् [1/3]

धनुष् + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

धनु न् ष् + इ 7.1.72 नपुंसकस्य झलचः । ~ नुम्

धनू न् स् + इ 6.4.10 सान्तमहतः संयोगस्य । ~ दीर्घः

ष् by 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः। is असिद्धवत्.

धनूंस् + इ 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि ।

धनूंष् + इ 8.3.58 नुम्-विसर्जनीय-शर्-व्यवायेऽपि ।

[LSK] धनुषा [3/1]।

[LSK] धनुर्भ्याम् [3/2]।

धनुष् + भ्याम्

धनुरुँ + भ्याम् 8.2.66 ससजुषो रुँः ।

In the view of 8.2.66 ससजुषो रुँः ।, the ष् by 8.3.59 आदेशप्रत्यययोः। is असिद्धवत्.

धनुर्भ्याम्

धनुष् + सुप् $^{7/3}$

धनुरुँ + सु	8.2.66 ससजुषो रुँः ।

धनुः + सु	8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः । ~ रः पदस्य

धनुस् + सु	8.3.36 वा शरि । ~ विसर्जनीयस्य सः

धनुस् + षु	8.3.58 नुम्-विसर्जनीय-शर्-व्यवायेऽपि ।

धनुष् + षु	8.4.41 ष्टुना ष्टुः । ~ स्तोः

<u>धनुष्षु</u>

धनुः + सु	8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः । ~ रः पदस्य

धनुःषु	8.3.58 नुम्-विसर्जनीय-शर्-व्यवायेऽपि ।

<u>धनुःषु</u>

[LSK] एवम् ^{0} चक्षुष् $^{1/1}$ हविष् $^{1/1}$ आदयः $^{1/3}$ ॥ [23]

Declension of धनुष् (ष्-न-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	धनुः 7.1.23, 8.2.66, 8.3.15	धनुषी 7.1.19	धनूंषि 7.1.20, 7.1.72, 6.4.10, 8.3.24
S	same as above	same as above	same as above
2	same as above	same as above	same as above
3	धनुषा	धनुर्भ्याम् 8.2.66	धनुर्भिः 8.2.66
4	धनुषे	same as above	धनुर्भ्यः 8.2.66
5	धनुषः	same as above	same as above
6	same as above	धनुषोः	धनुषाम्
7	धनुषि	same as above	धनुष्षु/धनुःषु 8.2.66, 8.3.15, 8.3.36, 8.3.58, 8.4.41

[23] Are these उणादि इस्/उस्-ending words सकारान्त or षकारान्त? Since उणादि words are considered to be अव्युत्पन्न, they should be considered to be ष्-ending when अजातिप्रत्यय follows. However, in 1/1 and 3/2 etc. also, grammatical explanation is required. For this बहुलत्व of उणादि can take care of this.

<u>स-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (1) पयस्</u>

पयस् (milk, water)

[LSK] पयः $^{1/1}$ ।

पयस् + सुँ

पयस् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् । ~ लुक्

पयरुँ 8.2.66 ससजुषो रुँः ।

पयः 8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः । ~ रः पदस्य

[LSK] पयसी $^{1/2}$ ।

पयस् + औ

पयस् + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

पयसी

[LSK] पयांसि $^{1/3}$ ।

पयस् + जस्

पयस् + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

पय न् स् + इ 7.1.72 नपुंसकस्य झलचः । ~ नुम्

पया न् स् + इ 6.4.10 सान्तमहतः संयोगान्तस्य । ~ दीर्घः

पयांस् + इ 8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि ।

[LSK] पयसा $^{3/1}$।

[LSK] पयोभ्याम् $^{3/2}$।

पयस् + भ्याम्

पयरुँ + भ्याम् 8.2.66 ससजुषो रुँः ।

पय उ + भ्याम् 6.1.114 हशि च ।

पयो+ भ्याम् 6.1.87 आद् गुणः ।

पयोभ्याम्

पयस् + सुप् $^{7/3}$

पयरुँ + सु 8.2.66 ससजुषो रुः ।

पयः + सु 8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः । ~ रः पदस्य

पयस् + सु 8.3.36 वा शरि । ~ विसर्जनीयस्य सः

<u>पयस्सु</u>

पक्षे

<u>पयःसु</u>

Declension of पयस् (स्-न-1)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	पयः 7.1.23, 8.2.66, 8.3.15	पयसी 7.1.19	पयांसि 7.1.20, 7.1.72, 6.4.10, 8.3.24
S	same as above	same as above	same as above
2	same as above	same as above	same as above
3	पयसा	पयोभ्याम् 8.2.66, 6.1.114, 6.1.87	पयोभिः 8.2.66, 6.1.114, 6.1.87
4	पयसे	same as above	पयोभ्यः 8.2.66, 6.1.114, 6.1.87
5	पयसः	same as above	same as above
6	same as above	पयसोः	पयसाम्
7	पयसि	same as above	पयस्सु/पयःसु 8.2.66, 8.3.15, 8.3.36

स-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (2) सुपुंस्

सुपुंस् (that in which there are good men; a family)

शोभनाः पुमांसः यस्मिन् तत् सुपुम् (कुलम्)

सु + जस् + पुंस् + जस् 2.2.24

सुपुंस्

[LSK] सुपुम्$^{1/1}$।

सुपुंस् + सुँ

सुपुंस्	7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात्। ~ लुक्
सुपुं	8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः। ~ पदस्य
सुपुम्	(प०) निमित्तापाये नैमित्तिकास्याप्यपायः।

[LSK] सुपुंसी$^{1/2}$।

सुपुंस् + औ

सुपुंस् + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च। ~ औङः शी

सुपुंसी

[LSK] सुपुमांसि$^{1/3}$॥

सुपुंस् + जस्

सुपुंस् (+ शि)	सर्वनामस्थाने विवक्षिते -
सुपुं + असुँङ् + जस्	7.1.89 पुंसोऽसुङ्। ~ सर्वनामस्थाने with the help of 1.1.53 ङिच्च।
सुपुम् + अस् + जस्	(प०) निमित्तापाये नैमित्तिकस्याप्यपायः।
सुपुमस् + शि	7.1.20 जश्शसोः शि। ~ नपुंसकात्
सुपुमन्स् + इ	7.1.72 नपुंसकस्य झलचः। ~ नुम्
सुपुमान्स् + इ	6.4.10 सान्तमहतः संयोगस्य। ~ न उपधायाः दीर्घः असम्बुद्धौ सर्वनामस्थाने
सुपुमांस् + इ	8.3.24 नश्चापदान्तस्य झलि।

सुसुपुमांसि

सुपुंस् + भ्याम्

सुपुं + भ्याम् 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

सुपुम् + भ्याम् (प०) निमित्तापाये नैमित्तिकास्याप्यपायः ।

सुपुं + भ्याम् 8.3.23 मोऽनुस्वारः ।

सुपुम् + भ्याम् 8.4.58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः।

सुपुंस् + सुप्

सुपुं + सु 8.2.23 संयोगान्तस्य लोपः । ~ पदस्य

सुपुम् + सु (प०) निमित्तापाये नैमित्तिकास्याप्यपायः ।

सुपुं + सु 8.3.23 मोऽनुस्वारः ।

Note that 8.3.58 नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि । ~ मूर्धन्यः does not apply here because the अनुस्वार is not of नुम्.

Declension of सुपुंस् (स-न-2)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	सुपुम् 7.1.23, 8.2.23, (प०)	सुपुंसी 7.1.19	सुपुमांसि 7.1.89, 7.1.20, 7.1.72, 6.4.10, 8.3.24
S	same as above	same as above	same as above
2	same as above	same as above	same as above
3	सुपुंसा	सुपुम्भ्याम् 8.2.23, (प०)	सुपुम्भिः 8.2.23, (प०)
4	सुपुंसे	same as above	सुपुम्भ्यः 8.2.23, (प०)
5	सुपुंसः	same as above	same as above
6	same as above	सुपुंसोः	सुपुंसाम्
7	सुपुंसि	same as above	सुपुंसु 8.2.23, (प०)

स-कारान्त-नपुंसकलिङ्गः (3) अदस्

अदस् (that) in neuter

[LSK] अदः [1/1] ।

अदस् + सुँ

अदस् 7.1.23 स्वमोर्नपुंसकात् । ~ लुक्

अदरुँ 8.2.66 ससजुषो रुँः । ~ पदस्य

अदः 8.3.15 खरवसानयोर्विसर्जनीयः। ~ रः पदस्य

7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ does not apply because, the विभक्ति सुँ is elided by लुक्.

8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । does not apply because of the word in the sūtra "असेः". अदस् after लुक्-elision ends with स्,

[LSK] विभक्तिकार्यम् [1/1] । उत्व-मत्वे [1/2] । अमू [1/2] ।

अदस् + औ

अद् अ + औ 7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

अद + औ 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

अद + शी 7.1.19 नपुंसकाच्च । ~ औङः शी

अदे 6.1.87 आद्गुणः । ~ अचि एकः पूर्वपरयोः संहितायाम्

अमे 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमू 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य with the help of 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः । by प्रमाणतः

[LSK] अमूनि [1/3] ।

अदस् + जस्

अद् अ + जस् 7.2.102 त्यदादीनामः । ~ विभक्तौ

अद + जस् 6.1.97 अतो गुणे । ~ पररूपम्

अद + शि 7.1.20 जश्शसोः शि । ~ नपुंसकात्

अदन् + इ 7.1.72 नपुंसकस्य झलचः । ~ नुम्

अदान् + इ 6.4.8 सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ । ~ नोपधायाः दीर्घः

अदानि

अमानि 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य

अमूनि 8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः । ~ पदस्य with the help of 1.1.50 स्थानेऽन्तरतमः । by प्रमाणतः

[LSK] शेषम्$^{1/1}$ पुंवत्^{0} ।

The rest declines like for masculine.

Declension of अदस् (स्-न-3)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	अदः 7.1.23, 8.2.66, 8.3.15	अमू 7.2.102, 6.1.97, 7.1.19, 8.2.80, 8.2.80	अमूनि 7.2.102, 6.1.97, 7.1.20, 8.2.80, 8.2.80
S			
2	same as above	same as above	same as above
3	अमुना	अमूभ्याम्	अमीभिः
4	अमुष्मै	same as above	अमीभ्यः
5	अमुष्मात्	same as above	same as above
6	अमुष्य	अमुयोः	अमीषाम्
7	अमुष्मिन्	same as above	अमीषु

इति हलन्त-नपुंसकलिङ्गाः ।

इति षड्लिङ्गप्रकरणम् ॥

अथाव्ययानि

[संज्ञासूत्रम्] 1.1.37 स्वरादिनिपातमव्ययम् ।

Words in स्वर्-आदि गण and निपात-संज्ञक words are termed अव्यय.

स्वरादि-निपातम् $^{1/1}$ अव्ययम् $^{1/1}$ ।

2 words in the सूत्र, no word is required as अनुवृत्ति.

- स्वरादि-निपातम् 1/1 – This is संज्ञी. स्वरादि च निपातं च स्वरादिनिपातम् (SD) ।
- अव्ययम् 1/1 – This is संज्ञा.

[LSK] स्वर्-आदयः $^{1/3}$ निपाताः $^{1/3}$ च ^{0} अव्यय-संज्ञाः $^{1/3}$ स्युः $^{III/3}$ ।

A group of words starting with स्वर् and that which are termed निपात (from 1.4.56 to 1.4.98) are termed अव्यय.

		लघु-टिप्पणी	In the sense of …
1.	स्वर्	स्वर्गे परलोके च	heaven; any other world
2.	अन्तर्	मध्ये	in the middle, between
3.	प्रातर्	प्रत्यूषे	dawn
4.	पुनर्	अप्रथमे विशेषे च	not first; to indicate the difference from what is told before तु-अर्थे "किं पुनः"
5.	सनुतर्	अन्तर्धाने	disappearance (only in Veda)
6.	उच्चैस्	महति	high
7.	नीचैस्	अल्पे	low
8.	शनैस्	क्रियामान्द्ये	Slowness in action
9.	ऋधक्	सत्ये	truth (only in Veda)
10.	ऋते	वर्जने	without, excluding
11.	युगपद्	एककाले	simultaneity

12.	आराद्	दूर-समीपयोः	far, near
13.	पृथक्	भिन्ने	separation
14.	ह्यस्	अतीते अह्नि	yesterday
15.	श्वस्	अनागते अह्नि	tomorrow
16.	दिवा	दिवसे	The whole day; during day time
17.	रात्रौ	निशि	at night
18.	सायम्	निशामुखे	evening
19.	चिरम्	बहुकाले	long time
20.	मनाक्	अल्पे	a little
21.	ईषत्	अल्पे	a little
22.	जोषम्	सुखे मौने च	Happiness; silence
23.	तूष्णीम्	मौने	silence
24.	बहिस्	बाह्ये	outside
25.	अवस्	बाह्ये	outside
26.	समया	समीपे मध्ये च	near, middle
27.	निकषा	अन्तिके	near
28.	स्वयम्	आत्मना	by oneself
29.	वृथा	व्यर्थे	in vein, waste
30.	नक्तम्	रात्रौ	at night
31.	नञ्	निषेधे	negation
32.	हेतौ	निमित्ते	cause (it is not found anywhere)
33.	इद्धा	प्राकाश्ये	manifest (it is not found anywhere)
34.	अद्धा	स्फुट-अवधारणयोः	clear, definite
35.	सामि	अर्धे जुगुप्सिते च	half, hated
36.	वत्	तुल्येऽर्थे तद्धितप्रत्ययः, तस्य ब्राह्मणवत्, क्षत्रियवत्, इत्युदाहरणे	vat-suffix-ending word by 5.1.115 तेन तुल्यं क्रिया चेद्वति ।.
37.	सना	नित्ये	eternal
38.	सनत्	नित्ये	eternal
39.	सनात्	नित्ये	eternal

40.	उपधा	भेदे	difference (it is not found anywhere)
41.	तिरस्	अन्तर्धौ तिर्यगर्थे परिभवे च	disappearance, horizontal, disrespect
42.	अन्तरा	मध्ये विनार्थे च	middle, without
43.	अन्तरेण	वर्जने	without
44.	ज्योक्	कालाधिक्ये प्रश्ने शीघ्रे सम्प्रत्यर्थे च	for a long time, to indicate question, fast, at present (only in Veda)
45.	कम्	वारि-मूर्ध-निन्दा-सुखेषु	Water, head, criticism, happiness
46.	शम्	सुखे	Happiness
47.	सहसा	आकस्मिक-अविमर्शयोः	Suddenly, at random
48.	विना	वर्जने	Without
49.	नाना	अनेक-विना-अर्थयोः	Many, without
50.	स्वस्ति	मङ्गले	Auspicious
51.	स्वधा	पितृदाने	Exclamation used for offering to manes
52.	अलम्	भूषन-पर्याप्ति-सक्ति-वारण-निषेधेषु	Ornament, enough, able, avoiding, no use (prohibiting)
53.	वषट्	हविर्दाने	Offering oblation
54.	श्रौषट्	हविर्दाने	Offering oblation
55.	वौषट्	हविर्दाने	Offering oblation
56.	अन्यत्	अन्यार्थे	Another
57.	अस्ति	सत्तायाम्	Existence
58.	उपांशु	अप्रकट-उच्चारण-रहस्ययोः	Whispering, secret
59.	क्षमा	क्षान्तौ	Forgiveness
60.	विहायसा	आकाशार्थे	space
61.	दोषा	रात्रौ	Night
62.	मृषा	वितथे	False
63.	मिथ्या	वितथे	False
64.	मुधा	व्यर्थे	Waste
65.	पुरा	अविरते चिरातीते भविष्यत्-आसन्ने च	Eternally, longtime ago, soon
66.	मिथो	रहःसहार्थयोः	Secret; together

67.	मिथस्	रहःसहार्थयोः	Secret; together
68.	प्रायस्	बाहुल्ये	Mostly
69.	मुहुस्	पुनरर्थे	Again
70.	प्रवाहुकम्	समानकाले ऊर्ध्वार्थे च	Simulteneous, up
71.	प्रवाहिका	पाठान्तरम्	Another reading
72.	आर्यहलम्	बलात्कारे	Forcing
73.	आर्या	प्रतिबन्धे	Obstructing
74.	हलम्	प्रतिषेध-विवादयोः वा	Prohibiting, disputing
75.	अभीक्ष्णम्	पौनःपुन्ये	Repeating
76.	साकम्	सहार्थे	Together
77.	सार्धम्	सहार्थे	Together
78.	नमस्	नतौ	Saluting
79.	हिरुक्	वर्जने	Without
80.	धिक्	निन्दा-भर्त्सनयोः	Criticizing; treatening
81.	अथ	आनन्तर्ये	Immediate sequence
82.	अम्	शैघ्र्ये अल्पे च	Swiftness; little
83.	आम्	अङ्गीकारे	Accepting
84.	प्रताम्	ग्लानौ	Depression
85.	प्रशान्	समानार्थे	Sameness
86.	प्रतान्	विस्तारे	Extension
87.	मा	निषेध-आशङ्कयोः	Prohibition; doubt
88.	माङ्	निषेध-आशङ्कयोः	Prohibition; doubt

[LSK] आकृतिगणः $^{1/1}$ अयम् $^{1/1}$ ॥

This गण is an open-ended list.

The following is the list of later additions.

1.	कामम्	स्वाच्छन्द्ये	Freedom
2.	प्रकामम्	अतिशये	Exceeding

3.	भूयस्	पुनरर्थे	Again
4.	साम्प्रतम्	न्याय्ये	Proper
5.	परम्	किन्तु-अर्थे	However
6.	साक्षात्	प्रत्यक्षे	Direct
7.	साची	तिर्यक्-अर्थे	crooked
8.	सत्यम्	अर्ध-अङ्गीकारे	Half acceptance
9.	मङ्क्षु	शैघ्र्ये	Quick
10.	आशु	शैघ्र्ये	Quick
11.	संवत्	वर्षे	year
12.	अवश्यम्	निश्चये	Certain
13.	उषा	रात्रौ	Night
14.	ओम्	अङ्गीकारे ब्रह्मणि च	Acceptance; Brahman
15.	भूर्	पृथिव्याम्	Earth
16.	भुवर्	अन्तरिक्षे	Intermediate space
17.	झटिति	शैघ्र्ये	Quick
18.	झगिति	शैघ्र्ये	Quick
19.	तरसा	शैघ्र्ये	Quick
20.	सुष्ठु	प्रशंसायाम्	Praise
21.	दुष्ठु	निकृष्टे	Low
22.	सु	पूजायाम्	Praise
23.	कु	कुत्सित-ईषद्-अर्थयोः	Criticized, little
24.	अञ्जसा	तत्त्व-शीघ्रार्थयोः	True; quick
25.	मिथु	द्वौ इत्यर्थे	Two
26.	अस्तम्	विनाशे	Destruction
27.	स्थाने	युक्ते	Proper
28.	वरम्	ईषद्-उत्कर्षे	Better
29.	सुदि	शुक्लपक्षे	A bright fortnight
30.	सुठि	कृष्णपक्षे	A dark fortnight

Now, चादिगण starts. Members of चादिगण gain निपात-संज्ञा when they denote असत्त्व, that which is without लिङ्ग and वचन. By being निपात, they get अव्यय-संज्ञा.

1.	च	समुच्चय-अन्वाचय-इतरेतरयोग-समाहारेषु	See the four meanings of च in इतरेतरद्वन्द्व. [24]
2.	वा	स्यात्-विकल्प-उपमयोः इव-अर्थेऽपि समुच्चये	Optional; comparison; like; and
3.	ह	प्रसिद्धौ	Famous
4.	अह	पूजायाम्	Worship
5.	एव	अवधारणे अनवक्लृप्तौ च	Ascertainment;
6.	एवम्	उक्त-परामर्शे	Reminding, recollecting what is said
7.	नूनम्	निश्चये तर्के च	Definite; inference
8.	शश्वत्	पौनःपुन्ये नित्ये सहार्थे च	Repetition; eternity; together
9.	युगपद्	एककाले	Simultaneity
10.	भूयस्	पुनरर्थे आधिक्ये च	Again; more
11.	कूपद्	प्रश्ने प्रशंसायां च	Questioning; praising
12.	कुविद्	भूरी-अर्थे प्रशंसायां च	Very much; praising
13.	नेद्	शङ्कायां प्रतिषेध-विचार-समुच्च्येषु च	Doubt; prohibition; inquiry; connection
14.	चेत्	यदि-अर्थे	If

[24] The four meanings of च :

1. समुच्चयः – “ईश्वरं गुरुं च भजस्व” इति परस्परनिरपेक्षस्य अनेकस्य एकस्मिन् अन्वयः समुच्चयः ।

A and B are two independent things connected to one thing.

2. अन्वाचयः – “भिक्षाम् अट गां च आनय” इति अन्यतरस्य आनुषङ्गिकत्वेन अन्वयः अन्वाचयः ।

A is the main thing and B is subordinate. च is given to B.

3. इतरेतरयोगः – “धव-खदिरौ छिन्धि” इति मिलितानाम् अन्वयः इतरेतरयोगः ।

A and B are together connected to one action.

4. समाहारः – “संज्ञापरिभाषम्” इति समूहः समाहारः ।

A and B constitute one group.

15.	चण्	चेत्-अर्थे	If
16.	कच्चित्	इष्टप्रश्ने	Question whose positive answer is desired.
17.	यत्र	अनवक्लृप्ति-अमर्ष-गर्हा-आश्चर्येषु	If at all; anger; censure; surprise
18.	नह	प्रत्यारम्भे	Total negation, not at all
19.	हन्त	हर्षे विषादे अनुकम्पायां वाक्यारम्भे च	Joy; sorrow; sympathy; to start a sentence
20.	माकिर्	वर्जने	Without
21.	माकिम्	वर्जने	Without
22.	नकिर्	वर्जने	Without
23.	नकिम्	वर्जने	Without
24.	माङ्	स्वरादिषूक्तौ	Already said in स्वरादिगण (as निषेध-आशङ्कयोः, prohibition; doubt) (why said again?)
25.	नञ्	स्वरादिषूक्तौ	Already said in स्वरादिगण (as निषेधे, prohibition) (why said again?)
26.	यावत्	साकल्य-अवधि-मान-अवधारणेषु	complete; limit, up to; as much; ascertainment
27.	तावत्	साकल्य-अवधि-मान-अवधारणेषु	complete; limit, up to; as much; ascertainment
28.	त्वै	विशेष-वितर्कयोः	Excellence; doubt
29.	द्वै	वितर्के	Doubt
30.	न्वै	पाठान्तरम्	Doubt
31.	रै	दाने अनादरे च	Giving; disrespect
32.	श्रौषट्	स्वरादिषूक्तौ	Already said in स्वरादिगण (as हविर्दाने, offering oblation) (why said again?)
33.	वौषट्	स्वरादिषूक्तौ	Already said in स्वरादिगण (as हविर्दाने, offering oblation) (why said again?)
34.	स्वाहा	देवताभ्यः दाने	Giving to devatās

35.	स्वधा	पितृभ्यः	Giving to pitṛs
36.	तुम्	तुंकारे	Disrespect
37.	तथाहि	निदर्शने	To explain
38.	खलु	निषेध-वाक्यालंकार-निश्चयेषु	Prohibition; decorating the sentence; ascertainment
39.	किल	वार्तायाम् अलीके च	"It happened like"; untruth, not real
40.	अथो	मङ्गल-अनन्तर-आरम्भ-प्रश्न-कार्त्स्न्य-अधिकार-प्रतिज्ञा-समुच्चयेषु	Auspiciousness; after this; starting; question; totality; topic; proposition; connections
41.	अथ	मङ्गल-अनन्तर-आरम्भ-प्रश्न-कार्त्स्न्य-अधिकार-प्रतिज्ञा-समुच्चयेषु	Auspiciousness; after this; starting; question; totality; topic; proposition; connections
42.	सुष्ठु	प्रशंसायाम्	Praising
43.	स्म	अतीते पादपूरणे च	Past; filling up the पाद
44.	आदह	उपक्रम-हिंसाकुत्सनेषु	Beginning; injuring; censuring

(अन्तर्गणसूत्रम्) उपसर्गविभक्तिस्वरप्रतिरूपकाश्च।

उपसर्ग-विभक्ति-स्वर-प्रतिरूपकाः $^{1/3}$ च $^{1/1}$।

2 words in the वार्तिक

- उपसर्ग-विभक्ति-स्वर-प्रतिरूपकाः 7/1 – उपसर्गः च विभक्तिः च स्वरः च उपसर्गविभक्तिस्वराः (ID), उपसर्गविभक्तिस्वराणां प्रतिरूपकाः (6T)।. This समास is divided into three:
  1. उपसर्ग-प्रतिरूपकः – a word looks like उपसर्ग.
  2. विभक्ति-प्रतिरूपकः – a word looks like a declined form.
  3. स्वर-प्रतिरूपकः – a word looks like vowel.
- च 0 – They are also counted in चादिगण.

[LSK] अवदत्तम् $^{1/1}$ ।

This is an example of 1. उपसर्ग-प्रतिरूपकः शब्दः.

अव as non-उपसर्ग

अव + दा + क्त

अव + दद् + त   7.4.46 दो दद् घोः । ~ ति किति   घु-संज्ञक दा is replaced by दद्

अवदत्त

अव as उपसर्ग

अव + दा + क्त

अव + त् + त   7.4.47 अच उपसर्गात् तः । ~ दः घोः ति किति   त्-आदेश when अजन्त उपसर्ग precedes.

अवत्त

[LSK] अहंयुः 1/1 । अस्तिक्षीरा 1/1 ।

This is an example of 2. विभक्ति-प्रतिरूपकः.

अहम् looks like अस्मद्-शब्द 1/1, but it is अव्यय. Its meaning is अहंकार.

अहम् + युस्   5.2.140 अहम्-शुभमोर्युस् । ~ तदस्यास्त्यस्मिन्निति

अस्ति looks like अस्-धातु III/1, but it is अव्यय. Thus it is सुबन्त, hence eligible to be compounded.

अस्ति-क्षीरा 116B

3. स्वर-प्रतिरूपकः

Vowels are counted in चादिगण by this अन्तर्गणसूत्र.

1.	अ	सम्बोधने निषेधे अधिक्षेपे च	Calling; prohibition; censuring
2.	आ	वाक्यस्मरणयोः ।	Reminding the contradiction he is making, definitely; recollection
3.	इ	सम्बोधन-जुगुप्सा-विस्मयेषु	Calling; hatred; wonder
4.	ई	सम्बोधने	Calling
5.	उ	सम्बोधने	Calling
6.	ऊ	सम्बोधने	Calling
7.	ए	सम्बोधने	Calling
8.	ऐ	सम्बोधने	Calling
9.	ओ	सम्बोधने	Calling

10.	औ	सम्बोधने	Calling

चादि continued

45.	पशु	सम्यक्-अर्थे	Good
46.	शुकम्	शैघ्र्ये	Quick
47.	यथाकथाच	अनादरे	Disrespect
48.	पाट्	सम्बोधने	Calling
49.	प्याट्	सम्बोधने	Calling
50.	अङ्ग	सम्बोधने	Calling
51.	है	सम्बोधने	Calling
52.	हे	सम्बोधने	Calling
53.	भोस्	सम्बोधने	Calling
54.	अये	सम्बोधने	Calling
55.	द्य	हिंसा-प्रातिलोम्य-पादपूरणेषु	Injury; going against the order; filling up the पाद.
56.	विषु	नानार्थे	In the sense of नाना
57.	एकपदे	अकस्मात् इत्यर्थे	Abruptly
58.	युत्	कुत्सायाम्	Insulting
59.	आतः	इतः अपि इत्यर्थे	Because of this reason also

चादि आकृतिगणः

1.	यत्तद्	हेतौ	Cause
2.	आहोस्वित्	विकल्पे	Option
3.	सीम	सर्वतोभावे	Being all around
4.	शुकम्	अतिशये	Exceeding
5.	अनुकम्	वितर्के	Doubt
6.	शंवत्	अन्तःकरणे आभिमुख्ये च	The mind; facing
7.	व	पादपूरणे इवार्थे च	Filling up the पाद; like
8.	दिष्ट्या	आनन्दे	Happiness

9.	चटु	प्रियवाक्ये	Sentence indicating dearness
10.	चाटु	प्रियवाक्ये	Sentence indicating dearness
11.	हुम्	भर्त्सने	Frightening
12.	इव	सादृश्ये	Likeness
13.	अद्यत्वे	इदानीम्	Now

[संज्ञासूत्रम्] 1.1.38 तद्धितश्चासर्वविभक्तिः । ~ अव्ययम्

तद्धित-ending words after which all the विभक्ति in three numbers cannot come are termed अव्यय.

तद्धितः $^{1/1}$ च ^{0} असर्व-विभक्तिः $^{1/1}$ । ~ अव्ययम् $^{1/1}$

3 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- तद्धितः 1/1 – This is संज्ञी. तद्धित-प्रत्यय-ending word is intended by (प.) प्रत्ययग्रहणे तदन्तग्रहणम् ।.
- च 0 – This brings अव्ययम् down.
- असर्व-विभक्तिः 1/1 – This is adjective to तद्धितः. न उत्पद्यन्ते सर्वाः वचन-त्रय-आत्मिकाः विभक्तयः यस्मात् सः असर्वविभक्तिः (11B5) । After which all the three वचनs of विभक्ति are not suffixed.
- अव्ययम् 1/1 – From 1.1.37 स्वरादिनिपातमव्ययम् ।; this is संज्ञा.

[SK] यस्मात् $^{5/1}$ सर्वा $^{1/1}$ विभक्तिः $^{1/1}$ न ^{0} उत्पद्यते $^{III/1}$ सः $^{1/1}$ तद्धितान्तः $^{1/1}$ अव्ययम् $^{1/1}$ स्यात् $^{III/1}$ ।

After which all 3 वचनs of विभक्ति are not suffixed, that is termed अव्ययम्.

[SK] परिगणनम् $^{1/1}$ कर्तव्यम् $^{1/1}$ –

Enumeration has to be done.

[LSK] तसिल्-आदयः $^{1/3}$ प्राक् ^{0} पाशपः $^{5/1}$।

From तसिल् by 5.3.7 पञ्चम्यास्तसिल् । up to पाशप् by 5.3.47 यापे पाशप् ।.

E.g., सर्वतः, सर्वत्र, सर्वदा, सर्वथा, एकधा

[LSK] शस्-प्रभृतयः $^{1/3}$ प्राक् ^{0} समासान्तेभ्यः $^{5/3}$।

From शस् by 5.4.42 बह्वल्पार्थाच्छस् कारकादन्यतरस्याम् । to डाच् by 5.4.57 अव्यक्तानुकरणाद् द्व्यजवरार्धादनितौ डाच् which continues up to 5.4.68 समासान्ताः।.

E.g., बहुशः, अल्पशः, शुक्ली-करोति, अग्निसात्, पटपटा

[LSK] अम् ।

5.4.12 अमु च च्छन्दसि।

E.g., प्रतरं न आयुः

[LSK] आम् ।

5.4.11 किमेत्तिङव्ययघादाम्वद्रव्यप्रकर्षे।

E.g., किंतराम्, पचतितमाम्

[LSK] कृत्वस्-अर्थाः ।

The suffixes in the sense of कृत्वसुच् taught by 5.4.17 सङ्ख्यायाः क्रियाऽभ्यावृत्तिगणने कृत्वसुच् ।

कृत्वसुच् by 5.4.17 सङ्ख्यायाः क्रियाऽभ्यावृत्तिगणने कृत्वसुच् । E.g., पञ्चकृत्वः

सुच् by 5.4.18 द्वित्रिचतुर्भ्यः सुच् । E.g., द्विः, त्रिः

सकृत् by 5.4.19 एकस्य सकृच्च । E.g., सकृत्

धा by 5.4.20 विभाषा बहोर्धाऽविप्रकृष्टकाले । E.g., बहुधा

[LSK] तसिवती ।

तसि by 4.3.113 तसिश्च । ~ तेन एकदिक् E.g., ग्रामतः

वति by 5.1.115 तेन तुल्यं क्रिया चेद्वति । E.g., राजवत्

[LSK] नानाञौ ।

ना and नाञ् by 5.2.27 विनञ्भ्यां नानाञौ न सह । E.g., विना, नाना

[संज्ञासूत्रम्] 1.1.39 कृन्मेजन्तः । ~ अव्ययम्

Words in स्वर्-आदि गण and निपात-संज्ञक words are termed अव्यय.

कृत्$^{1/1}$ मेजन्तः$^{1/1}$ । ~ अव्ययम्$^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- कृत् 1/1 – This is संज्ञी. कृत्-प्रत्यय-ending word is intended by (प.) प्रत्ययग्रहणे तदन्तग्रहणम् ।.
- मेजन्तः 1/1 – This is adjective to कृत्. म् च एच् च मेचौ (ID) । मेचौ अन्तौ यस्य सः मेजन्तः (116B) । That which ends with म् or एच्.
- अव्ययम् 1/1 – From 1.1.37 स्वरादिनिपातमव्ययम् ।; this is संज्ञा.

[LSK] कृत्$^{1/1}$ यः$^{1/1}$ मान्तः$^{1/1}$ एजन्तः$^{1/1}$ च^{0} तदन्तम्$^{1/1}$ अव्ययम्$^{1/1}$ स्यात्$^{III/1}$ ।

That which ends with कृत्-प्रत्यय, which ends with म् or एच्, is termed अव्यय.

[LSK] स्मारम्^{0} स्मारम्^{0} । Remembering continuously.

Example of म्-ending:

स्मृ + णमुल्   3.4.22 अभीक्ष्ण्ये णमुल् च ।

स्मार् + अम्   7.2.116 अत उपधायाः । ~ वृद्धिः

अव्ययसंज्ञा   1.1.39 कृन्मेजन्तः । ~ अव्ययम्

स्मारम् + सुँ

स्मारम्   2.4.82 अव्ययादाप्सुपः । ~ लुक्

Other म्-ending कृत्-प्रत्ययs are: कमुल् by 3.4.12 शकि णमुल्-कमुलौ ।, खमुञ् by 3.4.25 कर्मण्याक्रोशे कृञः खमुञ् ।, and तुमुन् by 3.3.10 तुमुन्-ण्वुलौ क्रियायां क्रियार्थायाम् ।.

[LSK] जीवसे^{0} । in order to live

Example of ए-ending:

जीव् + असे   3.4.9 तुमर्थे सेसेनसेऽसेन्…।

[LSK] पिबध्यै^{0} ॥ in order to drink

पा + शध्यैन्   3.4.9 तुमर्थे सेसेनसेऽसेन्…।

पिब + अध्य   7.3.78 पाघ्राध्मास्था... पिब... । ~ शिति

पिबाध्य   6.1.97 अतो गुणे ।

[संज्ञासूत्रम्] 1.1.40 त्त्वातोसुन्कसुनः । ~ अव्ययानि

Words in स्वर्-आदि गण and निपात-संज्ञक words are termed अव्यय.

त्त्वा–तोसुन्-कसुनः $^{1/3}$ । ~ अव्ययानि $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- त्त्वा–तोसुन्-कसुनः 1/3 – This is संज्ञी. By (प.) प्रत्ययग्रहणे तदन्तग्रहणम् ।, those words which end with these three suffixes: त्त्वा, तोसुन्, and कसुन्, are intended.
- अव्ययानि 1/3 – From 1.1.37 स्वरादिनिपातमव्ययम् । with वचनपरिणाम; this is संज्ञा.

[LSK] एतद्-अन्तम् $^{1/1}$ अव्ययम् $^{1/1}$ ।

That which ends with these प्रत्ययs is termed अव्यय.

[LSK] कृत्वा ^{0} । having done

कृ + त्त्वा	3.4.21 समानकर्तृकयोः पूर्वकाले ।
कृ + त्वा	
अव्ययसंज्ञा	1.1.40 त्त्वातोसुन्कसुनः । ~ अव्ययानि
कृत्वा + सुँ	4.1.2
कृत्वा	2.4.82 अव्ययादाप्सुपः । ~ लुक्

[LSK] उदेतोः ^{0} । when it is rising

उद् + इण् + तोसुन्	3.4.16 भावलक्षणे स्थेण्कृञ्वदिचरिहुतमिजनिभ्यस्तोसुन् ।
उद् + ए + तोस्	

[LSK] विसृपः ^{0} ॥

वि + सृप् + कसुन्	3.4.17 सुपितृदोः कसुन् । ~ भावलक्षणे
वि + सृप् + अस्	

[संज्ञासूत्रम्] 1.1.41 अव्ययीभावश्च । ~ अव्ययम्

अव्ययीभाव-समास is termed अव्यय.

अव्ययीभावः $^{1/1}$ च ^{0} । ~ अव्ययम् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- अव्ययीभावः 1/1 – This is संज्ञी. A group of words defined as अव्ययीभाव-समास in the section from 2.1.5 अव्ययीभावः । to 2.1.21 अन्यपदार्थे च संज्ञायाम् ।.
- अव्ययम् 1/1 – From 1.1.37 स्वरादिनिपातमव्ययम् ।; this is संज्ञा.

[LSK] अधिहरि ^{0} । About Hari.

हरि + ङि + अधि	2.1.6 अव्ययं विभक्तिसमीप... । ~ समासः
अधि + हरि + ङि	2.2.30 उपसर्जनं पूर्वम् । ~ समासे
अधि + हरि	2.4.71 सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । ~ लुक्
अव्ययसंज्ञा	1.1.41 अव्ययीभावश्च । ~ अव्ययम्
अधिहरि + सुँ	4.1.2
अधिहरि	2.4.82 अव्ययादाप्सुपः । ~ लुक्

[विधिसूत्रम्] 2.4.82 अव्ययादाप्सुपः । ~ लुक्

There is लुक् elision of आप् and सुप् after अव्यय-संज्ञक word.

अव्ययात् $^{5/1}$ आप्-सुपः $^{6/1}$ । ~ लुक् $^{1/1}$

2 words in the सूत्र; 1 word as अनुवृत्ति

- अव्ययात् 5/1 – Any word defined as अव्यय by 1.1.37 to 1.1.41; in पूर्वपञ्चमी.
- आप्-सुपः 6/1 – आप् च सुप् च आसुप् (SD), तस्य।; in स्थानेयोगा षष्ठी.
- लुक् 1/1 – Elision of प्रत्यय, defined by 1.1.61 प्रत्ययस्य लुक्-श्लु-लुपः।. This is the आदेश; from 2.4.58 ण्यक्षत्रियार्षञितो यूनि लुगणिञोः।.

[LSK] अव्ययात् $^{5/1}$ विहितस्य $^{6/1}$ आपः $^{6/1}$ सुपः $^{6/1}$ च ^{0} लुक् $^{1/1}$ ।

There is लुक् elision of आप् and सुप् ordained after अव्यय.

[LSK] तत्र ^{0} शालायाम् $^{7/1}$ ॥ In that hall.

As an adjective to a feminine word, शाला, a feminine suffix टाप् is suffixed after अ-ending प्रातिपदिक, तत्र. Because of अव्यय-संज्ञा by 1.1.38 तद्धितश्चासर्वविभक्तिः। for तत्र, टाप् is elided by this sūtra.

तत्र + टाप्	4.1.3 अजाद्यतष्टाप्।
तत्र	2.4.82 अव्ययादाप्सुपः । ~ लुक्

The following कारिका gives definition of अव्यय.

[LSK] सदृशम्$^{1/1}$ त्रिषु$^{7/3}$ लिङ्गेषु$^{7/3}$ सर्वासु$^{7/3}$ च^{0} विभक्तिषु$^{7/3}$ ।
वचनेषु$^{7/3}$ च^{0} सर्वेषु$^{7/3}$ यत्$^{1/1}$ न^{0} व्येति$^{III/1}$ तत्$^{1/1}$ अव्ययम्$^{1/1}$ ॥

That which is the same form in three genders, all cases, and all numbers, which does not decline, that is called अव्यय.

Even though the following verse does not have direct connection to the topic under discussion, this verse is listed here at the end of सुबन्त section.

[LSK] वष्टि$^{III/1}$ भागुरिः$^{1/1}$ अत्-लोपम्$^{2/1}$ अव-अप्योः$^{6/2}$ उपसर्गयोः$^{6/2}$ ।
आपम्$^{2/1}$ च^{0} एव^{0} हलन्तानाम्$^{6/3}$ यथा^{0} वाचा$^{1/1}$ निशा$^{1/1}$ दिशा$^{1/1}$ ॥

The grammarian भागुरि says: [25]

1. There is लोप of अ of उपसर्ग अव and अपि, before any धातु.

[LSK] वगाहः$^{1/1}$, अवगाहः$^{1/1}$ । पिधानम्$^{1/1}$, अपिधानम्$^{1/1}$ ॥

2. आप् is the स्त्री-प्रत्यय for हल्-ending feminine word. [26]

वच् + आप् = वाचा

निश् + आप् = निशा

दिश् + आप् = दिशा

इति अव्ययानि ॥

Thus ends the section of अव्यय.

इति सुबन्तम् ॥

Thus ends the section of सुबन्त, noun.

इति पूर्वार्धम् ॥

Thus ends the first half.

---

[25] भागुरिनामकः आचार्यः अव-अपि इत्युपसर्गयोः आद्य-अकारस्य लोपम्, हलन्तानाम् आपं च वष्टि = इच्छति ।

[26] वाचा निशा दिशा - परिगणनम् इति केचित्, उदाहरणमात्रम् इत्यन्ये ।

Index

अ

अचः 6.4.138 156

अतो गुणे 6.1.97 41

अत्वसन्तस्य चाधातोः 6.4.14 185

अदस औ सुलोपश्च 7.2.107 226

अदसोऽसेर्दादु दो मः 8.2.80 227

अनाप्यकः 7.2.112 43

अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति 6.4.24 154

अपो भि 7.4.48 260

अम् सम्बुद्धौ 7.1.99 20

अर्वणस्त्रसावनञः 6.4.127 83

अव्ययादाप्सुपः 2.4.82 352

अव्ययीभावश्च 1.1.41 351

अष्टन आ विभक्तौ 7.2.84 93

अष्टाभ्य औश् 7.1.21 94

अहन् 8.2.68 286

आ

आ सर्वनाम्नः 6.3.91 196

आच्छीनद्योर्नुम् 7.1.80 309

आद्यन्तवदेकस्मिन् 1.1.21 45

इ

इग्यणः संप्रसारणम् 1.1.45 13

इतोऽत्सर्वनामस्थाने 7.1.86 85

इदमो मः 7.2.108 39

इदोऽय् पुंसि 7.2.111 40

इन्हन्पूषार्यम्णां शौ 6.4.12 63

उ

उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः 7.1.70 74

उद ईत् 6.4.139 162

उभे अभ्यस्तम् 6.1.5 190

ऋ

ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिगञ्चुयुजिक्रुञ्चां च 3.2.59 96

ए

एकवचनस्य च 7.1.32 134

एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः 8.2.37 5

एकाजुत्तरपदे णः 8.4.12 65

एत ईद्बहुवचने 8.2.81 229

क

किमः कः 7.2.103 37

कृदतिङ् 3.1.93 98

कृन्मेजन्तः 1.1.39 349

क्त्वातोसुन्कसुनः 1.1.40 350

क्विन्प्रत्ययस्य कुः 8.2.62 99

ङ

ङेप्रथमयोरम् 7.1.28 120

च

चतुरनडुहोरामुदात्तः 7.1.98 18

चोः कुः 8.2.30 103

चौ 6.3.138 157

ज

जक्षित्यादयः षट् 6.1.6 193

त

तदोः सः सावनन्त्ययोः 7.2.106 115

तद्धितश्चासर्वविभक्तिः 1.1.38 347

तवममौ ङसि 7.2.96 136

तिरसस्तिर्यलोपे 6.3.94 169

तुभ्यमह्यौ ङयि 7.2.95 132

तेमयावेकवचनस्य 8.1.22 146

त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च 3.2.60 195

त्वमावेकवचने 7.2.97 127

त्वामौ द्वितीयायाः 8.1.23 147
त्वाहौ सौ 7.2.94 121

थ

थो न्थः 7.1.87 86

द

दश्च 7.2.109 42
दादेर्धातोर्घः 8.2.32 4
दिव उत् 6.1.131 29
दिव औत् 7.1.84 28
द्वितीयाटौस्स्वेनः 2.4.34 51
द्वितीयायाञ्च 7.2.87 128

ध

धात्वादेः षः सः 6.1.64 12

न

न ङिसम्बुद्ध्योः 8.2.8 54
न मु ने 8.2.3 231
न संयोगाद्वमन्तात् 6.4.137 60
न सम्प्रसारणे सम्प्रसारणम् 6.1.37 80
नलोपः सुँप्स्वरसंज्ञातुग्विधिषु कृति 8.2.2 56
नशेर्वा 8.2.63 199
नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनिषु क्वौ 6.3.116 237
नहो धः 8.2.34 236
नाञ्चेः पूजायाम् 6.4.30 172
नाभ्यस्ताच्छतुः 7.1.78 191
नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि 8.3.58 208
नेदमदसोरकोः 7.1.11 46
नोपधायाः 6.4.7 91

प

पञ्चम्या अत् 7.1.31 135
पथिमथ्यृभुक्षामात् 7.1.85 84
पादः पत् 6.4.130 152
पुंसोऽसुङ् 7.1.89 215
प्रथमायाश्च द्विवचने भाषायाम् 7.2.88 125

ब

बहुवचनस्य वस्नसौ 8.1.21 145

भ

भस्य टेर्लोपः 7.1.88 87
भ्यसोऽभ्यम् 7.1.30 133

म

मघवा बहुलम् 6.4.128 73
मो नो धातोः 8.2.64 35

य

यः सौ 7.2.110 249
युजेरसमासे 7.1.71 101
युवावौ द्विवचने 7.2.92 124
युषदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयास्थयोर्वांनावौ 8.1.20 144
युष्मदस्मदोरनादेशे 7.2.86 131
युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश् 7.1.27 137
यूयवयौ जसि 7.2.93 126
योऽचि 7.2.89 130

र

रषाभ्यां णो नः समानपदे 8.4.1 32
रोः सुपि 8.3.16 33
र्वोरुपधाया दीर्घ इकः 8.2.76 207

व

वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः 8.2.72 21
वसोः सम्प्रसारणम् 6.4.131 213
वा द्रुहमुहष्णुहष्णिहाम् 8.2.33 8
वा नपुंसकस्य 7.1.79 306
वाह ऊठ् 6.4.132 14
विश्वस्य वसुराटोः 6.3.128 111
वेरपृक्तस्य 6.1.67 98
व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः 8.2.36 107

श

शाच्छयनोर्नित्यम् 7.1.81 312

शरोऽचि 8.4.49 34

शसो न 7.1.29 129

शेषे लोपः 7.2.90 122

श्वयुवमघोनामतद्धिते 6.4.133 77

ष

षट्चतुर्भ्यश्च 7.1.55 31

ष्णान्ता षट् 1.1.24 90

स

संप्रसारणाच्च 6.1.108 15

समः समि 6.3.93 164

सहस्य सध्रिः 6.3.95 167

सहेः साडः सः 8.3.56 26

सान्तमहतः संयोगस्य 6.4.10 182

साम आकम् 7.1.33 138

सावनडुहः 7.1.82 19

सौ च 6.4.13 64

स्कोः संयोगाद्योरन्ते च 8.2.29 113

स्पृशोऽनुदके क्विन् 3.2.58 201

स्वरादिनिपातमव्ययम् 1.1.37 337

ह

हलि लोपः 7.2.113 44

हो ढः 8.2.31 2

हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु 7.3.54 67

अन्तर्गणसूत्रम्

(अन्तर्गणसूत्रम्) उपसर्गविभक्तिस्वरप्रतिरूपकाश्च 344

उणादिसूत्रम्

(उणादि) 2.60 परौ व्रजेः षः पदान्ते 110

वार्तिकानि

(वार्तिकम्) अन्वादेशे नपुंसके वा एनद् वक्तव्यः 283

(वार्तिकम्) अस्य सम्बुद्धौ वानङ्, नलोपश्च वा वाच्यः 219

(वार्तिकम्) एकवाक्ये युष्मदस्मदादेशा वक्तव्याः 149

(वार्तिकम्) एते वान्नावादयोऽनन्वादेशे वा वक्तव्याः 150

(वार्तिकम्) ङ्यावुत्तरपदे प्रतिषेधो वक्तव्यः 55

सूत्रक्रमः

1.1.21 आद्यन्तवदेकस्मिन् 45

1.1.24 ष्णान्ता षट् 90

1.1.37 स्वरादिनिपातमव्ययम् 337

1.1.38 तद्धितश्चासर्वविभक्तिः 347

1.1.39 कृन्मेजन्तः 349

1.1.40 क्त्वातोसुन्कसुनः 350

1.1.41 अव्ययीभावश्च 351

1.1.45 इग्यणः संप्रसारणम् 13

2.4.34 द्वितीयाटौस्स्वेनः 51

2.4.82 अव्ययादाप्सुपः 352

3.1.93 कृदतिङ् 98

3.2.58 स्पृशोऽनुदके क्विन् 201

3.2.59 ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिगञ्चुयुजिक्रुञ्चां च 96

3.2.60 त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च 195

6.1.108 संप्रसारणाच्च 15

6.1.131 दिव उत् 29

6.1.37 न सम्प्रसारणे सम्प्रसारणम् 80

6.1.5 उभे अभ्यस्तम् 190

6.1.6 जक्षित्यादयः षट् 193

6.1.64 धात्वादेः षः सः 12

6.1.67 वेरपृक्तस्य 98

6.1.97 अतो गुणे 41

6.3.116 नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनिषु क्वौ 237

6.3.128 विश्वस्य वसुराटोः 111

6.3.138 चौ 157

6.3.91 आ सर्वनाम्नः 196

6.3.93 समः समि 164

6.3.94 तिरसस्तिर्यलोपे 169

6.3.95 सहस्य सध्रिः ····· 167
6.4.10 सान्तमहतः संयोगस्य ····· 182
6.4.12 इन्हन्पूषार्यम्णां शौ ····· 63
6.4.127 अर्वणस्त्रसावनञः ····· 83
6.4.128 मघवा बहुलम् ····· 73
6.4.13 सौ च ····· 64
6.4.130 पादः पत् ····· 152
6.4.131 वसोः सम्प्रसारणम् ····· 213
6.4.132 वाह ऊठ् ····· 14
6.4.133 श्वयुवमघोनामतद्धिते ····· 77
6.4.137 न संयोगाद्वमन्तात् ····· 60
6.4.138 अचः ····· 156
6.4.139 उद ईत् ····· 162
6.4.14 अत्वसन्तस्य चाधातोः ····· 185
6.4.24 अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति ····· 154
6.4.30 नाञ्चेः पूजायाम् ····· 172
6.4.7 नोपधायाः ····· 91
7.1.11 नेदमदसोरकोः ····· 46
7.1.21 अष्टाभ्य औश् ····· 94
7.1.27 युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश् ····· 137
7.1.28 ङेप्रथमयोरम् ····· 120
7.1.29 शसो न ····· 129
7.1.30 भ्यसोऽभ्यम् ····· 133
7.1.31 पञ्चम्या अत् ····· 135
7.1.32 एकवचनस्य च ····· 134
7.1.33 साम आकम् ····· 138
7.1.55 षट्चतुर्भ्यश्च ····· 31
7.1.70 उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ····· 74
7.1.71 युजेरसमासे ····· 101
7.1.78 नाभ्यस्ताच्छतुः ····· 191
7.1.79 वा नपुंसकस्य ····· 306
7.1.80 आच्छीनद्योर्नुम् ····· 309
7.1.81 शप्श्यनोर्नित्यम् ····· 312
7.1.82 सावनडुहः ····· 19
7.1.84 दिव औत् ····· 28
7.1.85 पथिमथ्यृभुक्षामात् ····· 84
7.1.86 इतोऽत्सर्वनामस्थाने ····· 85
7.1.87 थो न्थः ····· 86
7.1.88 भस्य टेर्लोपः ····· 87
7.1.89 पुंसोऽसुङ् ····· 215
7.1.98 चतुरनडुहोरामुदात्तः ····· 18
7.1.99 अम् सम्बुद्धौ ····· 20
7.2.103 किमः कः ····· 37
7.2.106 तदोः सः सावनन्त्ययोः ····· 115
7.2.107 अदस औ सुलोपश्च ····· 226
7.2.108 इदमो मः ····· 39
7.2.109 दश्च ····· 42
7.2.110 यः सौ ····· 249
7.2.111 इदोऽय् पुंसि ····· 40
7.2.112 अनाप्यकः ····· 43
7.2.113 हलि लोपः ····· 44
7.2.84 अष्टन आ विभक्तौ ····· 93
7.2.86 युष्मदस्मदोरनादेशे ····· 131
7.2.87 द्वितीयायाञ्च ····· 128
7.2.88 प्रथमायाश्च द्विवचने भाषायाम् ····· 125
7.2.89 योऽचि ····· 130
7.2.90 शेषे लोपः ····· 122
7.2.92 युवावौ द्विवचने ····· 124
7.2.93 यूयवयौ जसि ····· 126
7.2.94 त्वाहौ सौ ····· 121
7.2.95 तुभ्यमह्यौ ङयि ····· 132
7.2.96 तवममौ ङसि ····· 136
7.2.97 त्वमावेकवचने ····· 127
7.3.54 हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु ····· 67

7.4.48 अपो भि 260
8.1.20 युषदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयास्थयोर्वांनावौ 144
8.1.21 बहुवचनस्य वस्नसौ 145
8.1.22 तेमयावेकवचनस्य 146
8.1.23 त्वामौ द्वितीयायाः 147
8.2.2 नलोपः सुँप्स्वरसंज्ञातुग्विधिषु कृति 56
8.2.29 स्कोः संयोगाद्योरन्ते च 113
8.2.3 न मु ने 231
8.2.30 चोः कुः 103
8.2.31 हो ढः 2
8.2.32 दादेर्धातोर्घः 4
8.2.34 नहो धः 236
8.2.36 व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः 107
8.2.37 एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः 5
8.2.62 क्विन्प्रत्ययस्य कुः 99
8.2.63 नशेर्वा 199
8.2.64 मो नो धातोः 35
8.2.68 अहन् 286
8.2.72 वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः 21
8.2.76 र्वोरुपधाया दीर्घ इकः 207
8.2.8 न ङिसम्बुद्ध्योः 54
8.2.80 अदसोऽसेर्दादु दो मः 227
8.2.81 एत ईद्बहुवचने 229
8.3.16 रोः सुपि 33
8.3.56 सहेः साडः सः 26
8.3.58 नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि 208
8.4.1 रषाभ्यां णो नः समानपदे 32
8.4.12 एकाजुत्तरपदे णः 65
8.4.49 शरोऽचि 34

Visit www.arshaavinash.in

Website for free E-books on Vedanta and Sanskrit

All the E-books available on the website can be downloaded FREE!

PUJYA SWAMI DAYANANDA SARASWATI- A BRIEF BIOGRAPHY BY N. AVINASHILINGAM. It is available in English, Tamil, Hindi, Japanese and Portuguese.

SWAMI PARAMARTHANANDA'S TRANSCRIBED CLASS NOTES: Available class notes are Introduction to Vedanta, Tattva Bodha, Bhagavad Gita (3329 pages), Isavasya Upanisad, Kenopanisad, Kathopanisad, Prasna Upanisad, Mundaka Upanisad, Mandukya Upanisad with karika, Taittiriya Upanisad, Aitareya Upanisad, Chandogya Upanisad, Brihadarnyaka Upanisad (1190 pages), Kaivalya Upanisad, Brahma Sutra (1486 pages), Atma Bodha, Vivekachudamani (2038 pages), Panchadasi, Manisha Panchakam, Upadesha Saara, Saddarsanam, Jayanteya Gita, Jiva Yatra, Advaita Makaranda, Dakshinamurthy Stotram, Drg Drsya Viveka, Niti Satakam, Vairagya Sataka, Naishkarmya Siddhi, etc.

BRNI MEDHA MICHIKA'S BOOKS ON SANSKRIT GRAMMAR: Enjoyable Sanskrit Grammar Books- Basic Structure of Language, Phonetics & Sandhi, Derivatives (Pancavrttayah), Dhatukosah, Astadhyayi, Study Guide to Panini Sutras through Lagu Siddhanta Kaumudi, Sanskrit Alphabet Study Books- Single Letters, Conjunct Consonants.

There are many more books and articles on Yoga, Meditation, Holy chants, Indian culture and Spirituality.

Arsha Avinash Foundation
104 Third Street, Tatabad, Coimbatore 641012, India
Phone: +91 9487373635
E mail: arshaavinash@gmail.com
www.arshaavinash.in